

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені В. Н. КАРАЗІНА

На правах рукопису

РУБАНОВ Віктор Володимирович

УДК 32:303.442.3

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ**

Спеціальність 23.00.01 – Теорія та історія політичної науки

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Науковий консультант –

САЗОНОВ Микола Іванович,

доктор філософських наук, професор

Харків – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА ТА НАУКОВОГО ПОНЯТТЯ	19
1.1. Політична аналітика: генеза та еволюція змісту поняття.....	19
1.2. Політичний аналіз – базовий системоутворюючий елемент політичної аналітики.....	61
1.3. Політична аналітика – цілісна система теоретико-прикладних політичних наукових дисциплін та експертно-аналітичних методів і процедур підготовки, прийняття, реалізації політичних рішень	75
Висновки до першого розділу	89
РОЗДІЛ 2	
СИСТЕМНА ЦІЛІСНІСТЬ РІВНІВ ПОЛІТИЧНОГО ЗНАННЯ ТА РІВНІВ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОБЛЕМ – РЕЗУЛЬТАТ І НЕОБХІДНА УМОВА РЕАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ	97
2.1. Системний аналіз як метод наукового пізнання світу політичного: інструментальні можливості та обмеження.....	97

2.2. Політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження політичних проблем.....	114
2.3. Системна природа політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем.....	137
Висновки до другого розділу	179

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ Й АНАЛІЗУ

ПОЛІТИКИ ЯК ВІДНОСНО САМОСТІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ

НАУКОВИХ ДИСЦИПЛІН ТА АНАЛІТИЧНИХ ВИДІВ

ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОЇ

АНАЛІТИКИ..... 187

3.1. Експлікація концептів «політичний аналіз» і «аналіз політики» в сучасній управлінській практиці та політичній науці.....	187

3. 2. Загальне та особливе у співвідношенні предметного поля політичного аналізу й аналізу політики як теоретико-прикладних політичних наукових дисциплін.....	231

3. 3. Специфіка та критерії демаркації професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта як основних суб'єктів політичної аналітики.....	245

Висновки до третього розділу.....	269

РОЗДІЛ 4

СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ В

УКРАЇНІ..... 276

4.1. Інституціоналізація – визначальна категорія характеристики процесу становлення і розвитку політичної аналітики як суспільно-політичного явища та наукового поняття.....	276
4.2. Політична аналітика в сучасній Україні: стан і перспективи інституціоналізації.....	287
4.3. Специфіка та проблеми інституціоналізації політичного аналізу в пострадянському суспільстві як першоджерела формування політичної аналітики в Україні.....	328
Висновки до четвертого розділу.....	358
ВИСНОВКИ.....	365
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	377
ДОДАТКИ.....	420

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена як невизначеністю категорії «політична аналітика» у сучасній науковій літературі, так і настійною необхідністю використання українським суспільством інструментальних можливостей політичної аналітики як цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур аналізу політичних проблем та відповідної системи політичних наукових дисциплін, що використовуються у науковому процесі підготовки, прийняття і реалізації самостійних політичних рішень. Особливо актуальним це стає в сучасних умовах пошуку Україною оптимальних шляхів демократизації, європейської інтеграції країни, захисту її державних кордонів від військової агресії Росії, коли виникає нагальна потреба саме в науковому обґрунтуванні власної політичної позиції. Як свідчать теорія і практика прийняття подібних рішень, це є можливим лише за обов'язковою професійною участю основних самодостатніх суб'єктів сучасної політичної аналітики – політичного аналітика та політичного експерта – безпосередніх носіїв відносно самостійних аналітичних видів політичного наукового знання та відповідних методів і процедур їх продукування. Виконуючи свої, досить специфічні аналітичні завдання у науковому процесі з підготовки політичних рішень, вони не лише доповнюють і взаємозумовлюють діяльність один одного в процедурно-функціональному сенсі, але й тим самим позиціонують себе як представників окремих аналітичних професій. Саме тому ці професії, як і відповідні, відносно самостійні політичні наукові дисципліни (політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія прийняття політичних рішень, що є процедурно обумовленими структурними елементами політичної аналітики), потрібно не тільки актуалізувати в навчальному та управлінському процесах, але й інституціоналізувати в Україні. Однак, перш ніж реалізувати це актуальне для українського суспільства практичне завдання, необхідно розв'язати суто наукову проблему – дати адекватне теоретико-методологічне обґрунтування сутності та специфіки політичної аналітики як

сучасного суспільно-політичного явища та відповідного наукового поняття, оскільки ці питання поки що в політичній науці також не вирішені.

Нині опублікована велика кількість підручників і монографій, які акумулюють наукові уявлення про сутність і специфіку існуючих політичних дисциплін, методи й процедури, що використовуються у науковому процесі підготовки, прийняття, реалізації політичних рішень. Передусім це праці зарубіжних науковців: Г. Алмонда, В. Амеліна, Дж. Андерсона, Н. Антанович, А. Ахременка, А. Ашкерова, В. Вільямса, А. Вілдавські, К. Боришполець, П. Брауна, Е. Вайнінга, Д. Ваймера, К. Гаджиєва, Б. Гогвуда, В. Дана, А. Дегтярєва, Й. Дрора, Д. Істона, Е. Квейда, Г. Ласуела, С. Ліндблома, Л. Пала, С. Паттона, Д. Парсонса, К. Сімонова, С. Туронка, М. Хрустальова та інших. Вказана проблематика відображена і в роботах українських вчених: В. Абизова, О. Бабкіної, А. Бароніна, В. Бебика, Т. Брус, О. Валевського, К. Ващенко, С. Внучко, М. Головатого, В. Горбатенка, В. Горбуліна, О. Дем'янчука, Ю. Кальниша, О. Картунова, В. Корнієнка, А. Коваленка, Л. Кочубей, О. Кілієвича, В. Кременя, І. Кураса, О. Кучеренка, Ю. Левенця, Д. Неліпи, О. Новакової, М. Польового, І. Петренка, В. Ребкала, Є. Суліми, Ю. Сурміна, М. Туленкова, О. Токовенка, С. Телешуна, В. Тертички, В. Теремка, Ю. Шайгородського, М. Шульги та інших.

Проте за всієї різноплановості й цінності опублікованих профільних робіт, основну увагу в них зосереджено не стільки на проблемах концептуалізації категорії «політична аналітика», яка б адекватно відображала новітні результати інтеграції політичних наукових дисциплін та методів, процедур аналізу політичних проблем в цілісну їх систему, скільки на традиційному дослідженні проблем предметної диференціації та інструментальних можливостях її окремих частин – поодиноких політичних наукових дисциплін та окремих методів і процедур підготовки, прийняття, реалізації політичних рішень. У наукових роботах досі немає теоретико-методологічної розробки згаданої категорії, а нечисленні звернення до неї є переважно фрагментарними й несистемними. Сьогоднішні трактування

політичної аналітики, що охоплюють політичний аналіз, політичне прогнозування та політичне консультування, не зовсім відповідають її сутнісним властивостям хоча б тому, що завершальною фазою експертно-аналітичного процесу на рівні політичної аналітики є не політичне консультування у традиційному його тлумаченні (як вироблення оптимального варіанту політичного рішення), а безпосередньо аналіз імплементації (тобто реалізації прийнятого варіанту політичного рішення). У зв'язку зі цим, концептуальної завершеності потребує обґрунтування не лише алгоритму реалізації експертно-аналітичного процесу на процедурно-функціональному рівні, але й самої категорії «політична аналітика». Якщо політична аналітика – це дійсно система визначальних експертно-аналітичних процедур у науковому пізнанні політичних проблем, на чому слушно наполягають окремі науковці, то яка з них (якщо така існує) є базовою системоутворюючою процедурою, що зумовила не лише шукану її назву «політична аналітика», але й забезпечує її системну цілісність у реальному функціонуванні саме як цілісної системи політичних наукових дисциплін та експертно-аналітичних методів і процедур підготовки прийняття та реалізації політичних рішень? Відповідей на ці актуальні питання у науковій літературі, в тому числі і вітчизняній, до цих пір немає. Залишаються не вирішеними і такі, не менш актуальні наукові проблеми як визначення предметних меж і наукових критеріїв демаркації «політичного аналізу» й «аналізу політики» як політичних наукових дисциплін; характеристика «політичного аналітика» і «політичного експерта» як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики. Водночас актуальність їх демаркації була обґрунтована вченими ще у середині минулого століття.

Проблема сутності політичної аналітики як суспільно-політичного явища та наукового поняття, так само як і обґрунтування кола питань, пов'язаних із теоретико-методологічними засадами політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін і важливого спеціалізованого інструменту підготовки, прийняття, реалізації політичних рішень, ще недостатньо

досліджені й потребують подальшого вивчення та уточнення. Зазначене зумовило актуальність та доцільність вибору теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана на кафедрі політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в рамках комплексної наукової теми кафедри «Розвиток політичної системи України в порівняльній та глобальній перспективі». Тему дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна 29 травня 2009 року (протокол № 6) та уточнено 24 лютого 2012 року (протокол № 3).

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування сутності політичної аналітики як цілісної системи методів і процедур аналізу політичних проблем та цілісної системи політичних наукових дисциплін, які використовуються у науковому процесі підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень.

Визначення головної мети дослідження зумовило потребу розв'язання низки взаємопов'язаних **завдань**:

- дослідити сутність, генезу та еволюцію «політичної аналітики» як суспільно-політичного явища та наукового поняття;
- розкрити системну природу політичного аналізу та його системоутворюючу роль у формуванні політичної аналітики;
- концептуалізувати поняття «політична аналітика» як цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур аналізу політичних проблем та відповідної системи політичних наукових дисциплін;
- обґрунтувати системну цілісність політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем як результату та необхідної умови реального функціонування політичної аналітики, реалізації її природної сутності;
- проаналізувати сутність та специфіку співвідношення предметних меж політичного аналізу й аналізу політики як відносно самостійних політичних

наукових дисциплін та відповідних аналітичних видів професійної діяльності суб'єктів політичної аналітики;

- запропонувати базові критерії демаркації політичного аналізу і аналізу політики як спеціалізованих наукових дисциплін;

- окреслити професійні функції політичного аналітика й політичного експерта як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики та з'ясувати критерії їх демаркації та інституціоналізації у сучасному, зокрема й українському суспільстві;

- визначити стан, проблеми та перспективи інституціоналізації політичної аналітики як цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур аналізу політичних проблем та відповідної системи політичних наукових дисциплін в сучасній Україні.

Об'єктом дослідження є феномен політичної аналітики як суспільно-політичного явища та специфічної галузі наукового пізнання політики.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади політичної аналітики та її роль в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття і реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Методологія дослідження заснована на поєднанні наукових підходів, принципів, методів пізнання, які дали змогу комплексно й всебічно дослідити феномен політичної аналітики. Вибір методологічних засад обумовлений єдністю загально-філософського, гносеологічного та політологічного рівнів дослідження окресленої проблематики. Тема дисертації актуалізує вагомість дотримання таких принципів наукового пізнання як об'єктивність, системність, плюралізм, послідовність, комплексність, концептуальність, єдність теорії і практики, історичного і логічного та інших.

У ході дослідження звертається увага на такі методологічні підходи: комплексний (дослідження політичної аналітики як цілісного суспільно-політичного явища, його основних складових, умов, специфіки інституціоналізації в конкретному суспільстві), аналітико-концептуальний (аналіз змісту, теоретичних витоків та еволюції концептів «політичний аналіз»,

«аналіз політики», «політична аналітика»), герменевтичний (використання принципів і способів тлумачення, інтерпретації функцій політичної аналітики, політичного аналізу і аналізу політики, що склалися у філософській і політичній науках та галузі науки «державне управління»), політико-аксіологічний (осмислення ціннісної і когнітивної компоненти у прикладному політичному аналізі і професійній діяльності його основних суб'єктів), історико-генетичний (аналіз формування, розвитку та взаємозв'язку основних складових політичної аналітики), системний (визначення природної сутності політичного аналізу, аналізу політики, методів і процедур дослідження, результатів та умов реального функціонування політичної аналітики), структурно-функціональний (демаркація предметних меж політичного аналізу і аналізу політики, видів політологічного знання, професійних функцій політичного аналітика та політичного експерта як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики) та інші.

Відповідно до мети та завдань дослідження у дисертації використано загальнонаукові, філософські та спеціальні політологічні методи та процедури аналізу. Методологічну базу дисертаційної роботи становлять, зокрема, такі методи і процедури дослідження як аналіз та синтез, абстрагування, порівняння, а також інтерпретація, узагальнення та концептуалізація, що дозволило забезпечити всебічну обґрунтованість і достовірність отриманих наукових результатів щодо авторської характеристики феномену політичної аналітики як сучасного суспільно-політичного явища та відповідного наукового поняття. Крім того, для досягнення головної мети дослідження застосовано такі методи та процедури дослідження як структурно-генетичний, діалектичний та історико-компаративний. Історико-генетичний метод і процедури дослідження використано для аналізу теоретичних джерел та еволюції концепту «політична аналітика» в конкретно-історичному контексті розвитку різних етапів політичної думки й сучасних теоретичних парадигм. Системний метод та процедури – для дослідження та обґрунтування системної природи політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем, системної сутності політичного

аналізу як наукової політичної дисципліни та базового системоутворюючого елементу політичної аналітики як цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур аналізу політичних проблем та цілісної системи політичних наукових дисциплін. Структурно-генетичний методи та процедури аналізу використано в дослідженні предметної сутності та специфіки політичного аналізу та аналізу політики як відносно самостійних політичних наукових дисциплін та аналітичних видів професійної діяльності суб'єктів політичної аналітики. Діалектичний метод та процедури дослідження застосовано щодо аналізу та характеристики співвідношення предметних меж політичного аналізу й аналізу політики як спеціалізованих політичних наукових дисциплін, а також в обґрунтуванні базових критеріїв демаркації професійних функцій політичного аналітика та політичного експерта як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики. Історико-компаративний метод та процедури аналізу використано для виявлення специфіки, проблем та перспектив інституціоналізації політичного аналізу в пострадянському суспільстві як першоджерела формування політичної аналітики в Україні.

Емпіричною базою верифікації концепту «політична аналітика» та його інституціоналізації в Україні є документи та експертно-аналітичні матеріали державних установ, відомств, організацій, масиви даних соціологічних і соціально-політичних досліджень, зокрема, результати опитувань Інституту соціології НАН України, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Українського центру політичного менеджменту та Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні авторської концепції сутності політичної аналітики як суспільно-політичного явища і наукового поняття, побудові теоретико-методологічної моделі політичної аналітики і визначенні основних детермінант її реалізації в Україні у контексті прийняття самостійних політичних рішень щодо національної безпеки, поширення ідей євроінтеграції та демократизації усіх сфер життя

українського суспільства. Найважливіші результати, що виносяться на захист, конкретизуються у таких положеннях:

Вперше:

- здійснено концептуалізацію поняття «політична аналітика», яку запропоновано в авторській редакції до розгляду у двох основних її значеннях і смислових навантаженнях: по-перше, як відображення процесуальної та інструментальної сутності й результатів професійної діяльності суб'єктів експертно-аналітичного процесу з підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень; по-друге, як предметне трактування – позначення назви цілісної системи політичних наукових дисциплін, за допомогою яких цей процес слід здійснювати. Відповідно, запропоновано такі авторські визначення поняття «політична аналітика»: 1) політична аналітика – це сучасна цілісна експертно-аналітична система методів і процедур здійснення циклічного, замкнутого процесу формулювання й аналізу політичної проблеми, політичного прогнозування, політичного консультування та імплементації політичних рішень, яку в процесі диференціації та інтеграції міждисциплінарного знання первісно сформували політичний аналітик і політичний експерт у політичному аналізі; 2) політична аналітика – це теоретико-прикладна, цілісна система політичного наукового знання про процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Основними структурними елементами або підсистемами, що формують її сучасний зміст як явища та відповідного поняття запропоновано розуміти відносно самостійні, із власним методологічним статусом теоретико-прикладні, політичні наукові дисципліни: політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія прийняття політичних рішень, а базовим системоутворюючим елементом є політичний аналіз, який забезпечує не лише її системну цілісність у процесі реального функціонування, але й відповідну назву – політична аналітика;

- системно обґрунтовано роль політичного аналізу у формуванні політичної аналітики як цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур аналізу політичних проблем та відповідної системи політичних

наукових дисциплін, які використовуються в науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Доведено, що на користь базової системоутворюючої ролі політичного аналізу у формуванні політичної аналітики свідчать три основні незаперечні його функції: 1) забезпечує весь експертно-аналітичний процес із підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень потрібними методами і процедурами розв'язання політичних проблем; 2) задає алгоритм і пояснює процес підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень; 3) забезпечує органічний взаємозв'язок і взаємозумовленість усіх структурних елементів політичної аналітики у процесі її реального функціонування;

- доведено, що процес генези й розвитку структурних елементів змісту поняття «політична аналітика» – політичного аналізу, політичного прогнозування, політичного консультування і теорії прийняття політичних рішень – історично пов'язаний і логічно зумовлений, з одного боку, гострими потребами суспільства мати надійний і до того ж спеціалізований інструмент прийняття політичних рішень, а, з іншого, – внутрішньою логікою їхнього розвитку як політичних наукових дисциплін, що можуть досягти своєї конструктивної соціально-політичної дієвості та ефективної результативності лише тоді, коли вони реально функціонують як цілісна система;

- охарактеризовано політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політичних проблем, а також обґрунтовано системну цілісність рівнів політичного знання і рівнів аналізу політичних проблем як результату та необхідної умови реального функціонування політичної аналітики й реалізації її природної сутності;

- обґрунтовано тезу про те, що базовим критерієм, який дозволяє розмежувати специфічні особливості професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта, ідентифікувати їх як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики є не тільки мета дослідження, але й природа методів і процедур, які вони використовують у пізнавальному процесі для її досягнення: якщо в професійній діяльності політичного аналітика переважають

суворо формалізовані, кількісні методи і процедури дослідження, то в професійній діяльності політичного експерта – якісні методи і процедури аналізу політики. Відповідно, перший суб'єкт розглядається в експертно-аналітичному процесі уособленням науки і носієм переважно аналітичного виду політологічного знання, а другий – уособленням мистецтва політичного аналізу і носієм переважно експертного виду політологічного знання. Завдяки цьому і сам політичний аналіз може одночасно реально функціонувати і як наука, і як мистецтво підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень;

- визначено незавершеність інституціоналізації політичного аналізу як політичної науки й навчальної дисципліни в українському суспільстві, а, отже, фрагментарність реального функціонування політичної аналітики загалом. Відзначається фрагментарність функціонування самого процесу інтеграції цього виду соціально-професійної діяльності у наявну структуру виробничо-економічних відносин з відповідними наслідками та проблемами: нормативно не зафіксованим статусом, низьким рівнем затребуваності політичних аналітиків і політичних експертів та продуктів їхньої праці в суспільстві, існуючою хибною практикою прийняття політичних рішень в Україні.

Отримали подальшого розвитку:

- загальні положення про те, що політичний аналіз – це не лише прикладний тип політологічного наукового дослідження, але й багаторівнева теоретико-прикладна наукова дисципліна, яка містить у собі, як мінімум, три системно взаємозалежні і взаємозумовлені рівні: теоретичний, інструментально-емпіричний і практично-прикладний, які є, з одного боку, відносно самостійними типами політичного аналізу, а з іншого – складають цілісну систему продукування політологічного знання, що здатна до розвитку на власній основі. Визначається сутність феномену на його практичному рівні, тобто прикладний політичний аналіз може претендувати на статус наукової політичної дисципліни, яка для цього запозичує концептуальні знання з теоретичного та фактичну інформацію з інструментально-емпіричного рівнів її реального функціонування в сучасному суспільстві;

- уявлення про роль кількісних та якісних методів і процедур дослідження політики. Виявлено, що усталена в політичній аналітиці традиція визнавати абсолютну пріоритетність або кількісних, або якісних методів і процедур дослідження є методологічно невиправданою. Висловлено застереження, що у такий спосіб можна отримати тільки один із потрібних компонентів цілісного політологічного знання: аналітичний або експертний його вид, які осібно не лише не мають властивостей цілого, але й не є легітимним політичним знанням. Стверджується необхідність поєднання і аналітичного, і експертного складників задля цілісного раціонального експертно-аналітичного політичного знання як похідної системи кількісних та якісних методів і процедур політичного аналізу. У цьому зв'язку актуалізована, з одного боку, нагальна потреба участі у процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень його основних самодостатніх суб'єктів: політичного аналітика і політичного експерта, а, з іншого – їх демаркація й інституціоналізація в сучасній Україні як носіїв різних видів аналітичної професійної діяльності.

Поглиблено:

- погляди на процес генези й концептуальну логіку формування змісту поняття «політична аналітика»: виникнення політичного аналізу зумовило формування політичного прогнозу, що відтак дало потужний поштовх активному процесу формування політичного консультування і теорії прийняття політичних рішень, професійні основи яких закладено ще в античний період розвитку суспільства;

- характеристику аналізу політики як політичної наукової дисципліни. Доведено, що аналіз політики є відносно самостійною підгалуззю політичного аналізу зі самостійним методологічним статусом та самодостатнім суб'єктом дослідження політики – політичним експертом. Самодостатність останнього обумовлюється тим, що у своїй професійній діяльності він спирається переважно на профільні, вироблені вже самим аналізом політики, експертні методи і процедури дослідження. Інститут політичної експертизи розкривається не лише невід'ємним елементом наукового процесу підготовки, прийняття і

реалізації політичних рішень, але й, що не менш важливо, відносно самостійним видом професійної аналітичної діяльності.

Теоретико-практичне значення отриманих результатів полягає в розробленні нових наукових підходів осмислення поняття «політична аналітика», а, отже, подоланні нинішнього довільного трактування її змісту. Ідеться про політичну аналітику як цілісну експертно-аналітичну систему методів і процедур дослідження політичних проблем та відповідну систему політичних наукових дисциплін, покликаних забезпечити науковий процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Авторська модель, яку концептуалізовано в дисертації, може бути використана не лише для подальшого розвитку теорії та методології політичної аналітики, але й оптимізації навчального процесу у вищих навчальних закладах із професійної підготовки політологів, політичних аналітиків і управлінців. Зокрема, результати дисертаційної роботи можуть бути використані в розробці та викладанні навчальних курсів із політичного аналізу, політичного прогнозування, політичного консультування, теорії та практики прийняття політичних рішень, а також узагальнюючого вступного курсу з теорії та методології політичної аналітики. Так, основні положення й висновки роботи вже лягли в основу підготовлених автором для студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна спеціальності «Політологія» комплексів навчально-методичних матеріалів із курсів «Методологія політичної аналітики», «Політичний аналіз», «Державне управління та місцеве самоврядування».

Окрім того, практична значущість висновків і пропозицій полягає в можливості їх використання не лише у навчальному, але й у реальному політичному, зокрема й управлінському процесі, особливо для визначення сутності та специфіки інституційного дизайну, процедурно-функціональної ролі політичного аналітика й політичного експерта як державних, так і незалежних експертних та аналітичних центрів і науково-дослідних інститутів

та координації їхньої спільної експертно-аналітичної діяльності з підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень в Україні.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні положення й висновки дисертації представлено на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, конгресах та засіданнях «круглого столу»: міжнародних наукових конгресах «Державне управління та місцеве самоврядування» (м. Харків, березень 2007, березень 2011, березень 2012), міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу» (м. Харків, жовтень 2014), міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI ст. : форсайтинг успіху» (м. Харків, квітень 2016), засіданні круглого столу «Динаміка політичного режиму в Україні (прогнозний аспект)» (м. Харків, листопад 2011), всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (м. Дніпропетровськ, грудень 2011), всеукраїнській науково-практичній конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Запоріжжя, квітень 2012), міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету КНУ ім. Тараса Шевченка» (м. Київ, квітень 2012), науково-практичній конференції «Управління розвитком гуманітарної сфери в Україні» (м. Харків, квітень 2012), другій всеукраїнській науковій конференції «Досягання соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (м. Дніпропетровськ, квітень 2012), III Слобожанських політологічних читаннях «20 років пострадянських трансформацій» (м. Харків, квітень 2012), засіданні круглого столу «Партійна система України після парламентських виборів – 2012: тенденції трансформації» (м. Харків, грудень 2012).

Результати дослідження апробовано також на теоретико-методологічних семінарах кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а також традиційних зборах Асоціації політологів Слобожанщини.

Публікації. Результати дослідження представлено в 41 публікації з теми, яка аналізується, у тому числі: одноосібній монографії «Теорія та методологія політичної аналітики» (15,2 друк. арк.), 22 фахових статтях у спеціалізованих наукових виданнях України з політичних наук, 4 фахових статтях у зарубіжних наукових виданнях, 3 науково-методичних, навчальних комплексах та 11 тезах наукових доповідей. У тезах «Аналіз політики як інструмент наукового контролю процесу державного управління», опублікованих у співавторстві з В. Бульбою, особисто автору належать визначення предметної специфіки аналізу політики як політичної наукової дисципліни та її інструментальні можливості в дослідженні політики.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація містить вступ, чотири основні розділи, кожен з яких складається з трьох підрозділів і висновків, загальні висновки, список використаних джерел (415 найменувань) та 5 додатків, що обумовлено метою і завданнями дослідження. Загальний обсяг дисертації становить 428 сторінок, основна частина дисертації – 376 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА ТА НАУКОВОГО ПОНЯТТЯ

1.1 Політична аналітика: генеза та еволюція змісту поняття

Актуальність дослідження генези й еволюції змісту поняття «політична аналітика» зумовлена, по-перше, загальним дефіцитом наукових політологічних праць із теорії та методології політичної аналітики [1, с.113].

По-друге, і це найголовніше, – аморфністю визначень поняття «політична аналітика», які є сьогодні у науковій і навчальній літературі [2, с. 334; 3, с. 235; 4, с. 9; 5, с. 8; 6, с. 3; 7, с. 3; 8, с. 22; 9, с. 50; 10, с. 5]. І це при тому, що всі наукові поняття (і «політична аналітика» не виняток) повинні мати певну внутрішню структуру, порівняльну характеристику [11; 12], а значить і конкретику [13, с. 1]. Тільки на основі таких понять повинна будуватися будь-яка думка, наукова теорія чи інші поняття, які несуть об'єктивну інформацію.

До того ж, потреба дослідження вказаної проблеми актуалізується ще й тим, що, окрім структурної невизначеності поняття «політична аналітика», до його змісту дослідники дуже часто відносять, на жаль, без будь-яких пояснень (а вони, як ми в цьому далі переконаємось, потрібні) і зовсім різний сенс.

Так, одні науковці трактують поняття «політична аналітика» «як свідомий, цілеспрямований, конкурентний, скоординований процес вивчення політичних обставин, подій, тенденцій, перспектив їхнього розвитку з метою окреслити цілісну картину того, що відбувається, а відтак прийняти політичні рішення» [4, с. 94; 14, с. 11].

Інші пов'язують зміст цього поняття з назвою управлінської наукової дисципліни, «що інтегрує та синтезує різноманітні методи дослідження, отримання та інтерпретації інформації стосовно об'єкту дослідження для формування контекстно-залежного уявлення про його сутнісні характеристики,

що зумовлює вибір технології для прийняття, впровадження та реалізації результативних рішень у системі влади» [8, с. 25].

Проте, і це слід особливо підкреслити, різне трактування дослідниками змісту одного й того ж поняття не дає, на наш погляд, будь-яких вагомих підстав для його однозначної оцінки, оскільки визначення, які аналізуються, з точки зору їхньої теоретико-методологічної і практичної значущості містять як позитивні так і негативні якості.

Насамперед їхня безумовна цінність саме й полягає в тому, що вони самим фактом різного трактування провокують (у кращому розумінні цього слова) науковців на необхідність подальшого дослідження цього феномену і відображення в ньому всіх можливих, не вивчених доти аспектів і властивостей.

Існування різних підходів до визначення цього поняття також допомагає подолати стереотипні уявлення про політичну аналітику як різновид шоу-бізнесу (на зразок політичного телешоу «Шустер-Live»), які сформувалися під впливом засобів масової інформації не лише в пересічних громадян, але й осіб, які приймають політичні рішення.

І, нарешті, беззаперечна значущість різноманітних позицій визначається тим, що вони вперше в українській науковій практиці зафіксували науковий статус політичної аналітики як спеціальної теоретико-прикладної, політичної наукової дисципліни, яка має не лише свій методологічний інструментарій, а й предмет дослідження – процес прийняття результативних політичних рішень.

Однак, разом із відзначеними позитивними якостями визначення, які аналізуються, містять і суттєві недоліки, головним з яких, як це вже було зазначено, є їхня аморфність, що зумовлена, на наш погляд, незавершеністю процесу інституціоналізації в Україні не лише політичної аналітики, але й політичної науки в цілому, ступінь розвитку якої на всьому пострадянському просторі дослідники також оцінюють як такий, що перебуває на рівні «первісного синкретизму» [15, с. 183] і зі стану якого з об'єктивних причин вона ніяк не може вийти. А тому не дивно, що теоретико-методологічна

вразливість перших спроб українських науковців концептуалізувати поняття «політична аналітика» полягає не лише в тому, що пропоновані визначення мають занадто загальний характер і вказують, як визнають і самі автори одного з них, усього лише «напряму для розуміння завдань, які стоять перед політичною аналітикою» [8, с. 25], але й у тому, що вони суттєво збіднюють зміст самих понять і відображених ними суспільно-політичних явищ.

Яскравим підтвердженням цьому є той факт, що в сучасному управлінському середовищі поняття «політична аналітика» сприймають доволі широко й асоціюють, на думку експертів [15, с. 183], як мінімум із чотирма такими масштабними явищами, як: 1) інформаційне забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики; 2) «ситуаційний аналіз» (аналіз розстановки й перегрупування сил на міжнародній, регіональній та внутрішній аренах, проблеми позиціонування політичних сил тощо); 3) експертний супровід державних рішень (розроблення галузевих, цільових, комплексних програм у різних напрямках політики і стратегічне планування) та 4) політична журналістика.

У цій ситуації вельми перспективними є прагнення дослідників врахувати реальні обставини та спробувати адекватно наповнити зміст поняття «політична аналітика» конкретними складниками, визначаючи її як своєрідну систему, що «складається із цілої низки обов'язкових і специфічних процедур, зокрема: визначення проблеми для політичного аналізу, власне політичний аналіз, аналіз державної політики (політичний, економічний, соціальний, правовий, тощо), аналіз політичного ризику, політичне оцінювання, політичне прогнозування (оперативне і стратегічне), політичне консультування, політичний моніторинг, політичні консультації та експертизи тощо» [3, с. 235].

Однак, в зв'язку з таким підходом до характеристики концепту «політична аналітика» також не можуть не постати природні для кожного дослідника наступні питання. Передусім, наскільки теоретично та методологічно обґрунтованим, а, отже, завершеним є пропонований концепт? Наскільки адекватно реалізовано в ньому основний принцип концептуалізації

понять – не допускати свавільного вибору кожного з його структурних компонентів, а тим більше не допускати свавільного тлумачення їхнього місця і процедурно-функціональної ролі в реальному функціонуванні політичної аналітики саме як цілісній системи політичних наукових дисциплін?

А якщо політична аналітика – це справді цілісна система визначальних аналітичних процедур у науковому пізнанні політичних проблем, то яка з них (якщо така є) є базовою системоутворючою процедурою, що забезпечує не лише її назву, але й, найголовніше, системну цілісність? І, відповідно, який існує реальний функціональний взаємозв'язок і взаємозумовленість зазначених процедур у експертно-аналітичному процесі?

Відповідей на ці питання в цитованій намі праці немає, як немає їх, на превеликий жаль, і в інших подібних роботах не лише вітчизняних, але й зарубіжних авторів. А тому мета цього підрозділу – спробувати дати відповіді на порушені питання, а, отже, концептуалізувати вищезгадане явище як наукове політологічне поняття, наповнити його конкретним змістом, який би відображав не лише реальні запити управлінської практики сучасного суспільства, але й евристичні потреби політичної науки адекватно ідентифікувати та використовувати в науковому дискурсі й навчальному процесі, особливо в підготовці професійних політичних аналітиків та сучасних управлінців, категорію «політична аналітика», упорядкувавши цим і її категорійний апарат.

Для досягнення поставленої мети слід, на наш погляд, розв'язати три основних завдання: по-перше, принаймні стисло, на підставі аналізу результатів уже проведених досліджень (у тому числі цитованих авторів), спробувати розкрити з позицій основоположних принципів концептуалізації понять генезу та логіку становлення основних елементів політичної аналітики як взаємозв'язаний і взаємообумовлений процес їхньої інтеграції в цілісну систему політичних наукових дисциплін та цілісну експертно-аналітичну систему методів і процедур дослідження політичних проблем.

По-друге, на противагу погляду, який превалує в науковій та навчальній літературі і який визначає політичний аналіз лише як суто прикладну політичну дисципліну, показати багаторівневий характер політичного аналізу як наукової дисципліни і на цій підставі довести його системоутворюючу роль у становленні та функціонуванні політичної аналітики саме як *цілісної* системи політичних наукових дисциплін та *цілісної* системи експертно-аналітичних методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Це диктується, насамперед, тим, що системний підхід передбачає не лише визначення і опис зв'язків і відношень, а й виокремлення тих зв'язків і відношень, які виконують функцію системоутворення, забезпечуючи цілісність системи і умови її розвитку [16, с. 25–26].

І, по-третє, запропонувати та обґрунтувати авторську концепцію змісту поняття «політична аналітика».

І це тим більш необхідно зробити, якщо враховувати, що протягом останніх двох десятиліть у пострадянській науковій та навчальній літературі для рішення таких завдань створено відповідну теоретико-методологічну базу. Ідеться не так про опубліковані дослідження західних авторів, де закладено її першооснову, як про доволі змістовні праці таких відомих українських і російських учених, як А. Ахременко, А. Баронін, О. Бабкіна, В. Бебик, О. Богатуров, О. Валевський, К. Ващенко, С. Вонсович, М. Головатий, В. Горбатенко, А. Гончаренко, А. Дегтярьов, Ю. Кальниш, А. Коваленко, О. Картунов, Н. Косолапов, Ю. Левенець, Д. Неліпа, О. Новакова, Є. Ожиганов, Д. Ольшанський, В. Пеньков, О. Попова, В. Ребкало, І. Рейтерович, В. Романов, О. Соловійов, К. Симонов, С. Сьомін, С. Телешун, В. Тертичка, О. Титаренко, А. Туленков, С. Туронок, , М. Хрустальов, Ю. Шайгородський, М. Шульга, І. Яковлев, які, окрім результатів своїх досліджень, прямо чи опосередковано подають і характеристики процесів зародження первинних форм політичного аналізу та політичного прогнозування, політичного консультування та теорії й практики прийняття науково обґрунтованих політичних рішень.

Теоретико-методологічна значущість результатів цих досліджень полягає, насамперед, у тому, що вони дозволили не лише сформулювати, але й аргументовано реалізувати протягом усього нашого дослідження авторську концепцію генези й еволюції змісту поняття «політична аналітика», суть якої зводиться до таких основних положень:

1. Генеза й еволюція змісту сучасного поняття «політична аналітика» нерозривно пов'язані з назвою та процесом виникнення й розвитку таких спеціалізованих політичних наукових дисциплін як політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування й теорія прийняття політичних рішень, які вже від часу їхнього виникнення і до сьогодні формували й формують її основний структурний зміст як суспільного явища й наукового поняття.

2. Сам процес генези й розвитку вказаних структурних елементів змісту поняття «політична аналітика» історично пов'язаний і логічно зумовлений, з одного боку, нагальними потребами людського суспільства вже від часу його виникнення мати надійний і до того ж спеціалізований інструмент процесу прийняття науково обґрунтованих політичних рішень, а з іншого – логікою їхнього розвитку як політичних наукових дисциплін, що можуть досягти своєї конструктивної соціальнополітичної дієвості та ефективної результативності лише тоді, коли вони реально функціонують як цілісна система.

3. Отже, усі вони походять ще з глибокої давнини, а в процесі професійного становлення й розвитку закономірно інтегрують у цілісну систему політичних наукових дисциплін та відповідних методів дослідження політики – політичну аналітику, базовим системоутворюючим елементом якої є політичний аналіз, що зумовив не лише її назву, але й системну цілісність в процесі реального функціонування.

Красномовним тому підтвердженням є те, що паростки такого аналізу, як і політичного прогнозування, вітчизняні і зарубіжні дослідники радять шукати ще в протодержавних утвореннях, коли почали формуватись особливі функції управління і спеціалізований адміністративний апарат [17, с. 15; 18, с. 227; 19,

с. 51], а виникнення політичного консультування пояснюють тим, що вже в той період метою політичного аналізу і прогнозу було забезпечення осіб, які приймають рішення, інформацією для вирішення практично важливих проблем [18, с. 227]. Так, наприклад, відомий американський дослідник В. Дан зазначає, що датувати достовірно той історичний момент, коли політично значуще знання було вироблене вперше, майже неможливо. Проте, зазначає він, метою політичного аналізу уже від часу його виникнення було і є забезпечення осіб, що приймають політичні рішення, потрібною інформацією для пошуку рішень практично значущих проблем [20, р. 29, 84].

Російський учений С. Туронок, в свою чергу, вважає, що «прикладний політичний аналіз сягає своїм корінням тих історичних часів, коли люди почали свідомо культивувати знання *про політику і в інтересах політики*, показуючи цим експліцитні взаємозв'язки знання і дії. Отже, політичний аналіз давній, як і сама людська цивілізація і вбирає різні форми дослідження – від містицизму до сучасної науки» [19, с. 51]. «Уже в другому тисячолітті до нашої ери, – зазначає С. Туронок, – у давніх державах Месопотамії, Індії та Єгипті дедалі відчутніші потреби управління комплексними міськими поселеннями й новими формами соціальної організації суспільства нарівні з обізнаністю, що посилювалась, взаємозв'язку між політичним знанням і дією з часом покликали до життя освічену страту, яка спеціалізувалась на продукуванні політично значущого знання і яка відповідала за прогнозування наслідків політичних рішень, наприклад, у галузі планування сільськогосподарських робіт або військових дій» [19, с. 51–52].

Водночас формується і політичне консультування. Дослідники переконані, що вже від часу свого виникнення політичний консалтинг в особі своїх конкретних виконавців – політичних консультантів – використовували не лише для вирішення питань, пов'язаних з консультуванням виборчих кампаній або менеджментом, але й найголовніше, що нас цікавить, – у розробленні і впровадженні конкретних рішень у політичній сфері. Так, український дослідник А. Баронін стверджує, що вже за часів Давнього Єгипту, Месопотамії

та Китаю процес прийняття важливих політичних рішень, пов'язаних з управлінням державою, ототожнювався з інститутом радників [4, с. 10], а вже в добу Давнього Риму існувала проблема відділення політичного консультування від найближчого оточення керівника держави, а також її професіоналізація [4, с. 11]. «У давнину, – пише вчений, – за відсутності знань про методи, форми й технології аналізу інформації, ця інституція базувалася на езотеричних знаннях і була представлена різними оракулами та пророками. Паралельно з езотеричними знаннями розвиток отримала емпірична аналітика, що була безпосередньо пов'язана з інститутом старійшин. Окрім старійшин, політичні консультації здійснювали народні збори, на які було покладено завдання вирішувати найважливіші питання – війни та миру, укладення угод, тощо» [4, с. 10]. І хоча основні способи продукування політично значущого знання мали переважно ненауковий, з сучасної точки зору, характер, оскільки передбачали звернення до містицизму, ритуалу й окультних сил у пророкуванні майбутнього, проте, на думку дослідників, і такі процедури частково були пов'язані зі спостережуваною реальністю й практичним досвідом. Адже авторитет, а часом і життя перших виробників спеціалізованого політичного знання певною мірою залежали від практичних наслідків їхніх рекомендацій, а не лише від процедур і ритуалів, за допомогою яких ці рекомендації було отримано [19, с. 52].

На цій підставі можна стверджувати, що вже від зародження владних відносин, відокремленості політичного управління як спеціалізованого типу соціальної діяльності з'явилися не лише політики, але й ті, хто виконував для них функції консультантів. Подібні приклади, на думку російських дослідників Д. Ольшанського та В. Пенькова, маємо вже в античності, коли консультант був «завжди поруч, але на крок позаду», неначе в тіні свого публічного клієнта [21, с. 10].

Показово те, що подібного хронологічного оцінювання появи політичного консультування дотримуються і відомі американські фахівці з політичного консалтингу Девід Перлматтер і Реймонд Стразер. Так, останній у

передмові їхнього з колегою «Довідника з політичного консульства» пише: «Професія політичного консультанта, як впливає з цієї книги, з'явилася на світ давно, але знали про це лише декотрі посвячені в справи політики» [22, с. 12]. А Девід Перлматтер, обґрунтовуючи у вступі до цього довідника час виникнення політичного консалтингу, конкретизує думку колеги й прямо заявляє, що це явище навряд чи можна назвати новим, оскільки вже оточення Рамзеса II та Юлія Цезаря кишіли радниками, які підказували, як завоювати прихильність громадськості та вкорінити положення влади [22, с. 14]. Природно, що спочатку такі «політичні навички» формувались на базі практичного досвіду, методом спроб і помилок та транслювались через звичаї і традиції [17, с. 158].

Згодом, з ускладненням соціальної організації й підвищенням комплексності державного управління з'являються особливі касти жерців і страти радників – своєрідні прототипи сучасних політичних консультантів – носіїв політико-управлінського знання, потрібного для прийняття політичних рішень [21, с. 227]. Ще в працях Платона, Каутильї, Шан Яна та інших політичних мислителів давнини сформульовано й перші уявлення про сутність і процес прийняття політичних рішень. Проте, як справедливо вважає російський дослідник А. Дегтярьов, попри їхній вагомий внесок у розв'язання проблеми державного управління, пальма першості у виробленні спеціальної концепції прийняття політичних рішень все ж по праву належить Аристотелеві Стагірту, який ще в античні часи довів, що прийняття державних рішень спирається на практично-політичний (тобто прикладний у сучасному розумінні) тип знання, яке орієнтоване на цілі (певне корисне добро) і засоби їх досягнення (вчинки або дії) [23, с. 49]. Свідченням тому є, насамперед, така фундаментальна праця Аристотеля як «Нікомахова етика» (зокрема третя та шоста книги) [див.: 24, с. 172–190], де в аналізі сутності людських і державних рішень він виходить із категорій «розсудливості» і «свідомого вибору». Якщо «свідомий вибір», за Аристотелем, пропонує існування певної довільності та невизначеності в людській діяльності, у межах яких іде пошук можливих шляхів досягнення вже зазначених цілей, то «розсудливість» пов'язана насамперед із практичною

діяльністю людей. Практичній діяльності мають відповідати і вчинки, що спираються на істинні міркування, які спрямовані на практичну користь й орієнтуються на досягнення суспільного або особистого блага [24, с. 180–181]. Зі сформульованого Аристотелем випливає, що прийняття державних рішень являє собою розумово-практичну діяльність і прикладну науку, що спрямовані, по-перше, на задоволення прагнення отримати благо, а саме свідомого і розумного вибору засобів, які адекватні сформульованим цілям, а, по-друге, – на пошук оптимальних з можливих дій для досягнення такого добра в умовах невизначеності ситуації і довільності вибору.

Тим самим, є всі підстави погодитися з А. Дегтярьовим, що вже в античний період розвитку суспільства, і, насамперед, в «Нікомаховій етиці» Аристотеля Стагірта, було сформульовано вихідний категорійний апарат і розроблено базові концепти, що описують процес прийняття політичних рішень [23, с. 48–49].

У зв'язку з цим, не можна також не погодитись із думкою М. Хрустальова, який, досліджуючи генезу прикладного політичного аналізу, дійшов висновку, що його основи було закладено ще в античний період розвитку суспільства, а першим політичним аналітиком, безперечно, слід вважати давнього історика Фукідида – батька аналітичної історії [25, с. 86]. «На відміну від історії описової, їй властиве, – пише М. Хрустальов, – поєднання фактології з аналітико-прогностичними положеннями. Потужним стимулом її розвитку стала розробка Аристотелем засад політичної філософії, що привело до формування історіософського підходу, який почали використовувати в політичному аналізі. Поява політології послабила його значення, але не настільки, щоб можна було вважати його рудиментом минулого. Його сильною стороною є принцип історизму, тобто досліджуваний об'єкт уявляється не в статиці (за станом на певний період часу), а в динаміці (у процесі розвитку)» [25, с. 86].

Отже, навіть на прикладі доволі стислого аналізу результатів дослідження згаданих авторів можна стверджувати, що простежується чітка закономірність

взаємозв'язку та взаємозумовленості процесів генези й еволюції основних структурних елементів політичної аналітики як суспільно-політичного явища і наукового поняття: виникнення політичного аналізу зумовило формування політичного прогнозу, що, у свою чергу, дало потужний поштовх активному процесу формування політичного консультування і теорії прийняття політичних рішень, професійні основи яких, як ми переконались, було закладено вже в античності. Саме в ті часи в політичній аналітиці вперше запроваджено порівняльний аналіз та ідеальне моделювання; логічні прийоми (методи) власне аналітики та герменевтики; започатковано основи порівняльної політології; сформовано першу універсальну технологію політичного аналізу, яка дає змогу спостерігати динаміку державного будівництва та здійснювати прогнози щодо його результатів [3, с. 56].

Безумовно, питання політичного аналізу і прогнозування, політичного консультування та прийняття політичних рішень досить плідно досліджували мислителі Відродження (Н. Макіавеллі, Ж. Боден й ін.) та доби Просвітництва (Т. Гобс, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо й ін.), але саме «антична політична думка, за оцінками сучасних дослідників цих питань, є компендіумом політичних ідей і теорій, від яких відштовхувались теоретики всіх подальших епох» [26, с. 35]. Яскраве тому підтвердження – роль Аристотеля Стагірта, яку він відіграв не лише в розробці базових концептів, що описують процес прийняття політичних рішень, але й у формуванні і розвитку теорії та методології інформаційно-аналітичної професійної діяльності взагалі. Так, за оцінками І. Муковського, А. Міщенка та М. Шевченка: «Внесок Аристотеля в аналітику полягав в тому, що він вперше систематизував і кодифікував прийоми міркувань, зробив їх предметом наукових досліджень. Аристотелем не тільки порушені, але й розв'язані такі глобальні проблеми як закони тотожності, суперечності і виключеного третього, діалектики індукції, дедукції і логічного синтезу, визначені категорії, сутність, мета, відношення, простір, час, рух, кількість і якість, форма і матерія, можливість і дійсність, необхідність і випадковість, одиничне, особливе і загальне, розвиток і саморух, структура і функція.

Найбільша заслуга Аристотеля полягає в тому, що він заклав основи формування системного світогляду і системного дослідження природи» [27, с. 9].

Однак, згадуючи значний внесок античних мислителів у розвиток політичної аналітики, не слід недооцінювати (що, на жаль, трапляється у працях із політології, а надто вітчизняних) і той безпосередній вплив, який мали на її становлення в XVII столітті англійські, а на початку XIX століття українські «Політичні арифметики». Насамперед йдеться про однойменні праці англійських дослідників Джона Граунта (1620–1674) і Вільяма Петі (1623–1687) [див.: 28, с. 260–268], а також їхніх послідовників в Україні, зокрема Йосипа Матвійовича Ланга – екстраординарного професора Імператорського Харківського університету [29, с. 733], які створили самостійний науковий напрям у передісторії емпіричного соціально-політичного пізнання. «Імовірносні та статистичні докази, писав з цього приводу британський історик науки Роджер Сміт, стали технічними засобами, за допомогою яких дослідники виявили порядок – і, отже, зробили можливою науку – в сфері політико-економічній і соціальній» [30, с. 187].

Якщо говорити про український контекст цього процесу, то він найбільш рельєфно, на наш погляд, проявивсь якраз на прикладі професійної діяльності вже згаданого нами Й. Ланга, який у своїх наукових та навчальних працях того часу широко користувався як алгебраїчними так і арифметичними формулами для вивчення та тлумачення проблем соціально-політичного життя. В зв'язку з цим, сучасні науковці справедливо вважають професора Й. Ланга не тільки видатним економістом того часу, але й фундатором математичної школи в дослідженні соціально-політичних процесів і явищ [31, с. 28]. Саме в цей період своєї активної професійної діяльності в Харківському університеті Й. Ланг у 1807 і 1811 рр., відповідно, видав два окремі твори: 1) з основ політичної економії (Ueber den obersten Grundsatz der politischen Oeconomie, von Ioseph Lang. – Riga, 1807) и 2) з основ політичних арифметик (Grundlinien der Politischen Arithmetik. – Charkow. Universitats – Buchdruckerei, 1811). Це

спричинено було тим, що політичну економію він розглядав як суто теоретичну науку, прикладною частиною якої є наука про державне господарство (Statswirthschaft). На його особисте переконання, між цими науками існує таке ж відношення, як між чистою і прикладною математикою. Саме тому «Політичні арифметики», вважав Й. Ланг, є складовою частиною політичної економії, завдання яких – вивчення специфіки таких явищ господарського обігу як, наприклад, кількість вироблених продуктів, ціни та вартість виробництва, співвідношення між чистим і валовим доходом, тобто ті, які мають *кількісний* вимір [29, с. 271–272]. Відповідно, головна заслуга Й. Ланга полягає у застосуванні *кількісного емпіричного аналізу економічної і політичної систем*. Так, моделі Й. Ланга з числовими значеннями дозволили йому провести аналіз у вигляді взаємодії матриць (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Заміна продуктів одного класу продуктами іншого класу протягом
одного періоду обігу (фізичний рух товарів). (Exchange of Products
from One Class to Another During One Period of Circulation (Physical
Flow of Commodities).**

		A' B'	A'+B'	A'' B'' C	A''+B''+C	A'''	A'''	A'+B'+A'' +B''+C+A'''
D	D'			D''	D''	D'''	D'''	D'+D''+D'''
C F'	C+F'	E' B'' F''	E'+B''+F''			E'' F''	E''+F'''	C+F'+E'+B'' +F''+E''+F'''
	D' +C+F'		A'+B' +E'+B''+F''		A''+B''+C +D''		A'''+D''' +E''+F'''	

Складено за [31] : Економічна наука в Харківському університеті: колективна монографія [Текст] / кол. авт.: відп. ред. В. В. Глущенко. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – С. 30.

В першому ряду, колонка 1, показані первинні виробники (Row 1, column 1 denote the primary producers).

Ряд 2, колонка 2 — технічні виробники (Row 2, column 2 denote the technical producers).

Ряд 3, колонка 3 — комерційні виробники (Row 3, column 3 denote the commercial producers).

Колонка 4 (єдина) показує політичний клас (Column 4(only) denotes the political class).

A', A'', A''' — продукти харчування (A', A'', A''' are food).

B' — матеріали (B' are materials).

C — інші первинні продукти (C are other primary products).

D', D'', D''' — технічні продукти (D', D'', D''' are technical products).

E', E'' — продукти харчування (E', E'' are food).

F', F'', F''' — технічні продукти (F', F'', F''' are technical products).

Записи справа від пунктирної лінії частково вільні суми
(Entries to the right of the broken line free partial sums).

Матриця 1: Обмін продуктами

P ₁₁	P ₁₂	P ₁₃	P ₁₄	P ₁	⇒		P ₁₂	P ₁₃	P ₁₄	P ₁	⇒		25	113	8	146
P ₂₁	P ₂₂	P ₂₃	P ₂₄	P ₂		P ₂₁		P ₂₃	P ₂₄	P ₂		14		98	11	123
P ₃₁	P ₃₂	P ₃₃	P ₃₄	P ₃		P ₃₁	P ₃₂		P ₃₄	P ₃		66	98		47	211
P ₄₁	P ₄₂	P ₄₃	P ₄₄	P ₄						P ₄						
P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P _{..}		P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P _{..}		80	123	211	66	480

Матриця 2: Розподіл перехідного капіталу

C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃	C ₁₄	C ₁	⇒		C ₁₂	C ₁₃	C ₁₄	C ₁	⇒		10		8	18
C ₂₁	C ₂₂	C ₂₃	C ₂₄	C ₂		C ₂₁		C ₂₃	C ₂₄	C ₂		14			11	25
C ₃₁	C ₃₂	C ₃₃	C ₃₄	C ₃		C ₃₁	C ₃₂		C ₃₄	C ₃		66	63		47	176
C ₄₁	C ₄₂	C ₄₃	C ₄₄	C ₄						C ₄						
C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C _{..}		C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C _{..}		80	73		66	219

Матриця 3: Обмін грошима

M ₁₁	M ₁₂	M ₁₃	M ₁₄	M ₁	⇒		M ₁₂	M ₁₃	M ₁₄	M ₁	⇒		14	66	66	146
M ₂₁	M ₂₂	M ₂₃	M ₂₄	M ₂		M ₂₁		M ₂₃		M ₂		25		56		81
M ₃₁	M ₃₂	M ₃₃	M ₃₄	M ₃		M ₃₁	M ₃₂			M ₃		113	56			169
M ₄₁	M ₄₂	M ₄₃	M ₄₄	M ₄		M ₄₁	M ₄₂	M ₄₃		M ₄		8	11	47		66
M ₁	M ₂	M ₃	M ₄	M _{..}		M ₁	M ₂	M ₃	M ₄	M _{..}		146	81	169	66	462

Самі ці матриці у подальших дослідженнях вчених стали першим кроком у використанні ними теорії загальної рівноваги, зокрема, використаної спочатку К. Марксом, згодом В. Леонтьєвим у його моделі «input-output» (затрати – випуск) [31, с. 31].

Окрім цього, на базі його моделі був побудований перший в історії міжгалузевий баланс (1925 р.), що дало змогу розвернути в колишньому СРСР та в інших країнах світу широкі дослідження кількісного вирішення соціально-економічних та соціально-політичних питань розвитку. Чисельне вирішення великих систем і кількості рівнянь з такою ж кількістю невідомих давало можливість урядам багатьох країн ставити і вирішувати питання прогнозування власного соціально-економічного та політичного розвитку. Так, питання міжгалузевих досліджень з цього напрямку активно вивчали у таких країнах, як Норвегія, Данія, Голандія, Італія, Англія, Японія, Канада, Австралія та навіть у низці латиноамериканських країн [див. 31, с. 31].

Отже, роль і значущість політичних арифметик у формуванні теорії та методології політичної аналітики полягає, на наш погляд, перш за все в тому, що лише фактом свого виникнення вони означили формування іншого, порівняно з «державознавством», самостійного спеціалізованого напрямку соціально-політичного пізнання. Якщо наукова мета державознавців обмежувалась простим описом фактів (особистих спостережень, офіційних документів і поодиноких числових даних), то політичні арифметики, починаючи від найпершого його представника Джона Граунта, мали на меті спостерігати в соціальних фактах порядок, послідовність із подальшою перспективою передбачення подій, які ще не відбулись і не були досліджені. Тобто, саме так, як це відбувається і в сучасному політичному моніторингу, який здійснюється сьогодні з метою забезпечення, з одного боку, перевірки методологічної надійності інструментів політичного аналізу, а з іншого – інформаційно-аналітичної допомоги державним органам та органам місцевого самоврядування в реалізації вже прийнятих та підготовці й прийняттю нових науково обґрунтованих політичних рішень.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що на той період часу емпірики обох напрямів не лише досягали у своїх дослідженнях об'єктивних і достовірних результатів праці за допомогою методу неупередженого спостереження природного руху, життєдіяльності суспільства, але і формували

та апробували необхідний для цього методологічний інструментарій. Тим самим готувалась основа для якісно нового – кількісного етапу в розвитку емпіричного знання про суспільні явища. Проте, лише від початку доби Просвітництва та індустріальної революції в Європі з кінця XVIII століття продукування політично значущого знання набуває характеру самостійного виду професійної аналітичної діяльності [17, 18]. Виклики доби, пов'язані з індустріалізацією, урбанізацією, масовими міграціями населення, тощо, вимагали точніших, ніж раніше, політичних рішень, заснованих на правдивій економічній і соціальній інформації, що дало потужний поштовх розвитку якраз емпіричних і статистичних методів аналізу. Саме в цей період розвитку суспільства, як слушно вказує у своєму дослідженні А. Костікова, почалося формування і самої теорії прийняття рішень як наукової дисципліни, хоча відповідний термін «теорія прийняття рішень» був уперше використаний Е. Л. Леманном лише в 1950 році [32, с. 88]. Історично першою реакцією на необхідність урахування невизначеності у розв'язанні управлінських завдань була теорія ймовірності і математична статистика, наукові основи якої закладено німецьким математиком К. Ф. Гауссом в 1795 році. А в середині XVII століття французькі математики Б. Паскаль і П. Ферма, у свою чергу, розробили математичну модель, яка описує вірогідність результатів в іграх, вона також істотно вплинула на розвиток теорії прийняття управлінських рішень. Наприкінці XIX століття думка про те, що традиційна політична аргументація мала підкріплюватися емпіричними даними, стала панівною [17, с. 159; 18, с. 231]. До того ж, не тільки серед американських і західноєвропейських дослідників, але і й, що особливо важливо підкреслити, серед *вітчизняних* учених. Ми звертаємо на це особливу увагу насамперед тому, що, на наш погляд, саме їхні праці дещо по-іншому, ніж прийнято досі вважати, дають змогу побачити не тільки особливості формування української школи політичного аналізу в зазначений період часу, але й адекватно оцінити її місце в загальноєвропейському та світовому процесі становлення та розвитку політичної аналітики в цілому. Йдеться про той безпосередній і, на жаль,

забутий та малодосліджений теоретико-прикладний внесок у її формування і розвиток, який зробили саме українські науковці. Яскравий тому приклад – теоретико-методологічна розробка професора політичної економії і дипломатії Імператорського Харківського університету, і разом із тим і його колишнього випускника Тихона Степанова (1795–1847) «Мова про сутність, важливість та призначення політичних наук», оприлюднена ним у 1833 р. на щорічних урочистих зборах колективу викладачів університету. Виступаючи перед колегами, учений, по-перше, зазначив, що «одна тільки взаємна згода теоретиків и емпіриків може сприяти швидкому й правильному розвитку науки, у той же час може оберегти долю людей і народів від несприятливих, раптових змін» [33, с. 31].

По-друге, що не менш важливо, він вказував на ту обставину, що «нині в освічених державах звернено найбільшу увагу на статистику, науку, що містить у собі дорогоцінні факти політичного життя держав» [33, с. 33]. «Уже в новітні часи дослідження про народонаселення, – говорив він, – проникли у сферу політичної економії». Більш того, сам Адам Сміт мало говорить про це у своєму творі, хоча цей предмет, на думку Т. Степанова, належить також до сфери іншої важливої науки – «це є, у вузькому сенсі розуміння, політика!» [33, с. 37].

Більше того, у своїй знаменній для того часу промові учений звертав особливу увагу слухачів на те, що «стародавні народи взагалі обмежувалися слабкими, недостатніми поняттями про науки політичні. Греки й римляни мали багатьох учених мужів, які прославилися в різних галузях наук; але сії вчені ледь осягали життя політичних суспільств» [33, с. 22]. «Тут вважаю за потрібне додати, – вказував Т. Степанов, – що оскільки суспільства мають подвійне життя, то й закони для них підлягають дослідженню двох наук: це політична економія і політика. Перша відкриває закони життя фізичної держав, тобто закони багатства, а друга показує закони їх морального життя, чи освіченості взагалі» [33, с. 23].

Разом із тим учений відзначає й те загальне, що об'єднує аналізовані ним дисципліни: «Справа політичної економії, так само як і політики, полягає в

тому, щоб розгадати основні стихії двоїстого народного життя й відкрити спільні для них закони. Однак ці дві науки мають між собою найтісніший зв'язок і мають одна на одну корисний або шкідливий вплив. З цієї ж причини в політичній економії іноді торкаються предметів політики, а в політиці згадують про предмети, що становлять власне сферу політичної економії» [33, с. 39].

Учені, відзначає Т. Степанов, «усе частіше змішували цю науку з політичною економією, стверджуючи, що остання має своєю метою розкривати закони всього політичного організму, але таке поняття надзвичайно плутане. Бо ми вище показали, що як життя приватних людей фізичне і моральне, кожне, має свої особливі закони, які викладають особливі науки, так і для двоякого життя політичного організму, яке є нічим іншим, як сукупним життям нерозділених, повинні бути два роди окремих законів і, отже, дві науки. Порівнюючи їх між собою, не можна не примітити, що друга наука, тобто політика, важча і важливіша від політичної економії» [33, с. 37].

Цю думку підтримав і розвинув у своїх працях «Погляд на історію політичних наук в Європі» (1859) і «Про сучасний стан політичних наук на заході Європи і в Росії» (1862) інший, не менш відомий у той період часу професор Імператорського Харківського університету Дмитро Іванович Каченовський (1827–1872) – провісник позитивного напрямку в методології наукового пізнання політичних явищ і процесів [34, с. 46]. Будучи активним прихильником цього напрямку в науковому пізнанні він звертав особливу увагу дослідників на той факт, що нова позитивна філософія «вийшла безпосередньо з вимог життя, була підготовлена попередніми подіями і була природним, необхідним знаряддям суспільного прогресу» [35, с. 104]. Саме тому, при кожній нагоді у всіх своїх працях Д. Каченовський не переставав повторювати, що «всяка наука повинна мати об'єктивний зміст, тобто розглядати явища, які відбуваються в царині дійсного світу» [36, с. 51], що кожна наука повинна розвиватися «по мірі накопичення матеріалів і засобів або способів до їх розробки» [36, с. 42], що «ніщо так не рухає її вперед як свобода розуму і неупередженість в судженнях» [37, с. 57]. На думку вченого, цим вимогам

обов'язково повинні відповідати також і політичні науки, які “охоплюють не всі людські дії, а тільки ті, що мають вплив на публічні інтереси» [37, с. 40].

«Після цього, зазначає Д. Каченовський, легко погодитися з тим, що державний устрій і управління слугують головним предметом політичних наук, що вони розглядають всі акти поставлених в суспільстві влад, законотворчі, виконавчі та судові» [37, с.41]. Відповідно, «політичні науки, по їх призначенню, по природі предмету не можуть бути чисто – описовими науками, як зоологія, або ботаніка» [37, с. 55]. «Вони повинні пояснювати нам, вважав Д. Каченовський, як реалізується думка про народну єдність серед різноманітних інтересів та прагнень суспільства і серед фізичних умов (земля, клімат та ін.) [37, с. 121]. І в цьому плані саме «статистика є невичерпне джерело живого досвіду; вона дає дорогоцінний посібник для перевірки панівних понять і теорій, без неї важко досягнути достовірних висновків щодо успіху або невдачі нових законодавчих заходів та реформ. Спираючись на факти, здобуті історією і статистикою, можна вивчати політичний світ та окремі його частини до подробиць» [37, с. 49].

Таким чином, резюмує вчений, «політичні науки, не наближаючись до математики по точності, заслуговують, принаймні, назви достовірних, управлінських, практичних наук» [37, с. 71].

Отже, для Д. Каченовського, «як і для Монтеск'є і, беручи ще вище, як для Макіавеллі та самого Аристотеля, політика, а не економіка, була головним фактором усього суспільного укладу і всіх змін, що відбуваються в ньому» [38 с. 29]. А тому, за оцінками його сучасників, Д. Каченовський вже в указаний період часу «сміливо вибивається на широкий шлях вивчення фактів, роздумів над ними, а не над утопіями державної романтики. Шлях указало природознавство» [34, с. 47]. «Прочитайте уважно все ним написане, не виключаючи його курсів, – говорив у своїх спогадах про Д. Каченовського його учень Максим Ковалевський, – і ви неодмінно винесете те враження, що всякому твердженню у Каченовського передують найретельніший і, можливо, найповніший огляд добре обстежених фактів, на цих фактах він вибудовує свій

подальший емпіричний висновок, з якого робляться потім часткові висновки; останні визнаються обґрунтованими лише в тому разі, коли назустріч їм ідуть факти дійсності або минулого; а що все це по суті, як не метод зворотної дедукції, тобто той, який, за Міллем, один є запорукою науковості побудов у сфері суспільствознавства?» [38, с. 30].

Більше того, головне переконання Д. Каченовського полягало в тому, що внутрішньою причиною змін політичного життя є «властиве розумним істотам прагнення до прогресу» [35, с. 22]. Отже, «науки політичні тільки тоді відповідають своєму призначенню, коли вони відштовхуються від явищ дійсності життя, опрацьовують цей багатий і вічно мінливий матеріал, керуючись розумом і справедливістю, і вносять здобуті результати в життєву круговерть для керування та перевірки» [39, с. 9].

Як бачимо, серед вчених того часу, в тому числі й вітчизняних, поступово стало складатися переконання, що політичний феномен відрізняється від сфери соціального та економічного. А тому необхідно, а головне – реально можливо отримати за допомогою спеціальної науки – *політичної*, яка використовує такі ж, як і природничі науки, *статистичні* та інші *суворо формалізовані* методи і процедури дослідження, саме *наукові уявлення* про політичні явища і процеси.

З кінця XIX – початку XX століття поширенню і зміцненню цього переконання серед політичних дослідників сприяли, з одного боку, нові спеціалізовані журнали, які з'явилися і почали виходити у світ з ініціативи наукового співтовариства США: «Щоквартальник політичної науки» (1886), «Анали Американської Академії політичної та соціальної науки» (1890), «Американське ревію політичної науки» (1906), а, з іншого боку, – активні творчі відрядження вітчизняних науковців за кордон з метою обміну досвідом щодо створення спеціалізованих кафедр і факультетів з підготовки фахівців у галузі політичних наук. Так, згаданий вже нами професор Д. Каченовський у своєму звіті про поїздку до західної Європи в 1858 – 59-му роках вказував: «Мета подорожі, здійсненої мною, з Найвеличнішого дозволу, в січні 1858 із самого початку була визначена твердо і ясно. Маючи на увазі потреби

Університетського викладання, я поставив для своєї поїздки два головні завдання. Перша з них полягала в тому, щоб ознайомитися із сучасним станом науки міжнародного права; друга – в тому, щоб доповнити мої відомості в державних науках взагалі. До цих двох завдань швидко приєдналася третя. У березні 1858 р. Рада університету повідомила мені, що викладання державного права європейських країн буде передано мені після повернення з-за кордону. Щоб приготувати себе до виконання цього нового обов'язку, я повинен був розширити коло моїх занять, а саме: вивчати політичне життя, робити спостереження над установами принаймні передових народів Західного світу» [40, с. 1–2]. «В Англії я стежив за політичною практикою; у Франції постійно відвідував засідання Академії моральних і політичних наук » [40, с. 23]. «З відкриттям публічних курсів у листопаді 1858 р. я почав щодня відвідувати лекції в F cole de droie, у Сорбонні і в College de France. Крім юридичних лекцій, я вважав обов'язком слухати в Парижі філософію, історію, навіть літературу» [40, с. 25].

«Політична освіта, – підкреслював Д. Каченовський, – мала і має ціну в моїх очах як приготування до громадської діяльності; ті народи, які використали її на користь свого державного побуту, я вважаю передовими. Ось причини, через які я вивчав більше Англію і Францію, ніж Німеччину» [40, с. 42]. «Поїздка моя з Франції до Ірландії була, як я зауважив вище, наслідком запрошення товариства, заснованого в Англії для розвитку соціальної науки (National association for the promotion of social science). Ще в 1859 році воно обрало мене своїм членом-кореспондентом. У 1860 р. я надіслав із Харкова лист на ім'я секретаря товариства, в якому, між іншим, доводив необхідність заснувати при ньому міжнародний департамент. Лист цей було прочитано на з'їзді в Глазго. Думка моя знайшла підтримку і співчуття між багатьма членами» [41, с. 10].

Як бачимо, безапеляційні твердження деяких дослідників про те, що в XIX ст. першочергову роль у становленні політичної аналітики відіграли

представники суто західноєвропейської політичної та наукової еліти [19, с. 22], – безпідставні.

Більш того, потрібно відзначити те, що вітчизняна політична аналітика не лише активно формувалася та розвивалася в цей період часу у загальному руслі світової наукової традиції, але й завдяки зусиллям її найкращих представників активно сприйняла розвитку політичної аналітики саме як спеціалізованого системного інструменту підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. До того ж, не тільки на суто теоретичному, але й практично-прикладному рівні. Підтвердженням тому, крім вже сказаного, є хоча б той незаперечний факт, що вже на початку XIX ст. у структурі Імператорського Харківського університету поряд із медично-хімічним і словесним реально функціонував і спеціалізований «етико-політичний факультет, який охоплював і юриспруденцію» [42, с. 78]. Варте уваги те, що і в американських університетах і коледжах цього періоду, про що свідчать дослідження Девіда Річчі, політичні питання також обговорювалися в межах таких навчальних дисциплін, як «моральна філософія», а типовий професор коледжу мав академічний ступінь «моральної і ментальної філософії, політичної економії та політичної літератури» [43, р. 58].

У контексті цього, вже в 1812 р. при Імператорському Харківському університеті було засновано спеціальне «Товариство наук», що ставило перед собою мету видавати праці його заслужених професорів [44, с. 19]. Того ж року в міністерство народної освіти було представлено проект заснування спеціалізованого «Статистичного комітету», членами якого були б професори етико-політичного факультету. На превеликий жаль, планований ученими університету комітет заснований не був, оскільки проти його створення активно виступив у міністерстві освіти академік Паррот, який вважав «небезпечним для університету заснування подібного комітету; що ця установа суперечить ідеї університету та обов'язкам професорів; професор повинен жити наукою, а не витратити час на цю безплідну цифрову роботу, яку можна доручити кожній грамотній людині» [44, с. 19]. Таке ставлення до творчих ініціатив професорського корпусу в той період часу було, на превеликий жаль, звичним

явищем, оскільки при Миколі 1 проти вчених-вільнодумців урядом здійснювалися спеціальні захисні заходи. А саме: з 2(14) квітня 1848 р. і до 1856 р. діяла подвійна державна цензура: крім офіційного цензурного відомства, було створено особливий комітет із 5 осіб, який додатково контролював друковані праці, що видавалися на той період часу, в тому числі і в університетах [45, с. 162]. Тим не менш, незважаючи на вказані обставини, на переломі 30–40х років у Харківському університеті цілком зникла тенденція енциклопедичності освіти, натомість панувала все більша спеціалізація, диференціація наук [45, с. 169]. У 1835 році створюється окрема кафедра політичної економії, економіка починає вивчатися як самостійна наукова дисципліна. Значимість цієї події для подальшого розвитку процесу диференціації соціально-політичних наук і формування наукових засад політичної аналітики не можна недооцінити хоча б тому, що самостійне викладання економіки на той час було всього лише в чотирьох університетах світу – Колумбійському, Оксфордському, Паризькому та Неаполітанському [31, с. 17].

Все це наочно свідчило про те, що вже до середини 60х рр. XIX ст. Харківський університет з підготовки науково-педагогічних кадрів впритул «наблизився до класичної західноєвропейської моделі» [45, с. 240]. А дякуючи професійним зусиллям та активній громадянській позиції найбільш яскравих її представників – вчених Харківського університету Й. Ланга, Т. Степанова і Д. Каченовського, – політична аналітика *успішно розвивалась на національному рівні і тим самим забезпечувала її позитивний вплив на світовий процес формування теорії та методології політичної аналітики в цілому.*

Переконливим тому підтвердженням є, по-перше, той факт, що протягом XIX ст. українські вчені, також як і закордонні їх колеги, були активними прихильниками ідей актуалізації розвитку політичного знання на основі політичного реалізму. Для них він означав, насамперед, відкритість політичної реальності та її принципова пізнаваність, що не тільки сприяло диференціації та спеціалізації політичних наук, підвищенню їх професійного рівня, але й

позитивно впливало на загальний процес їх інтеграції – формування теорії та методології політичної аналітики в цілому.

По-друге, спільне, що їх об'єднувало в цей період часу було те, що як перші, так і другі прагнули строго наукового визначення предметних меж політичних наук та їх інструментальних можливостей в теоретико-прикладному дослідженні публічної політики, що, в свою чергу, забезпечувало системний розвиток всіх структурних елементів політичної аналітики як відносно самостійних політичних наукових дисциплін.

І, по-третє, – всі вони пристрасно вірили в те, що саме природничо-наукова методологія якнайкраще підходить для аналізу соціально-політичного життя. Так, наприклад, відомий на той час вчений-політолог Артур Бентлі в опублікованій ним книзі «Процес управління» доводив, що найважливішим завданням політичної науки є вивчення політичних груп, оскільки якраз груповий феномен це єдине, що ми можемо виявити в політичній сфері. При цьому він був твердо переконаний, що «політика, якщо її взагалі вивчати й вивчати правильно, може стати такою ж мірою кваліфікованою дисципліною, як і точні природничі науки, одночасно володіючи прогностичним потенціалом і силою передбачення» [Цит. по: 46, с. 233]. А Джеймс Брюс, четвертий президент Асоціації політичної науки, у свою чергу, закликав політичних дослідників триматися ближче до фактів, не втрачати себе в абстракціях, оскільки без фактів, на його переконання, дослідження не має наукової цінності [47, р. 1–19].

Подібної точки зору в дослідженнях політики дотримувалися і їх колеги з професійного цеху Лоуренс Лоуелл і Вудроу Вільсон. Якщо перший у роботі «Фізіологія політики» (1910) заради об'єктивності політичного знання закликав політологів до широкого використання статистики, яка цінна своєю здатністю як до відкриття нових фактів, так і верифікації отриманих [46, с. 232]. То другий, у своєму Президентському зверненні до учасників сьомих щорічних (1911) зборів Асоціації політичної науки, розглядав науку про політику як акуратну і як таку, що ґрунтується на детальному спостереженні за процесами

[форму знання], за допомогою якого уроки досвіду потрапляють у сферу свідомості, перетворюються в активні цілі, проходячи перевірку в дискусії, ретельний аналіз і, в остаточному підсумку, набувають форми закону [46, с. 232–233].

Таким чином, в аналізований нами період розвитку політичної аналітики як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники знаходили різні способи демонструвати свою прихильність політичному реалізму та науковій об'єктивності, але спільне, що їх об'єднувало, – всі вони пристрасно вірили в те, що саме *природничо-наукова методологія* якнайкраще підходить для аналізу політичного життя і що адекватне застосування цих методів і процедур може привести до формування таких наукових законів, які матимуть не тільки пояснювальну, а й прогностичну та практично-творчу силу, здатну забезпечити науковий механізм підготовки та прийняття політичних рішень.

Тим самим, на наш погляд, в історії становлення і розвитку політичної аналітики набирала сили перша хвиля певної *фетишизації ролі* математичних та статистичних методів і процедур у здійсненні наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Особливо яскраво ця тенденція проявилася в період активної професійної діяльності одного з батьків – засновників американської політичної науки Чарльза Мерріама (1874–1953), який у низці своїх досліджень, особливо в роботі «Нові аспекти політики» (1925), дуже скептично оцінював наявну на той час можливість реального досягнення об'єктивності в політичному пізнанні. Цьому, на його думку, перешкоджають три основні негативні обставини, що склалися на той час у політичній науці. По-перше, об'єктивному дослідженню політики перешкоджає політичне теоретизування, яке значною мірою є завуальованою більшою чи меншою мірою пропагандою певних інтересів, а тому наукова «істина так забарвлена інтересами тих, хто висуває дану теорію, що не відрізняється справжньою і незмінною цінністю» [48, с. 178].

По-друге, «більшість тих, хто вивчає систему правління, так широко розосередилися по дослідницькому полю, що дивляться на те, що відбувається,

з висоти пташиного польоту, не відрізняючись схильністю до скрупульозного, детального аналізу проблем, без якого неможливе їх глибоке розуміння» [48, с. 179].

По-третє, досягненню об'єктивності в науковому пізнанні політики перешкоджають «труднощі в освоєнні механізму чіткого вимірювання політичних феноменів, які зберігаються. Аж до останнього часу воно було спрощеним і нерозбірливим» [48, с. 178].

При цьому важливо звернути увагу на те, що зазначені труднощі, на думку Ч. Мерріама, полягають насамперед у відсутності того, що в природознавстві прийнято називати «контрольованими експериментами», які «недоступні, мабуть, для тих, хто вивчає політологію або іншу громадську науку» [48, с. 179]. Проте, як вважає вчений, вирішити цю проблему можна, оскільки реальні політичні процеси поступово відтворюються в різних точках світу і на різних стадіях. У разі повторення цих процесів можна відновити спостереження і тим самим перевірити зроблені висновки. «Для цього, однак, необхідно відпрацювати більш точний механізм. Він, можливо, буде отриманий в результаті розвитку сучасної психології або соціальної психології, які, очевидно, мають потрібні засоби вивчення типів спілкування і поведінки. Або ж цей механізм з'явиться в ході статистичного вимірювання тих процесів, які постійно повторюються майже в незмінному вигляді і, як з'ясовується при достатній чіткості аналізу та завзятості, практично в тій же послідовності» [48, с. 179]. «Думається, – підсумовує Ч. Мерріам, – ми стоїмо на порозі дуже важливих змін у масштабах і методах дослідження політики, а можливо, суспільних наук у цілому. В чому б не полягали інші досягнення, два, як з'ясовується, неминучі. Одне стосується інтенсифікації досліджень, друге – посилення інтеграції наукових пошуків у сфері політичних відносин» [48, с. 179].

Як бачимо, розробляючи нову методологію наукового аналізу політики Ч. Мерріам дійшов висновку про необхідність її міждисциплінарного дослідження, у тому числі з обов'язковим використанням, на манер

природничих наук, суворо формалізованих методів і процедур дослідження, які можуть, на його думку, привести до кардинальних змін не тільки в самій природі політичного мислення, а й політичній діяльності як такій. При цьому, незважаючи на його дуже коректну (з обов'язковим уживанням словосполучення: «він, можливо, буде отриманий») оцінку механізму використання інструментального потенціалу соціальної психології і статистики в дослідженні політики, він був переконаний, що політичне дослідження має спиратися на емпіричні дані, а отримане таким чином знання, базоване на точному політичному аналізі, може поліпшити не лише умови формування публічної політики в сучасному для нього суспільстві, але й кардинально поліпшити якість усього наукового процесу прийняття політичних рішень у майбутньому. Передусім його приваблювала в цьому процесі «порівняна легкість кількісного виміру певних економічних чинників», використання яких для вивчення впливу на політику економічних, соціальних, географічних, етнічних, біологічних чинників «може реалізуватися в глибокій і по суті революційній зміні політичного мислення» [48, с. 176–177].

Показово і те, що Ч. Мерріам не дивився на соціальну дію тільки з погляду її індивідуальних мотивів і оцінок, оскільки вважав відносини між індивідами, групами, народами асиметричними і взаємозумовленими. За оцінками фахівців, він ставився до суспільної поведінки людей з точки зору взаємозв'язку і змішування в єдине ціле фізичних методів примусу, психологічного навіювання і раціонального переконання [46, с. 236]. Саме тому Ч. Мерріам політику на соціетальному рівні розглядав як проблематичну ситуацію, мінливу, функціональну здатність адаптації до соціальних умов, нав'язаних із боку внутрішнього і зовнішнього оточення, що змінюється.

У зв'язку із цим, за слушним зауваженням В. Сморгунової, для Ч. Мерріама легітимність мала дещо інший смисл, ніж для М. Вебера. «У ній він бачив, – пише дослідниця, – щось більше, ніж просто продукт індивідуального сприйняття, оцінок, вірувань, політизованих суспільством. Він співвідносив із нею складний процес формування суспільних рішень, які

починаються з освітніх стратегій і враховують політичні ресурси, події, інтелектуальний потенціал із метою знаходження підтримки з боку окремих осіб і суспільства в цілому, що гарантувало б соціальну безпеку і збереження бажаного громадського порядку [46, с. 236–237].

До сказаного, від себе додамо, що такому розумінню легітимності Ч. Мерріамом активно сприяв, судячи з його особистого життєвого досвіду і ціннісних орієнтацій, основний принцип утилітаризму. Цей принцип завдяки Джеремі Бентаму (1748 – 1832) і Джеймсу Міллу (1773 – 1836) проголошував: досягнення найвищого щастя для найбільшої кількості людей повинно стати основою індивідуальних дій і політики державного управління. Це означає, що гарні політичні рішення повинні приводити до гарних політичних наслідків. Віра утилітаристів у те, що можна здійснити розрахунки задоволення й болю і порівняти заходи на основі їхніх наслідків, природним шляхом привела їх до розробки теорій, що спрямовувалися на моделювання і вираження в кількісних показниках людського добробуту [49, с. 58]. Як теорія ці погляди були піддані значній критиці на підставі того, що, наприклад, такі розрахунки ігнорують моральні принципи й питання справедливості або чесності. І все ж, за оцінками відомих фахівців, утилітаризм і сьогодні продовжує перебувати в центрі процесів розвитку публічної політики та аналізу політики, попри його філософські недоліки. Так, Вейн Парсонс із цього приводу зазначає, що «якщо ми визначимо аналіз публічної політики як «набір методів для оцінки варіантів публічної політики й вибору найкращого з них», то внесок Бентама й Мілла, а також інших філософів-утилітаристів визначає центральні елементи аналітичної парадигми: розуміння того, що можна й бажано розрахувати добробут людей. Із цього постулату економісти вивели необхідність розробки методів порівняння затрат і прибутків та визначення рівнів ефективності» [49, с.58].

Так само і критичний аналіз Ч. Мерріама досягнень сучасної для нього політичної науки і активний пошук оптимальних шляхів її розвитку мали цілком передбачуваний результат. Згодом Ч. Мерріам був призначений

головою Комітету з вивчення методів поліпшення політичних досліджень. Очолюваний ним Комітет розробив серію рекомендацій, які були покладені в основу проведення трьох національних конференцій з проблем науки про політику (1923–1925), а також привели до створення Ради з досліджень у галузі соціальних наук. Саме під його керівництвом Чиказький університет став відомий усьому світу своїми вельми продуктивними ідеями й практиками робити акцент на науковому підході до вивчення політики. Відповідно, серед політологів того часу стало гарним тоном стверджувати, що емпіричні дані, отримані в ході міждисциплінарного дослідження політичної поведінки на індивідуальному та соціально-агрегованому рівнях, необхідно обробляти за допомогою кількісних методів і процедур дослідження, що лише точні кількісні методи і процедури можуть стати джерелом гарантованих наукових тверджень про політику і виявити закономірності політичної реальності [50, с. 157].

Разом із тим, заради об'єктивності слід відзначити, що далеко не всі дослідники, у тому числі й безпосередні учні Ч. Мерріама, повністю поділяли його трактування місця й ролі суворо формалізованих методів і процедур у дослідженні політичних проблем. Яскравий тому приклад – Гарольд Лассвелл (1902–1979), який також, як і його вчитель, віддавав їм у дослідженні політичних проблем безсумнівну перевагу, проте у вирішенні проблеми узгодження інтересів соціальних груп суспільства змушений був залучати і якісні методи та процедури дослідження, оскільки головний пафос його робіт полягав у зосередженні уваги на проблемах людини в політиці, її корінних інтересах і потребах. І це не дивно, оскільки поєднання кількісних та якісних методів і процедур у дослідженні політичних проблем, як буде показано нами в цій роботі, – природний процес реального функціонування політичної аналітики саме як цілісної системи політичних наукових дисциплін, основи якої якраз й закладалися в аналізований нами період часу. Підтвердженням тому служить аналіз періоду оформлення політичного знання в самостійну наукову галузь, здійснений В. Сморгуною в спеціальному монографічному дослідженні «Феномен політичного знання», який показує, що американська

політична наука ніколи не була безпристрасною. Її висновки були визначені наперед демократичною настановою дослідників, а професійна репутація залежала від того, наскільки глибоко й повно вона відображала надії і сподівання всієї американської нації. «За своєю суттю, – пише дослідниця, – американська політична наука була політичним феноменом і продуктом розвитку американської держави. Не можна сказати, що її так уже сильно примушували бути безпристрасною і сліпо копіювати методи природознавства. Але те, що громадська думка націлювала її на службу демократичним цінностям та ідеалам, – це безперечно» [46, с. 228].

Певною мірою цьому сприяла, на наш погляд, і третя (30–40 роки ХХ ст.) хвиля німецької еміграції в США. Серед тих, хто емігрував, були такі відомі політичні філософи й дослідники, як Хана Арндт, Карл Дейтч, Хайнц Еулау, Стенлі Хоффман, Хенрі Кіссінджер, Ханс Моргентау, Франц Ньюман, Зигмунд Ньюман, Лео Страус, які принесли із собою до Америки не тільки розроблений концептуальний апарат політичної теорії та філософії, а й переконання в необхідності ціннісного підходу до політики. Проте, як показує аналіз робіт політологів тих років, американську науку вже неможливо було повернути з уторованого нею ж самою шляху домінантного використання суворо формалізованих методів і процедур у дослідженні політичних проблем. Тим більше, що до цього часу свою інструментальну цінність у цьому процесі встигла засвідчити і математична статистика. Значний внесок у її розвиток у цей період зробили К. Пірсон (1857–1936), Р. А. Фішер (1890–1962), А. Колмогоров (1903–1987), М. Смиронов (1900–1966), А. Вальд (1902–1950) [32, с. 88–89].

Подальшого розвитку математичні методи й процедури прийняття рішень набули в роботі американських вчених Дж. фон Неймана й О. Моргенштерна «Теорія ігор і економічна поведінка», виданій в 1944 році. Тим самим було закладені основи теорії економічної поведінки, формальної мови для опису процесів прийняття свідомих, цілеспрямованих рішень за участю однієї або

кількох осіб в умовах невизначеності та конфлікту, спричиненого зіткненням інтересів сторін, що конфліктують.

Теорія ігор не тільки надихнула А. Вальда на створення теорії статистичних рішень, вона широко застосовувалася в 1950-і роки у прийнятті економічних і військово-стратегічних рішень США. Одним з основних методів підготовки таких рішень став метод «вартість – ефективність», що складається з етапів побудови моделей вартості та ефективності і синтезу одержуваних оцінок [51, с. 106].

Саме завдяки дослідженням Дж. фон Неймана й О. Моргенштерна теорія ігор знайшла своє застосування і в підготовці політичних рішень, де її розглядають як метод аналізу рішень під час конфліктної ситуації, яку трактують як гру між принаймні двома учасниками, коли результат гри залежить від дій (стратегій) кожного учасника.

Базовим є положення, що учасники – актори мають раціональну поведінку. Відповідно пояснення / розуміння дій акторів ґрунтується на певних моделях, які передбачають, що всі учасники гри діятимуть оптимально для себе, тобто прагнутимуть виграти. Кожен актор обирає свою стратегію поведінки, проте результат залежить від поведінки, взаємодії всіх акторів. Розрізняють ігри з нульовою сумою виграшу та ігри з ненульовою сумою. У першому випадку гра матиме нульовий результат, якщо із двох учасників один виграє все, відповідно інший або інші гравці все програють. Для такого типу гри характерно, що сума виграшу дорівнює сумі програшу. В іграх із нульовою сумою немає співпраці між гравцями, а в іграх із ненульовою сумою ця співпраця передбачена. Кооперативну та некооперативну поведінку акторів описують за допомогою ігрових моделей: «дилема в'язня», «дилема курчати», тощо [52]. Подальший розвиток теорії прийняття рішень дослідники безпосередньо пов'язують з іменем Н. Віннера та його працями з кібернетики. Так, А. Костикова зазначає: «Бурхливого розвитку теорія прийняття рішень зазнала в 1950–1960 роки. Цьому сприяло становлення нової науки, що розвивала інформаційні аспекти управління, – кібернетики, яка досліджувала те

загальне, що є в управлінні технічними системами, живими організмами й людськими колективами» [32, с. 91].

На наш погляд, якраз на цьому ґрунті вже в 1960-ті роки виникла нова – друга критична хвиля досліджень, орієнтованих на так звану «чисту науку», яка докотилася й до наших днів. Це виявилось в тому, що з другої половині ХХ століття багато дослідників стали всерйоз вважати, що можна сконструювати об'єктивну, тобто вільну від суб'єктивно-особистісного впливу модель досліджуваного соціально-політичного процесу, спираючись виключно на математичні, алгоритмічні процедури аналізу й імітаційне комп'ютерне моделювання.

Для того, щоб відповідати зазначеній тенденції, сучасні дослідники й саму теорію прийняття управлінських рішень стали розуміти як «систему знань, що дають змогу всебічно аналізувати закони діяльності осіб, які приймають рішення, її організаційні форми, технології та методи, принципи управління та організації праці, сутність і зміст рішень» [32, с. 86].

Основними передумовами формування елементів теорії прийняття рішень вважають такі:

1) зі зростанням складності й вартості заходів особливо важливими стали наукові методи, що дозволяють заздалегідь оцінити наслідки кожного рішення, заздалегідь виключити неприпустимі варіанти й рекомендувати найбільш вдалі;

2) прискорення науково-технічної революції, швидкий розвиток техніки і технологій потребували застосування розвиненого математичного апарату в проектуванні;

3) зменшення часу на прийняття рішення й посилення відповідальності за його результати потребували використання методів зваженої оцінки варіантів розвитку ситуації і вибору найбільш ефективного варіанту в наявних умовах [32, с. 87].

Відповідно, в розвитку теорії прийняття рішень дослідники виділяють кілька етапів. Перший етап характеризується дескриптивним підходом до прийняття рішень. Теорія була спрямована на пошук процесу вибору рішення

людиною. В результаті досліджень з'ясувалося, що більшість людей діють інтуїтивно, виявляючи непослідовність і суперечливість у своїх судженнях. На дескриптивному етапі розвитку цієї наукової дисципліни застосовувалися переважно методи психологічних досліджень.

Другий етап пов'язаний з нормативним підходом, який виражався в серії спроб визначити безліч можливих управлінських ситуацій та створити безліч сценаріїв, що дозволяють вирішувати проблеми стандартним способом. Становлення нормативного підходу припало на 1950–1960 роки й пов'язане з бурхливим розвитком кібернетики. Практично всі соціальні науки пройшли цей етап. І хоча нормативний підхід згодом засвідчив свою певну неспроможність, проте, в його рамках було розроблено стратегічний аналіз і низку інших ефективних методів.

На третьому, прескриптивному етапі розглядалася поведінка людини з нормальним інтелектом, яка прагне напружено й систематизовано обдумувати всі аспекти завдання, що стоїть перед нею. Цей підхід передбачає докладання певних зусиль з боку людини для освоєння методів і прийомів теорії прийняття рішень, а також проведення багатьох обчислень, пов'язаних із реалізацією цих методів. Найбільш поширеними науковими методами стали системний аналіз та математичні методи дослідження операцій [32, с. 88], що з часом, на наш погляд, не тільки підтвердило їх інструментальну цінність, а й знову призвело до певної фетишизації процедурної ролі строго формалізованих методів і процедур в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації політико-управлінських рішень.

Яскравим прикладом є опублікований 1977 році в Москві збірник наукових статей широко відомих у галузі математичного моделювання та системного аналізу американських учених, де один із них, Джей Форрестер, писав: «Обмеженість багатьох математичних моделей пов'язана з тим, що вони засновані на методах і структурі, які не враховують численні зв'язки, нелінійність та наявність зворотних зв'язків, закладених у природі реальних

систем. Інші моделі не годяться через нестачу знань або обмежену сприйнятливність їх творців» [53, с. 13].

«Однак нещодавно, – підкреслює вчений, – було розроблено метод чисельного моделювання, який добре демонструє характеристики поведінки реальних систем. Ці моделі пояснюють, чому ми маємо поточні труднощі з нашими соціальними системами і, більше того, пояснюють, чому були невдалими багато спроб виправити ці системи. Незважаючи на їхню новизну, уже зараз можна побудувати такі моделі, які будуть значно перевершувати інтуїтивні, використовувані для вироблення національних соціальних програм» [53, с. 13].

При цьому, розмірковуючи про переваги та перспективи використання в науковому пізнанні політичних проблем суворо формалізованих методів і процедур дослідження, Джей Форрестер звертає увагу осіб, які приймають політичні рішення на те, що: «тепер є можливість будувати гіпотези про окремі частини соціальної системи, збирати їх у чисельну модель і вивчати наслідки. Спочатку вони можуть бути не більше коректні, ніж ті, якими ми користуємося в інтуїтивних роздумах. Але процес чисельного моделювання та перевірки потребує, щоб ці гіпотези були сформульовані чітко. Припущення можуть бути перевірені на всій наявній інформації і швидко виправлені» [53, с. 24]. «У найближчі 30 років, – підсумовує вчений, – можна очікувати великих успіхів у розумінні складної динаміки наших соціальних систем» [53, с. 25], «моделі, якими ми користуємося, можуть відповісти на це питання через кілька хвилин і практично безкоштовно» [53, с. 19].

Продемонстрований нами наочний приклад фетишизації математичних та статистичних методів і процедур у процесі прийняття політичних рішень, здавалося б, «канув у лету», однак, як показує аналіз профільної наукової літератури, він зберігається і в наші дні. Підтвердженням тому служать відомі положення сучасного дослідника Х. Такі про те, що в найбільш загальному вигляді теорія прийняття рішень являє собою сукупність математичних і чисельних методів та процедур, які спрямовані на пошук найкращого з безлічі

варіантів і, по можливості, дозволяють уникнути їх повного перебору [54, с. 12].

Таким чином, у роботі експертно-аналітичних центрів, які беруть сьогодні участь в науковому процесі підготовки політичних рішень, існує тенденція до поширення технократизму, коли в політичний аналіз привносяться не лише методи й техніка суворого формалізованого дослідження, але й характерний для цих галузей наукового знання стиль мислення [55, с. 22].

На наш погляд, це знаходить вияв передусім у тому, що сучасні дослідники політичної аналітики й саме поняття «аналіз» тлумачать не інакше, як у буквальному сенсі – як декомпозицію, або розчленування, цілісного суспільного об'єкта на окремі компоненти. І, що варто відзначити, вчені не враховують при цьому дуже важливе зауваження Й. Дрора, що «однією із слабких сторін терміну «аналіз» є його розрахунково-логічна конотація» [56, с. 340]. Так, наприклад, у навчальному посібнику з політології, виданому 2010 року, вказується, що ключовими словами, які утворюють назву наукової дисципліни «Політичний аналіз», є два терміни – «Policy» та «Analysis»: 1) розділення (або розчленування) цілого на складові частини (або основні елементи); 2) детальне вивчення будь-якого комплексного об'єкта з метою розуміння аба встановлення його природи чи визначення його істотних характеристик, поглиблене дослідження [57, с. 635].

У свою чергу, це дає підставу окремим дослідникам вважати, що саме поєднання політології (political science) та статистики й сформувало новий науковий напрям, який сьогодні має назву «політична аналітика» [4, с. 12].

Проте, на наш погляд, таке визначення часу й умов виникнення аналізованого феномену є не зовсім точним, оскільки політична аналітика, як і політична наука в цілому, уже з моменту своєї появи базується не лише на суто формалізованих, але і якісних методах та процедурах аналізу політичних проблем. Переконливим аргументом на користь цього слугує положення Едварда Квейда, яке він виклав у праці «Аналіз політичних рішень», стосовно адекватності розуміння сутності поняття «аналіз» у політичній науці, де він

спеціально підкреслює: «У політичному аналізі слово „аналіз” використовують у найширшому сенсі: воно передбачає залучення інтуїції і здорового глузду, який осягає не лише дослідження політики шляхом поділу її на окремі складові, але, також і створюючи та вивчаючи нові альтернативи» [58, р. 21].

А це, на наш погляд, стало реально можливим здійснити не у зв'язку з поєднанням наприкінці ХІХ століття статистики й політології (political science), а лише завдяки природній диференціації та спеціалізації останньої і появі, в зв'язку з цим, не тільки політичного аналізу, але й аналізу політики – *фахової наукової політичної експертизи*, яка, на відміну від статистики, використовує в процесі аналізу політичних проблем переважно якісні методи й процедури дослідження. Підтвердженням тому слугують слова Леслі Пала, що «Аналіз політики це не математика: тут немає єдиних розв'язків або чисто технічних відповідей. Аргументи, добути експертом, можуть бути більш чи менш технічними, більш чи менш витонченими, але мусять переконувати, якщо ми хочемо, щоб їх сприймали всерйоз під час громадського обговорення. Таким чином, аналіз політики як кваліфіковане застосування інтелекту – це питання про те, що робить докази переконливими. Професійна майстерність та здоровий глузд тут є головними чинниками» [59, с. 43].

А російський учений К. Гаджиєв, характеризуючи сутність політичного аналізу як політичної наукової дисципліни, у свою чергу, зауважує: «Політичний аналіз – це до певної міри мистецтво, яке потребує реконструкції не лише раціональних та тих, що піддаються квантифікації, калькуляції, мотивів, інтересів людей, але й їхніх ірраціональних, підсвідомих, неусвідомлених спонукань. Вони не піддаються квантифікації, математизації та іншим атрибутам природничих наук, а потребують уяви, інтуїції, психологічного проникнення, тощо» [60, с. 309].

«Безперечно, – робить висновок К. Гаджиєв, – ми можемо висловити та виміряти в кількісних термінах результати виборів, їхню вартість, динаміку кількості прихильників тих чи інших партій, тощо. Але для таких важливих

категорій, як «добробут», «воля», «рівність», «справедливість», це нереально» [60, с. 309].

Тому, говорячи про умови й час виникнення політичної аналітики якраз як цілісної системи політичних наукових дисциплін та цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур дослідження політичних проблем, цю обставину не можна ігнорувати, а надто якщо враховувати, що політичний аналіз і, зокрема, аналіз політики як його відносно самостійна наукова підгалузь сформувались саме як політичні наукові дисципліни не раніше середини ХХ століття. І на це були вагомими причинами: заміна в країнах Західної Європи успадкування монархічних титулів на обрання частиною населення перших осіб держави не спонукало політиків – практиків усвідомити потребу запровадження спеціальних політичних консультантів. Відповідно, брак попиту на цей вид послуг зумовив і брак пропозиції з боку наукової спільноти. Тож фактично до початку ХХ століття *наукової* політичної експертизи як такої взагалі *не існувало*. Тоді, як слушно зауважує К. Симонов, «відбулися лише деякі трансформації у самій політичній системі, зокрема й у способах рекрутування політичної еліти, але інститут політичних експертів так і не було сформовано» [61, с. 67].

Схожій точки зору дотримується й Л. Пал, який вважає, що принаймні до Першої світової війни політичної експертизи як наукової галузі знань не було, а її функції виконували правителі, покладаючись лише на свою мудрість та досвід [59, с. 110]. «Цей стиль „аналізу політики”, – пише Л. Пал, – спирався на здатність розуміти суспільні проблеми, а не на сукупність експертних знань. Він будувався на досвіді й міг вивчатися лише за допомогою практики. Більшість аналізів політики проводили державні службовці в межах уряду. Це відповідало історичному періоду, коли уряди зосереджували увагу на наданні основних послуг і не намагалися змінити соціальні та економічні умови такою мірою, як це робиться тепер» [59, с. 110].

Основна причина такого стану справ – відсутність *незалежних* політологічних експертно-аналітичних центрів, за допомогою яких саме й

можна було б розв'язати ці соціально-політичні проблеми. Проте такі центри почали формуватись лише в період промислового зростання перших десятиріч XX століття. Саме тоді, як доводять Ендрю Річ і Кент Р. Уівер, починають виникати перші «мозкові центри» в США з метою продукування спеціалізованих політико-управлінських наукових знань, які дозволили б уряду подолати суто соціальні проблеми – бідність і нерівність [62, с. 66–67]. Одним із перших таких спеціалізованих центрів у США був у 1907 році фонд імені Расела Сейджа (Russell Sage Foundation), основною метою створення якого було саме рішення завдання переведення соціальної допомоги на професійну наукову основу – вивчивши соціальні проблеми, розробити адекватне законодавство і створити приватні організації для задоволення конкретних потреб.

За прикладом Russell Sage Foundation за підтримки Джона Д. Рокфеллера – молодшого й інших відомих підприємців того часу в 1916 році було засновано Інститут вивчення державного управління (Institute for Government Research), який відіграв вирішальну роль у створенні в 1921 році Бюджетного бюро в складі міністерства фінансів. В 1927 році Інститут вивчення державного управління об'єднався з двома подібними закладами – Інститутом економіки (Institute of Economics) і Брукінською вищою школою економіки та державного управління (Brookings Graduate School of Economics and Government). У перші десятиріччя свого функціонування новий інститут переважно працював над тим, як зробити діяльність органів управління ефективнішою, це було особливо важливо у зв'язку з тим, що держава тоді суттєво розширила сферу своїх обов'язків перед суспільством. Після краху фондової біржі 1929 р. й початку Великої депресії попит на фахівців у галузі суспільних наук, здатних допомогти урядові розв'язати соціальні й економічні проблеми, помітно збільшився. Так, для розробки програм у рамках «Нового курсу» президент Франклін Рузвельт створив власні «мозкові центри», де зібрали з усієї країни кращих фахівців у галузі суспільних наук [62, с. 67].

Тим самим, до кола радників президента ввійшли фахівці з академічного середовища, які здатні були проводити спеціалізовані прикладні політологічні дослідження. Однак, маємо підкреслити, що, попри досягнуті успіхи в США, процес інституціоналізації наукової політичної експертизи, як і політичної аналітики в цілому, на той час ще не завершився.

Ситуація кардинально змінилася, як свідчить сама реальна історія розвитку суспільства і, відповідно, політичного наукового знання, лише після Другої світової війни. Три головні сили набрали розмаху протягом двадцятого сторіччя і змінили характер та інституційний контекст не лише становлення політичного аналізу (цьому спеціально буде присвячено заключний підрозділ нашої роботи), але й аналізу політики.

Перша – це розвиток науки управління на зламі сторіч. «У США та Канаді, – пише Л. Пал, – розгорнувся рух за урядову реформу, спрямовану на протидію сприянню та опіці, поширеним у державному управлінні. Частково ідеологія цього руху полягала в тому, що політику можна відділити від управління. Перша діяла у сфері інтересів і сприяння підприємству, друга забезпечувала висновками і нейтральністю фахівців. Фахові знання визначались як щось більше, ніж здатність вирішувати державні справи. Уміння керувати складалося з посутніх знань про уряд та його програми і, перш за все, про способи їх ефективної організації. Вважалося, що нового наукового способу управління не можна навчитися лише з досвіду» [59, с. 110].

«Друга сила – розвиток суспільних наук, які від самого початку претендували взяти собі за взірець успіх природознавчих наук, зокрема фізики. Ставлячи наголос на вивченні спостережуваної поведінки та використання комп'ютерів, можна було сподіватися, – зазначає Л. Пал, – що суспільні науки відкриють закони, які керують суспільними системами. Такі заяви дістали підтримку уряду, а деякі відомі суспільствознавці оголосили про значення своєї роботи для політики. Ще раз аналіз політики та її дослідження визначались як оволодіння науковим методом, а не як досвід або практика» [59 с. 111].

Третя сила – це вихід на передній план та успіхи економічної науки після Другої світової війни. «Жоден обсяг політичного досвіду, – констатує Л. Пал, – не міг забезпечити практичного розуміння нової економічної науки. Як лише уряди втягувалися глибше в економічні справи, то дедалі більше покладалися на експертів у цій галузі. Унаслідок цього наприкінці 50-х років ХХ століття було визнано, що працездатний уряд не може спиратися на практиків – дилетантів, а потребує порад і керівництва з боку експертів – суспільствознавців» [59, с. 112]. Як бачимо, Л. Пал говорить про експертів з економічної, а не політичної галузі знання. Тому має рацію К. Симонов, який стверджує, що третьою основною причиною, яка сприяла народженню саме *наукової політичної експертизи*, було те, що політичні актори самі вже не могли повною мірою впоратися з рішенням завдань, які постали перед ними, оскільки стара стратегія їхнього «досвіду й мудрості» вже перестала давати ефективні результати [61, с. 69].

Отже, безперервне ускладнення політичних реалій у післявоєнний період і, що не менш, а скоріше, більш важливо, різке зростання ціни політичної помилки якраз і змусили політичних практиків по-новому поглянути на роль науки у вирішенні політичних проблем. Ставка на власне емпіричний політичний аналіз, який нехай і проводиться професіоналами, стала дедалі частіше давати серйозні збої [25, с. 11]. Такі обставини приводять до того, що політики змушені шукати допоміжних інструментів для оптимізації своєї діяльності і знаходять їх у вигляді носіїв спеціального знання про політичний процес – політичних експертів, які здатні за допомогою наукових технологій трансформувати його в компетентний аналіз ситуації, політичний прогноз і, найголовніше, політичні рішення [61, с. 71]. Як наслідок, тепер у науковій розробці всіх політичних рішень брали участь цілком *самодостатні* суб'єкти цього процесу – політичні експерти, що також як і політичні аналітики, спиралися у своїй професійній діяльності на власні методи й процедури аналізу політичних проблем.

Усе це, у свою чергу, свідчило не тільки про розвиток інструментальних можливостей політичного аналізу як цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, а й народженні в межах його предметного поля відносно самостійної нової політичної наукової дисципліни – «Аналіз політики». Відповідно, зростає, особливо в сучасному суспільстві, роль і значення наукової експертизи в процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Це виражається як у зростанні кількості консультативних послуг для забезпечення управління соціальною системою (що, власне, і передбачає традиційне розуміння слова «експерт» у значенні «консультант», «радник»), так і в тому, що експертні практики починають активно впливати не лише на процеси легітимації влади [63, с. 36], а й на розвиток політичної теорії. Так, якщо Ф. Уебстер у своїх роздумах про інформаційне суспільство вказує всього лише на значущість участі в процесі прийняття політичних рішень політичних експертів, здатних побудувати теоретичну модель, яка передбачає всі можливі наслідки того чи іншого сценарію розвитку подій [64, с. 74], то М. Кастельс уже прямо заявляє, що політичний експерт в інформаційному суспільстві стає ключовою фігурою, а тому за функціонування капіталізму тепер несе відповідальність «експертна інформаційна праця» [64, с. 148].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок: першочергову роль у становленні наукової політичної експертизи як спеціалізованого фахового інструменту прийняття політичних рішень, без сумніву, відіграли представники західної ділової та політичної еліти, зокрема, США, які вже на початку ХХ століття почали не лише цілеспрямовано створювати експертно-аналітичні структури в системі державної законотворчої і виконавчої влади, але й активно фінансувати процес створення і функціонування альтернативних джерел інформації – так званих «мозкових центрів» – і користуватися їхніми послугами. Проте якщо в західних країнах, і передусім у США й Канаді, політична аналітика як політична й наукова субдисципліна виникає (як уже було доведено) в середині ХХ століття, то в

Україні, як і в інших пострадянських країнах, процес її інституціоналізації, як справедливо зазначають дослідники, лише розпочинається [див.: 8, с. 22].

Саме тому, представники різних галузей наукового знання і, насамперед, державного управління та політології активно відпрацьовують теоретико-методологічні засади політичної аналітики, роблять також перші спроби концептуалізації самого цього поняття, хоча єдності в розумінні сутності політичної аналітики, а надто у представників різних галузей наукового знання, поки що не досягнуто.

Основними причинами цього, на наш погляд, є, по-перше, те, що, розробляючи поняття «політична аналітика», дослідники використовують занадто спрощений, скоріше термінологічний, ніж концептуальний підхід. Зрештою, неминучий за такого підходу розкид уявлень приводить дослідників не лише до довільного тлумачення цього терміну, але й до ситуації взаємонесумісності виявлених ними структурних компонентів поняття.

По-друге, не сприяє розв'язанню проблеми визначення змісту поняття «політична аналітика» і недослідженість похідних понять «політичний аналіз» і «аналіз політики», які зазвичай як у науковій, так і в навчальній літературі дослідники не розмежовують і розглядають як синоніми.

Відповідно, досі залишається нез'ясованим дуже важливе для процесу концептуалізації поняття «політична аналітика» питання: яку серед розглянутих нами політичних наукових дисциплін слід долучати до змісту поняття «політична аналітика» як її невід'ємний структурний та системоутворюючий елемент? Не випадково рішення цієї недослідженої проблеми (співвідношення предметних меж політичного аналізу та аналізу політики) й присвячено один із підрозділів нашої праці (3.2), у висновках до якого вказано: хоча аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і оптимізується за допомогою експертних методів та процедур, тобто аналізом політики, проте його предмет дослідження лише умовно самостійний і не може бути нічим іншим, як лише своєрідним варіантом вираження предметної сутності політичного аналізу; сутність

політичного аналізу й аналізу політики як політичних наукових дисциплін можливо визначити не стільки жорстко окресленими кордонами предмета їх дослідження, скільки часом і аналізованою проблемою. Такою спільною, ключовою для обох дисциплін проблемою є експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. І ця проблема «розмиває» їх межі і, відповідно, робить предмет дослідження аналізу політики *лише відносно самостійним* у межах предметної сутності політичного аналізу.

Усе це, безперечно, й дає нам підстави стверджувати, що саме політичний аналіз, а не аналіз політики має бути внесений до змісту поняття «політична аналітика» не лише як головний її структурний, але й системоутворюючий елемент.

Отже, логіка нашого подальшого дослідження теоретико-методологічної сутності політичної аналітики в цілому така, що насамперед принципово важливим буде спробувати розкрити багаторівневу, системну природу політичного аналізу як політичної наукової дисципліни, а тому більш докладніше зупинитись саме на критичному переосмисленні вже існуючих підходів до вивчення та характеристики рівнів його реального функціонування. Якраз спираючись на отримані в такий спосіб знання, спробуємо в наступному підрозділі роботи розкрити специфіку взаємин цих рівнів функціонування і тим самим визначимо їхній теоретико-методологічний статус, продемонструємо інтегративну функцію політичного аналізу як системоутворюючого елемента політичної аналітики в цілому.

1.2 Політичний аналіз – базовий системоутворюючий елемент політичної аналітики

Теоретико-методологічна вразливість сьогоднішніх спроб концептуалізації поняття «політичний аналіз» полягає, на наш погляд, насамперед у тому, що в пропонованих нині наукових визначеннях практично

не знайшли відображення не лише характеристики методологічних засад, які відповідають його системній природі, але й його типології як цілісної системи рівнів політологічного дослідження, коли все різноманіття інструментальних можливостей політичного аналізу як політичної наукової дисципліни зведено до виконання ним лише прикладних функцій. Наочним прикладом цьому може слугувати монографія українського науковця Ю. Кальниша «Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади», де автор пише: «Розподіл політичного аналізу на теоретичний і прикладний може виявитися не зовсім виправданим, і під політичним аналізом варто розуміти власне прикладний політичний аналіз» [3, с. 133].

Водночас російський дослідник С. Туронок, співавтор спеціалізованого російського енциклопедичного видання з політології (2007 р.), у статті «Політичний аналіз» вже прямо заявляє, що «політичний аналіз є прикладною політико-управлінською дисципліною, яка використовує множинні методи дослідження й аргументації з метою розроблення принципів і методів підготовки, прийняття та реалізації публічно-політичних рішень у проблемних ситуаціях, що мають суспільну значущість» [65, с. 524].

Схожу точку зору займає і білоруська дослідниця Н. Антанович, яка присвятила вивченню теоретико-методологічної сутності політичного аналізу вже не окрему наукову статтю, а спеціальне монографічне дослідження. «Низка дослідників, – пише вона, – визначаючи політичний аналіз, постають перед дилемою: політичний аналіз суто прикладна чи ще й теоретична галузь? На наш погляд, політичний аналіз – це прикладна, суспільно значуща дисципліна, яка використовує багаторівневі методи та методології дослідження й аргументації з метою вироблення й перетворення політично значущої інформації, що використовується в політичній інфраструктурі для вирішення суспільних проблем. До того ж, політичний аналіз передбачає серйозну концептуальну основу, а в оперативних методиках збору й опрацювання інформації отримання значущих висновків використовує методи емпіричної та прикладної технології» [9, с. 47–48].

З усією повагою до авторів таких відомих та солідних видань і не менш значущих монографічних досліджень, усе-таки важко погодитись з їхньою позицією щодо сутнісного трактування цієї категорії, адже вона, на нашу думку, є лише відносною істиною, точніше, є лише однією з функцій і аспектів такого складного феномену, як політичний аналіз.

Політичний аналіз, насамперед, не може бути суто прикладною науковою дисципліною хоча б тому, що не може ґрунтуватись на одних лише фактах, адже конкретні факти, за слушним зауваженням К. Гаджиєва, набувають важливості лише тією мірою, якою їх можна співвідносити із цілим, що забезпечує теоретично обґрунтований контекст для інтерпретації фактів. «У певному сенсі, – підкреслює науковець, – неможливо розглядати політичні інститути у відриві від політичної думки, оскільки думка та дії взаємопроникні. Завдання політолога полягає в досягненні якнайтіснішої взаємодії теорії й емпірики, рефлексії й дії, інтерпретації й практичного залучення» [66, с. 72].

Тому перше, на що хочеться звернути особливу увагу, аргументуючи свою позицію на користь системної багаторівневої природи сучасного політичного аналізу, – це те, що, на відміну від його теоретичного рівня, який формулює власні висновки, спираючись на аналіз масових соціальних практик, прикладний політичний аналіз принципово зорієнтований на відображення унікальних, одиничних подій та ситуацій і в цьому сенсі межі його предметної сфери дослідження вузьчі. Крім того, спорадично одержуване в рамках прикладних досліджень нове знання аж ніяк не характеризується вченими як плацдарм для проникнення в нові, ще не пізнані ділянки світу, а розглядається лише як засіб вирішення цілком конкретного практичного завдання й тому часто постає у формах, взагалі неприйнятних для продовження досліджень [67, с. 559]. Через це прикладне знання завжди є *потенційно* унікальним і фрагментарним, або, говорячи мовою самих сучасних методологічних концепцій, його фрагменти «неспівмірні» [67, с. 558].

Відповідно, внаслідок втрати цілісності пізнавального процесу, жорстко орієнтованого на розв'язання часткових завдань, може відбуватися

трансформація прикладного знання в технологічні відомості – технологічний рецепт, обґрунтований тільки його ефективністю стосовно даного випадку. Можуть навіть виникати й більш відразливі трансформації: наприклад, прикладна наука може набувати рис так званої відомчої науки, цілком орієнтованої на обґрунтування (начебто наукове) будь-яких практико-технологічних проектів [67, с. 562]. Це відбувається тому, що в плануванні та експертній оцінці отриманих у прикладній науці результатів різко зростає роль організацій (явного чи неявного замовника), які фінансують, а отримане знання найчастіше виявляється власністю відповідних інститутів. Утім і суб'єктом пізнання тут також найчастіше виявляється сама організація або інститут.

Більш того, оскільки знання щодо такого аналізу не завжди універсальні та принципово не претендують на узагальнений характер, то в суто змістовому плані вони можуть частково виходити за межі науки. Не випадково ще в 60-ті роки минулого сторіччя на цей факт особливу увагу звертав один з засновників цього напрямку в політичній науці – А. Вілдавські, зазначаючи, зокрема, що «оскільки в політичному аналізі використовують творчий підхід і не існує жорстких правил його проведення, не дивно, що такий інструмент – це скоріше **мистецтво** (курсив наш – В. Р.), ніж наука» [68, с. 363].

З огляду на це прикладний політичний аналіз нездатний, на наш погляд, самостійно забезпечувати спадкоємність у розвитку наукового знання, оскільки «без теоретичної частини жодна наука (наукова дисципліна), зрозуміло, існувати не може» [69, с. 4]. Саме тому логіка розвитку політичного аналізу як наукової дисципліни, покликаної забезпечити якісний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, задається ззовні – з боку його теоретичного та інструментально-емпіричного рівнів. Дослідження тут іде шляхом узагальнення (і в цьому сенсі зростання фундаментальності) знання, йде завдяки вдосконаленню концептуального апарату, який знімає безглузді (з точки зору системи раціонального знання) модифікації «до випадку», які вносяться якраз прикладним дослідженням. У тих пунктах, де прикладне дослідження напрацьовує масив інструментальних уточнень, фундаментальне

дослідження шукає уточнювальних узагальнень. І оскільки саме фундаментальна наука втягує прикладне дослідження в процес вдосконалення (узагальнення) знання, саме вона і виявляється справжнім фундаментом для прикладної науки [67, с. 562].

Іншими словами, фундаментальна наука виявляється фундаментом для науки в цілому. Крім усього іншого, це означає, що саме таким шляхом, через фундаментальну науку, і здійснюється детермінація науки в цілому – соціальна, культурна і взагалі практична, в найширокому сенсі цього слова.

Тим самим вирішується і більш загальне питання про співвідношення фундаментальної і прикладної наук. Друга з них не просто лише «прикладає», реалізує ті закономірності, які вже відкриті в академічних дослідженнях; вона продовжує наукове дослідження в більш конкретних умовах. За допомогою аналізу через синтез у процесі будь-якого мислення суб'єкт пізнає, оперує пізнаваним об'єктом, а не самими по собі словами, поняттями, знаками, значеннями, смислами тощо. У свою чергу, саме в цих словах, поняттях виражається, фіксується зміст *об'єкта*, який дедалі глибше розкривається [70, с. 367].

Саме цим визначається вихідна *теоретична* основа для правильного розуміння взаємозв'язків між політичною теорією і практикою, ліквідації розриву між теоретичним і практичним інтелектом, фундаментальними політологічними дослідженнями та політико-прикладними розробками.

На наш погляд, теоретико-методологічна неспроможність характеристики політичного аналізу лише як суто прикладного типу дослідження полягає ще й в тому, що, приймаючи це як належне, ми тим самим фактично позбавляємо політичний аналіз можливості виконувати соціокультурну функцію, а отже, й розв'язувати політичні проблеми, які забезпечують його розвиток і цілісність як наукової дисципліни. Як засвідчує історія розвитку науки, доля всіх дисциплін, які дослідники визначають лише як прикладні, неприваблива – вони не мають майбутнього [71, с. 171]. Залишені в своєму розвитку на самих себе, вони неминуче трансформувались у просту сукупність технологічної інформації

відомостей, але не в науку. Яскравий приклад – сучасна астрологія, яка перетворилася, по суті, у квазінауку. А якщо врахувати, що для прикладного політичного аналізу, як і для астрології, інтереси конкретного клієнта (замовника) є базовими і які домінують у дослідженні, то не виключено, що така доля очікує і політичний аналіз, якщо кваліфікувати його лише як суто прикладний тип наукового дослідження. І характерні симптоми маємо вже сьогодні. Саме таким підходом – сприйняттям політичного аналізу лише як прикладного типу дослідження – можна пояснити невдачі політико-економічних реформ у суспільствах, які трансформуються, коли механічно імпортувались західні інститути та цінності без урахування загального культурного та політичного контексту, а на нашому ґрунті вони набували абсолютно антизахідного змісту [55, с. 4].

Таким чином, спроби деяких авторів обґрунтувати суто прикладний характер політичного аналізу, беручи за основу лише один, хоча й важливий критерій – мету чи об'єкт дослідження, не витримують критики на логічній підставі: дослідники не враховують ще одного, у цьому разі визначального критерію – системного характеру самої природи політичного знання та відповідних рівнів політологічного аналізу сучасних політичних проблем. Якщо ж конкретніше, то проблема тут полягає саме в тому, що характеризувати політичний аналіз як суто прикладний тип наукового дослідження й не враховувати, що це можливо лише за наявності зрілої теоретичної системи політологічного знання, яке містить не лише інтернаціональну, але й її національну або, інакше кажучи, державоцентристську частину, принаймні сумнівно. І справа тут не лише й не стільки в нашому бажанні обґрунтувати власну концепцію бачення багаторівневої сутності політичного аналізу, скільки у існуючій загальній закономірності формування прикладної частини будь-якої науки, у тому числі й політичного аналізу, що завжди зумовлюється її зрілою теоретичною частиною.

Отже, жодним чином не применшуючи ролі та значення прикладних дисциплін, зазначимо, що ми солідарні з тими науковцями, які вважають, що

образ науки визначають передусім її фундаментальні розділи [72, с. 263; 73, с. 54–60; 74, с. 210].

Стосовно характеристики політичного аналізу як наукової дисципліни, це також означає, що його теоретичний рівень завжди передує прикладному рівню, а не навпаки, і є якщо і не прямим джерелом його генези й розвитку, то завжди бере безпосередню або опосередковану участь у його формуванні саме як прикладної, політичної наукової дисципліни. Це зумовлено тим, що перш ніж щось залучати з наукового потенціалу політичного аналізу як наукової політичної дисципліни, слід мати те, що залучати, а саме: навички політичного, у тому числі абстрактного мислення, вміння спиратися на досвід минулого і йти далі, не обмежуючись копіюванням чужих зразків, розроблених для іншого суспільства й інших умов. Сформувати ж «те, що долучати», як слушно зазначила російська дослідниця Т. Алексєєва, може лише політична теорія (філософія) з її розумовими експериментами, культурою наукового діалогу, умінням не обмежуватись лише дескриптивним описом і, що не менш важливо, часто суперечити усталеним уявленням, тобто бути «незручним» і «неслухняним» [73, с. 55].

У зв'язку із цим відзначимо ще одну, на перший погляд, невелику, але, як уже було сказано, важливу й недосліджену проблему, яка стосується безпосередньо характеристики методологічних засад політичного аналізу. Ця проблема полягає в тому, що в пострадянській науковій й особливо навчальній літературі методологічну сутність політичного аналізу з легкої руки російського науковця К. Симонова стало загальноприйнятим визначати як своєрідну *сукупність* різних наукових методик, із допомогою яких саме й можливе дослідження конкретних політичних подій та політичних ситуацій, створення припущень щодо її можливого розвитку і прийняття компетентних політичних рішень [див.: 61, с. 5; 75, с. 10; 14, с. 111].

На наш погляд, такі визначення сутності політичного аналізу як політичної наукової дисципліни недостатньо повно відображають його

методологічні засади, а, отже, значно збіднюють його системну природу, генетично успадковану від системного аналізу.

На користь такої оцінки свідчить, у першу чергу, і наявна характеристика самого поняття «сукупність» у великому тлумачному словнику сучасної української мови, де вказано, що воно означає лише неділиму *єдність чогось; загальну кількість, суму* будь-чого [76, с. 1412]. Як бачимо, в основу цього сучасного поняття закладено просту, але глибоку думку про те, що воно,

по-перше, не містить у собі характеристики відношень її складових елементів, а акцентує увагу лише на їхній кількісній множинності.

По-друге, воно не відображає також обов'язкову взаємодію між цими елементами, що визначає систему як таку. А це все докорінно суперечить системній природі методів і процедур, які використовують у політичному аналізі, оскільки вони перебувають у процесі його реального функціонування як наукової політичної дисципліни саме в системному взаємозв'язку та взаємозумовленості.

Отже, в будь-якій системі, у тому числі в методах і процедурах політичного аналізу як політичної наукової дисципліни немає «сукупностей» явищ, а є саме їхня цілісна системність.

Вихід із цієї ситуації вбачаємо лише в системному підході до дослідження методологічних засад політичного аналізу. Суть указанного підходу полягає насамперед у необхідності розглядати й характеризувати методологічні засади політичного аналізу не як «набір» або «сукупність» його методів і процедур, а як відкриту динамічну систему, яка постійно розвивається і складається з відносно самостійних елементів – кількісних та якісних методів і процедур дослідження політичних проблем та ситуацій, – кожен з яких є своєю підсистемою. Основними аргументами на користь цього слугують, як буде нами в подальшому доведено три важливі обставини:

1) Головною вадою прихильників використання в політичному аналізі лише кількісних або лише якісних методів і процедур дослідження є невинуватене наділення їх властивостями виробляти цілісне політологічне

знання. Об'єктивно, користуючись тільки кількісними або тільки якісними методами і процедурами дослідження, можна отримати в процесі наукового пізнання лише один із його необхідних компонентів, який не наділений властивостями цілого.

2) Ці два *справді різні методи і процедури* аналізу політичних проблем, які дають можливість отримати в процесі наукового пізнання і *два різні види* політологічного знання: *аналітичне* – від кількісних й *експертне* – від якісних методів і процедур дослідження, які також, як і методи, що їх продукують, *не є ані тотожними, ані взаємозамінними, а взаємозумовленими* в пізнавальному процесі. Їх неможливо відокремити один від одного через їхню нерозривну єдність, а тому вони однаково необхідні в науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень;

3) Ні перший, ні другий вид названого знання *не є окремо* політично релевантним науковим знанням. Таким воно стає тоді, коли поєднує аналітичний та експертний складники, перетворюючись у кінцевому підсумку на *цілісне експертно-аналітичне* політологічне знання як похідна системи кількісних та якісних способів і процедур політичного аналізу.

Показово, що принциповою особливістю цієї системи, про що вже йшлося раніше, є її відкритість, яка передбачає не лише розвиток методів і процедур, що використовують у політичному аналізі, але й оновлення – зміну їхнього складу, яка, власне, й відбувається з часом у реальному процесі наукового пізнання взагалі і дослідження політичних проблем зокрема.

Таким чином, на основі викладеного ми дійшли висновку, що *сучасний політичний аналіз* – це не лише прикладний тип наукового дослідження, але й *багаторівнева теоретико-прикладна політична наукова дисципліна*, методологічну основу якої становить не «сукупність різних наукових методик», а *цілісна система методів і процедур*, за допомогою яких можна здійснити не тільки компетентне формулювання та аналіз політичної проблеми, але й прогнозування її розвитку, а також виробити оптимальні варіанти політичного рішення, його імплементацію та реалізацію.

Більше того, згідно з характеристикою предмета політичного аналізу, це свідчить також про те, що експертно-аналітична діяльність у його функціонально-процедурних межах – це не тільки діяльність із виробництва знання «про процес», але й діяльність «у процесі» вироблення, прийняття та реалізації політичних рішень. Тобто, окрім того що політичний аналіз є одним з основних структурних компонентів політичної аналітики як суспільно-політичного явища і наукового поняття, він є ще й її базовим системоутворюючим елементом, який забезпечує не лише її шукану назву, але й системну цілісність у процесі реального функціонування.

На наш погляд, це зумовлено самою системною природою політичного аналізу як політичної наукової дисципліни. Втілюючи в процесі генези й розвитку те спільне, що притаманне методології системного підходу, сучасний політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження політичних проблем має і власні специфічні особливості.

Насамперед, у назві наукової дисципліни «Політичний аналіз» категорія «політичний» має основоположне значення в характеристиці її предметної сутності, що орієнтує суб'єктів експертно-аналітичного процесу (незалежно від рівня чи типу дослідження) на отримання таких експертно-аналітичних даних, які б дозволяли замовникові (клієнту) також усіх рівнів усвідомлювати себе політично й суспільно релевантним суб'єктом політичного процесу.

Відповідно, і це варто особливо підкреслити, політичний аналіз – це не лише, як прийнято зазвичай уважати, лише суто прикладний тип наукового дослідження, але й багаторівнева теоретико-прикладна наукова дисципліна, яка містить, як мінімум, три системно залежні та взаємозумовлені рівні: теоретичний, інструментально-емпіричний і практично-прикладний, які є, з одного боку, умовно самостійними типами політичного аналізу, а з другого – становлять цілісну систему продукування політологічного знання, відносно самостійність, стійкість і здатність до розвитку на власній основі. Саме за такого підходу до визначення сутності цього феномену прикладний політичний аналіз може претендувати на статус наукової політичної дисципліни, яка має не

лише свій предмет дослідження – процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, але й власну методологічну основу – *цілісну експертно-аналітичну систему* методів і процедур забезпечування цього процесу.

І, нарешті, специфіка прикладного політичного аналізу як самостійного інструмента системного дослідження політичних проблем полягає саме в тому, що він як політична наукова дисципліна є в процедурно-функціональному розумінні інтегративною *цілісною системою*. А саме: з одного боку, він використовує для цього теоретичні знання, що виробляються на його фундаментальному рівні, та фактичну інформацію, яку надає інструментально-емпіричний рівень, а з другого – наявні міждисциплінарні методи дослідження, які в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень не просто перекривають, а доповнюють і зумовлюють одне одного в процедурно-функціональному відношенні.

Таким чином, якщо виходити з реальної практики здійснення наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і тієї конкретної процедурно-функціональної ролі, яку виконує в ньому політичний аналіз як політична наукова дисципліна, то на користь його базової системоутворюючої ролі у формуванні політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін та цілісної системи методів і процедур дослідження політичних проблем свідчать три основні незаперечні факти.

По-перше, на відміну від інших структурних елементів політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін, саме політичний аналіз забезпечує весь експертно-аналітичний процес із підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень необхідними методами і процедурами розв'язання політичних проблем. Це зумовлено тим, що формалізовані й експертні методи і процедури, які використовували раніше лише в політичному аналізі в процесі його становлення та розвитку як політичної наукової дисципліни, згодом почали застосовуватися його

сучасними суб'єктами – аналітиками та експертами на всіх фазах цього циклічного процесу *без чітко зумовленої їхньої фазової межі* застосування. До того ж, через складність і багатовимірність досліджуваних політичних об'єктів в експертно-аналітичному процесі почали використовувати не якийсь окремий метод, а певну цілісну систему методів і процедур, які в реальному процесі зазвичай не просто перекривають, а доповнюють і зумовлюють одне одного в процедурно-функціональному плані.

Інакше кажучи, у процесі відбору необхідних методів і процедур здійснення експертно-аналітичного процесу політичний аналітик і політичний експерт виходять не з довільного, а саме системного, суворо процедурно-функціонального та цільового призначення. Прикладом є сформована на сьогодні цілісна система методів і процедур наукового прогнозування розвитку передвиборчої ситуації, коли в процесі аналізу, з одного боку, використовують суворо зумовлені метою дослідження трендовий метод, сценарне конструювання та експертну оцінку Дельфі, а, з другого, – у процесі відбора обов'язково враховують їхню системну процедурно-функціональну сутність, можливість взаємодоповнювати та взаємозумовлювати одне одного. Прикладом цьому якраз можуть слугувати експертні методи й процедури політичного аналізу, які на відміну від суворо формалізованих, мають сьогодні особливий, мабуть, найпотужніший *інтегративний системоутворюючий потенціал*, оскільки за своїм процедурним і функціональним призначенням вони не лише використовуються на всіх фазах наукового аналітичного процесу, а й завдяки своїй природній специфіці *оптимізують* увесь експертно-аналітичний процес в цілому.

По-друге, що не менш важливо, системоутворююча роль політичного аналізу у формуванні політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін та методів і процедур дослідження політичних проблем зумовлена тим, що саме політичний аналіз, а не будь-який інший її структурний елемент задає алгоритм і пояснює процес розв'язання її ключової проблеми – підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Переконливим підтвердженням цього є процес концептуалізації проблеми, який здійснюється не лише безпосередньо політичним аналізом, але й має постійний циклічний характер, а тому проводиться аналітиками та експертами на всіх без винятку фазах експертно-аналітичного процесу і навіть більшою мірою – на фазі оцінювання запропонованих альтернативних варіантів політичних рішень. Це диктується, насамперед, тим, що міждисциплінарні методи й процедури їх реалізації, які використовують у політичному аналізі політичний аналітик і політичний експерт, не мають якоїсь унікальності й цілком підпорядковані наміченій стратегічній інформаційно-аналітичній і управлінській меті – підготовці, прийняттю та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. Саме тому їх можуть застосовувати на всіх фазах цього циклічного, замкнутого експертно-аналітичного процесу без чітко окресленої фазової межі. Хоча при цьому вся сукупність діяльності з вирішення цього стратегічного завдання, у тому числі й експертно-аналітична, у межах кожної з процесуально й функціонально зумовлених необхідних фаз, безумовно, характеризується своєю специфікою й переслідує різні цілі. По суті, як слушно зауважують дослідники [17, с. 164], ідеться про «матеріалізацію» загальної методологічної канви (принципів, підходів, критеріїв, отриманих на методологічному рівні, для яких відібрані відповідні методи й інструменти) у конкретну схему прикладного дослідження, де на різних фазах і за різних комбінацій методів проводять операції зі збору, переробки й продукування політично релевантної інформації.

Водночас важливо підкреслити й те, що кожний вдало проведений за допомогою цих методів і процедур політичний аналіз не лише виконує уточнювальну для певної його фази функцію, але й слугує подальшому розвитку пізнання та реалізації наміченої стратегічної мети.

I, нарешті, по-третє, основна системоутворююча роль політичного аналізу у формуванні політичної аналітики як цілісної системи методів і процедур дослідження політичних проблем та цілісної системи політичних наукових дисциплін полягає не лише в тому, що він забезпечує експертно-аналітичний процес необхідними методами й процедурами вирішення політичних проблем і

задає алгоритм його здійснення, але й у тому, що якраз він забезпечує *органічний взаємозв'язок і взаємозумовленість* усіх її структурних елементів у процесі реального функціонування. Це, з одного боку, виявляється в тому, що кожний кваліфіковано здійснений за допомогою цілісної системи його методів аналіз не лише виконує уточнювальну для певної процедурно передбаченої фази функцію, але й через *циклічний* характер експертно-аналітичного процесу слугує подальшій реалізації стратегічної мети політичної аналітики – підготовці, прийняттю та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. А, з другого боку, усі фази цього експертно-аналітичного процесу, попри їхню відносну самостійність і специфічність, взаємозалежні й зумовлені політичним аналізом. Це означає, що політичний аналіз як базовий спеціалізований інструмент системного дослідження політичних проблем набув самостійних, попередньо заданих системним аналізом нових якостей, а отже, сягнув нового, вищого рівня організації у своєму розвитку як цілісна система.

Фахівці із системної методології, зокрема А. Авер'янов, у зв'язку із цим зазначають, що для будь-якої цілісної системи характерні зміни, яких вони зазнають на кожному етапі свого розвитку: виникнення, становлення, зрілості та перетворення. Особливістю перетворення є те, що система, яка на етапі зрілості функціонує як цілісність (тобто, взаємодіючи, її елементи створюють нові інтегративні властивості системи), досягає такого стану у своєму розвитку, за якого, як зазначає вчений, виникає потреба у її перетворенні на компонент системи вищого рівня через посилення суперечностей між старим і новим, між змінними функціями елементів і характером зв'язку між ними, між протилежними елементами [77, с. 65]. У свою чергу, об'єднання аналогічних за типом систем, встановлення взаємозв'язків між ними та їхня внутрішня узгоджена взаємодія є новим рівнем їх розвитку як *якісно нової* системи.

Інакше кажучи, у процесі розвитку політичного аналізу на його основі відбувається формування нової цілісної системи політичного наукового знання вищого порядку – політичної аналітики. Проте за такого трактування теоретико-методологічних та процедурно-функціональних особливостей

політичного аналізу не може не постати відповідне питання: чим же тоді конкретно політична аналітика як суспільно-політичне явище й відповідне наукове поняття відрізняється від політичного аналізу? Саме вирішенню цієї малодослідженої проблеми і присвячено наступний підрозділ нашого дослідження.

1.3 Політична аналітика – цілісна система теоретико-прикладних політичних наукових дисциплін та експертно-аналітичних методів і процедур підготовки, прийняття, реалізації політичних рішень

Перше, на що ми звертаємо особливу увагу, обґрунтовуючи своє бачення політичної аналітики як суспільно-політичного явища і наукового поняття, – це насамперед потреба розрізнення категорій «політичний аналіз» і «політична аналітика», які дотепер навіть у фаховій науковій та навчальній літературі, незважаючи на їхню процедурно-функціональну та структурну специфіку, не розрізняють, а вживають як синоніми [78, с. 8–10; 15, с. 182–183].

Хоча заради об'єктивності слід також визнати, що ідея їх розрізнення не є новою, і свого часу її намагався реалізувати український дослідник Ю. Кальниш, але, на наш погляд, не зовсім вдало, оскільки спробував здійснити цей поділ у межах загальноприйнятої вітчизняним політологами дискретної тріадної моделі процесу прийняття політичних рішень, де фінальною частиною, або заключним етапом усього експертно-аналітичного процесу традиційно виступає не реалізація прийнятого політичного рішення, а всього лише здійснення політичного консультування з приводу його можливих оптимальних варіантів прийняття [див.: 4, с. 9; 14, с. 14; 79, с. 3]. І в цьому, якщо є бажання, можна легко переконатись, ознайомившись із його авторським визначенням і сутнісним трактуванням категорії «політична аналітика»: «Політична аналітика як галузь наукового пізнання, – пише Ю. Кальниш, – передбачає здійснення певної сукупності наукових процесів. У тому числі аналіз державної політики

(втім, він не є предметом цього дослідження), політичний аналіз, політичний прогноз, політичні консультації та політична експертиза (остання має велике значення для процесу прийняття державно-управлінських рішень) [3, с. 121].

Причому характерно, що в процесі подальшого обґрунтування авторської концепції сутності політичної аналітики Ю. Кальниш спеціально уточнює та роз'яснює її фінальну, завершальну фазу: «Політична експертиза в державному управлінні є специфічною формою консультування. Її застосування передбачає, що управлінське рішення вже прийнято, але суб'єкт розв'язування має сумніви щодо політичних складових його реалізації» [3, с. 123].

На наш погляд, така характеристика політичної аналітики як суспільно-політичного явища і наукового поняття не зовсім відповідає її сутнісним властивостям, оскільки розкриває цей феномен лише частково. Ця проблема безумовно потребує свого подальшого наукового дослідження й уточнення.

Насамперед, необхідність останнього диктується якраз тим, що завершальною, фінальною фазою процедурно-алгоритмічного експертно-аналітичного процесу на рівні політичної аналітики є, по-перше, не політичне консультування в традиційному його тлумаченні (як вироблення оптимального варіанта політичного рішення), а безпосередньо сам аналіз імплементації (implementation), тобто реалізації вже прийнятого варіанту політичного рішення, що ми й спробуємо довести нижче.

Друге, на що слід звернути особливу увагу, обґрунтовуючи наше розуміння специфіки теоретико-методологічної сутності політичної аналітики, – це відсутність через уже зазначені причини концептуальної завершеності в трактуванні дослідниками механізму реалізації експертно-аналітичного процесу на її функціональному рівні. Так, з одного боку, він цілком справедливо, як, наприклад, це робить А. Баронін, характеризується як процес циклічний [4, с. 9], а, з другого, – дослідники повною мірою не враховують його методологічної та процедурно-алгоритмічної сутності, які визначають ступінь функціональної реалізованості такого процесу на рівні саме політичної

аналітики як цілісної системи методів і процедур дослідження політичних проблем та цілісної системи політичних наукових дисциплін.

З огляду на особливу, принаймні для наукової громадськості та соціально-політичної практики, актуальність і складність обговорюваної теоретико-методологічної проблеми, спеціально підкреслимо, що висловлена нами вище незгода із цитованими положеннями українських авторів, яка стосується характеристики структури та механізму здійснення експертно-аналітичного процесу, як і в будь-якій науковій дискусії, також має в цьому випадку два важливі аспекти. Передовсім вона зумовлена відповідним неприйняттям настільки однобічного підходу до такого складного явища, яким є політична аналітика, а, з іншого, – бажанням ліквідувати цю білу пляму у політологічному знанні, теоретико-методологічно упорядкувати предмет, завдання й функції кожного з її невід’ємних елементів, розставити їх по своїх місцях і надати саме системної характеристики.

І це тим більш необхідно здійснити, якщо враховувати, що в попередньому підрозділі даної роботи нами вже зроблено перший необхідний крок до рішення цієї актуальної і малодослідженої проблеми. В ньому, на наш погляд, досить аргументовано доведено: політична аналітика – це насамперед не якийсь окремий метод наукового аналізу політики, а певна цілісна система методів і процедур дослідження політичних проблем з метою прийняття науково обґрунтованих політичних рішень, яка в реальному експертно-аналітичному процесі первинно була сформована політичним аналітиком і політичним екпертом саме в політичному аналізі, який в силу своєї первісної системної природи якраз і став її системоутворюючим елементом.

У зв’язку з цим, науково-теоретичну й практичну значущість мети нашого подальшого дослідження ми вбачаємо, по-перше, у тому щоб, використовуючи наукову аргументацію, переконливо показати й довести, що політична аналітика, як і будь-яка інша наука, лише тоді може претендувати на отримання більш-менш точного знання про реальні політичні процеси, коли впорядковано її категорійний апарат. А, по-друге, вона може досягти своєї

конструктивної соціально-політичної дієвості та ефективної результативності лише тоді, коли вона реально функціонує і як цілісна система експертно-аналітичних методів та процедур дослідження політичних проблем, і як цілісна система відповідних політичних наукових дисциплін.

Саме тому у вирішенні цієї теоретико-методологічної проблеми більш перспективною, на наш погляд, є тенденція останніх років, яка засвідчена у працях окремих авторів, щодо акцентування уваги на потребі використання якраз системного підходу в аналізі та характеристиці політичної експертно-аналітичної професійної діяльності. «Загальний недолік існуючих підходів до розуміння аналітичної діяльності, – слушно зазначає Ю. Кальниш, – полягає у відсутності системності та цілісності уявлень про специфіку її різноманітних форм» [3, с. 234]. Відзначаючи безсумнівну цінність внеску Ю. Кальниша в обґрунтування адекватних підходів і самого механізму формування й реалізації теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні, необхідно також звернути увагу й на істотні недоліки в його аналізі й трактуванні системної сутності політичної аналітики. Насамперед, це стосується визначення самого поняття «політична аналітика», що як і в роботах попередників, так і в аналізованому дослідженні не знайшло ще належної процесуальної системної чіткості та функціональної завершеності. Багато в чому, безумовно, це можна пояснити тим, що поняття, яке ми досліджуємо, належить до тих категорій політичної науки, які активно розвиваються, збагачуються й уточнюються в міру просування дослідників у питаннях теорії, методології й практики їх реалізації всіма галузями наукового знання, а тому не можна вважати його сутнісну характеристику політичної аналітики як цілком науково обґрунтовану, концептуально завершену.

Разом з тим, в роботі Ю. Кальниша виявляються й суттєві недоліки – атавізми дискретного підходу в трактуванні сутності політичної аналітики, а тому в його дослідженні все-таки більшою мірою проголошена, але далеко не реалізована така найважливіша її характеристика, як *цілісність*. А без неї, на наш погляд, взагалі немає сенсу говорити про системний підхід в аналізі

теоретико-методологічної сутності політичної аналітики, оскільки, як відомо, саме розроблення проблематики цілісності історично сприяло формуванню самого системного підходу.

У зв'язку із цим доречно підкреслити й те, що необхідність і цінність такої характеристики стосовно категорії «політична аналітика» зумовлені у першу чергу тим, що цілісність виявляється в *циклічності та функціональній завершеності* експертно-аналітичних процесів, що відбуваються в її системі, а відповідної характеристики якраз і немає в роботі дослідника. По-друге, найважливішим складником феномену цілісності є *інтегрованість*, що забезпечує згуртованість елементів політичної аналітики в ціле, коли в результаті такої згуртованості властивості її частин модифікуються й проявляються як якісно інші, характерні для наявної цілісності й відмінні від властивостей її окремих елементів, що також не відображено в її системній характеристиці. І по-третє, характеризуючи феномен цілісності політичної аналітики, Ю. Кальниш оминув таку її властивість, як *фрактальність* – відображення в її елементах властивостей цієї системи саме як цілісності.

Таким чином, якщо справді виходити із системного підходу в характеристиці аналізованої проблеми й чітко йти за його принципами, то слід насамперед визнати такий механізм процедурно-алгоритмічних дій в експертно-аналітичному процесі, що не приймає вільного тлумачення місця й функціональної ролі кожного зі структурних елементів політичної аналітики в цілісній її системі, де кожен її елемент *процесуально й функціонально* взаємозалежний і взаємозумовлений. А саме: алгоритм здійснення експертно-аналітичного процесу в системі політичної аналітики від початку такий, що прогноз практично неможливий без превентивного формулювання політичним аналітиком і політичним експертом політичної проблеми, всебічного попереднього аналізу існуючих тенденцій, чинників розміщення політичних сил у сформованій ситуації, які є в цьому разі внутрішніми, інтегрувальними, системоутворюючими елементами політичної аналітики, а її цілісність забезпечує *циклічність та функціональну завершеність* кожної фази цього

процесу. Водночас реальний процес прогнозно-аналітичного дослідження, як слушно зазначає А. Ахременко [80, с. 29] є *ітеративним*, він передбачає повернення до вже пройдених циклів аналізу на новому рівні знання, а тому неправильно сприймати його тільки як тверду послідовність дискретних етапів чи стадій. Це зумовлено тим, що політичний аналіз, незважаючи на свою універсальність, має один суттєвий недолік: він припускає, що проблема «застигає» у часі, завмирає у точці сьогодення. Щоб компенсувати цей недолік, потрібен науковий прогноз розвитку політичної ситуації [2, с. 336].

Отже, розробка прогнозу здатна скорегувати, уточнити, а іноді й принципово змінити погляд політичного аналітика й політичного експерта на характеристики вихідної ситуації. Тобто, в прогнозно-аналітичному дослідженні тієї чи іншої політичної проблеми механізм сутнісного взаємозв'язку й взаємозумовленості цих елементів системи виявляється таким чином, що політичний аналіз і політичне прогнозування взаємодоповнюють, взаємозумовлюють одне одного в процесі розв'язання спільного завдання зниження проблеми невизначеності: перший виконує частину прогностичних функцій, а другий – аналітичних.

Більше того, якщо розглядати сутність політичного прогнозування, а ще конкретніше – його роль і місце в системі політичної аналітики саме як цілісної системи політичних наукових дисциплін, то варто підкреслити, що політологічний науковий прогноз виконує не лише пізнавальну функцію одержання інформації про можливі альтернативи розвитку, але й безпосередньо управлінську – формування необхідної основи для політичного консультування, тобто вироблення можливих, альтернативних варіантів проектування науково обґрунтованих політичних рішень. Саме тому потреба в професійних політичних прогнозах, які є невід'ємною частиною процесу прийняття рішень у політиці, буде зростати. Вона пов'язана, зокрема, з наслідками чергових етапів науково-технічної революції, необхідністю раціонального управління соціальними системами, більшою вимогливістю до відповідальності владних структур за добробут сучасних і майбутніх поколінь,

а також зі зростанням глобальних небезпек у вигляді зон політичних, економічних, екологічних та релігійних конфліктів [81, с. 84–85].

Таким чином, прогнозування як процес обробки інформації є дуже цінним і затребуваним інструментом у руках політиків. Йдеться не просто про пізнання майбутніх умов політичної діяльності, а й надання по можливості найбільш об'єктивної і вичерпної інформації для практики прийняття науково обґрунтованих, легітимних політичних рішень. Тому, характеризуючи специфіку здійснення цього процесу щодо процедурно-функціональних меж і сутнісних характеристик політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін, особливо наголосимо, що цією фазою – фазою прогнозування, – її управлінська функція далеко не вичерпується. Вона не вичерпується навіть тоді, коли дослідник, бажаючи показати циклічний характер і цілісну завершеність експертно-аналітичного процесу, додає до політичного прогнозування ще й політичне консультування [див.: 4, с. 9; 14, с. 12]. Так, наприклад, М. Тиский у навчально-методичному посібнику з прикладної політології, виданому 2011 р., стверджує: «Політична аналітика є цілеспрямованим процесом вивчення політичної ситуації щодо аналізу, прогнозування та консультування» [82, с. 13].

Необґрунтованість і методологічна вразливість такого підходу до характеристики сутності політичної експертно-аналітичної професійної діяльності полягає, на нашу думку, у тому, що заключною фазою, а відповідно і функцією цього *циклічного* процесу в цілісній системі політичної аналітики, є не тільки й не стільки політичне консультування (можливість пропозиції та вибору оптимального варіанту прийняття рішення), скільки необхідність наукового аналізу фази *імплементації* – безпосередньої реалізації управлінської функції процесу прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, що логічно впливає з нього.

Саме реалізацією політичного рішення та оцінкою його результатів, як свідчить політична теорія й управлінська практика, завершується управлінський цикл, а водночас і заключна фаза експертно-аналітичного

процесу в цільових і функціональних межах сучасної професійної політичної аналітики. Проте цей найважливіший елемент політичної аналітики в працях дослідників не виправдано випадає з її структурної цілісності. Хоча при цьому, як не парадоксально, більшість науковців обов'язково обґрунтовують положення про релевантність етапів експертно-аналітичної праці основним фазам циклу прийняття й реалізації політичних рішень як ключової проблеми політичної аналітики. На нашу думку, можливим поясненням цього парадоксу може бути, по-перше, те, що й дотепер не існує загально визнаного алгоритму експертно-аналітичного процесу, а у вітчизняній політичній науці за зразок узято алгоритм американської школи політичного аналізу, де на відміну від континентально-європейського, він скоріше зорієнтований на частини, ніж на ціле, а також не на теоретико-методологічний, а на організаційний і фінансовий пріоритети у здійсненні всього експертно-аналітичного процесу. Іншими словами, цей аналіз є більш прагматичним і фіксує, а, отже, й реалізує не всю проблему в її цілісності з дотриманням усіх нюансів релевантності фаз експертно-аналітичної роботи основним фазам циклу прийняття та реалізації політичних рішень, а лише ту її частину, яку особа, яка приймає рішення, здатна контролювати і сплячувати. Тому в підручниках із політичного аналізу, які є, на нашу думку, поки що переважно компіляцією праць американських авторів, іноді можна натрапити на доволі суперечливі положення, згідно з якими не кожен реальний політичний аналіз має всі процесуально та функціонально зумовлені фази експертно-аналітичного процесу.

Так, зокрема, С. Туронок – автор одного з перших російських навчальних посібників із політичного аналізу – пише, що «не кожен реальний політичний аналіз обов'язково має містити всі вказані компоненти. Неважко уявити ситуацію, коли від аналітика може знадобитися виконання лише декількох послідовних кроків: наприклад, клієнта може цікавити загальний аналіз політичної ситуації, при цьому він не вважає за потрібне тримати аналітика в курсі своїх інтересів (цілей, завдань) і дій (альтернатив), які планує, або клієнт має готове (безальтернативне) рішення, і від аналітика потрібен аналіз його

прохідності й реалізованості. Нарешті, цілісний аналітичний процес може бути організаційно розчленований на серію проектів, коли кожен крок – формулювання проблеми, концептуалізація, моделювання тощо – оформлюють окремим контрактом із замовником і виконується послідовно одним (і навіть одночасно, але різними) аналітичним колективом; така практика часто трапляється в роботі з вищими органами державної влади (і може свідчити, крім усього іншого, про грамотну фінансову стратегію виконавців» [19, с. 83].

Другою можливою, і, не менш значущою причиною парадоксальної ситуації «відсутності» в експертно-аналітичному процесі фази імплементації політичних рішень, а, отже, і «випадіння» «Теорії прийняття політичних рішень» як політичної наукової дисципліни зі структурної цілісності політичної аналітики було, на наш погляд, те, що тривалий час (майже до кінця ХХ століття) такою ж «випадною ланкою» у самій теорії прийняття політичних рішень була фаза його реалізації.

Лише завдяки зусиллям покоління науковців 1970–1980-х років (М. Дертик, Дж. Пресман, А. Вілдавські, Ю. Бардич й ін.) справедливість було відновлено: фаза імплементації політичних рішень посіла гідне місце не лише в політичній теорії, але й у практиці управлінського процесу. Це виявилось, по-перше, у тому, що всі зрозуміли: фаза імплементації *поєднує в цикл* і процеси підготовки та затвердження рішень, і процеси підбиття підсумків здійснення попередньо прийнятих проектів. По-друге, що не менш важливо, вчені довели, що модель управлінського циклу може використовуватись і як *теоретико-методологічна основа* здійснення експертно-аналітичного процесу підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. І по-третє, аналіз фази імплементації потрібен не лише для того, щоб досягти більшого розуміння процесу реалізації політичних рішень на практиці, але й щоб передбачати можливі труднощі вже під час опрацювання проекту пропонованого рішення й закласти в нього реалістичні вимоги та механізми, які підвищать його ефективність. Але в будь-якому разі ці процеси, як свідчать теорія та управлінська практика, не обходяться без участі основних суб'єктів

політичної аналітики: політичного аналітика і політичного експерта, які, зі слів відомого російського фахівця в галузі теорії прийняття та реалізації політичних рішень А. Дегтярьова [23, с. 228], часто випереджають і супроводжують рішення, прийняте політиком, а тому відгородити «залізною завісою» політичний аналіз і політичний менеджмент від предметного поля теорії прийняття рішень було б, на його думку, доволі важко. «Швидше за все, – робить висновок вчений, – ці предметні галузі в низці випадків перетинаються, а отримані результати і знання взаємодоповнюються» [23, с. 67].

Це диктується тим, що процес раціоналізації політичного рішення передбачає не лише раціональне формулювання мети суспільного розвитку, але й пошук найбільш ефективних засобів її досягнення, калькуляцію витрат та вигід від реалізації певної стратегії, врахування поведінки інших акторів та оцінку ситуації в цілому. Саме тому в спеціалізованій літературі раціонального актора пропонується розуміти як людину, що має обмежені ресурси, очікує, оцінює і максимізує вигоду – *greem* (resourceful, restricted, expecting, evaluating, maximizing man) [83, с. 188; 84, с. 356].

Отже, теорія прийняття політичних рішень – це, з одного боку, процесуально зумовлений, невід’ємний елемент цілісної системи політичної аналітики, що має як фундаментальний, так і прикладний аспекти, орієнтується як на «аналіз суті політики», так і на «аналіз заради політики» [23, с. 63], а з іншого боку – це хоча й молода, але вже досить самостійна теоретико-прикладна політична наукова дисципліна, яка одержала власний методологічний статус і перебуває на стику фундаментальної політичної теорії, порівняльної політології та політичного аналізу, прикладної політології в цілому. Буквально за останні два десятиріччя, попри відзначену фахівцями ще певну аморфність і фрагментованість предметного поля теорії прийняття політичних рішень, у його межах уже відбулася певна спеціалізація напрямів і структурна диференціація. Це насамперед дослідження динаміки рішень на окремих фазах управлінського процесу: побудова політичного порядку денного, формулювання проектів державного рішення, затвердження

публічного рішення, реалізація рішення та оцінка його результатів, що вже одержали не лише концептуальне наукове оформлення, але й практичне підтвердження (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні фази управлінського процесу прийняття рішень

№	Фаза	Зміст
1	Побудова політичного порядку денного	Визначення пріоритетних суспільних проблем і включення їх до офіційної повістки публічної політики державних органів
2	Формулювання проектів державного рішення	Агенти процесу прийняття рішень формулюють ряд альтернативних його варіантів для подолання суспільної проблеми, які проходять відбір і обговорення
3	Затвердження публічного рішення	Затвердження і легітимізація державного рішення на основі офіційних процедур розгляду, обговорення, узгодження, голосування і промульгації
4	Реалізація державного рішення	Реалізація рішення адміністративними органами державного управління і паралельний контроль за ходом виконання з боку центру прийняття рішень
5	Оцінка результатів здійснення публічного рішення	Оцінювання підсумків, результатів і наслідків виконання рішень з точки зору досягнення мети, рівня витрат і адекватності засобів

Складено за [85] : Ирхин Ю. В. Политический анализ: сущность, методология, структура, ценности и этика [Электронный ресурс] / Ю. В. Ирхин. – Режим доступа : http://www.ars-administrandi.com/artide/Irhin_2012_1.pdf , с. 11

Як бачимо, саме реалізацією політичного рішення та оцінкою його результатів, як свідчить не лише теорія, а й практика, завершується

управлінський цикл, а одночасно з ним і фаза експертно-аналітичного процесу в цільових та процедурно-функціональних межах сучасної наукової політичної аналітики.

Водночас, з огляду на замкнутий характер цього циклічного процесу в системі політичної аналітики, важливо відзначити, що на цьому праця політичного аналітика й політичного експерта не завершується. Алгоритм їхньої подальшої діяльності процесуально й функціонально чітко визначений. Так, у разі одержання позитивних результатів оцінки процесу реалізації політичних рішень їхню участь у реалізації цієї політичної програми може бути продовжено.

У разі ж негативної оцінки відбувається повернення до вихідної фази експертно-аналітичного процесу – формулювання й аналізу проблеми та наступних, що логічно випливають з неї, фаз цього циклічного процесу з відповідним внесенням необхідних коректив до змісту раніше прийнятих політичних рішень або прийняттям нових.

Виходячи з наведеної концептуальної схеми, ми дійшли таких висновків.

1. У сучасному науковому дискурсі, навчальному процесі й управлінській практиці мають застосовуватися, як мінімум, два основних трактування змісту поняття «політична аналітика». Перше – як відображення *процесуальної та інструментальної сутності й результатів* професійної діяльності суб'єктів експертно-аналітичного процесу для підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Друге трактування – *предметне*, як позначення сукупної назви політичних наукових дисциплін, за допомогою яких цей процес здійснюється. Враховуючи це, ми пропонуємо власні визначення поняття «політична аналітика»:

1) **політична аналітика** – це сучасна цілісна експертно-аналітична система методів і процедур здійснення циклічного, замкнутого процесу формулювання й аналізу політичної проблеми, політичного прогнозування, політичного консультування та імплементації політичних рішень, яка в процесі диференціації та інтеграції міждисциплінарного знання була первісно

сформована політичним аналітиком і політичним експертом у політичному аналізі;

2) **політична аналітика** – це теоретико-прикладна, цілісна система наукового політичногознання процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Її основними структурними елементами або підсистемами, що формують її сучасний зміст як явища та поняття, є відносно самостійні, такі, що мають власний методологічний статус, теоретико-прикладні, політичні наукові дисципліни: політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія прийняття політичних рішень, а базовим системоутворюючим елементом є політичний аналіз, який забезпечує не лише її системну цілісність у процесі реального функціонування, а й відповідну назву – політична аналітика.

2. Сучасне поняття «політична аналітика» за своїм змістом доволі широке. Цю особливість так чи інакше мимоволі зафіксували й автори перших спроб визначення політичної аналітики, які вкладають у зміст цього поняття абсолютно різний смисл. Однак пояснити справжню причину відмінностей у трактуванні змісту досліджуваного поняття так і не змогли, оскільки в його визначенні використали спрощений, скоріше термінологічний, ніж концептуальний підхід.

3. Запропонована авторська концепція не претендує на вичерпне вирішення проблеми визначення змісту поняття «політична аналітика», разом із тим, вона містить як евристичну, так і практичну значущість.

По-перше, вона дозволяє побороти занадто спрощений підхід у визначенні сутності поняття «політична аналітика», який склався в сучасному науковому дискурсі, і пов'язане з ним довільне трактування її змісту.

По-друге, наша концепція презентує продуктивне рішення питань, які є найбільш дискусійними в науковому середовищі, – щодо природної сутності політичного аналізу й аналізу політики та співвідношення їх предметних меж, забезпечуючи тим самим як можливість наукової обґрунтованості взаємозв'язку і взаємозумовленості структурних елементів політичної

аналітики як явища й поняття, так і визначення її базового системоутворюючого елемента, який зумовив не лише її назву, а й системну цілісність у процесі реального функціонування.

По-третє, вона дає змогу не лише вирішити теоретичну проблему систематизування категорій «політичний аналіз» і «аналіз політики», але й розв'язати суто практичне завдання – визначити реальні загальні та специфічні особливості професійної діяльності політичного *аналітика* й політичного *експерта* як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики.

По-четверте, запропонована концепція не лише пропонує системне подання, чітке розуміння самої політичної аналітики як наукової політологічної категорії, а й, щонайголовніше, – дозволяє методологічно узгодити предмет, завдання й функції кожного з її структурних елементів як *відносно самостійних* теоретико-прикладних, політичних наукових дисциплін, покликаних до життя закономірним процесом диференціації політичної науки. Окрім того, авторське бачення сутності елементів політичної аналітики дає змогу показати та довести їхній реальний *процесуально-циклічний взаємозв'язок і взаємозумовленість* процесом їхньої інтеграції як *цілісної* системи політичних наукових дисциплін, покликаної оптимізувати управлінську діяльність із підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

По-п'яте, важливим є те, що результати нашого дослідження також можуть знайти своє застосування в упорядкуванні всього навчального процесу для підготовки політологів, особливо політичних аналітиків, оскільки дозволяють не тільки скорегувати навчальні програми з урахуванням досягнень сучасної теорії та методології політичних досліджень, а й з науково-методичної точки зору орієнтувати викладачів читати студентам і окремі навчальні курси з кожного з виділених нами елементів політичної аналітики як самостійних навчальних політичних дисциплін і спеціальний, що випереджає загальний курс з теорії та методології політичної аналітики в цілому.

При цьому ми усвідомлюємо, що викладена вище концепція теоретико-методологічної сутності політичної аналітики за вітчизняних умов – скоріше

ідеал, мета, якої треба ще досягти в реальному політичному житті України. Однак модель цього феномену, яку ми пропонуємо, слугує, на наш погляд, надійним орієнтиром не лише для оцінювання стану та перспектив розвитку політичної аналітики в суверенній Україні, але й дослідженні специфіки й проблем інституціоналізації в пострадянському суспільстві політичного аналізу, який заклав її першооснови, чому й будуть присвячені завершальні підрозділи нашого дослідження.

Висновки до першого розділу

Генеza й еволюція змісту сучасного поняття «політична аналітика» нерозривно пов'язані з назвою та процесом виникнення і розвитку таких спеціалізованих політичних наукових дисциплін, як політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування та теорія прийняття політичних рішень, які вже з моменту появи і до сьогодні формували й формують її основний структурний зміст як суспільно-політичного явища і наукового поняття.

Процес генези й розвитку вказаних структурних елементів змісту поняття «політична аналітика» історично пов'язаний і логічно зумовлений, з одного боку, гострими потребами людського суспільства від часу його виникнення мати надійний і до того ж спеціалізований науковий інструмент процесу прийняття політичних рішень, а з другого – логікою їхнього розвитку як політичних наукових дисциплін, що можуть досягти своєї конструктивної соціально-політичної дієвості та ефективної результативності лише тоді, коли вони реально функціонують як цілісна система.

Простежується чітка закономірність взаємозв'язку та взаємозумовленості процесів генези й еволюції основних структурних елементів політичної аналітики як суспільно-політичного явища й наукового поняття: виникнення політичного аналізу зумовило формування політичного прогнозу, що дало потужний поштовх активному процесу формування політичного

консультування й теорії прийняття політичних рішень, професійні основи яких було закладено вже в античний період розвитку суспільства. Отже, усі вони походять ще з глибокої давнини, а в процесі професійного становлення й розвитку закономірно інтегрують у цілісну систему методів і процедур дослідження політичних проблем та цілісну систему політичних наукових дисциплін – політичну аналітику, базовим системоутворюючим елементом якої є політичний аналіз, що визначив її назву й системну цілісність. Це зумовлено системною природою політичного аналізу як політичної наукової дисципліни. Втілюючи в процесі генези й розвитку спільне, притаманне методології системного підходу, сучасний політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження політичних проблем має і власні специфічні особливості.

Насамперед у назві наукової дисципліни «Політичний аналіз» категорія «політичний» має основоположне значення в характеристиці її предметної сутності, що орієнтує суб'єктів експертно-аналітичного процесу (незалежно від рівня чи типу дослідження) на отримання таких експертно-аналітичних даних, які б дозволяли замовникові (клієнту) також усіх рівнів усвідомлювати себе політично й суспільно релевантним учасником політичного процесу.

Відповідно, політичний аналіз – це не лише, як прийнято зазвичай уважати, суто прикладний тип наукового дослідження, але й багаторівнева теоретико-прикладна наукова дисципліна, яка має, як мінімум, три системно взаємозалежних та взаємозумовлених рівні: теоретичний, інструментально-емпіричний і практично-прикладний, котрі є, з одного боку, порівняно самостійними типами політичного аналізу, а з іншого – мають цілісну систему продукування політологічного знання, відносну самостійність, стійкість і здатність до розвитку на власній основі. Саме за такого підходу до визначення сутності цього феномену прикладний політичний аналіз може претендувати на статус політичної наукової дисципліни, яка має не тільки свій предмет дослідження – процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень,

але й власну методологічну основу – *цілісну експертно-аналітичну систему* методів і процедур забезпечення цього процесу.

І, нарешті, специфіка прикладного політичного аналізу як самостійного інструменту системного дослідження політичних проблем полягає, насамперед, в тому, що він як політична наукова дисципліна є в процедурно-функціональному розумінні інтегративною *цілісною системою*. А саме: з одного боку, він синтезує для цього теоретичні знання, які виробляють на його теоретичному рівні та фактичну інформацію, яку надає інструментально-емпіричний рівень, а з іншого – наявні міждисциплінарні методи та процедури дослідження, які в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень не просто перекривають, а взаємодоповнюють і взаємозумовлюють одне одного.

Таким чином, якщо виходити з реальної практики здійснення наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і тієї конкретної процедурно-функціональної ролі, яку виконує в ньому політичний аналіз як політична наукова дисципліна, то на користь його базової системоутворюючої ролі у формуванні політичної аналітики як цілісної системи наукових політичних дисциплін та цілісної системи методів і процедур дослідження політичних проблем свідчать три основних незаперечних обставини.

По-перше, на відміну від інших структурних елементів політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін, якраз політичний аналіз забезпечує весь експертно-аналітичний процес із підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень необхідними методами й процедурами вирішення управлінських проблем. Це зумовлено тим, що суворо формалізовані й експертні методи та процедури, котрі використовувалися раніше лише в політичному аналізі в процесі його становлення та розвитку як політичної наукової дисципліни, згодом почали застосовуватися сучасними його суб'єктами – аналітиками та експертами на всіх фазах цього циклічного процесу *без чітко зумовленої їхньої фазової межі*. До того ж, через складність і багатомірність досліджуваних політичних об'єктів, в експертно-аналітичному

процесі почали використовувати не окремий метод, а певну цілісну систему методів і процедур, які в цьому процесі, зазвичай, не лише перекривають, а й доповнюють та взаємозумовлюють одне одного в процедурно-функціональному розумінні.

Інакше кажучи, у процесі відбору необхідних методів і процедур здійснення експертно-аналітичного процесу аналітик і експерт виходять не з довільного, а системного, суворого процедурно-функціонального та цільового призначення. Прикладом є сформована нині цілісна система методів і процедур прогнозування розвитку передвиборчої ситуації, коли в процесі аналізу, з одного боку, використовуються чітко зумовлені метою дослідження трендовий метод, сценарне конструювання та експертну оцінку Дельфі, а з іншого – у їх відборі обов'язково враховують їхню системну процедурно-функціональну сутність, можливість взаємодоповнювати та взаємозумовлювати одне одного. Зокрема, експертні методи й процедури, на відміну від формалізованих, що використовують для політичного аналізу, мають особливий, мабуть, найпотужніший *інтегративний системоутворюючий потенціал*, оскільки за своїм процесуальним і функціональним призначенням вони не лише використовуються на всіх фазах аналітичного процесу, а й завдяки своїй природній специфіці оптимізують весь науковий процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

По-друге, системоутворююча роль політичного аналізу для формування політичної аналітики як цілісної системи методів та процедур дослідження політичних проблем, та цілісної системи політичних наукових дисциплін зумовлена тим, що якраз політичний аналіз, а не будь-який інший її структурний елемент задає алгоритм і пояснює процес вирішення її ключової проблеми – підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Переконливим підтвердженням цього є процес концептуалізації проблеми, який здійснюється не лише безпосередньо політичним аналізом, але й має постійний циклічний характер, а тому його проводять на всіх фазах експертно-аналітичного процесу й навіть здебільшого здійснюють на фазі оцінювання

представлених альтернативних варіантів політичних рішень. Це викликано тим, що міждисциплінарні методи й процедури їх реалізації, які використовують у політичному аналізі, не мають якоїсь унікальності й цілком підпорядковані наміченій стратегічній інформаційно-аналітичній і управлінській меті – підготовці, прийняттю та реалізації політичних рішень, а тому можуть бути застосовані на всіх фазах цього циклічного, замкнутого аналітичного процесу.

I, нарешті, по-третє, основна системоутворююча роль політичного аналізу у формуванні політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін полягає не лише в тому, що він забезпечує експертно-аналітичний процес необхідними методами й процедурами вирішення політичних проблем і задає алгоритм його здійснення, але й у тому, що він забезпечує органічний взаємозв'язок і взаємозумовленість усіх її елементів в процесі реального функціонування. Це, з одного боку, виявляється в тому, що кожний кваліфіковано здійснений за допомогою цілісної системи його методів аналіз не лише виконує уточнювальну для певної процедурно передбаченої фази функцію, але й через *циклічний* характер самого експертно-аналітичного процесу слугує подальшій реалізації стратегічної мети політичної аналітики – підготовці, прийняттю та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. А з іншого боку, всі фази цього експертно-аналітичного процесу, попри їхню відносну самостійність і специфічну особливість, взаємозалежні й зумовлені політичним аналізом. Це означає, що політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політичних проблем набув характерних, попередньо заданих системним аналізом нових якостей та властивостей, а, отже, сягнув нового, вищого рівня організації – політичної аналітики.

Сучасне поняття «політична аналітика» за своїм змістом доволі широке. Цю особливість зафіксували й автори перших спроб визначення цього поняття, які дуже часто вкладають у нього протилежний сенс. Однак пояснити справжню причину відмінностей у трактуваннях змісту досліджуваного поняття так і не змогли, оскільки, в його визначенні використали спрощений, скоріше термінологічний, ніж концептуальний підхід.

В зв'язку із цим у сучасному науковому політологічному дискурсі, навчальному процесі і управлінській практиці повинні застосовуватися принаймні два основних трактування поняття «політична аналітика». Перше – як відображення *процесуальної та інструментальної сутності й результатів* професійної діяльності суб'єктів експертно-аналітичного процесу для підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Друге трактування – *предметне*, як позначення назви цілісної системи політичних наукових дисциплін, за допомогою яких указаний процес здійснюють.

Враховуючи це, ми пропонуємо власні визначення поняття «політична аналітика»:

1) політична аналітика – це сучасна цілісна експертно-аналітична система методів і процедур здійснення циклічного, замкнутого процесу формулювання й аналізу політичної проблеми, політичного прогнозування, політичного консультування та імплементації політичних рішень, яка в умовах диференціації та інтеграції міждисциплінарного знання була первісно сформована політичним аналітиком і політичним екпертом у політичному аналізі;

2) політична аналітика – це теоретико-прикладна, цілісна система політичного наукового знання процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Її основними структурними елементами або підсистемами, що формують її сучасний зміст як явища та поняття, є відносно самостійні, з власним методологічним статусом теоретико-прикладні, політичні наукові дисципліни: політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія прийняття політичних рішень, а базовим системоутворюючим елементом є політичний аналіз, який забезпечує не лише її системну цілісність у процесі реального функціонування, а й відповідну назву – політична аналітика.

Запропонована авторська концепція не претендує на вичерпність у вирішенні проблеми визначення змісту поняття «політична аналітика», разом із тим, вона має як евристичну, так і практичну значущість.

По-перше, вона дозволяє перебороти занадто спрощений підхід у визначенні сутності поняття «політична аналітика», який склався в сучасному науковому дискурсі, і пов'язане з ним довільне трактування її змісту.

По-друге, наша концепція презентує продуктивне рішення найбільш дискусійних у науковому середовищі питань природної сутності політичного аналізу й аналізу політики та співвідношення їхніх предметних меж, забезпечуючи тим самим як можливість наукової обґрунтованості взаємозв'язку й взаємозумовленості структурних елементів політичної аналітики як суспільно-політичного явища й наукового поняття, так і визначення її *базового системоутворюючого елемента*, який зумовив не лише її *назву*, але й *системну цілісність* у процесі реального функціонування.

По-третє, вона дозволяє не тільки вирішити теоретичну проблему систематизування категорії «політичний аналіз» і «аналіз політики», але й розв'язати практичне завдання – визначити реальні загальні та специфічні особливості професійної діяльності політичного *аналітика* й політичного *експерта* як *основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики*.

По-четверте, запропонована авторська концепція пропонує не лише системне подання, чітке розуміння політичної аналітики як наукової політологічної категорії, а щонайголовніше – дає змогу методологічно узгодити предмет, завдання й функції кожного з її елементів як *відносно самостійних* теоретико-прикладних, політичних наукових дисциплін, покликаних до життя закономірним процесом диференціації політичної науки.

Окрім того, авторське бачення сутності елементів політичної аналітики дозволяє показати та довести їхній реальний *процесуально-циклічний взаємозв'язок і взаємозумовленість* процесом їхньої інтеграції як *цілісної* теоретико-прикладної політичної *системи наукового знання*, покликаної оптимізувати управлінську діяльність із підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Нарешті, по-п'яте, важливим є те, що результати нашого дослідження можна застосувати також і в упорядкуванні всього навчального процесу з

фахової підготовки політологів. Особливо політичних аналітиків, оскільки дозволяють не лише скорегувати навчальні програми з урахуванням досягнень сучасної теорії та методології політичних досліджень, а й з науково-методичної точки зору орієнтувати викладачів читати студентам не лише окремі навчальні курси з кожного з виділених нами елементів політичної аналітики як відносно самостійних навчальних політологічних дисциплін, але й спеціальний, що випереджає їх, загальний курс з політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін та експертно-аналітичних методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Як буде доведено в наступному розділі нашої роботи, це диктується не лише логікою навчального процесу, але й тим, що системна цілісність рівнів політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем є результатом та необхідною умовою реального функціонування політичної аналітики та реалізації її природної сутності в будь-якому суспільстві, в тому числі й українському.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМНА ЦІЛІСНІСТЬ РІВНІВ ПОЛІТИЧНОГО ЗНАННЯ ТА РІВНІВ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОБЛЕМ – РЕЗУЛЬТАТ І НЕОБХІДНА УМОВА РЕАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ

2.1 Системний аналіз як метод наукового пізнання світу політичного: інструментальні можливості та обмеження

Актуальність дослідження вказаної проблематики потребують не лише висновки попереднього розділу роботи, але й те, що сучасні дослідники взагалі не помічають генетичних зв'язків політичного аналізу із системним аналізом політики, а, характеризуючи структуру наукового політологічного знання, все розмаїття його змісту так чи інакше зводять до абсолютизації двох її рівнів: емпіричного та теоретичного.

Більш того, протягом останніх років у спеціалізованій літературі, присвяченій методології аналізу проблем управління, досить часто висловлюють сумніви не лише щодо можливостей називати політичний аналіз науковою дисципліною, але й визнавати системний підхід справді науковим. Так, В. Євменов – автор сучасного посібника з інтелектуальних систем управління – пише: «На жаль, „теоретичні рамки” загальної теорії систем виявилися занадто примітивними. Багатосторінкові дискусії про методи «загальної теорії систем» і «системного підходу», крім наївних трюїзмів, не додали до методології нічого нового» [86, с. 65].

На противагу цьому, ми спробуємо не лише розкрити системну природу політичного аналізу, специфіку його предметного поля як теоретико-прикладної, політичної наукової дисципліни, покликаної забезпечити якісний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, але й обґрунтувати *генетичний зв'язок використаних нею методів і процедур аналізу політичних проблем з методологією системного підходу.*

І, що не менш важливо, – показати системну цілісність рівнів політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем як результату та необхідної умови реального функціонування та реалізації природної сутності не тільки політичного аналізу і аналізу політики як політичних наукових дисциплін, але й політичної аналітики в цілому.

Для досягнення поставленої мети потрібно, по-перше, з позицій наукових здобутків обґрунтувати сутність і актуальність застосування системного підходу в дослідженні сучасних політичних проблем; по-друге, розкрити процедурно-функціональні можливості системного аналізу політики (у широкому його розумінні класиками політичного аналізу Й. Дрором й А. Вілдавські як професійної дисципліни, яка кристалізує системний підхід) [56, с. 333; 68, с. 362] і в контексті цього підходу виявити основні причини процесу виникнення і специфіку предметного поля політичного аналізу як самостійної політичної наукової дисципліни; по-третє, на основі порівняння цілей системного аналізу політики й політичного аналізу політики показати те специфічне, що властиве політичному аналізу як базовому інструменту системного дослідження сучасних політичних проблем; по-четверте, обґрунтувати системну цілісність рівнів політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем як результату та необхідної умови реального функціонування сучасної політичної аналітики та реалізації її споконвічної системної сутності.

Приступаючи до реалізації поставлених нами наукових завдань зазначимо, по-перше, що під поняттям «інструмент» ми будемо мати на увазі протягом усього нашого дослідження його загальноприйняте тлумачення як «засіб, що використовується для досягнення чого-небудь» [87, с. 13], а в даному випадку – системного дослідження політики.

По-друге, ми не згодні з позицією вже згаданого нами В. Євменова щодо його негативної оцінки системного підходу як загальнонаукового інструменту процесу пізнання, а особливо з твердженням, що «Непереборна складність для апологетів „спільної теорії систем” і „системного підходу” впливає з

принципів всезагальності відносин: ніхто з них ані уві сні, ані наяву не спостерігав „несистемну”. Ніхто не може відрізнити „системний підхід” від „несистемного підходу”» [86, с. 68].

На наш погляд, ця сентенція є доволі красномовним підтвердженням того непоодинокого випадку, про який пише у своїй новій книзі відомий російський методолог В. Розов [88, с. 352]. А саме: дослідник, визначаючи сутність системи, може потрапити у своєрідну «системну пастку», тобто вважати, що поняття системи задає сам об’єкт, який вивчають, з усіма його властивостями. Але це зовсім не так: дослідник насамперед має розуміти, що система – це не звичайний об’єкт розгляду, подібний до тих, які досліджують у конкретних науках, а *особлива методологія і стратегія мислення*. Відповідно, філософське та наукове пізнання, які використовують системний підхід, завжди мають зберігати двошаровість: в одному шарі дослідник рухається в площині свого предмета (філософського, природничо-наукового, гуманітарного, соціального), *намагаючись не пропустити жодної з необхідних для розв’язання пізнавальних завдань характеристик явища*, яке досліджується; у другому шарі – у площині системно-структурних зображень. Окрім того, на думку В. Розова, дослідник має уникати редукції і слідкувати, *щоб характеристики системно-структурних образів-конструкцій не суперечили характеристикам досліджуваного явища* [88, с. 553–554].

Отже, трактування сутності пропонованого системного підходу не лише зберігає його актуальність, але й відкриває нову пізнавальну перспективу його використання, а тому немає жодних вагомих підстав сумніватися в його науковому характері й відмовлятися від застосування в управлінському процесі, науковому дослідженні політики та навчальному процесі для підготовки фахівців. У загальнотеоретичному плані системний підхід втілюється в теорії систем [89, с. 610–613; 90, с. 668–674], і політичних також [91], а в теоретико-прикладному – у системному й політичному аналізі сучасних політичних проблем. Актуальність і теоретико-методологічна значущість подальшого застосування такого підходу в науковому пізнанні зумовлена, на

думку сучасних дослідників, тим, що «саме системний підхід у політології надає сьогодні можливість максимально цілісно й об'ємно пояснити ті чи інші політичні явища, процеси. Саме системний підхід дає можливість цілісно поєднати різноманітні функції, притаманні науці взагалі, – світоглядну, евристичну, пояснюючу, методологічну і прогнозуючу» [69, с. 8].

Разом із тим, методологічний шлях, запропонований теорією систем, виявився настільки глибоким і фундаментальним, що чимало дослідників схильні розглядати новий науковий напрям – синергетику, з одного боку, як один із видів системного аналізу, а з другого – як нову системну парадигму, констатуючи формування так званого «системно-синергетичного» підходу. Так, наприклад, К. Делокаров пише: «Синергетика продовжує традицію тих наук, які виникають під час рішення ... проблем, пов'язаних зі зруйнуванням одних форм впорядкованості й ... виникнення інших, незалежно від того, у якій предметній галузі це відбувається. У цьому сенсі синергетика більш схожа на загальну теорію систем, аніж на ту чи ту конкретну науку» [92, с. 66].

А відомий російський методолог В. Стьопін прямо вказує, що синергетика не скасовує і не замінює системні дослідження. Більше того, конкретні моделі систем створюються в синергетиці з урахуванням понятійного апарату системних досліджень [93, с. 65].

Схожої точки зору дотримується і відома українська дослідниця В. Воронкова, яка вважає: «Предмет синергетики слід визначити як процес самоорганізації систем, і цей предмет ми можемо знайти як у природничо-науковому, так і у соціальному розділах синергетики. Ця обставина демонструє, що для постнекласичного етапу розвитку науки характерним є синтез різних наукових напрямків – процес, який змінив спеціалізацію. Процес соціальної синергетики охоплює всі етапи універсального процесу самоорганізації суспільства як процесу еволюції порядку: його виникнення, розвиток, самоускладнення і саморуйнація, тобто весь цикл розвитку соціальної системи в аспекті її структурного упорядкування» [94, с. 8].

Із наведених прикладів міркувань учених про сутність та особливість синергетики випливає, що їй не чуже поняття системи, а вона скоріше наповнює його *новим змістом*. Отже, не можна не погодитися з І. Донниковою, яка стверджує, що якщо системний підхід дозволяє відповісти на питання, завдяки чому зберігається система, то синергетичний – як і завдяки чому вона еволюціонує [95, с. 186].

Крім того, як правильно зауважує дослідниця, «вивчаючи механізми самоорганізації, синергетика шукає відповідей принаймні на два запитання: „що є джерелом самозмінювання системи?“ і „що сприяє збереженню системи в процесі змінювання?“» [95, с. 186].

На це вказує й саме поняття «синергетика», яке походить від латинського «synergos», що означає «такий, що спільно діє, а також сприяння, співробітництво». Відповідно до цього, становлення синергетичної парадигматики та її розвиток спонукає науковців по-іншому трактувати можливі зв'язки політичних досліджень із синергетикою.

Так, на думку К. Ващенка [96, с. 77], розгляд суспільства з точки зору синергетичного підходу дає можливість сформулювати три важливі положення.

По-перше, у новій методології суспільство розглядається як складна (навіть надскладна) відкрита нелінійна система, що обмінюється енергією, речовиною та інформацією із зовнішнім середовищем і в біфуркаційних станах набуває потенції до самоорганізації. Такий погляд принципово змінює традиційні уявлення про природу соціальних та політичних процесів.

По-друге, синергетика дає змогу відійти в оцінці наслідків політичних процесів від жорсткої схеми «чорне-біле» або «хаос-порядок», що приводить до розуміння подвійності практики, до розуміння амбівалентного характеру хаосу, який може бути як руйнівним, так і креативним, «підштовхуючи» систему в точці біфуркації до встановлення нового порядку.

По-третє, нав'язування соціальній системі певного порядку, який суперечить її природі, неминуче призводить до руйнування «запланованої» схеми в майбутньому.

Отже, цінність одного з головних принципів синергетики щодо її застосування у складноорганізованих соціоприродних системах полягає в тому, що таким системам не можна нав'язувати шляхи їх розвитку. Із цього принципу випливає, що управлінський вплив на процеси розвитку соціальних систем може бути ефективним тільки тоді, коли він узгоджений із внутрішніми властивостями цієї системи, тобто є резонансним. Останнє вносить відповідні корективи в роль людини в процесах перетворення соціального і політичного довкілля, відходячи від таких крайнощів, як людина – спостерегач або людина – «(пере)будівник» соціуму, надаючи їй статусу активно діючого елементу системи і формулює, в результаті, так званий антропний принцип синергетики [96, с. 77].

Особливого значення в синергетичному підході набуває визначення двох протилежних підвалин суспільства – позитивно-творчої, яка незалежно від суспільного ладу, політичного режиму, характеру функціонування суспільства здатна продукувати цілісність соціальної організації, та ентропійної (розсіювальної), що деструктивно впливає не перше підвалину, перешкоджає функціонуванню її елементів чи навіть поглинає останні. Через застосування міждисциплінарних досліджень синергетика виявляє закономірності та локально-специфічні особливості функціонування названих підвалин виходячи з того, що вони однаково необхідні для саморозвитку суспільства. Відповідно мета політики визначається на підставі знання про те, яку з її підвалин – твірну чи розсіювальну – можна й необхідно за конкретних умов інтенсифікувати, як усунути або обмежити їхні дії для збереження відносної стабільності суспільства та його структур.

Крім того, слід визначити й ще одну перевагу застосування синергетичного підходу до аналізу політичних процесів: синергетична парадигма дає змогу зрозуміти та врахувати погляд на соціальний світ як на складну нелінійну, відкриту систему, здатну до самоорганізації. Це в результаті може сприяти мінімізації часових і ресурсних витрат в процесі утворення нової

структури (в результаті самоорганізації) і, можливо, зменшити управлінські прорахунки при прийнятті рішень у політиці [96, с. 78].

Таким чином, у ситуації методологічного плюралізму, яка склалася в сучасній науці, є всі підстави стверджувати, по-перше, що системно-синергетичний підхід має своє поле застосування в соціальному пізнанні й може бути використаний поряд із системним підходом для розв'язання чітко окреслених завдань, а, по-друге, що в сучасних умовах відбувається активний процес відновлення (а отже, й актуалізації) системного підходу в науковому пізнанні, зокрема в дослідженні політичних проблем. На користь цього свідчить насамперед та обставина, що «на цей час ще не склалося універсальної моделі синергетичної методології, яка б дозволяла вирішувати завдання суспільствознавчих наук» [97, с. 143]. Це зумовлено специфічними особливостями становлення й розвитку синергетичного дискурсу:

1) новий дискурс своїм походженням зобов'язаний природничо-науковому знанню, а тому використання його в інших сферах ускладнене, що приводить до деякої закритості синергетики і слугує перешкодою для більш інтенсивного застосування цієї парадигми у сфері соціально-філософського знання;

2) тривалий шлях формування понятійно-категорійного апарату синергетики (наприклад, терміни «ентропія» і «біфуркація» введені в другій половині XIX століття Р. Клаузісом і А. Пуанкаре відповідно) спричинює багатозначність і термінологічну неясність;

3) термінологічний апарат синергетики є багатошаровим і за мірою абстрагування понять, і за мірою їх походження [94, с. 9].

В зв'язку із цим, питання про перспективи єдності синергетичної методології залишається поки що відкритим [98, с. 28]. Так, на думку В. Додонової [99, с. 273–274], при виявленні сутності соціальної синергетики як репрезентанта постнекласичної раціональності необхідно враховувати таке:

по-перше, слід обмежити простір оптимальної дії синергетичної методології. Синергетика вивчає великі, складні системи, що мають нелінійний

характер розвитку та здатні до самоорганізації. Якщо розглядати соціальне на рівні планетарного організму, то, безумовно, синергетика як метод дає свої позитивні результати. Але навряд чи доречним буде використовувати прийом синергетики при аналізі мікросоціологічних феноменів;

по-друге, слід критично ставитися до надмірного захоплення сучасних суспільствознавців синергетичною термінологією. Аргументами на користь цього є вживання основних категорій синергетики у соціальному контексті без їх додаткової конкретизації. «Виникає враження, – пише з цього приводу В. Додонова, – що кожен мислитель наповнює занадто загальні синергетичні категорії (флуктація, біфуркація, аттрактор, стійкість, нерівноважність, стохастичність та ін.) власним змістом. Можливо, саме цьому, не в останню чергу, вони зобов'язані своїй популярності» [99, с. 273];

по-третє, важливою проблемою соціосинергетики є проблема правомірності екстраполяції положень загальної синергетики на соціальну царину, тобто проблема свідомого впливу людини на процеси самоорганізації. Адже соціокультурні процеси та їх локалізації в системи, що включають людину як носія свідомості, репрезентують принципово інший клас систем, ніж природні системи. Задовільного опису відмінності їхнього функціонування (ноосфера, техносфера, культура) поки що не існує;

по-четверте, соціосинергетика, намагаючись на базі загальних принципів синергетики пояснити становлення, розвиток, можливі варіанти і форми змін соціальних систем, вимушена використовувати нетипові для природничих наук якісні методи. Передбачити поведінку соціальних систем поки можна лише інтуїтивно і за допомогою різного роду імітаційних моделей [99, с. 274].

Разом із тим, існують і певні труднощі в застосуванні синергетики до вивчення суспільно-політичних явищ. Головна проблема полягає в тому, що синергетика оперує математичною мовою, тоді як більшу частину політичних процесів, як відомо, важко формалізувати.

Окрім того, український дослідник К. Ващенко вважає, що «хоча синергетичний підхід зараз набув великої популярності і часто

протиставляється формаційному з його детермінізмом, важко сказати, що є такого в синергетичному підході, чого б не враховувала і не вичерпувала діалектика. Адже діалектичний підхід до явищ дійсності допускає багатоваріантність розвитку систем і процесів. А трактування політичних систем і процесів як нелінійних, залежних від випадкових факторів призводить до твердження про їх непізнаваність, непрогнозованість, що, зрозуміло, абсолютно не так» [96, с. 78]. «У політичних системах, процесах, відносинах, у більшості випадків, – як вказує науковець, – цілком чітко простежуються певні причинно-наслідкові зв'язки та закономірності, певна роль та інтереси окремих індивідів і груп, що дає підстави з великою мірою визначеності аналізувати та передбачати їх розвиток. Для цього цілком достатньо діалектичного погляду на світ політики. Синергетичний же підхід може використовуватися як допоміжний, однак нема ніяких підстав вважати його універсальним, єдиним засобом пізнання» [96, с. 78].

В цих умовах, найбільш конструктивними здаються міркування вчених по яким синергетика являє собою конкретизацію діалектики і виступає посередником між всезагальними діалектичними законами і конкретно-науковим знанням [100, с. 338]. Тобто, діалектика і синергетика співвідносяться як ціле та його частина [101, с. 53].

Ряд науковців, зокрема І. Донникова, також не заперечують існування в синергетиці хронологічних меж. Синергетика, на їх думку, може зійти з історичної сцени, як це сталося з кібернетикою, однак вона є таким типом «ферменту» або «каталізатора», який не заступає базові наукові дисципліни, а стимулює розвиток знання в їхніх межах [див.: 102, с. 29–48; 95, с. 187]. А тому не можна погодитися з тими дослідниками, які стверджують, що синергетика замінює теорію системи, оскільки перша є якісно новою методологією [103; 104, с. 99]. Нині з допомогою системного підходу розглядаються об'єкти різної складності, які перебувають як в організованому, так і в дезорганізованому, стійкому і нестійкому стані.

Для збереження системного підходу як єдиної методології сучасній науці російський учений С. Ключников пропонує внести зміни в зміст основних його понять. Зокрема, ідеться про необхідність нової інтерпретації системного цілого, його співвіднесення з частинами (елементами) системи, а також принципи виділення системотвірних зв'язків. По-перше, пропонується виділяти системи з різним рівнем цілісності, самостійності елементів, що дасть змогу в рамках системної методології адекватно описувати всі види соціальних об'єктів. По-друге, запропоновано виділяти системи не тільки з позитивною, а й з негативною цілісністю, що дозволить адекватно вивчати дезорганізовані соціальні утворення, які конфліктують. Саме попарне виділення різноспрямованих системотвірних відношень у кожній системі дасть змогу описувати й феномен самоорганізованості [105, с. 3–8].

Більш того, як показали новітні результати дослідження із цієї проблематики М. Бойченка, «системний підхід у соціальному пізнанні нині виглядає більше доречним не як претензія на створення єдиної загальної для всього світу філософської системи, скільки як виявлення тих засадничих принципів, системне застосування яких у соціальному пізнанні дозволяло би не лише говорити про несуперечність та співставність результатів окремих соціальних досліджень, але й про можливість успішного сполучення таких теоретичних напрацювань з метою надання методологічних настанов для практичної діяльності» [106, с. 11]. Сьогодні системний підхід застосовують практично в усіх галузях знань: так, у технічних науках і кібернетиці йдеться про системотехніку та системне управління [107], у суспільних науках – системний аналіз [108] та системологію [109].

Нагальну потребу використання системного аналізу в політичній науці визначає, на думку дослідників, з одного боку, складність, багатоманітність і багатоваріантність політики [110, с. 247], а з іншого – зумовлює те, що системний аналіз є однією з найвдаліших та найважливіших з усіх здійснених досі спроб розробити та реалізувати методологію, спеціально пристосовану для

розв'язання проблем системного характеру, які дедалі частіше і гостріше постають у сучасній теорії та практиці [111, с. 129].

Разом із тим, зазначаючи про інструментальні можливості системного аналізу в дослідженні політичних проблем, слід пам'ятати, що системний аналіз виник як методологія і методика побудови чітких наукових теорій і розв'язання управлінських завдань саме в тих предметних галузях, які не мали власного універсального інструментарію прогнозування [112, с. 57], а тому було здійснено спроби запозичити подібний інструментарій у класичної фізики та механіки, які вже мали розвинутий математичний апарат, що давав змогу здійснювати кількісні розрахунки, результатами яких могли бути, зокрема, і відповідні прогнози. Не випадково фахівці розрізняють два основні підходи до тлумачення поняття «системний аналіз» у сучасному науковому дискурсі: як підхід, який базується головним чином на застосуванні математичних прийомів, зокрема теорії оптимізації і дослідження операцій; як підхід, в основу якого покладено логіку системного аналізу [109, с. 135].

Історично математичний підхід був першим. І для цього були свої, цілком зрозумілі причини: будь-яку галузь знання лише тоді можна назвати наукою, коли з'являється можливість передбачити те, чого раніше не було. Із цього приводу відомий фахівець системного аналізу П. Хом'яков зауважує, що математичне поняття спостережності, дещо спрощуючи, можна трактувати як можливість для зовнішнього спостерігача отримувати інформацію про поведінку, системи в минулому і на її основі передбачати її поведінку в майбутньому [112 с. 56–57]. У зв'язку з цим передбачення, яке спирається на кількісні оцінки досліджуваного явища, є, на думку дослідників, найбільш переконливим. Прихильники системного підходу наголошують на описі складної системи з допомогою формальних засобів – блоків діаграм, мереж, математичних рівнянь, тощо. На основі таких описів постає математична задача пошуку оптимального формату системи або найкращого режиму її функціонування, тобто знаходження максимуму або мінімуму цільової функції системи заданих обмежень.

Однак, існує ціла низка складних проблем та невизначеностей, де математика не є ефективною і тоді на перший план виступають не математичні методи і процедури, а логіка системного аналізу, пошук конструктивних засобів організації прийняття рішень і програм. Це викликано тим, що ступінь складності проблеми пов'язаний із кількістю розрізнених частин і рівнем їхньої взаємодії і взаємозв'язку. Крім того, поняття складності має суб'єктивну зумовленість, оскільки воно залежить від здатності того чи того суб'єкта пізнання розуміти або використовувати аналізовану систему. У цьому розумінні складність не є невід'ємною властивістю досліджуваної системи, а її скоріше визначають як спосіб, за допомогою якого дослідник взаємодіє з нею із позиції визначених цілей [113, с. 115–116].

У зв'язку з цим, системний аналіз сьогодні визначають як процедуру поділу досліджуваного процесу на підпроцеси, складної проблеми – на підпроблеми й етапи, для яких є можливість підібрати методи дослідження й виконавців, що також керуються відповідними системними принципами, серед яких головними є:

1. принцип елементаризму – оскільки система є сукупністю взаємопов'язаних елементарних складників, слід виокремлювати й розглядати елементи системи, виходячи з мети конкретного дослідження;

2. принцип загального зв'язку – слід урахувати та відобразити універсальну взаємодію та взаємозв'язок предметів і явищ як у межах системи, так і поза нею;

3. принцип розвитку – урахування еволюції, розвитку, функціонування систем, які проходять етапи виникнення, становлення, зрілості, згасання;

4. принцип цілісності – розгляд будь-якого об'єкта (системи) з точки зору внутрішньої єдності, відмежованості від навколишнього середовища;

5. принцип системності – розгляд досліджуваного об'єкта, процесу чи явища як системи, тобто такої цілісності, що не зводиться до простої суми елементів і зв'язків;

6. принцип оптимальності – будь-яку систему можна привести до стану найкращого її функціонування з точки зору певного критерію;

7. принцип ієрархії – система як сукупність зазвичай підпорядкованих частин, і ця обставина є обов'язковою умовою системного аналізу;

8. принцип формалізації – будь-яку систему до певної міри можна подати у вигляді формальних моделей (логічних, графічних, математичних тощо);

9. принцип нормативності – система може бути відображена лише порівняно з певною нормативною (ідеальною) системою;

10. принцип цілеспрямованості – будь-яка система прагне до певного поліпшення її стану, який і є метою її розвитку [114, с. 280].

Як бачимо, те нове, що дає нам сьогодні і в теоретичному, і в практичному плані системна методологія, – це підхід не від методу, а від завдання [109, с. 151], вимога комплексного використання цілої серії методів або їхнього системного використання для розв'язання різних частин і етапів проблеми. Відповідно й системний аналіз розглядаємо нині, перш за все, як методологію з'ясування та впорядкування (або структуризації) проблеми, яку належить розв'язати із застосуванням або без застосування математики й комп'ютерних програм. До того ж, логічний системний аналіз певною мірою доповнюють математичними, статистичними й логічними методами, однак на сьогодні як сфера їх застосування, так і методологія істотно відрізняються порівняно з математичним підходом.

При цьому науковці, характеризуючи інструментальні можливості системного аналізу для дослідження політичних проблем, вважають, що слід обов'язково розрізняти системний аналіз у політиці та системний аналіз у політології [111, с. 62], оскільки в практичній політичній діяльності системний аналіз нерозривно пов'язаний із прийняттям політичних рішень і програм та вибором найкращих альтернатив політичних дій у конкретному проблемному полі. У такому разі, основною метою застосування системного аналізу є розв'язання певної проблеми, а його результати у вигляді наукових знань,

зазвичай мають суто практичну цінність. Насамперед, на це вказує сам зміст поняття «інструментальне знання». Відповідаючи на питання «як?» воно, як і будь-який інший засіб, допомагає досягти поставленої мети: практичної чи духовної (отримання нового знання) [115, с. 95].

Саме тому, застосування системного аналізу в політології сприяє рішенню не лише прикладних, але й теоретико-методологічних завдань. В даному випадку мова йде, насамперед, про методологію, методи, загальнологічний інструментарій, що використовуються аналітиком та експертом для приросту наукового знання. У цій царині системний аналіз спрямовано на побудову цілісної моделі політичної дійсності, виявлення фундаментальних зв'язків її елементів і формулювання політичних закономірностей. Завдяки цьому під час системного аналізу стає можливим визначення елементів досліджуваних явищ (політичні інституції й норми, структурні підрозділи держави), їхньої специфіки та функціонального призначення. Надалі встановлюють системні зв'язки елементів, які виражають властиві об'єктові єдність і цілісність. Водночас політичні явища розглядають як складні відособлені феномени, що мають свій склад і структуру, виконують певну функцію в загальній системі. Саме метод системного аналізу, на думку фахівців, найбільш яскраво демонструє міждисциплінарний характер політологічних досліджень, оскільки передбачає всебічне вивчення політичних феноменів із використанням методів, інструментів, систем аргументації інших суспільних наук [110, с. 247].

На думку українського дослідника Д. Неліпи, адекватне використання системного аналізу дає змогу отримати відповіді й на такі, не менш важливі питання, як:

- характер зовнішніх впливів на політичну систему та її зворотного зв'язку із середовищем;
- характеристики внутрішньої структури політичної системи, тобто впорядкованості політичних явищ, поєднання їх динаміки та статичності, співвідношення можливостей змін і структурної визначеності;

- засоби та способи збереження цілісності політичних систем та її здатність долати перешкоди;
- особливості взаємодії елементів та вплив такої взаємодії на стан системи взагалі;
- класифікація політичних систем за характером «входів» і «виходів»;
- вплив «входів» та «виходів» на життєздатність системи [111, с. 61].

Таким чином, саме системний аналіз дозволяє сьогодні найбільш глибоко осмислити сутність сучасних систем, зокрема політичних, їхню структуру, організацію, завдання, закономірності розвитку, оптимальні шляхи й методи соціально-політичного управління.

У той самий час системний аналіз, як і будь-який інший метод, має свої вади та межі застосування, пов'язані з низкою загальних особливостей його розвитку як загальнонаукової методології.

По-перше, за оцінками фахівців цієї галузі, сучасна методологія системного аналізу не відповідає глобальній, багаторівневій, ієрархічній, багатодисциплінарній структурі різнорідних, багатоаспектних, багатофункціональних взаємозв'язків, взаємозалежностей та взаємодій об'єктів дослідження. Її обмеженість полягає в тому, що вона недостатньо використовує потенційні можливості глобальної, багаторівневої, ієрархічної системи інформаційних комп'ютерних систем і мереж, які є потенційним інструментом дослідження глобальної проблематики [113, с. 30].

По-друге, всебічне застосування системного аналізу в політології та політиці є неможливим через складність досліджуваного об'єкта, не можна також точно передбачити майбутні стани системи (усі прогнози в політиці та політології є поліваріантними). Політика залежить від значної кількості чинників фундаментального значення, що не завжди дозволяє її кількісно опрацювати, а тому сучасним дослідникам доводиться визнавати, що «кібернетичний спосіб аналізу (модель „чорної скриньки”) виявляється лише одним із можливих методів дослідження систем (до того ж, безумовно, вельми далеким від досконалості)» [116, с. 643].

Крім того, оскільки політичні відносини завжди є суб'єкт-суб'єктними, вилучення суб'єктивного компонента також є неможливим [111, с. 61].

Отже, третьою проблемою системного аналізу як методу дослідження соціально-політичних явищ є складність не тільки точної постановки, а й рішення політичної проблеми. І це визнають не лише науковці, яких ми цитуємо, а й інші вітчизняні [91, с. 3] та зарубіжні дослідники [117, с. 15]. Так, Джеймс Андерсон пише, що обмеження використання теорії систем у вивченні публічної політики пов'язане з її занадто загальною та абстрактною природою [118, с. 18]. Теорія систем, у його розумінні, розглядає дії влади лише як відповідь на зовнішні запити, які їй надходять, а дослідження дій влади в межах цієї теорії іноді характеризуються як дослідження *Входу і Виходу* (input – output studies) [118, с. 19]. Отже, ця теорія, на думку вченого, навряд чи зможе свідчити і про процедури, і про процеси прийняття рішень, оскільки їх здійснюють у «чорній скринці» з назвою «політична система» [118, с. 18–19].

Прагнучи об'єктивності, згадаймо, що ще в 60-ті роки минулого сторіччя на цю обставину пильну увагу звертав відомий аналітик Йежекель Дрор. У праці «Політичний аналітик: нова професія на службі у держави» він підкреслював, що більшість сучасних реформ державного управління ґрунтуються на економічному підході до прийняття рішень на державному рівні. Джерела цього підходу слід шукати в економічній теорії, насамперед в мікроекономіці, а також у теорії політичних рішень; основними інструментами такого підходу є вивчення операцій, аналіз типу «витрати – ефективність» і «витрати – вигоди», програмне планування й системний аналіз. І системні аналітики, без сумніву, досягли певних успіхів, удосконалюючи прийняття рішень.

Однак, системний аналіз ні сам по собі, ні як система планування – програмування – бюджетування не спрацює тоді, коли аналізовану проблему не можна розглядати в межах єдиної оцінювальної системи, адже вона переміщується або з одного багатовимірного робочого простору в інший, або з однієї кривої на графіку на іншу [56, с. 334].

Розглядаючи основні характеристики системного аналізу як професійної дисципліни (з досвіду застосування його першими видатними практиками), Й. Дрор виокремив деякі його недоліки, які є не тимчасовими особливостями нової дисципліни, а закорінені в самій природі її особливостях виникнення системного аналізу. Це насамперед:

- надмірне захоплення кількісними моделями та кількісними параметрами змінних цих моделей та залежність від них;
- нездатність працювати з несумісними цінностями, які конфліктують між собою (іншим, ніж нейтралізація проблеми, засобом – шляхом пошуку альтернатив, що не мають ціннісного аспекту);
- потреба в яскраво окресленому критерії розв'язання та чітко визначених завданнях і цілях;
- заперечення проблеми ймовірного характеру політичних процесів і особливих характеристик політичних ресурсів (наприклад, ефект збільшення впливу в результаті використання політичної влади);
- значний брак уваги до екстраординарних елементів розв'язання, таких як творчість, приховане знання і здоровий глузд;
- здатність працювати з великими і складними системами лише поділивши їх на складники (Suboptimization), що спотворює зміст складніших запитань, які є в системі;
- вада методу обліку мотивацій ірраціональної поведінки і складу розуму людини [56, с. 334].

Перелічені вище недоліки системного аналізу, з одного боку, поставили під сумнів корисність системного аналізу для роботи з політичними рішеннями, загальним стратегічним плануванням і політичним процесом у цілому, а з другого – нагальну потребу формування спеціальної наукової дисципліни, здатної вирішувати зазначені проблеми в контексті їх системного аналізу.

Такою спеціальною політичною науковою дисципліною і виявився від середини 60-х років ХХ століття політичний аналіз, який утілював те позитивне, що було притаманне теорії та методології системного аналізу

політичних проблем. Підтвердженням тому може слугувати гіпотетичне порівняння ознак системного і політичного аналізу (див. додаток А [56, с. 338]).

Разом із тим, легко помітити, що наведені в таблиці характеристики ознак системного й політичного аналізу ще не дають нам повного уявлення про критерії демаркації і конкретизації меж предметного поля політичного аналізу як самостійної політичної дисципліни, яка має власні методологічні основи. Із наведеної таблиці видно, що до середини 60-х років ХХ сторіччя окреслились дві яскраво виражені тенденції: посилився інтерес до дослідження проблем, які раніше були розташовані на периферії політичного дискурсу, а також нагальна потреба професійної політологічної спеціалізації досліджень. Для відповідного з'ясування специфіки предметного поля політичного аналізу як самостійної політичної наукової дисципліни в наступному підрозділі доцільно не лише порівняти цілі, яких прагнуть досягти дослідники в системному і політичному аналізі, але й конкретизувати з позицій досягнень сучасного наукового знання наші уявлення про евристичні та практично-прикладні можливості політичного аналізу саме як базового інструменту системного дослідження сучасних політичних проблем.

2.2 Політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження політичних проблем

Отже, у чому ж конкретно виявляється специфіка цілей системного й політичного аналізів як самостійних інструментів системного дослідження політичних проблем? Відповідаючи на це актуальне, але малодосліджене питання, відзначимо, що, на думку науковців, системний аналіз сьогодні найчастіше є методологією не стільки вирішення, скільки порушення проблем [109, с. 136; 119, с. 41–42]. Так, зокрема, автор сучасного навчального посібника із системного аналізу М. Воронов щодо цього зазначає: «Застосування системного аналізу дає змогу правильно й чітко сформулювати проблему, заради розв'язання якої і створюють систему. Подекуди доходять

негативного висновку, тобто, що проблема не існує і формувати спеціальну систему не варто, що також виявляється небезкорисним. В окремих випадках подібне дослідження доходить висновку, що проблему від початку було сформульовано неправильно, а, отже, і функції, і структура задуманої схеми мали б бути іншими» [120, с. 85–86]. «Проте, – робить висновок науковець, – у процесі системного аналізу підвищується ступінь структуризації проблеми, тобто проблема формулюється чіткіше й вичерпніше. Крім того, бажано дослідити історичні аспекти проблеми, що дозволить пояснити виникнення останньої. Якраз знання історії проблеми сприяє уточненню її суті» [120, с. 85–86].

Іншими словами, на відміну від системного аналізу, політичний аналіз зосереджено не тільки й не стільки на постановці, скільки на самому *розв'язанні* складних політичних проблем. «Тут немає мети глобальної трансформації політичного процесу, – зазначав щодо цього Й. Дрор, – але шляхом привнесення за допомогою політичного аналізу в політичний процес професійного знання можна досягти 10–15 відсоткового покращення процесу прийняття державних рішень, а це – вагома цифра. Це, на моє переконання, значно більше, ніж можна було б досягти за допомогою системного аналізу, який застосовують лише щодо простих проблем і підсистем» [56, с. 338].

Відповідно й вимоги, які висувають до нової професійної політичної наукової дисципліни – політичного аналізу, стали, на відміну від системного аналізу, більш масштабними за обсягом і вельми специфічними за завданням. На цю специфіку нової політичної наукової дисципліни ще в період її становлення звертав увагу один з її засновників А. Вілдавскі, підкреслюючи: «Завдання політичного аналізу – надати організації дані, які будуть сприяти тому, щоб вона усвідомила себе *політично й суспільно релевантною*» (курсив наш – В. Р.) [68, с. 362]. А тому, категорія «політичний», на наш погляд, є визначальною в характеристиці предметної сутності політичного аналізу, що орієнтує суб'єктів експертно-аналітичного процесу (незалежно від рівня або типу дослідження) на отримання таких аналітичних даних, які б дозволили

замовникові (або клієнту) також усіх рівнів усвідомлювати себе **політично й суспільно релевантним суб'єктом** політичного процесу.

Основним критерієм відношення політичного аналізу до спеціалізованих політичних дисциплін слугує той факт, що ця наукова дисципліна, як аргументовано показав Й. Дрор [див.: 56, с. 335–338], не лише забезпечує експертно-аналітичний процес потрібними методами й процедурами розв'язання політичних проблем, але й пояснює сам процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Таким чином, увібравши те спільне, що притаманне методології системного підходу, сучасний політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження політичних проблем має і власні специфічні особливості, зокрема:

1) посилена увага до політичних аспектів процесу прийняття державних рішень і політичного процесу в цілому (замість ігнорування або зневажливого ставлення до політичних аспектів);

2) більш широке розуміння проблем прийняття політичних рішень і політичного процесу;

3) творчий підхід до процесу прийняття рішень і пошук нових альтернатив для вибору лінії поведінки в комбінації з заохоченням новаторського мислення (замість порівняльного аналізу реальних можливостей);

4) посилена увага до прихованих процесів, *наголос на якісних* моделях і методах (замість уваги до явних процесів і використання кількісних моделей та інструментів);

5) систематичне залучення розвиненої інтуїції в процесі політичного аналізу (наприклад, за допомогою методу Дельфі), розвиток інструментів якісного оцінювання (наприклад, способу мислення, за якого конкретні факти враховуються якнайменше), а також створення значних якісних моделей складних проблем разом із соціологічними й іншими спеціальностями (замість

ігнорування останніх або ставлення до них як до пасивних джерел кількісних даних);

6) здатність більше використовувати довготривалі передбачення, припущення про можливі в майбутньому стани тих чи тих систем і гіпотетичних висновків про майбутнє;

7) більша рухливість і гнучкість зі збереженням систематичності: політичний аналіз має враховувати складність взаємозалежності засобів і цілей, численні критерії для рішення, а також частковий і гіпотетичний характер будь-якого аналізу (замість боротьби за яскраво виражений критерій і однозначне рішення);

8) спрямованість на аналіз саме політичних проблем (базовий фаховий інструмент системного дослідження політичних проблем, який поєднує науку й політику, але при цьому не змінює основні характеристики «політичної» та організаційної поведінки);

9) головною метою політичного аналізу є здатність удосконалення процесу прийняття науково обґрунтованих політичних рішень і політичного процесу шляхом пильнішого розгляду широкого набору альтернатив, розширення контексту аналізу й використання *більш систематизованого* порівняно з системним аналізом інструментарію.

Нагадаємо, що системний підхід у дослідженні політичних проблем був і залишається одним із найвпливовіших напрямів як у теорії державного управління, так і в науковому управлінні в цілому. А тому важливо ще раз зазначити, що політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політичних проблем у жодному разі не скасовує ролі системного аналізу для дослідження управлінського процесу. Навпаки – факт їх сумісного функціонування лише наочно підтверджує виявлену нами існуючу закономірність – системна цілісність рівнів політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем є необхідною умовою реального функціонування професійної політичної аналітики. А саме: головна мета системного аналізу полягала й нині полягає у визнанні взаємозв'язків і взаємозалежності елементів,

підсистем та всієї політичної системи із середовищем, тобто із суспільством у цілому. Це дає можливість розглядати взаємозв'язки в системі державного управління та між системою і суспільством як єдине ціле. Такий підхід дає змогу зосередити увагу на розробці саме *стратегічного* управління, що встановлює *загальні цілі та способи* поведінки осіб, які приймають політичні рішення та програми. Це зумовлено тим, що стратегічне управління, по суті, не може бути зведене до набору формалізованих правил, пересічних процедур і схем. Доказом є той факт, що досі бракує описової теорії стратегічного управління, яка б диктувала, що і як робити для вирішення проблем.

Безперечно, існує низка рекомендацій, правил і логічних схем постановки цілей, аналізу проблем і вибору стратегій, а також здійснення поточного управління при практичній реалізації стратегічних напрямів. Проте в цілому, на думку фахівців, стратегічне управління – це, насамперед, певна *філософія* або *ідеологія* соціальної організації життєдіяльності суспільства в соціумі, суто творча колективна діяльність думки, яка забезпечує життєдіяльність соціально-економічних різнорівневих систем у взаємозв'язку з динамікою соціуму [121, с. 64].

Відповідно, стратегія державного управління не може бути об'єктом точного прогнозування і планування, оскільки суспільство *постійно розвивається і змінюється*. Щодо цього, доволі точними є зауваження В. Соловйова про те, що «стратегічне управління в силу своєї сутності не дає, та й не може дати, точної та детальної картини майбутнього. Майбутній бажаний стан організації, що формується, у стратегічному управлінні – це не детальний опис її внутрішнього і зовнішнього положення, а радше принципове побажання того, у галузі яких можливих станів має перебувати соціальна система в майбутньому» [121, с. 64].

Отже, теорія систем як така не завжди може допомогти суб'єктам, що приймають науково обґрунтовані політичні рішення, визначити, які саме складники адміністративно-державної організації як системи є найважливішими. Як свідчать сучасні дослідження, теорія систем лише вказує,

що ця організація містить численні взаємопов'язані підсистеми і є відкритою структурою, яка взаємодіє з довкіллям. Це зумовлено принциповою неможливістю змодельовати за допомогою системного аналізу політичну систему сучасного суспільства взагалі, на що вказує у своїх новітніх розробках відомий фахівець в цій галузі політологічного знання А. Ахременко: «Серед представників політичної науки, – пише він, – доволі поширена помилкова думка, що моделювати можна реальну систему. Насправді, в суспільних науках будь-яка система відрізняється надзвичайною (яку взагалі неможливо математично формалізувати) складністю внутрішніх зв'язків і тому не піддається моделюванню. Моделювати можна, з суттєвими спрощеннями, деякі окремі властивості аналізованої системи. Вислів "модель політичної системи" не має сенсу, на відміну від вислову "модель розподільчої функції політичної системи" або "модель стійкості політичної системи до зовнішніх впливів" чи "модель внутрішньої стабільності політичної системи"» [117, с. 13–14].

Таким чином, на думку науковців, «системний підхід конкретно не визначає основні змінні величини, які впливають на функції державного адміністрування. Так само ця теорія не визначає, яким чином середовище, тобто суспільство, впливає на систему державного управління» [122, с. 87]. Таке визначення змінних та їхнього впливу на ефективність політико-управлінських структур є основним досягненням лише *ситуаційного* підходу, що став наприкінці 60-х – на початку 70-х років минулого сторіччя логічним продовженням теорії систем і зробив важливий внесок у процес наукового пізнання сучасного політичного процесу.

Більш того, прихильники ситуаційного підходу до державного управління стверджують, що оптимальних структур не існує. Тим паче державне адміністрування має бути організоване так, щоб воно відповідало рівневі складності й динаміці сучасного суспільства [122, с. 88]. Так, відома дослідниця і прихильниця цього підходу І. Василенко з цього приводу зазначає, що «ситуаційний підхід визнає загальні закономірності процесу адміністративно-державного управління, специфічні прийоми, які мають застосовувати

керівники для ефективного досягнення цілей на кожному рівні управління і в кожній організації, можуть значно варіюватися» [123, с. 26]. Наприклад, усі адміністративно-державні організації повинні створювати спеціальні структури для того, щоб досягти своїх цілей. Однак, існує безліч різних способів побудови організаційних структур. Може бути створено багато чи мало рівнів відповідного управління, керівники вищої ланки можуть залишити за собою право приймати найбільш відповідальні політичні рішення або, навпаки, керівники низових і середніх рівнів можуть отримати право широкої участі у прийнятті рішень. Саме тому, успіх ситуаційного підходу багато в чому залежить від правильного вибору ситуаційних змінних, що визначають розвиток політико-управлінського процесу в конкретних умовах. У зв'язку з цим, прийнято розрізняти внутрішні і зовнішні ситуаційні змінні. До перших належать цілі, завдання, структури і співробітники самих адміністративно-державних організацій. До других такі чинники, як політичний процес, стан економіки, науково-технічний прогрес, соціокультурні зміни, вплив групових інтересів.

Разом із тим, на думку фахівців, визначити всі змінні, що впливають на адміністративно-державну організацію, практично неможливо. Буквально кожне попереднє управлінське рішення, кожна грань людського характеру (особливо в осіб, що приймають рішення), все, що відбувається в зовнішньому оточенні організації, впливає на еволюцію управлінського процесу [123, с. 27].

Більш того, сучасні політичні рішення характеризуються постійною динамікою, зміною поточних умов (політичної ситуації) та трансформацій стратегічних пріоритетів в реалізації політики. У зв'язку з цим, як слушно відзначають Н. Вінникова [124, с. 145–156] та М. Олійник [125, с. 316–326], може виявитися корисним досвід аналізу множинних сценаріїв, що набуває останнім часом популярності у різних сферах – від менеджменту до політичної аналітики, тобто всюди, де доводиться мати справу з розробленням тактик і стратегій. Ця техніка спрямована на те, щоб навчити працювати сучасних громадян у просторі майбутнього за допомогою одразу кількох сценаріїв, що

відбивають різні можливості розвитку подій. В свою чергу, альтернативні сценарії застосовуються для того, щоб визначити і довести вірогідність кількох, можливо досить відмінних, варіантів майбутнього з наступним ранжуванням ступеня вірогідності тих чи інших варіантів. У такому разі ті варіанти розвитку подій, що їх вважають менш імовірними, не відкидають, а повноправно враховують і на їх основі складають відповідні плани дій. Особливо ефективним такий підхід може виявитися у періоди, коли ступінь невизначеності у політичній ситуації, зокрема міжнародній, дуже різко підвищується, тобто у часи криз. Отже, центральною ідеєю ситуаційного підходу є *аналіз ситуації*, тобто конкретного набору обставин, які позитивно або негативно впливають на управлінський процес у конкретний час. Саме тому, знання, що отримують у процесі такого аналізу, завжди за своєю суттю локальне. Це не абстрактні теорії, а всього лише результати конкретно-емпіричного дослідження. В зв'язку з цим, прийнято розрізняти текстуальний (літературний) і польовий ситуаційний аналіз [126, с. 106].

У першому випадку йдеться про теоретичне прикладне дослідження, яке за всієї множинності інтерпретацій будь-якого доволі багатого тексту все-таки має справу з таким культурним артефактом, який відносно *незмінний у часі і маніпуляції* (читання) і з яким можна повторювати певні, в тому числі аналітичні, дії як завгодно довго.

У другому випадку очевидна постійна можливість зміни параметрів ситуації, оскільки поряд із текстами (як писаними, так і символічними) в неї залучені свідомі суб'єкти – особи, що приймають політичні рішення, політичні аналітики й політичні експерти, які в процесі спільної діяльності та комунікації з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень націлені на зміну ситуації, що склалася. Тобто, реалізуючи поставлені цілі, зазначені суб'єкти мають реальну можливість не тільки пасивно спостерігати, а й організувати науковий процес спостереження, створюючи ситуації діяльності та комунікації з наперед заданими властивостями.

Таким чином, практично-прикладне дослідження в соціальній епістемології може являти собою аналіз різного роду соціальних практик із точки зору зберігання, розподілу, обміну, виробництва й застосування наукових знань. Щодо цього, дуже точно зауважує відомий методолог І. Т. Касавін: «Соціальна епістемологія, прагнучи схопити соціокультурну й суб'єтивно-антропологічну реальність пізнання як процесу й водночас забезпечити інтерсуб'єктивну обґрунтованість своїх висновків, змушена постійно комбінувати фактуальність і логічність, з одного боку, з інтуїцією і уявою – з другого» [127, с. 12].

Відповідно, такий підхід, з одного боку, відкриває реальну можливість для дозволу сучасних котроверз і об'єднання конкуруючих методологічних підходів у дослідженні політичних проблем, а з іншого, – хай і в ідеалі, дає змогу припускати, що застосування практичного прикладного дослідження для вирішення широкого кола соціально-політичних завдань у межах соціальної епістемології відрізняється від PR-технологій відсутністю якраз політичної ангажованості в дослідженні конкретної політичної ситуації.

Наприкінці 60-х і на початку 70-х років ХХ століття саме ця проблема (науковий аналіз *конкретної політичної ситуації*) стала метою політичного аналізу – своєрідного логічного продовження системного аналізу в дослідженні політичних проблем – як більш досконалий, на думку Й. Дрора, тип фахового знання, який можна було б застосувати з більшою користю для оптимізації наукового процесу прийняття політичних рішень [56, с. 335].

Сьогодні ситуаційний підхід до визначення сутності та характеристик легітимного, науково обґрунтованого політичного рішення полягає у врахуванні саме мінливості політичної ситуації та модифікації рішення відповідно до цього. Представники цього теоретичного напрямку слушно вважають, що реальні політичні проблеми та шляхи їх вирішення настільки складні, що їх неможливо описати за допомогою лише кількісних характеристик та обрахування вигоди, які використовують у теорії раціонального вибору. У процесі прийняття науково обґрунтованих політичних

рішень більш оптимальним вважається метод «гілок»: поступове здійснення «малих кроків», які враховують нестабільність політичної системи, мінливість політичної реальності та непередбачуваність наслідків політичних кроків. Відповідно, цей підхід передбачає порівняння альтернатив і обрання політичних рішень у короткостроковій перспективі, з послідовним впровадженням змін для вирішення певної проблеми. Це дозволяє, на думку фахівців, уникнути великих ускладнень, пов'язаних із помилковим політичним вибором та вправити їх еволюційним шляхом [84, с. 157].

У зв'язку із цим, у новітній науковій та навчальній літературі ситуаційний аналіз розглядають як один із сучасних спеціалізованих системних методів дослідження політичних проблем, який дає змогу виявити в процесі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень глибинні причини прорахунків і невдач, раніше приховані можливості засобів і способів дій, здібності виконавців, реальний вплив на досягнення мети умов обставини, а також виявити додаткові резерви нейтралізації несприятливих обставин [128, с. 156].

Ситуаційний аналіз, у свою чергу, сучасні науковці справедливо характеризують як своєрідний фундамент [61, с. 30] всієї будови *політичного аналізу як базового інструмента системного дослідження політичних проблем*. Це пов'язано з тим, що орієнтування дослідника на виокремлення проблем у межах обставин, які склалися, по суті перетворює політичний аналіз на форму *ситуаційного* наукового дослідження, продуктом якого є таке знання, яке націлене на рішення конкретної проблеми, конкретного замовника в конкретній ситуації.

Інакше кажучи, як слушно зауважує О. Соловйов, саме конкретна політична ситуація в усьому розмаїтті зв'язків і явищ, з яких вона складається, є головним об'єктом політичного аналізу [129, с. 435], а тому лише в контексті конкретної ситуації, що склалась, політичний аналіз покликаний розкрити причини виникнення конкретної проблеми, пояснити її симптоми та зміст відповідних фактів, обґрунтувати ступінь їх поширення, визначити динаміку та

перспективи розвитку. Відповідно, у політичній практиці політичний аналіз здійснюють повсякчас, оскільки невинно змінюється політичне середовище [82, с. 14].

Для постійного відстежування змін у політичному середовищі використовують політичний моніторинг (від англ. monitor – контролювати, перевіряти) – *системно організовану* сукупність спостережень за розвитком політичних процесів та діяльністю суб'єктів політики, які регулярно повторюються, з метою забезпечення, з одного боку, перевірки методологічної надійності інструментів політичного аналізу, а з іншого – інформаційно-аналітичної допомоги державним органам та органам місцевого самоврядування в реалізації вже прийнятих та підготовці нових науково обґрунтованих політичних рішень. Як свідчить не лише теорія, але й практика інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки подібних рішень, у якому ми безпосередньо брали участь, обидва зазначені складники політичного моніторингу взаємопов'язані та взаємозумовлені: в процесі дослідження обов'язково враховують не лише природу методів і процедур, які використовують для політичного аналізу, але й характер ситуації, що склалася.

Так, у добре відомій за всіма параметрами ситуації, яку можна структурувати, у процесі моніторингу зазвичай використовують економіко-статистичні методи та процедури наукового прогнозування її змін, установлення обмежень, передбачення результатів і підвищення ефективності їх дослідження. У недостатньо відомій ситуації, яка менше підлягає структуризації і в якій можливості кількісного вираження елементів обмежені, у процесі її аналізу поєднуються формалізовані та логічні методи і процедури дослідження. У зовсім невідомих ситуаціях, які взагалі не можна кількісно виявити й структурувати, задіюють експертні (інтуїтивні) методи й процедури дослідження. Це відбувається тому, що «існують жорсткі обмеження потенційних можливостей політичного аналізу й інших „раціональних” методів вивчення соціальних проблем, переважно через невизначеність і неузгодженість фундаментальних фактів політичного життя, які не можна

відкидати навіть за найприскіпливішого аналізу» [130, р. 7]. А тому не можна недооцінювати і значимість ірраціональних факторів у експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. «Сьогодні, пише з цього приводу Д. Яковлев, на зміну модерністській раціональності йде постмодерністська раціональність... Відповідно, змін зазнають й рефлексії щодо раціоналізації суспільних відносин – від опозиції «раціональне – ірраціональне» до плюралізації раціональності (Б. Вальденфельс). Це означає, що ірраціональному протиставляється вже не всеохоплююча універсальна раціональність, а специфічні форми раціональності, що існують як смислові, регулярні взаємозв'язки в різних соціальних просторах: від державних інституцій до повсякденного життя» [131, с. 195].

Відповідно, якщо математичні методи й процедури дають формалізований опис основних елементів проблемної ситуації, взаємозв'язків і обмежень, які в них існують, що у процесі дослідження допомагає використовувати потенціал математичного моделювання, то експертні методи й процедури, в свою чергу, дають якісний опис можливих варіантів політико-управлінських дій, виокремлюють в ситуації ті чинники, які найбільше впливають на процес задоволення інтересів та потреб учасників експертно-аналітичного процесу, сприяють або перешкоджають досягненню поставленої мети політичного рішення. Як зазначають В. Кодін та С. Літягіна, на практиці дуже добре виявили себе у визначенні варіантів управлінських дій принцип «золотої середини» і «метод середньої точки». Їхня сутність полягає в тому, що в будь-якій множині можливих варіантів беруть до розгляду два крайніх і середній. Коли з'ясовується, що жоден із крайніх не відповідає критерію досягнення мети, то переходять до розгляду середнього. Якщо ж середній варіант управлінських дій виявляється незадовільним, то його беруть за крайній у тій половині множини, у якій передбачають більшу ймовірність перебування потрібного варіанта. Коли новий середній варіант виявляється неприйнятним,

то і його у свою чергу беруть за крайній у тій із частин множини, що залишилась, де є ознаки шуканого варіанта [128, с. 101].

Такий перехід від одного середнього варіанта управлінських дій до іншого значно продуктивніший від традиційного випадкового пошуку або суцільного перебирання всіх можливих варіантів. Він дозволяє швидше і з меншими витратами часу та зусиль знайти кращий варіант без небезпеки його проминути.

При цьому є можливість ґрунтовно розглядати кожен варіант управлінських дій, який вивчають, і відстежити його до кінця, виявити не лише характеристики майбутнього результату зі здійсненими витратами, але й прояснити можливі негативні наслідки. Окрім того, тут у полі зору опиняються всі можливості, які відкриваються, покращення майбутнього результату і зниження витрат на його досягнення. Ці потенційні можливості можна ґрунтовно вивчити й задіяти, щоб жодної з них не було втрачено. Загалом, порівнюючи можливі варіанти управлінських дій, можемо отримати відповіді на найактуальніші питання:

- чи використовують у цьому варіанті всі реальні можливості, що відкриваються стосовно підвищення ефективності дій, чи немає втрачених можливостей;

- до якого результату приводить цей варіант управлінських дій, чи дасть він те, що цілком задовольнить потреби за допомогою прийнятних витрат;

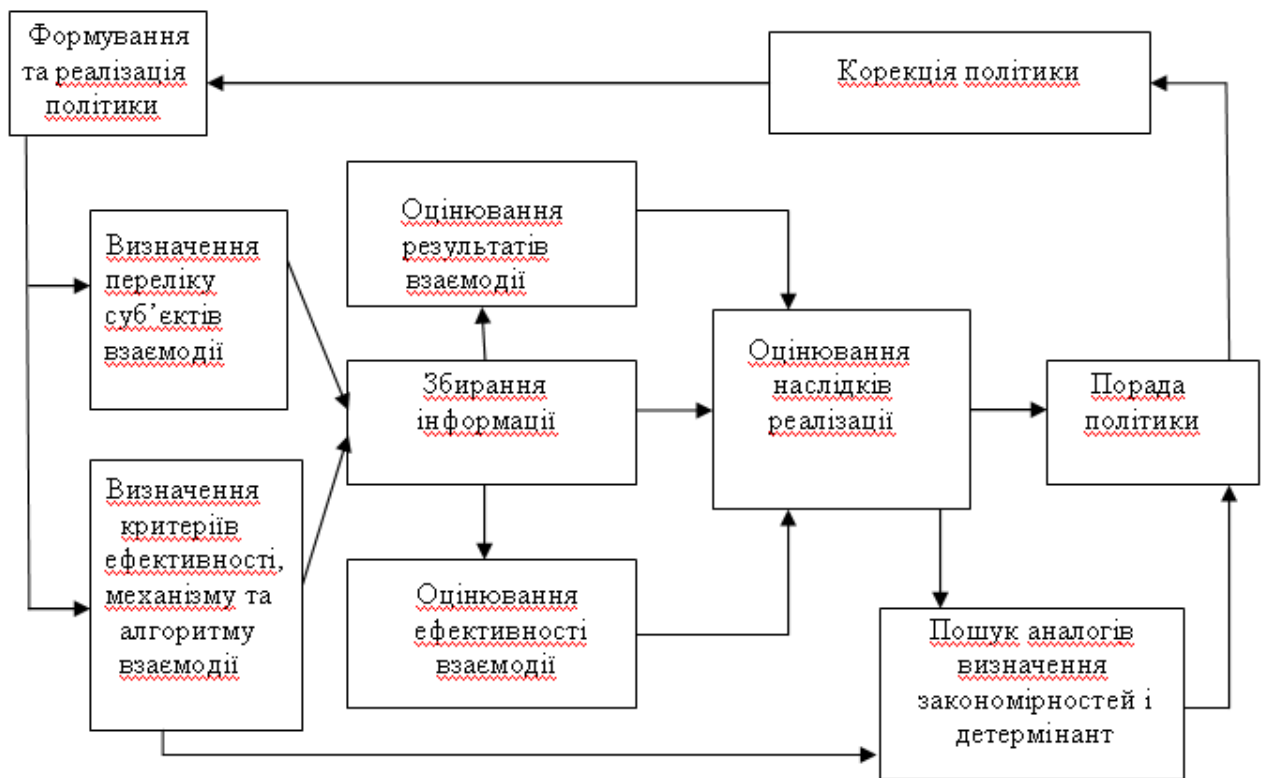
- чи не матиме отриманий результат надмірних негативних наслідків [128, с. 102].

Таким чином, з огляду на залучення до процесу аналізу ситуації, що склалася, як суворо формалізованих, так і інтуїтивних методів і процедур дослідження суттєво зростає й інструментально-емпіричний і управлінський потенціал політичного моніторингу, оскільки з'являється можливість вибрати той варіант управлінських дій, який найбільше забезпечує посилення сприятливих чинників і послаблення несприятливих.

Прикладом тому може слугувати логічна послідовність політичного аналізу в процесі моніторингу взаємодії суб'єктів політичної системи, яку розробив Ю. Кальниш (див. схему 2.1). Як свідчить запропонована ним схема, такий моніторинг є не лише спостереженням, а й замкненим ланцюгом послідовних системних дій, із відправною точкою етапу формування державної політики.

Схема 2.1

Логічна послідовність політичного аналізу в процесі моніторингу взаємодії суб'єктів політичної системи

Складено за [3] : Кальниш Ю. Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади : монографія / Ю. Г. Кальниш. – К. : НАДУ, 2006. – С. 137.

«Формування державної політики, – слушно зазначає Ю. Кальниш, – це процес, який тісно пов'язаний із реалізацією урядових рішень та програм, тому в наведеній схемі процеси формування та реалізації політики становлять єдиний блок. Тут „формування політики” розглядається передусім як

визначення „порядку денного” діяльності уряду та його виконавчих структур, а тому не слід ототожнювати поняття моніторингу взаємодії державних органів і моніторингу реалізації державної політики» [3, с. 137].

У зв'язку із цим, слід особливо підкреслити, що аналіз політичних явищ і процесів здійснюють не лише з метою вироблення й прийняття відповідних рішень, але і як *засіб контролю* за реалізацією *стратегії і тактики* в політиці взагалі. Саме тому, з урахуванням специфіки різноманітних рівнів політичних систем (регіонального, національного, геополітичного і глобального) дослідники розрізняють:

- *стратегічний політичний аналіз*, який за своєю суттю є інтерпретацією динаміки вирішальних зв'язків між численними чинниками стратегічної ситуації [132, с. 23];

- оперативний «*ситуаційний політичний аналіз*» (повсякденне вивчення та аналіз політичних процесів з орієнтацією на проблему в контексті «тут і тепер»);

- «*ціннісний політичний аналіз*» (індивідуальне авторське визначення просторово-часових орієнтацій) (див. додаток Б) [133, с. 113].

Відповідно, мистецтво сучасного політичного аналізу полягає в умінні подати та розв'язати суто конкретну політичну проблему саме в *системному* вигляді з урахуванням усіх трьох зазначених його невід'ємних складників, обов'язково визначивши при цьому головні причини її виникнення, коло інтересів замовника та потенціал його ресурсів для їх здійснення.

Розв'язують ці завдання шляхом обробки значної кількості джерел інформації про конкретну політичну проблему – статистичних і соціологічних даних, психологічних та ціннісних характеристик учасників подій, історичних, економічних та інших складників.

Саме з таких настанов формують й оцінну шкалу достовірності політичного ситуаційного аналізу – його рекомендації мають дати ефект відразу й мати однозначне трактування (перемога на виборах, результат

голосування в парламенті з перевагою в «один голос», зниження цін на ринку, збільшення продажу, зростання рейтингу, тощо).

Проте, саме в цьому, на думку вчених, і полягає не лише позитивність, але й вразливість цієї практики. Як свідчить досвід її застосування, авторів ситуаційних експертно-аналітичних записок часто слушно звинувачують у нездатності побачити й оцінити перспективу вирішення політичної проблеми [133, с. 117]. Саме тому практику ситуаційного аналізу мають підкріпляти стратегічним аналізом, проблемним полем якого є майбутнє саме по собі, а досвід конструювання моделей майбутнього розвитку. На відміну від ситуаційного аналізу, він, як свідчать відповідні дослідження, менш прив'язаний до інтересів конкретного замовника. Для стратегічного політичного аналізу замовник є умовним товариством. Це може бути уряд, якщо предметом аналізу є яка-небудь форма суспільного життя (освіта, охорона здоров'я, галузь економіки), або експертно-аналітичне (наукове) середовище. А тому, з погляду науковців, цей тип експертно-аналітичної практики лише стимулює прийняття науково обґрунтованих політичних рішень, результати яких будуть відчуватися, як правило, у віддаленому майбутньому, що, з одного боку, створює ілюзію відтермінування відповідного їх прийняття, а з другого – робить стратегічний аналіз незатребуваним в осіб, які якраз й приймають політичні рішення. Щодо цього автори українського навчального посібника «Теорія і практика політичного аналізу» з тривогою констатують: «В Україні „практикуючі політики” ставляться до стратегічного аналізу переважно як до цікавої, але некорисної справи. Причина цього дуже проста – час життя українських політиків обмежується періодами між виборчими кампаніями. Усе, що перебуває поза цим часовим проміжком, їх, як правило, мало цікавить» [133, с. 119].

У зв'язку зі сказаним, не є, на наш погляд, винятком щодо цього й ціннісний політичний аналіз, мета якого – критика базових цінностей і умов реалізації державної політики. Проблема полягає в тому, що з боку самих же науковців іноді звучать висловлювання, що західні політологи такий тип

аналітики, як ціннісний аналіз, здебільшого не визнають за політичний аналіз, а те, що зараз визначають як його ціннісну складову, «з розвитком організаційних форм аналітичної діяльності й, відповідно, ринку аналітичних послуг, відійде до компетенції філософії, історії, ідеології, моралі» [133, с. 122; 134, с. 639].

З такою оцінкою функціональної ролі й перспектив розвитку ціннісної складової політичного аналізу важко погодитись хоча б тому, що в дослідженні політичних проблем ситуаційна, стратегічна та ціннісна складові політичного аналізу не просто взаємопов'язані й взаємозумовлені, а (як уже було доведено) перебувають в органічній цілісності, наочно демонструючи цим успадковану від системного аналізу його системну природу.

Окрім того, вироблення політики в ідеалі завжди ціннісно детермінований процес, а тому формулювати цілі політичних рішень і не враховувати, як вони можуть вплинути на життя суспільства, – нонсенс. «Відчуження цілей від цінностей, – справедливо зауважує А. Пригожин, – патологія цілевизначення» [135, с. 121].

По-перше, відчуження цінностей від мети важко досягати, тому що воно не має природної опори в особистості, а, отже, для його досягнення має бути особливий апарат примусу та контролю.

По-друге, вони спричиняють дисонанс у мотивації, незадоволеність і фрустрацію особистості.

По-третє, як нами вже було доведено, і на системному, і на суб'єктивному рівнях це призводить до збою також і в самому механізмі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень [див.: 136, с. 6–10]. Яскравий тому приклад – хибна практика прийняття політичних рішень у пострадянських країнах, механізм підготовки яких, у кращому разі, спирався на суто інтуїтивний підхід, а в гіршому – на астрологічні та інші містичні і навколومیстичні методи і процедури [61, с. 5].

Разом із тим, природа політичного аналізу така, що він може працювати в межах дедуктивної та індуктивної логіки; здатний обробляти як кількісну, так і якісну інформацію.

Як слушно зазначає у зв'язку із цим, Ю. Ірхін, для дослідника політики є важливим розуміння сутності теоретичного (емпіричного) і нормативного аналізів, їх уміння й ідеально «розводити», і синтезувати.

Теоретичний (емпіричний) аналіз – це розробка і використання максимально спільної для всіх учених і практиків об'єктивної мови (кількісної або якісної) для опису політичної реальності, управлінських реалій.

Нормативний аналіз – це розробка та дослідження суб'єктивних цілей, цінностей, етичних норм, якими люди керуються при зверненні до політичного та управлінського знання. Обидві ці сфери аналізу невіддільні одна від одної: нормативний аналіз без теоретичного (емпіричного) може привести хоча й до цінних, але відірваних від практики висновків. А теоретичний (емпіричний) аналіз без здатності до нормативних висновків веде до опису або до віртуального створення фактичної структури в соціокультурному вакуумі, колекції спостережень, значення яких ми не завжди в змозі зрозуміти досить глибоко [85, с. 9–10]. Досить актуальні також взаємозв'язки як аксіологічного, так і власне управлінсько-технологічного підходів.

Аксіологічний підхід передбачає виділення такого «зрізу» аналізу, при якому в управлінні розглядаються ціннісні орієнтири, цілі та пріоретизації визначення завдань; забезпечення інтересів суб'єктів управління. У цьому зв'язку видається важливою визначеність ціннісно-ідеологічної парадигми аналізу управління, її спрямованості: неоліберальної, неоконсервативної, соціал-демократичної і т. ін [85, с. 10].

Таким чином, на основі викладеного, можна зробити висновок, що однією з головних причин використання далеко не наукових методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень в Україні є саме брак в експертно-аналітичному процесі їх підготовки основних складників політичного аналізу – ситуаційного, стратегічного й ціннісного дослідження

політичних проблем. Такий стан прийняття політичних рішень в Україні, як і в пострадянських країнах у цілому, зумовлений не лише й не стільки специфічними ментальними особливостями їхньої політико-управлінської еліти, яка формується, на що доречно вказують деякі дослідники [4, с. 23], скільки, на нашу думку, роллю й місцезнаходженням політичної науки в дослідженні суспільного й глобалізаційного розвитку, а, отже, і відповідним сприйняттям її образу владою та суспільством. Як свідчать результати наукових досліджень цієї проблеми, між цими змінними величинами існує чіткий взаємозв'язок. «Від образу науки залежить і ставлення до неї з боку влади і суспільства. Наука в пошуках свого образу – це наука, яка хоче зміцнити свої позиції і збільшити вплив на суспільство» [137, с. 60].

Саме такою наукою, яка перебуває в *пошуках свого образу* й прагне *зміцнити свої позиції* та посилити вплив на суспільство, і є, на наш погляд, політичний аналіз в Україні, ступінь інституціоналізації якого, як ми вже переконалися на прикладі аналізу його стратегічного та ціннісного складників, бажає кращого хоча б тому, що досі в науковій літературі не визначено навіть саме поняття «політичний аналіз». Найперше, що трапляється на шляху вивчення цього поняття, – його етимологічна природа, а тому більшість українських і російських науковців, досліджуючи сутність цього феномену, як правило, вдаються до аналізу термінологічної словосполучки «політичний аналіз» з урахуванням англійського його використання [61, с. 24–29; 3, с. 124–125; 19, с. 16–17; 138, с. 57–58]. Основна проблема полягає в тому, що термін «політичний аналіз» можна перекласти англійською мовою і як «public policy analysis», і як «political analysis». Це зумовлено тим, що для визначення різних значень термінів «політика», «політичний», які є, на думку більшості дослідників, істотними в означуванні предметної сутності політичного аналізу, використовують три самостійні терміни: «polity», «politics», «policy». У зв'язку із цим, серед науковців немає єдності не лише в перекладі і тлумаченні цих понять, а й в адекватній назві та визначенні предмета політичного аналізу. Так, українська дослідниця Н. Лікарчук вважає, що в сполучі «політичний аналіз»

коментарів потребує не стільки поняття «аналіз», скільки «політичний» [138, с. 57], а тому для з'ясування різних його значень слід урахувати його три основні англomовні трактування, які означають:

1. «Polity» (політія) – політична організація того чи іншого суспільства, держава в широкому розумінні цього слова, тобто система принципів і норм, інституцій і механізмів об'єднання людей у межах цілісної політичної спільноти.

2. «Politics» – політичний процес, політичне життя в його динаміці. Цей аспект світу політики охоплює діяльність суб'єктів, які беруть участь у політичному житті, претендують на владу або намагаються впливати на політичні рішення. Сюди належать також різні форми політичної свідомості, політичної культури, громадська думка, цінності та цілі політичного життя.

3. «Policy» – продукт діяльності політичної системи, конкретні регулятивні й розподільчі рішення та дії, які утворюють «політику держави», політичний курс. Цей термін, як уважає Н. Лікарчук, відображає прикладний аспект політики й пов'язаний з механізмами прийняття та технологіями реалізації політичних рішень, оцінюванням їх ефективності, соціальними наслідками. Також, на думку дослідниці, ключовими словами, які утворюють назву дисципліни «політичний аналіз», є вказане вище «Policy» та інше – «Analysis»: 1) поділ (або розчленування) цілого на складники (або основні елементи); 2) детальне вивчення будь-якого комплексного об'єкту з метою розуміння або встановлення його природи чи визначення його істотних характеристик, поглиблене дослідження [134, с. 635].

Проте, існують й інші точки зору на рішення проблеми, що досліджується. Так, В. Тертичка, посилаючись переважно на О. Кілієвича [139, с. 272] як найдосвідченішого перекладача з англійської мови аналізованих термінів, пише, що в цій мові є два поняття, еквівалентні україномовному терміну політика: «politics» і «policy». Типовими прикладами визначень цих двох понять можна вважати, на його думку, такі:

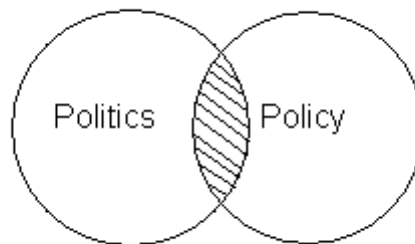
- політика («**politics**») – це сфера відносин різних соціальних груп та індивідів у використанні інституцій публічної влади задля реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб; суспільна наука, що вивчає політичні інституції, принципи та поведінку влади, політику в цьому розумінні досліджують переважно політичні аналітики;

- політика («**policy**») – це план, курс або напрям дій, який є прийнятним і якого дотримується влада, керівник, політична партія та інші; певний курс дій, обраний заради вигоди, зручності, тощо. Саме в такому контексті, зазначає В. Тертичка, розуміють термін «державна політика» загалом чи її відповідний напрям: зовнішня, внутрішня, економічна, соціальна, культурна, тощо. Близькими за змістом (але не синонімами) є терміни «програма» і «стратегія».

Політика як курс або напрям дій, на думку вченого, є предметом аналізу політики, який здійснюють аналітики політики, а схема процесу зв'язку «**politics**» і «**policy**» (заштрихована ділянка є малодослідженою в аналізі їхнього взаємовпливу) зображено так (див. схему 2.2).

Схема 2.2

Процес взаємозв'язку «**politics**» і «**policy**»

Складено за [140] : Тертичка В. Аналіз державної політики і політологія / В. Тертичка // Політичний менеджмент. Наук. журнал / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2004. – № 6. – С. 5.

На наш погляд, із двох тлумачень аналізованих англійських понять та їх використання для назви наукових дисциплін більш доречним є підхід, який використовує В. Тертичка. Продуктивність цього підходу вбачається не стільки

в адекватному трактуванні англомовних понять «**politics**» і «**policy**» та назви наукових дисциплін «політичний аналіз» і «аналіз політики», скільки в цілковито виправданій спробі показати їхній предметний зв'язок як відносно самостійних політичних наукових дисциплін, що мають своїх конкретних виконавців.

Разом із тим, зазначимо, що, на наш погляд, одного лише термінологічного аналізу відповідних англомовних понять у вирішенні проблеми визначення предметної сутності політичного аналізу й аналізу політики та їхніх реальних виконавців ще недостатньо, оскільки він дає змогу в цьому конкретному випадку тільки актуалізувати потребу її подальшого дослідження, але не розв'язання. Яскраве тому підтвердження – відсутність у пострадянському науковому дискурсі концептуальної завершеності в трактовці не лише сутності та зв'язку політичного аналізу й аналізу політики та їхніх конкретних виконавців, а й продуктів праці останніх – цілісної системи політичного наукового знання. Проблема міститься в тому, що в сучасній науковій та навчальній літературі все розмаїття її змісту необґрунтовано зведено до абсолютизації дихотомії «емпіричне» – «теоретичне», а систему рівнів реального функціонування політичного аналізу – лише до суто прикладного його рівня. Цікаво, що основним аргументом на користь такого трактування політичного аналізу для більшості пострадянських дослідників є термінологічне його визначення професором Пітсбургського університету У. Даном як саме прикладної соціальної дисципліни, «у якій застосовано різноманітні методи дослідження ... для того, щоб продукувати інформацію, критично оцінювати та обмінюватися нею в практично-політичному розумінні» [20, р. 84].

Приймаючи, як і більшість дослідників, це визначення за своєрідний еталон характеристики предметної сутності політичного аналізу як політичної наукової дисципліни, зазначимо, що воно є, на наш погляд, далеко не повним. Не повним не лише тому, що важко дати лаконічне його визначення через особливі, іманентно притаманні політичному аналізу властивості [68, с. 362],

але й тому, що з теоретико-методологічної точки зору вбачається не зовсім коректним зараховувати політичний аналіз, як це робить більшість пострадянських дослідників, до розряду лише суто прикладних суспільно-наукових дисциплін. В зв'язку з цим, слід також обережніше ставитись не лише до адекватного термінологічного тлумачення аналізованих понять, а й до контексту, у якому дав визначення політичного аналізу В. Дан, оскільки на початку своєї монографії він зазначає, що політичний аналіз є «інтелектуальною та практичною діяльністю зі створення, критичного оцінювання й обміну знаннями «про процес» і «в процесі» прийняття рішень» [20, р. 29]. Саме цим, на наш погляд, науковець спеціально загострює увагу читачів на існуванні теоретико-фундаментального рівня політичного аналізу, основною метою якого є розроблення базових концептів політичної сфери, без яких загалом неможливо реалізувати його прикладну функцію.

У зв'язку із цим, більш уважного прочитання й відповідного термінологічного потрактування потребують також положення В. Дана стосовно характеристики інструментально-емпіричного та прикладного рівнів політичного аналізу. Це викликано тим, що в новітніх наукових розробках українських авторів із цієї проблематики можна натрапити на не зовсім слушне, на наш погляд, твердження (але знову ж таки з посиланням на безумовний авторитет В. Дана), що політичний аналіз «пропонує творчі, прогностичні, *не інтуїтивні* рішення комплексних загальнозначущих проблем (курсив наш – В. Р.) [141, с. 39].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що неповнота подібних характеристик політичного аналізу полягає, по-перше, у тому, що він є не лише прикладним типом політологічного дослідження, а й багаторівневою політичною науковою дисципліною.

По-друге, політичний аналіз в особі політичного аналітика та політичного експерта використовує не просто різні методи і процедури дослідження політичних проблем, як це загальноприйнято вважати, а саме їхню *цілісну систему*. В тому числі і згадані вище інтуїтивні методи й процедури, які, що

буде зазначено далі, перебувають у нерозривній єдності із суто формалізованими методами і процедурами наукового пізнання політики.

І, нарешті, по-третє, якраз системна цілісність рівнів політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем, як буде нами в подальшому доведено, є необхідною умовою реального функціонування сучасної політичної аналітики, реалізації її природної сутності. Саме вирішенню цих, малодосліджених в політичній науці проблем, і будуть присвячені наступні розділи нашої роботи.

2.3 Системна природа політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем

Крім вже сказаного, потреба дослідження системної цілісності рівнів політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем диктується також реальною відсутністю політологічних праць з аналізом цієї проблеми. І, що не менш важливо, вона актуалізується сьогодні безпосередньою практикою спрощеного тлумачення сучасними дослідниками системного характеру політологічного знання, коли все розмаїття її змісту так чи інакше зводиться до абсолютизації дихотомії «емпіричне» – «теоретичне». Прикладом (і це не поодинокий випадок) може слугувати один із підручників з політології, виданий 2008 р., де в спеціальному розділі «Політологія як система знань про політику» зазначено: «У структурі політології виокремлюють два рівні знань – емпіричний та теоретичний» [142, с. 17].

На наш погляд, градування політичного знання лише на емпіричний і теоретичний рівні, а також обмеження характеристики структури наукового знання зазначеними компонентами є недостатньо повним і являє собою лише одне з існуючих відношень у сфері політичної науки.

Насамперед, на користь такої оцінки свідчить хоча б той факт, що вже протиставлення понять «теоретичне» й «емпіричне» себе не виправдало. Дві протилежні точки зору – крайній емпіризм і крайній релятивізм – знайшли примирення в серединній концепції науки, яка визнає вихідну «теоретичну

завантаженість» фактів і яка водночас не означає єдність способу їхньої подальшої інтерпретації і виведення з них» [143, с. 65].

Крім того, як свідчить історія розвитку науки [див.: 144, с. 277–278], у тому числі й політичної, жоден вид емпіричного дослідження неможливий без теоретичних передумов, які є в цьому разі своєрідним вихідним концептуальним каркасом, системою понять і принципів, що відтворюють певні уявлення про предмет дослідження. Ця система координат є *передумовою* та *орієнтиром* емпіричного дослідження. До того ж жодна галузь знання, як зазначав свого часу І. Кант, *не є безпередумовною* щодо вихідних концептуальних уявлень про свій предмет. Так само будь-яка теорія завжди спирається на практику, емпіричні дані, що в цьому разі не потребує також особливих доказів.

Тим самим, існуючий поділ політологічного знання лише на емпіричне і теоретичне згодом почало суперечити самому принципові соціальної детермінації науково-пізнавальної діяльності та знання. Як слушно зазначила з цього приводу Л. Мікешина, наука в цьому випадку виявилася неначе зрізаною з коріння, узятою поза межами культурно-історичного контексту [145, с. 246–247].

І, нарешті, абстракції емпіричного та теоретичного рівнів надто приблизні і, як уже йшлося, недостатньо чітко відображають структурні компоненти наукового знання, яке реально функціонує, а тому потребують подальшого його дослідження з обов'язковим урахуванням тих обставин, що «сама структура наукового знання і процедури його формування мають розглядатись як такі, що історично змінюються» [146, с. 270].

Якщо ж конкретизувати цю обставину, то загальноприйнятий поділ наукового знання лише на емпіричний і теоретичний рівні, по суті, не враховує такого важливого складника наукового пізнання, як філософсько-світоглядні передумови й засади, через які, врешті-решт, виявляється соціально-культурна зумовленість усього пізнавального процесу [144, с. 278].

У зв'язку із цим, постає гостра потреба на прикладі дослідження особливостей функціонування прикладного політичного аналізу як спеціалізованої політичної наукової дисципліни, що продукує наукове знання, доповнити його зміст ціннісно-світоглядним ядром. Це диктується, насамперед, тим, що останнє є, як буде доведено нами далі, таким же фундаментальним параметром політичної науки, як і емпіричне та теоретичне знання.

Отже, спробуємо артикулювати наявність поряд з емпіричним і теоретичним рівнями наукового знання третього, більш загального порівняно з ними метатеоретичного рівня і в кінцевому підсумку обґрунтувати системну цілісність політичного знання та системну цілісність рівнів аналізу політичних проблем як результат та необхідну умову реального функціонування політичної аналітики. З огляду на це вельми плідним, вважаємо, є дослідження впливу ціннісно-світоглядних та антропологічних чинників на експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, який є ключовою проблемою якраз прикладного політичного аналізу.

Для досягнення поставленої мети слід розв'язати як мінімум три основних завдання, а, отже, отримати відповіді на такі важливі питання цього дослідження:

- у чому полягає предметна специфіка саме прикладного політичного аналізу як політичної наукової дисципліни;
- чи може існувати політичний аналіз, як і будь-яка інша прикладна наука, без цінностей і якщо не може, то який вплив чинять цінності та переважання основних суб'єктів політичного аналізу на експертно-аналітичний процес і структуру політологічного наукового знання?

Починаючи розв'язувати зазначене триєдине завдання, зауважимо, що дослідники переважно розглядають політичний аналіз надто загально, лише як сукупність різних методів, завдяки яким стає можливим досліджувати конкретні політичні події та політичні ситуації, прогнозувати їх імовірний подальший розвиток і прийняття компетентних політичних рішень [9, с. 170; 147, с. 22; 75, с.10; 14, с. 111].

Доволі плідною спробою подолати цей недолік є оригінальне визначення політичного аналізу В. Бебика: «Під політичним аналізом ми будемо розуміти систему організаційно-методологічних і методичних процедур дослідження політичної сфери суспільства, які дозволяють отримувати науково обґрунтовані дані про політичні структури, політичні відносини, політичну свідомість і політичну діяльність суб'єктів політики для їх подальшого використання у політичній практиці» [148, с. 24].

Проте слід зауважити, що й у цьому визначенні багаторівневий системний характер політичного аналізу лише окреслено, а тому повною мірою не зафіксовано його специфічні особливості як прикладної наукової дисципліни. Найбільш перспективним із точки зору характеристики саме специфічних особливостей політичного аналізу як прикладної політичної наукової дисципліни є підхід О. Соловйова. Попри те, що з його концепцією характеристики політичного аналізу лише як суто прикладної наукової дисципліни важко погодитись, про що вже докладно йшлося [149, с. 30–34], науковець цілком обґрунтовано пропонує трактувати поняття «політичний аналіз» у широкому й вузькому сенсі. Якщо в широкому розумінні його можна застосовувати для означування всіх наукових досліджень політики, то у вузькому – спеціальному – значенні це поняття можна використовувати також і для характеристики політичного аналізу як самостійної наукової дисципліни, яка має своє специфічне предметне поле та інші особливості [129, с. 431]. Це зумовлено тим, що застосовувані в прикладному знанні прийоми й методи дослідження політичних явищ формують і особливу галузь політичної науки, яка спрямована на вивчення реального політичного процесу, поведінки різних суб'єктів, їхніх дій і взаємин. На відміну від теоретичної політології, яка прагне виявити сутнісні риси й характеристики політичних явищ, розкрити їхні найбільш принципові зв'язки й відношення, обґрунтувати тенденції та закономірності розвитку, політичний аналіз, як і прикладні дослідження політики в цілому, дотичний *не до всього її простору*, а лише до тих її сфер, які мають найважливіше *практичне значення* для всього процесу функціонування

державної влади. І в цьому сенсі їхня предметна царина дослідження *вужча*, ніж у теоретичній фундаментальній науці, оскільки йдеться передусім про аналіз таких проблем, як процеси врегулювання і вирішення конфліктів, прийняття рішень, ведення переговорів, організації виборчих та інформаційних кампаній. Саме довкола таких царин історично сформувалися відповідні субдисципліни, які висвітлюють проблеми прийняття політичних рішень (*policy making*), формування й реалізації політичних проектів (*policy management*), розв'язання та врегулювання політичних конфліктів (*conflict management*), ведення переговорів і деякі інші. Серед них, і на цьому слід особливо наголосити, виділяється політичний аналіз. Його особлива роль серед зазначених галузей прикладного політологічного знання забезпечена не лише тим, що він висвітлює способи й процедури дослідження конкретних тем, а й тим, що політичний аналіз є, як слушно зауважує О. Соловйов, *єдиною дослідницькою основою* всіх прикладних політичних дисциплін, оскільки формулює такі головні вимоги до вивчення конкретних проблем, пошуку їх найприйнятніших рішень і визначення потрібних для цього технологічних засобів і прийомів діяльності, які перешкоджають суб'єктивізму та сваволі [129, с. 431].

Водночас, як уже зазначалося, на відміну від фундаментальної науки, що формулює власні висновки, спираючись на аналіз непоодиноких соціальних практик, прикладний політичний аналіз принципово зорієнтований на відбиття унікальних, одиничних подій і ситуацій. І, оскільки його знання не завжди універсальні та не претендують на узагальнений характер, то в суто змістовному сенсі вони можуть частково виходити за межі науки. Маючи на увазі таку виключно практичну орієнтацію прикладного політологічного знання, О. Соловйов зауважує, що саме ця особливість окреслює той специфічний ракурс у розумінні політичного життя, який змушує ставитися до виконуваної в ній діяльності як різновиду мистецтва [129, с. 430].

Проте, в такому разі виникає закономірна низка відповідних питань: у чому ж конкретно полягає взаємозв'язок науки й мистецтва в політичному

аналізі? Що є причиною і де та межа, за якою політичний аналіз частково перестає бути науковою дисципліною і спонукає нас ставитися до нього як до різновиду мистецтва? І головне – чи можливе взагалі реальне функціонування політичного аналізу і як науки, і як мистецтва водночас?

Конкретних відповідей на порушені питання О. Соловйов, на жаль, не дає, а вони, на наш погляд, потрібні, оскільки дають змогу побачити багаторівневий характер політичного аналізу, а, отже, перебороти характерне для пострадянського наукового дискурсу його надмірно спрощене трактування як суто прикладної наукової дисципліни, яка функціонує на межі науки і мистецтва.

У зв'язку з цим, відзначимо, що проблема, яку ми мусимо аналізувати не нова. Одним із перших дослідників, хто спробував її розв'язати, був наш співвітчизник, випускник Київського університету (1848 р.) Олександр Іванович Стронін, який ще 1872 р. у своїй відомій праці «Політика як наука» чітко розподілив політичне знання на фундаментальну частину – «теоретичну науку» – і прикладну – «практичне мистецтво». «Мистецтво в цьому випадку має полягати в розпізнаванні й передпізнаванні з даної політичної теорії даних політичних фактів» [150, с. 350]. Надалі ця ідея була розвинена в дослідженнях Віктора Івановського [151, с. 343] і Петирима Сорокіна [152, с. 100], які достатньо аргументовано показали у своїх працях існування генетичного й функціонального взаємозв'язку між «політичним мистецтвом» (сукупністю практичних навичок та інструментальних принципів), з одного боку, і фундаментальним знанням про суспільство – із другого. Як слушно зазначають щодо цього В. Амелін і А. Дегтярьов у статті «Досвід розвитку прикладної політології в Росії», О. Стронін, а пізніше й інші дослідники, серед яких був і Б. Чичерін, уважали дослідно-прикладне знання про практичні правила й способи управління передовими стосовно фундаментальних теорій політики [153, с. 159].

До того ж О. Стронін спробував надати цьому положенню універсального характеру власною тезою про те, що «вся наука виникає лише з відповідного

мистецтваї всякій науці таке мистецтво передує, а тому не могло воно не передувати і науці соціальній» [150, с. 6].

Вичерпну характеристику цього далеко не простого, але доволі важливого для нас питання ми знаходимо у праці відомого американського дослідника Роберта Даля «Сучасний політичний аналіз», де якраз зазначено, що політичний аналіз може бути і мистецтвом, і наукою водночас. «Він є мистецтвом, оскільки багатьма його особливостями можна оволодіти на практиці, тренуючись під керівництвом того, хто вже досяг майстерності політичного аналізу. Коли ж дослідники політики скрупульозно вивіряють свої загальні висновки і теорії, звертаючись до фактів, за допомогою ретельної перевірки, спостереження, класифікації і виміру, тоді політичний аналіз науковий у своєму підході до проблеми. Тією мірою, якою цей підхід дійсно дає перевірені міркування, що узагальнили дуже важливий досвід, політичний аналіз можна розглядати за його результатами як науку» [154, с. 53].

Як підкреслює Р. Даль, майстерність аналізу політики не тотожна майстерності практичної політики. Іноді вони можуть не збігатися: промови Джеймса Медісона в Конституційному Конвенті та його статті в «Федералісті» доводять, що він був блискучим майстром політичного аналізу, проте виявився посереднім президентом. Навпаки, Франкліну Рузвельту були притаманні величезна майстерність, проникливість та спритність політичного лідера і президента, проте неможливо знайти в його посланнях конгресу, державних документах і листах аналіз того, яким чином він здійснював функції президента.

Іноді мистецтво політичної діяльності тісно переплітається з мистецтвом політичного аналізу. Яскравим прикладом, на думку Р. Даля, є постать Вудро Вільсона, який був істориком і політичним дослідником ще до того, як став політиком. Його книга «Уряд конгресу» (1884 р.), яку він написав у 28 років, усе ще знаходить широке визнання більш ніж через сто років після виходу друком. Як губернатор штату Нью-Джерсі і як президент США,

принаймні в період першого терміну обрання (1913–1917 р.р.), Вільсон також виявив високу майстерність у політиці.

Тому висновок, на наш погляд, може бути лише таким: політичний аналіз – це багаторівнева наукова дисципліна, прикладний рівень якої принципово зорієнтований на вирішення практично значущих політичних проблем. Не випадково Р. Даль зазначає, що кожен досвідчений політичний діяч мусить мати певний хист до політичного аналізу. Можливо, кращим доказом на користь підвищення кваліфікації в галузі політичного аналізу є, на думку Р. Даля, те, що він допомагає людям здійснити найобґрунтованіший вибір між альтернативними варіантами, з якими вони стикаються, і вплинути на зміни, великі і малі, які є невід’ємною властивістю всіх політичних систем [154, с. 54].

У зв’язку із цим Р. Даль ставить питання: чи може бути політичний аналіз нейтральним у процесі розробки зазначених альтернатив? Відповідаючи на це запитання, він підкреслює, що проблема нейтральності або об’єктивності політичної науки дуже складна. Одні вчені вважають, що предмет політики є за своєю природою чисто емпіричним, його можна вивчити цілком об’єктивно. Інші, навпаки, вважають, що через низку причин чисто науковий підхід до вивчення політики неможливий. Проте, як стверджує Р. Даль, теоретик, який намагається розвинути об’єктивно нейтральний підхід до політики, не може бути індиферентним до системи цінностей. Але знати факти, не заступаючи моральні цінності, є їхньою передумовою [154, с. 95].

Таким чином, характеризуючи прикладний політичний аналіз саме як наукову політичну дисципліну, покликану забезпечити якісний науковий процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, необхідно, на наш погляд, показати й ті його специфічні особливості, які формуються під безпосереднім впливом саме ціннісно-світоглядних і антропологічних чинників.

По-перше, слід зазначити, що кожне політичне рішення має специфіку й відповідно свій алгоритм прийняття, а тому в кожному конкретному випадку свої особливості має і процес аналізу та добору потрібного фактажу, оскільки

даються *взнаки вподобання, пріоритети, цінності, знання особи, яка здійснює цей аналіз.*

По-друге, сама структура і зміст експертно-аналітичного процесу з підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень формується не лише в результаті професійної діяльності політичного аналітика та політичного експерта як основних суб'єктів цього процесу, а й під впливом *конкретних інтересів конкретного замовника.* Це зумовлено тим, що прикладний політичний аналіз суттєво обмежений у виборі самої проблеми аналізу, якими можуть бути не будь-які соціально-політичні конфлікти та суперечності, а лише ті з них, що цікавлять конкретного замовника, мають публічний і владно значущий характер.

Варто також погодитися з міркуваннями М. Кармазіної про те, що суб'єктивний чинник не можна відкидати і на фазі виявлення та формулювання «проблеми»: що буде подано тому, хто врешті-решт приймає рішення, яка «проблема», як інтерпретуватиметься її «глибина»? чи будуть запропоновані / не запропоновані альтернативні варіанти її розв'язання?, чиї інтереси мають бути в першу чергу задоволені у результаті вирішення «проблеми»? яка нагальність її розв'язання тощо? [155, с. 31].

Зрештою, не є винятком із цієї закономірності заключні фази експертно-аналітичного процесу з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, де інтереси замовника не просто природно «вмонтовані» в оцінну базу ситуації, а й певною мірою передбачають спрямованість функціонально-рольових професійних дій політичного аналітика й політичного експерта щодо формування підсумкових положень і практичних пропозицій політичного аналізу. Яскравим підтвердженням цьому слугує президентська виборча кампанія в Україні, коли політичні експерти й аналітики, які обслуговують інтереси партій і об'єднань, як правило, «забувають» про потребу неупереджено поєднувати науковість оцінки та інтереси клієнта, будь-яким чином прагнуть обґрунтувати майбутню перемогу своїх замовників.

Таким чином, можна дійти висновку, що сьогодні проблема якісного професійного прикладного політичного аналізу полягає не лише в тому, щоб запроваджувати необхідні критерії, принципи та обмеження щодо цінностей і оцінок, а в тому, щоб зрозуміти, як у контексті ціннісної «завантаженості» пізнання отримати *відносно істинне знання* про специфіку кожної фази наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Такий стан речей багато в чому пояснюють нові підходи до розв'язання проблеми ролі суб'єкта та цінностей у науковому пізнанні. В останні десятиріччя внаслідок широкого обговорення конвенціонального характеру наукового пізнання поступово відбувається відмова від традиційного трактування суб'єкта наукового пізнання як трансцендентального суб'єкта, як такого собі загального і знеособленого науковця. На зміну такому трактуванню приходить розуміння суб'єкта наукового пізнання як реального вченого з його конкретним пізнавальним інтересом, індивідуальним когнітивним горизонтом і здатністю до продуктивної уяви.

Це відбувається тому, як пояснює англійський науковець Е. Агацці, що «людські дії, які становлять „заняття наукою”, ніколи не бувають „морально нейтральними”, їх можна оцінювати іноді як правильні, іноді як неправильні, але не взагалі, а в певних конкретних випадках і навіть у поодиноких випадках» [156, с. 95]. Яскравий тому приклад – конкретика умов вироблення сучасного гуманітарного знання: його діалогічна природа, ціннісна та соціальна «навантаженість» сьогодні настільки великі, що усякі спроби абстрагуватися від них неминуче призводять до повного викривлення природи і функцій цього знання як такого. А тому, правий російський вчений С. Лебедев, який пише, що «полісемантичність, багат шаровість та велика ступінь відкритості гуманітарного знання до його різноманітних інтерпретацій – це аж ніяк не його вада, а скоріш особливість і навіть достоїнство» [157, с. 82]. «Це пов'язано з тим, зазначає науковець, що будь-який гуманітарний текст завжди звернений до Іншого як запрошення до світоглядного діалогу автора тексту з читачем, до інтеракції та обміну ціннісним досвідом. В цьому відношенні

постструктуралістська і постмодерністська епістемологія може бути оцінена як вельми розвинута, зріла та сучасна форма філософсько-методологічної рефлексії гуманітарного познання» [157, с. 82].

Однак, сьогодні в науковому середовищі існують і прямо протилежні думки. Деякі вчені, у тому числі й вітчизняні, вважають, що наука й досі є ціннісно нейтральною пізнавальною діяльністю. Відповідно, єдиним критерієм, на основі якого лише і може бути визначено результативність наукового пізнання, є критерій гносеологічний [158, с. 177–221; 159, с. 86–185; 160, с. 5–46].

У зв'язку із цим, на думку цих науковців, будь-які інші критерії якщо і мають значення в науці, то лише для її соціально-економічних прикладних досліджень. Так, Х'ю Лейсі вважає, що якщо дозволити обговорення питання про обов'язкову оцінку наукової діяльності, то лише стосовно суто прикладних науково-технологічних її аспектів [158, с. 40]. «Такого роду об'єкти, пише він, тлумачаться інакше, ніж ціннісні. Фотоальбом об'єктів фундаментального порядку – це об'єкти порядку, в яких немає сенсу, природних цілей, потенцій розвитку, істотного відношення до людського життя й діяльності. Цінності та об'єкти, що є носіями останніх, не можуть бути представлені як продукти фундаментального порядку. Об'єкт може набути цінності через його відношення до людського досвіду, діяльності, соціальних організацій. Але яку б роль об'єкт не відігравав, він відіграє її завдяки каузальному зв'язку, завдяки належності до фундаментального порядку, так що цінності не підходять для цілей пояснення» [158, с. 41].

Як бачимо, відповідно до такої точки зору, цінності фактично є похідними від відносин об'єкта з людським досвідом, діяльністю та соціальними організаціями, де саме людський чинник породжує цінності. «Саме тому я вважаю, – підсумовує свої міркування Х. Лейсі, – що «наука» тотожна «систематичному емпіричному дослідженню», а не «сучасній науці» з її подвійною конотацією. Я наполягаю на цьому тому, що неупередженість як ідеал традиції і «сучасної науки» взагалі може бути реалізована тільки в межах

розширеного розуміння «науки», яке допускає систематичне емпіричне дослідження в різноманітні стратегії, серед яких матеріалістичні стратегії, мабуть, займають перше місце» [158, с. 307].

Подібну точку зору поділяє і російська дослідниця О. Мамчур, яка вважає: «Якщо в науку (ідеться, нагадаю, про фундаментальні дослідження в галузі природознавства) почати залучати ціннісні міркування або питання моралі, вона не зможе розв'язати те завдання, яке перед нею ставить культура. Адже єдине призначення науки, єдина її мета, яка виправдовує саме її існування в культурі, полягає в тому, щоб здобувати об'єктивно істинне знання (без якого неможливе й розв'язання екологічних та інших проблем). Іншої мети в науці немає. І здобувати таке знання може лише неупереджена, і в цьому сенсі об'єктивна, наука» [161, с. 389].

Щодо розв'язання питання поєднання істини з добром, то це, на думку науковця, має обов'язково відбуватись, але не в самому науковому дослідженні (якщо йдеться про фундаментальну науку), а в іншій сфері діяльності – у процесі прийняття рішень про впровадження певного наукового відкриття. «Самі ж наукові досягнення, – пише О. Мамчур, – можна використати і для покращення життя й здоров'я людей, і для їхнього знищення. І як це станеться, залежить не від самої науки (принаймні від дослідження в галузі чистого природознавства це вже справді не залежить), а від суспільства, від людей, які здійснюють політику в галузі науки; від владних структур, що вирішують політичні й економічні питання» [161, с. 390].

«Звичайно, – резюмує дослідниця, – чимало залежить і від учених, і навіть не лише від прикладників і технологів, але й від тих, хто працює в галузі фундаментальних наук. Вони не повинні «умивати руки» або сидіти їх склавши тоді, коли вирішуються життєво важливі питання стосовно напряму науково-технічного прогресу. Вони мають прагнути вплинути на прийняття рішень, мають вимагати свого залучення до відповідних комісій або експертних рад, де їхні знання про можливі наслідки можуть відіграти вирішальну роль» [161, с. 390].

Отже, образ науки, що наведений в моделі О. Мамчур, – це образ точного, «об’єктивного» знання, який спирається лише на формалізовані методи і процедури аналізу і позбавлений будь-яких ціннісних доповнень, що, на наш погляд, є не зовсім правильно, оскільки не враховано головне – *змістовий* аспект наукового знання.

А тому ми поділяємо точку зору тих дослідників, які вважають, що сьогодні жодна діяльність, що має вигляд значущого соціокультурного процесу, не може більше залишатись без комплексної гуманітарно-аксіологічної експертизи, тим більше якщо йдеться про діяльність наукову, від спрямованості та змісту якої залежить доля сучасної цивілізації [162, с. 95].

Проте, в такому разі не може не постати питання: а чому тоді ще й досі серед учених побутує думка про нейтральність науки в цьому питанні?

Значною мірою це відбувається тому, що залишається нез’ясованим – що є цінність за своєю природою взагалі й науково-пізнавальна цінність зокрема.

Такі обставини істотно посилюють потребу пошуку інших, адекватніших ракурсів дослідження науково-пізнавальної цінності та цінності взагалі.

Одним зі шляхів заповнення теоретичних лакун і розроблення нових напрямів вивчення цих феноменів може стати підхід, який запропонував І. Лар’яновський у статті «Цінності та наукове пізнання» [162, с. 95–98]. «На нашу думку, відзначає вчений, цінність слід розуміти, перш за все, як прогресивну «мутацію» культури або культурологічну інновацію, яку породжує глибинний духовий акт творчо-обдарованих особистостей. Цінність постає з над-буттєвої свободи людського духу й утримується у своїй конкретності шляхом перманентних міжособистісних трансакцій, що встановлюються серед учасників так званого «невидимого коледжу». Тобто, цінність є результатом вільного стрибка в бутті – своєрідний творчий «емерджент». Крім того, виникнення нової цінності приводить до формування в соціумі нової людської єдності, яка стає транс-персональним адресатом і носієм цінності» [162, с. 96].

Таким чином, будь-яка особистість сприймає світ крізь призму певних цінностей, носієм яких вона є. Отже, світ людини, або інакше – соціокультурна

реальність, є світом людських ціннісних проєкцій. Але та соціокультурна реальність, у якій існує і діє сучасник, є доволі рухливою. Водночас цінності – це, так би мовити, своєрідні «острови усталеності», тобто соціокультурні константи. Вони є такими утвореннями, що конституюють соціокультурну реальність, постають як смисложиттєві інваріанти цієї реальності, навантажують час неповторними значеннями й смислами. Масштабні або «вічні» цінності є завжди тріумфом унікальності, небуденності.

Отже, цінності, як ми їх сприймаємо, – це пост-біологічні еволюційні інваріанти, що, наче «сходинок», ведуть людину до буттєвої вершини, де здатна у свободі творчості розцвісти кожна особистість [162, с. 97].

Найбільшого впливу, найбільшої детермінуючої значущості цінності набувають у царині надекономічних, надматеріальних процесів. У смисловому розумінні поняття «цінність» близьке чи навіть споріднене з поняттям «значущість». Власне, значущістю зумовлені не лише властивості предмета, а й потреби діючого суб'єкта, а критерієм ефективності й інтенсивності цінностей вважається «повнота задоволення», що супроводжує їх відчуття. У цьому разі йдеться про розуміння цінностей як джерел індивідуальної мотивації, що функціонально еквівалентні потребам і про визнання цінностей реальними іманентними регуляторами діяльності [163, с. 8]. Саме тут цінності постають у формі ідеалів і сенсів. Через свідоме творче відтворення і несвідоме тяжіння людських особистостей цінності «оживають» й активно діють як культуротворчі рушійні сили. Тобто, завдяки діям цінностей стають можливими соціокультурні рухи, бо саме цінності спрямовують їх та надають їм упорядкованості. А оскільки діють завжди декілька цінностей, то результативний культурологічний вектор соціуму формують і врівноважують за допомогою певної суперпозиції різнобічно спрямованих цінностей.

Таким чином, цінності як надбіологічні матеріально-ідеальні комплекси задають домінуючий вектор розвитку культури й постають як основоположні принципи збирання соціокультурних систем. Результуючий вектор соціокультурної еволюції, який задають справжні, змістовно насичені цінності

– це поступова персоналізація буття: від стереотипної повторюваності буття природних систем відбувається перехід до унікальності надбань персонального людського буття. Завдяки такому підходу цінності є принципово неусувними з процесу наукового пізнання. І. Лар'яновський слушно зазначає з цього приводу: «Думка про ціннісну нейтральність науки є одним з модерних міфів і водночас результатом певного ціннісно-світоглядного обрання, здійсненого техногенною цивілізацією Заходу. Із цього обрання саме і постала наукова раціональність як соціокультурне утворення відповідної ціннісної спрямованості» [162, с. 97].

Сьогодні дедалі більше науковців усвідомлюють, що спроба К. Поппера створити концепцію, у якій вченого зображено лише як суто раціональну істоту, є не більше як карикатурою на справжню науку [164, с. 245], а знання, яке позбулося цінностей і переваг, – це «зручна» ідеалізація знання, його спрощення [145, с. 10], яке тоді стає більш доступним науковцеві, полегшує створення понятійного апарату, формулювання категорій і принципів.

Однак, така абстракція та ідеалізація, на думку сучасних дослідників, надто далека від справжнього пізнання і втрачає реалії живого пізнання, оскільки цінностями стають і такі форми знання, як істина, факт, методи й методологічні принципи. Разом із тим, «класичні» цінності, а саме моральні та етичні, долучені до пізнавальної діяльності, можуть набувати «знаннєвої» когнітивної форми.

Звертаємо увагу на те, що це знання, як слушно відзначає Л. Мікешина, є знанням особливого типу, знанням про суб'єкт, «обтяженим» його емоціями, перевагами, мотивами, вираженими у формах ідеалів, норм, картин світу, стилю мислення, а також концептами здорового глузду, науково-дослідницькими програмами та парадигмами [145, с. 10].

Не є винятком у нинішній ситуації і політичний аналіз, парадигмальний рівень якого сьогодні настільки різноманітний, що лише у сфері аналізу міжнародних відносин фахівці виокремлюють щонайменше чотири основні можливі напрями дослідження: неолібералізм, неореалізм, конструктивізм і

постмодернізм. При цьому сучасним політологічним парадигмам властиве не лише різне розуміння зв'язку явищ, а й принципово різні підходи як до самого процесу формування наукового знання, так і до становлення політичної науки в цілому.

Проілюструймо цю особливість порівнянням двох сучасних парадигм політичної науки – теорії раціонального вибору і біхевіоризму (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Порівняння двох сучасних парадигм політичної науки

	Теорія раціонального вибору	Біхевіоризм
Логіка побудови знання	Дедуктивна	Індуктивна
Апріорні передумови	Раціональність	–
Одиниця аналізу	Індивід	Група
Основний метод	Математичне моделювання	Статистичне узагальнення
Мета	Створення дедуктивної науки на базі сукупності простих аксіом	Створення індуктивної науки на базі узагальнення кількісних характеристик політичної поведінки

Складено за [80] : Ахременко А. С. Политический анализ и прогнозирование : учеб. пособие / А. С. Ахременко. – М. : Гардарики, 2006. – С. 22.

Таблиця засвідчує: різниця теорії раціонального вибору й теорії біхевіоризму не просто суттєва, а фундаментальна. Природно постає питання, як у такій ситуації реально діяти безпосереднім суб'єктам політичного аналізу – політичному аналітикові й політичному експерту? А саме: рухатись у процесі

пізнання шляхом застосування дедуктивних моделей до об'єкта політичної реальності, що вивчається, чи починати з ретельнішого наукового дослідження фактичних даних, аби потім узагальнити їх?

Відповідаючи на це актуальне, але далеко не просте питання, зауважимо, що тривалий час прибічники позитивного підходу вважали, що розвиток наукової діяльності в будь-якій її формі, в тому числі і в практично-прикладних дослідженнях, визначаються насамперед дотриманням строгих методологічних канонів «наукового методу»: верифікацією і репродукуванням результатів, станом технічних процедур дослідження, застосуванням формально-математичного апарату і т. п. Однак, вивчення реальної, а не ідеально-уявної діяльності вчених, змусило самих вчених взяти під сумнів правильність цієї точки зору. На їх думку, в сучасних умовах «на кожному кроці можна зустріти відхилення або навіть порушення ухвалених будь-коли нормативів і стандартів «правильного» або канонізованого в підручниках методу пізнання» [165, с. 13].

Отже, сьогодні обидва шляхи дослідження – й теорії раціонального вибору і біхевіоризму – цілком реально можливі, оскільки кожен із них для політичного аналітика та політичного експерта є своєрідною аналітичною стратегією, ефективність якої в реальному експертно-аналітичному процесі буде визначатись перш за все конкретною ситуацією, специфічною особливістю аналізованої політичної проблеми.

Ефективним, на думку провідних політичних аналітиків, може виявитись також і одночасне поєднання в науковому процесі цих двох різних підходів, оскільки жодне з політологічних досліджень не є в чистому вигляді дедуктивним чи індуктивним [80, с. 22].

У зв'язку із цим, підсумовуючи сказане про роль цінності в науковому пізнанні, важливо зазначити, що не випадково прибічники соціокультурної динаміки науки, зокрема Л. Мікешина, саме поняття «цінність» розглядають також як неоднозначне й багатоаспектне, яке фіксує різний аксіологічний зміст.

По-перше, цінність трактують як відношення емоційно забарвлене, що містить інтереси, переваги, настанови тощо, сформовані в науковця під впливом моральних, естетичних, релігійних – соціокультурних чинників у цілому.

По-друге, ці ціннісні орієнтації всередині самого пізнання, у тому числі й світоглядно забарвлені, на підставі яких оцінюють й обирають форми і способи опису та пояснення, докази, компонування знання, наприклад, критерії науковості, ідеали й норми дослідження.

По-третє, цінності в пізнанні – це об'єктивно істинне предметне знання (факт, закон, гіпотеза, теорія) та ефективне операційне знання (наукові методи, регулятивні принципи), котрі саме завдяки істинності, правильності, інформативності набувають значущості й цінності для суспільства [145, с. 104].

Саме тому, на наш погляд, не тільки І. Лар'яновський, якого ми вже цитували, але й інші маститі вчені-методологи сьогодні відкрито заявляють про принципову неможливість усунення із сфери наукового пізнання ціннісного і оцінювального аспектів. Яскравий тому приклад – новітня (2014 р.) монографія В. Добренькова та А. Кравченка, де відомі всім автори, досліджуючи теоретико-методологічні засади та проблеми розвитку сучасної соціології, приходять у підсумку до вельми неординарного висновку про те, що внутрішні наукові цінності виконують нині своєрідну орієнтаційну і регулюючу функції. До них вони відносять: методологічні норми і процедури наукового пошуку; методика проведення експериментів; оцінки результатів наукової діяльності та ідеали наукового дослідження; етичні імперативи наукової спільноти [165, с. 356]. «Цінності, підсумовують В. Добреньков і А. Кравченко, можуть бути також підставою для критики наукових досліджень і критеріями при виборі стандартів поведінки» [165, с. 356].

Більш того, останнім часом, в процесі широкого обговорення як зарубіжними, так і українськими дослідниками актуальної проблеми взаємозв'язку ціннісного й когнітивного в пізнавальній діяльності все більше утверджується думка про принципову включеність ціннісних компонентів

свідомості, людського виміру пізнання не лише в самий процес будь-якого виду пізнавальної діяльності (і наукової також), а й у його результати, включаючи і наукове знання [166, с. 93]. Особливо актуальним, як ми вже переконались, це виглядає щодо «людиновимірною» характеру сучасного прикладного рівня політичного аналізу, де виявляється наполеглива вимога не тільки визнання зумовленості експертно-аналітичного процесу ціннісно-світоглядними і антропологічними чинниками, а й самої структури політологічного знання.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити узагальнюючий висновок: синтез ціннісної й когнітивної компоненти у прикладному політичному аналізі зумовлений, насамперед, його предметно-методологічною специфікою. На відміну від фундаментального, у прикладному політичному аналізі емпіричний підхід неминує поєднується з нормативним, що має безпосередній вплив і на функціонально-рольові професійні обов'язки його головних суб'єктів – політичного аналітика й політичного експерта. При реалізації експертно-аналітичного процесу вони зобов'язані не лише описувати, пояснювати й прогнозувати розвиток тих чи інших подій, а й, спираючись на певні ціннісні критерії, оцінювати їх. Якраз завдяки цьому і сам *політичний аналіз* може сьогодні реально функціонувати і як *наука* і як *мистецтво одночасно*, а його основні суб'єкти – політичний аналітик та політичний експерт в цих умовах так чи інакше змушені прагнути досягнення балансу трьох основних цінностей: аналітичної об'єктивності, відповідальності перед клієнтом і відданості власним ідеалам.

Відповідно, вчені, які досліджують зазначену проблему, зокрема російський дослідник Ю. Ірхін, змушені визнати необхідність формування та реалізації етики політичної відповідальності. «У ній міститься, насамперед, вимога того, – пише він, – щоб ми не тільки діяли відповідно до своїх переконань, а й брали до уваги можливі ціннісно-гуманітарні наслідки цих дій тією мірою, в якій їх можна визначити потім, щоб самі наші переконання зазнали критичного переосмислення, були очищені від сліпо й насильно діючих детермінант, перевірені в дискурсах публічної політики і співтовариств

професіоналів» [85, с. 18]. На його думку, існує низка важливих вимог, якими повинен керуватися будь-який фахівець, який претендує на професійний науковий аналіз політичних явищ і процесів:

1. Визнання того, що не існує прихованої істини, немає прихованих джерел істини. «Все має бути доведено». Зусилля, спрямовані на пізнання світу політики, повинні ґрунтуватися на перевірці тих тверджень, які видаються істинами.

2. Будь-хто, хто займається вивченням політики та управління, має підтримувати й відстоювати свою теорію, підкріплюючи її фактами, які могли б переконати іншого. Для доказу свого права аналізувати політичні та управлінські проблеми ви повинні представити мандат, який гарантував би якість аналізу.

3. Ви повинні здобувати знання за допомогою прийомів, доступних контролю. Логічна послідовність і адекватність доказу – найбільш широко визнані критерії, за допомогою яких ми доводимо істинність своїх знань.

4. Займаючись політикою та управлінням, ви маєте виходити з того, що політичний світ упорядкований, що процеси, які вивчаються вами, характеризуються регулярністю, що й забезпечує можливість накопичення й передавання знань про світ. Не може бути аналізу без правил так само, як не може бути аналізу без його оцінки.

5. Дані та відомості, використовувані як докази на підтримку (спростування) тих чи інших теорій, поглядів – імовірнісних за своєю природою, робить політичний аналіз можливим, що, однак, не заперечує збіги (тією чи іншою мірою) політичної реальності й нашого опису її.

6. Ви маєте право пропонувати своє бачення політики та управління. Використовуючи правила логіки й докази, а не свої передчуття, які не можна перевірити і особистий досвід, ви можете прийняти або відкинути пояснення, запропоновані іншими, і дати іншим підстави для прийняття вашого пояснення [85, с. 17–18].

«Обмежити спотворення в дослідженнях управління та підвищити рівень останніх, – робить висновок Ю. Ірхін, – дають змогу й такі заходи, як визнання будь-яким дослідником впливу власних поглядів і переконань; вираження спрямованості досліджень в ідеї ясної гіпотези й пошуки слабких місць у своїй концепції; занурення своєї роботи в конкретний політичний контекст і її верифікація; оцінка з боку професійної спільноти» [85, с. 18].

Отже, ціннісно-світоглядне ядро сучасної політичної науки є таким же фундаментальним її параметром, потрібним для побудови теорії, як і емпіричне знання, а тому є всі підстави переглянути традиційну концепцію дворівневої структури політологічного знання, що фіксує лише емпіричний та теоретичний рівні. Не випадково дослідники, у тому числі й вітчизняні, вважають, що одним з найактуальніших на сучасному етапі розвитку науки є питання про потребу виокремлення поряд з емпіричним та теоретичним рівнями наукового пізнання ще одного, третього, більш загального порівняно з ними, а тому відносно самостійного рівня – метатеоретичного, який є передумовою безпосередньої теоретичної діяльності в науці [167, с. 274; 168, с. 70].

Як свідчать результати перших досліджень цієї актуальної проблеми, специфічною особливістю метатеоретичного рівня порівняно з емпіричним теоретичним рівнями є те, що він має два основні підрівні: загальнонаукового знання і філософських засад науки.

При цьому загальнонауковий рівень знання, у свою чергу, складається із: 1) загальнонаукової картини світу та 2) загальнонаукових методологічних, логічних і аксіологічних принципів (див. схему 2.3).

Пізнавальна роль і значення картини світу в науковому дослідженні полягає в тому, що саме наукова картина світу «санкціонує» як істинний визначальний категоріальний тип бачення наукою її емпіричних і теоретичних (ідеалізованих) об'єктів, гармонізуючи їх [168, с. 7]. Якщо спробувати конкретизувати цю тезу, як це слушно робить В. Стьопін у праці «Конструктивні засади наукової картини світу» [169, с. 4–30], то наукова

картина виконує три основні взаємопов'язані функції в дослідницькій діяльності.

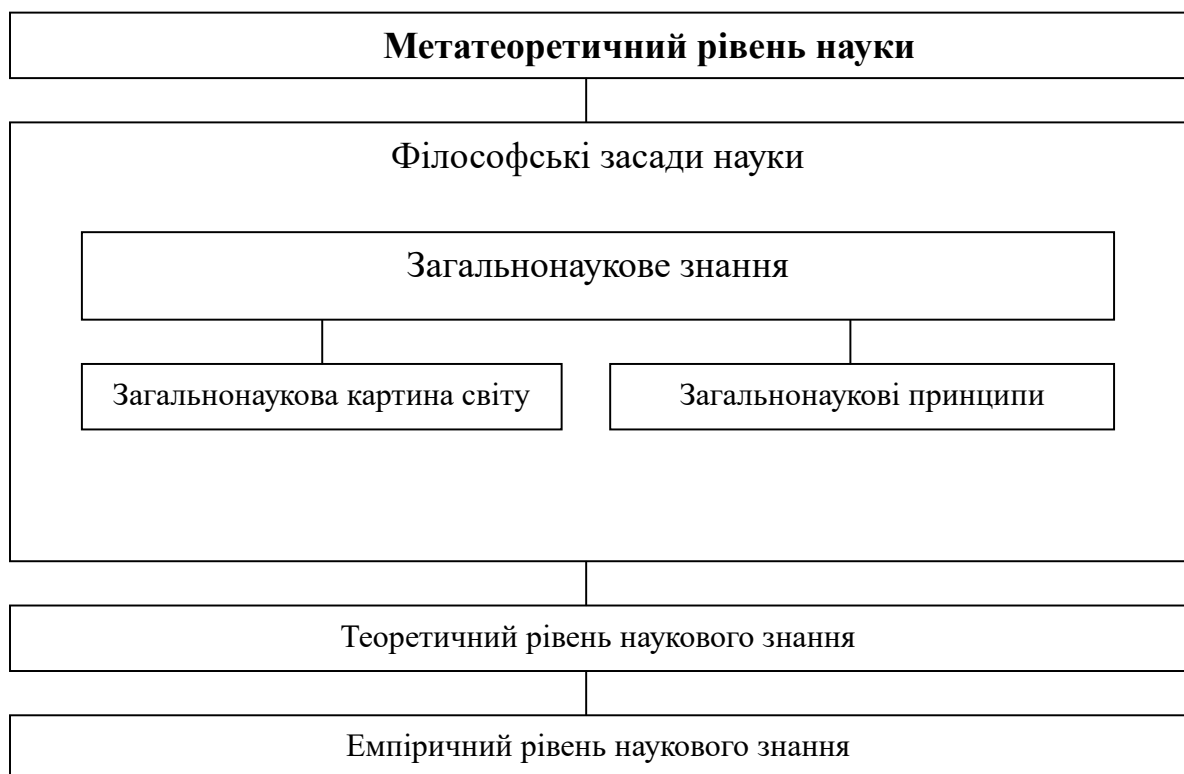
По-перше, вона впроваджує системно-структурні уявлення предмета дослідження і є формою систематизації наукових знань.

По-друге, забезпечує об'єктивацію співвідносних конкретних наукових знань, їх розуміння і долучення до культури.

По-третє, функціонує як особлива дослідницька програма, яка зумовлює порушення конкретних дослідницьких завдань і вибір засобів їх розв'язання [169, с. 8].

Схема 2.3

Метатеоретичний рівень наукового знання

Складено за [168] : Лебедев С. А. Уровни научного знания / С. А. Лебедев // Вопросы философии. – 2010. – № 1. – С. 7.

Разом із тим, важливо відзначити, що наукова картина світу виникає не як результат узагальнення наявного теоретичного й / або емпіричного наукового знання, а як результат конкретизації певної, загальнішої, порівняно з нею

філософської онтології, яка має конкретно-історичний характер. Саме тому, у найбільш загальному розумінні поняття «наукова картина світу» визначається сьогодні як систематизовані, історично повні образи і моделі природи і суспільства [170, с. 16].

Як правило, роль загальнонаукової картини світу виконує одна з окремих наукових картин світу, яка є панівною в науці певної доби. У межах наукової картини світу встановлюються зв'язки між різними теоріями, законами, поняттями, принципами, виявляється дещо загальне в цих елементах наукового знання, встановлюється субординація між ними і визначаються межі їх застосування. Крім того, уточнюються раніше сформульовані закони, поняття й теорії, які увійшли до нової картини світу в якості її елементів [170, с.16]. При цьому поява нових фундаментальних результатів наукових досліджень зазвичай веде до зміни картини світу.

В зв'язку з цим, важливо відзначити те, що у філософсько-методологічній літературі термін «картина світу» застосовується не тільки для позначення світогляду, але і в більш вузькому сенсі – тоді, коли мова йде про наукові онтології, тобто ті уявлення про світ, які є *особливим* (курсив наш – В. Р.) типом наукового теоретичного знання [170, с. 15]. У цьому значенні наукова картина світу виступає як специфічна форма систематизації наукового знання, що задає бачення предметного світу науки відповідно певному етапу її функціонування і розвитку. Ця форма знання позначається як спеціальна наукова картина світу. Відповідно, з цих позицій можна говорити про фізичну картину світу, картини біологічного або політичного світу. Спеціальні наукові картини світу є дослідницькими програмами внутрішньодисциплінарних досліджень. Об'єднуючи в систему різноманітні напрями відповідної науки, вони забезпечують перенесення методів і концептуальних засобів з однієї теорії в іншу.

Але, окрім внутрішньодисциплінарних взаємодій, у науці існують міждисциплінарні взаємодії, які на сучасному етапі стають більш значущими чинниками зростання наукового знання. Нові результати народжуються завдяки

трансляції концептуальних засобів і методів з однієї дисципліни в іншу. Як слушно зауважує В. Стьопін, низка перспективних напрямів у науці з'явилися за рахунок своєрідної міждисциплінарної трансляції (біохімія, біофізика, кібернетика, синергетика) [169, с. 20].

Відносно цього, постає питання: що якраз підказує дослідникові можливість запозичення методів та ідей, вироблених в інших науках, і використання у своїй галузі дослідження? Адже для цього потрібно побачити деякі загальні риси в предметах різних наук. Логічною є відповідь: таке бачення забезпечує загальнонаукова картина світу, взята в її основних аспектах (природничо-наукової картини і картини соціальної реальності).

У цих процесах загальнонаукова картина світу функціонує як програма міждисциплінарних досліджень, визначаючи коло можливих міждисциплінарних проблем і орієнтуючи на певний вибір засобів їх вирішення.

Ті ж самі тенденції плюралізації та універсалізації мають місце й щодо інших елементів метатеоретичного знання, зокрема гносеологічних і аксіологічних принципів науки [168, с. 71]. Серед останніх прийнято виокремлювати внутрішні й зовнішні основи. *Внутрішні* аксіологічні основи науки суть іманентні для неї, на відміну від інших видів пізнавальної і практичної діяльності, цінності й цілі. До них дослідники зараховують: об'єктивність, визначеність, точність, доказовість, методологічність та системність, тобто те, що в науковому дискурсі прийнято називати ідеалами й нормами наукового дослідження, які є певними методологічними стандартами, регуляторами правильності й законності наукової діяльності.

Зовнішніми ж цінностями науки є ті, які спрямовані поза наукою і регулюють її відносини з суспільством, культурою і їїніми структурами. Серед цих цінностей найважливішими є практична корисність, ефективність, підвищення інтелектуального і просвітницького потенціалу суспільства, сприяння науково-технічному, економічному і соціальному прогресу

суспільства, зростання адаптивних можливостей людства в його взаємодії з навколишнім середовищем та ін. [168, с. 71–72].

Таким чином, наукова картина світу це таке поле систематизації знань, де відбувається синтез результатів дослідження конкретних наук зі знанням світоглядного характеру, що являють собою цілісне узагальнення сукупного практичного й пізнавального досвіду людства.

Або, інакше кажучи, це така картина світу, яка «завжди спирається на певні філософські принципи, але самі по собі вони ще не дають наукової картини світу, не замінюють її. Ця картина формується всередині науки шляхом узагальнення й синтезу найважливіх наукових досягнень, а філософські принципи, у свою чергу направляють цей процес синтезу та обґрунтовують отримані в ньому результати» [170, с.15].

Як переконливо доведено в історико-науковій і сучасній методологічній літературі, набір і зміст внутрішніх та зовнішніх цінностей науки суттєво різняться не лише для різних наук у той самий час, але й для тієї ж науки в різні історичні періоди її розвитку [168, с. 72].

Тому, з одного боку, усі наукові знання, незважаючи на їхню дисциплінарну диференціацію, відповідають певним стандартам і спираються на фундаментальні принципи, категорійно-понятійний апарат, ідеали та норми наукового дослідження, що й становлять власні основи науки, а із іншого – *це не є* самодостатньою основою наукового знання, оскільки безпосередньо *ця основа*, як свідчить реальна історія розвитку науки, зумовлена визначеними *ціннісно-світоглядними передумовами вченого*. Сьогодні це визнають не лише прихильники, а й активні супротивники такого підходу, які завжди рішуче виступали на підтримку об'єктивізму в інтерпретації науки.

Прикладом цього є позиція О. Мамчур, яку викладено на сторінках двох її монографій. Так, у праці «Образи науки в сучасній культурі» дослідниця пише: «Якщо в науку (ідеться, нагадаю, про фундаментальні дослідження в галузі природознавства) почати залучати ціннісні міркування або питання моралі, вона не зможе розв'язати те завдання, яке перед нею ставить культура. Адже

єдине призначення науки, єдина її мета, яка виправдовує саме її існування в культурі, полягає в тому, щоб здобувати об'єктивно істинне знання (без якого неможливе й розв'язання екологічних та інших проблем). Іншої мети в науці немає. І здобувати таке знання може лише неупереджена, і в цьому сенсі об'єктивна, наука» [161, с. 389].

Проте, в іншій монографії, спеціально присвяченій дослідженню проблеми об'єктивності наукового знання, дослідниця чітко формулює: «Безпередумовного знання не існує. Між об'єктами пізнання (до якого рівня організації матерії вони не належали б) і суб'єктом, що пізнає, стоять світоглядні, культурні та ціннісні передумови пізнавальної діяльності, які безумовно впливають на інтерпретацію та тлумачення фактів і навіть на зміст теоретичних принципів і постулатів наукових теорій» [171, с. 33].

«Вчений, – спеціально підкреслює О. Мамчур, – це не просто інтелектуальна машина, не «мізки в діжці» (за висловом Патнама), а людина, що поділяє стереотипи і пристрасті тієї парадигми, у рамках якої вона працює, і тих поглядів на світ, які притаманні його часу» [171, с. 33].

І якщо спробувати, у зв'язку із цим, відповісти на питання, що ж змушує сучасного дослідника займатися наукою, то легко можна побачити існування двох типів мотивації.

Перший пов'язаний із тим, що наука має особисту значущість не сама по собі, а лише як засіб для інших особистих цілей, якраз така мотивація, зі слів Альберта Ейнштейна, визначає поведінку більшості мешканців храму науки: «Дехто займається наукою з гордим почуттям своєї інтелектуальної переваги; для них науки стають своєрідним спортом, який має дати їм повноту життя і задоволення честолюбства. Можна знайти в храмі й інших: плоди своїх думок вони приносять у жертву лише з утилітарною метою. Якби посланий Богом янгол прийшов у храм і вигнав би з нього тих, хто належить до цих двох категорій, то храм би катастрофічно спорожнів» [172, с. 39].

Істинні творці науки – це ті, кого вона приваблює не зовнішньою оцінкою, а внутрішнім змістом наукового пошуку, ті, для кого в захопленні

наукою полягає саме життя, а не засоби до життя [173, с. 20]. Наука як покликання і як професія – так Макс Вебер визначає різницю двох типів аналізованих мотивацій [174]. Але що ж таке має знайти особистість у безособовому світі логічних сутностей і законів, щоб вона була готова присвятити цьому світові все життя, віддати йому всі творчі сили? Відповіддю на це питання можуть слугувати знову ж таки Ейнштейнові слова: «...Бажання... знайти прихисток у світі, який ми ж і заповнили власними образами, створити розумну картину світу, у якому ми могли б почувати себе як удома» [172, с. 143]. Відповідно, в науковому процесі суб'єкт пізнання мислить об'єктивно лише тоді, коли підкоряється вимогам об'єктивної свободи, а вона існує тільки у формі повинності. Імператив повинності, як зазначає В. Белов, впливає з того, що об'єктивний світ виступає як ідеал і цінність вищого ґатунку. Пізнанню може передувати лише світ як цінність, бо якщо б світ не був цінністю для нас, то й пізнання його, й істина нічого б не означали [164, с. 204–205].

Отже, ціннісне ставлення до світу первинне, а пізнання вторинне, тому теорії – це проекти доказів емпіричного існування такого світу, яким його *apriori* задано через ідею свободи. Пізнання, таким чином, – це реалізація ідеї, яка утворює апіорну передумову всіх теоретичних побудов. Не є винятком щодо цього і процес політологічного пізнання, де цінності (особливо в прикладних дослідженнях) також істотно, до того ж, може, й більшою мірою, ніж в інших науках, впливають на розуміння самого змісту й завдань наукового дослідження, задаючи його перспективу й оцінюючи ступінь прийнятності запропонованих наукових продуктів. Не випадково Ф. Бенетон у своїй відомій праці «Вступ до політичної науки» застерігав, що ідея описової й аналітичної політичної науки відмовитися від оцінних суджень так само абсурдна, як ідея медицини, яка забороняє проводити відмінність між здоров'ям і хворобою [175, с. 23].

Однак, на належному науковому рівні, як уже було викладено, проблему обґрунтування ціннісної основи політичної науки поки що не відображають

наявні дослідження. І це беручи до уваги те, що останнім часом значно зростає зацікавленість як українських, так і закордонних дослідників філософсько-політичною проблематикою, що особливо помітно у збільшенні кількості праць, у яких крізь призму філософсько-теоретичного аналізу розглядають політичні поняття, концепти й проблеми. Проте, тотальне захоплення аналізом політичних подій на рівні політичного коментаря, політичної публіцистики, з одного боку, сприяє поверховій політичній просвіті населення, а з іншого – нівелює потребу філософського та наукового дослідження феномену «політика» та пов'язаних із нею процесів. Іншим недоліком вивчення «сфери політичного», на думку дослідників, є певна диспропорція, яка може призупинити подальший розвиток її дослідження. Ідеться про філософський складник цього процесу, про який зазвичай забувають, а тому досліджує феномен політики переважно політологія, тоді як політична філософія відчуває себе «пасербицею» навіть у структурі філософського знання [176, с. 109].

Можливо, однією з головних причин цього є тривала дискусія дослідників щодо визначення статусу самого філософського знання. Головною у ній є дилема: долучати чи ні філософські основи до внутрішньої структури науки? Думки науковців щодо цього питання суттєво різні. Якщо позитивісти наполягають на тому, що вплив філософії на процес наукового пізнання є суто зовнішнім і, отже, філософські основи не можна мати в структурі наукового знання, тому що тоді науці загрожує рецидив натурфілософування, то натурфілософи, а також прихильники впливової метафізики, навпаки, виступають за залучення філософських основ науки до внутрішньої її структури, як це робить відома російська дослідниця Г. Андрєєва [177].

Деякі науковці, зокрема Е. Чудинов, дотримуються проміжної позиції, вважаючи, що таке залучення можливе лише в період наукових революцій, в період становлення нових фундаментальних теорій, а коли наукова теорія досягне потрібного ступеню зрілості, філософські основи науки видаляють із її структури [178].

Як засвідчує аналіз наукових праць останніх років, в яких досліджено цю проблему, жодна з поданих вище позицій дослідників не змогла дати адекватного тлумачення природи і специфічної структури філософських основ науки. На наш погляд, найбільш раціональною щодо розв'язання цієї проблеми є позиція російського науковця С. Лебедева, який не лише розглядає філософські основи науки як *особливий, проміжний між філософією і наукою* рід знань, але і вважає, що той не є ні суто філософським, ні суто науковим. «Філософські основи науки, – стверджує він, – суть гетерогенні за структурою висловлювання, які мають у своєму складі поняття і терміни як філософські, так і конкретно-наукові. Це другий випадок існування в науці кентаврового знання, а першим випадком такого роду є інтерпретаційні припущення, що пов'язують теоретичний та емпіричний рівні наукового знання» [168, с. 73].

Саме за такої філософської інтерпретації наукового знання воно може бути матеріалом для підтвердження або спростування будь-яких філософських концепцій. Правильним є і протилежне. Лише з допомогою філософських інтерпретацій науки та чи та філософія може впливати на науку позитивно або негативно. «Вочевидь, – слушно зауважує щодо цього С. Лебедев, – що без філософських основ науки порушується не лише її цілісність, але й цілісність усієї культури, стосовно якої, як філософія, так і наука є лише її частковими аспектами» [168, с. 74].

Підсумовуючи викладене, стверджуємо, що структура наукового політологічного знання містить нині не два, як прийнято вважати, а три основні рівні знання – емпіричний, теоретичний і метатеоретичний, які є не лише відносно самостійними, але й внутрішньо пов'язаними в процесі функціонування й розвитку наукового знання як цілого, що забезпечує політична філософія.

У зв'язку з такою інтерпретацією структури сучасного політологічного наукового знання наважимося висловити припущення, що його традиційний поділ лише на емпіричний і теоретичний рівні, який зберігся аж до сьогодні, значною мірою зумовлений суто механічним перенесенням відносин

соціального й логічного з інтерпретацій класичної науки на характеристику науки нового типу – постнекласичну.

Проте, якщо в класичній науці – науці Нового часу – такий поділ був природним, оскільки він відповідав безпосередньо характеру тогочасного наукового знання, то наукова революція ХХ століття істотно змінила ситуацію: постала потреба до самої структури наукового знання додати і його першоджерело – філософські основи. Ідеться про нову, властиву постнекласичному дослідженню єдність, взаємозумовленість суб'єкта та об'єкта дослідження, коли, на думку методологів науки, вимальовується нове розуміння об'єктивності наукового знання [179, с. 145–152; 180, с. 143; 181, с. 211]. Тоді, коли об'єктивність знання була очевидна в класичній науці – як спрямованість на позасуб'єктний світ та як характеристика істини – відтворення в знанні реального об'єкта. У постнекласичній науці вже не може бути такої претензії хоча б тому, що пізнавальні системи є складними та людиновимірними, втрачається сенс чіткого розподілу на об'єкт та суб'єкт. А органічне «додавання» аксіологічного складника в процесі наукового дослідження робить картину світу інакшою, на відміну від класичного об'єктивізму. Як дуже точно зауважує з цього приводу Л. Маркова в монографії «Людина і світ в науці і мистецтві», «...у середині ХХ століття виявилось дуже своєчасним і продуктивним продемонструвати необхідність поглянути на проблему відносин суб'єкт-предмет у науці «іншими очима», перемкнути логічну увагу на суб'єктний полюс в особі вченого як члена наукової спільноти». [182, с. 27].

Воістину поворотним пунктом у дослідженні цієї проблеми стала нова концепція науки Томаса Куна. Якщо до його концепції суб'єктний полюс, який розуміють як ученого-індивіда, в тому числі і як істоту соціальну, залишався суворо за межами змістового боку наукового знання, а соціальні характеристики впливали головним чином на мотивацію поведінки, на саме рішення стати вченим і на характер відносин всередині соціальних структур науки [182, с. 22], то Т. Кун, на відміну від своїх попередників, вважав, що до

структури наукового знання повинні бути віднесені і процеси його росту, який він розумів як процедури прийняття науковим співтовариством нової парадигми-теорії, а також суперечки й дискусії між різними науковими школами, що виникають у зв'язку з цим. Це викликано тим, що зазначені школи «різняються між собою не окремими частковими недоліками методів, що використовувалися (всі вони були цілком «науковими»), а тим, що ми будемо називати, – пише Т. Кун, – неспівмірністю способів бачення світу і практики наукового дослідження в цьому світі. Спостереження й досвід можуть і повинні різко обмежити контури тієї галузі, в якій наукове міркування має силу, інакше науки як такої не буде. Але самі по собі спостереження й досвід ще не можуть визначити специфічний зміст науки. Формотворчим інгредієнтом переконань, яких дотримується дане наукове співтовариство в даний час, завжди є особисті та історичні чинники – елемент, напевне, випадковий і довільний» [183, с. 21].

Вчений, проте, підсумовує: «Конкуренція між різними групами наукового співтовариства є єдиним історичним процесом, який ефективно приводить до заперечення певної, раніше загальноприйнятої теорії чи до визнання іншого» [183, с. 26]. Найбільш очевидними прикладами наукових революцій, на думку Т. Куна, є ті відомі епізоди в розвитку науки, за якими вже давно закріпилася назва революцій і які пов'язані з конкретними відкриттями конкретних учених. «Кожне з цих відкриттів, – зазначає він, – потрібною мірою зумовлювало відмову наукового співтовариства від тієї чи іншої освяченої століттями наукової теорії на користь іншої теорії, несумісної з колишньою. Кожне з них викликало подальший зсув у проблемах, що підлягають ретельному науковому дослідженню, і в тих стандартах, за допомогою яких професійний учений визначав, чи можна вважати правомірною ту чи іншу проблему або закономірним те чи інше її вирішення» [183, с. 24]. Створення інших нових теорій із зрозумілих причин викликає таку ж реакцію з боку фахівців, чия сфера компетенції вони зачіпають. «Для цих фахівців, – підкреслює Т. Кун, – нова теорія припускає зміну в правилах, якими керувалися вчені в практиці нормальної науки до цього часу» [183, с. 24]. «Щоб зрозуміти, чому наука

розвивається, а в цьому немає сумніву, – указує вчений, – потрібно не розплутувати деталі біографій та особливостей характерів, що приводять кожного індивідуума до того чи іншого окремого вибору теорії, хоча це питання саме по собі досить цікаве. Слід усвідомити спосіб, за допомогою якого специфічна система загальноприйнятих цінностей взаємодіє зі специфічними дослідними даними, визнаними співтовариством фахівців із метою забезпечити гарантії, що більшість членів групи будуть в кінцевому підсумку вважати вирішальною яку-небудь одну систему аргументів, а не будь-яку іншу» [183, с. 260–261]. Отже, засвоєння нової теорії потребує перебудови й переоцінки колишніх фактів, внутрішнього революційного процесу, який рідко видається під силу одному вченому й ніколи не здійснюється в один день. «Науковий факт і теорія, – робить висновок учений, – насправді не розділяються один від одного непроникною стіною, хоча на подібний поділ і можна натрапити в традиційній практиці нормальної науки. Ось чому непередбачені відкриття не являють собою просто введення нових фактів. З цієї ж причини фундаментально нові факти або теорії якісно перетворюють світ ученого тією ж мірою, якою кількісно збагачують його» [183, с. 25].

Таким чином, у концепції науки Т. Куна, як бачимо, присутні вже обидва варіанти суб'єктного полюсу – і як глобальної структури у вигляді фундаментальної парадигми, що охоплює філософські, загальнокультурні моменти й визначає особливості наукового дослідження на тривалий міжреволюційний період, і як ученого-індивіда, члена наукової спільноти, межі якої визначаються інтересом до вирішення тих самих проблем. Відповідно і процес формування самої структури наукового знання, за Т. Куном, також залежить як від взаємин учених усередині наукового співтовариства, так і конкретної особистості вченого, який вносить у систему знань свої індивідуальні, неповторні риси.

Однак, заради справедливості слід відзначити, що Т. Кун не був тим першим дослідником, хто звернув увагу на велике значення суб'єктного полюсу в науковому пізнанні в моменти зміни теоретичних уявлень: «І Койре, і

Мертон, – справедливо зауважує Л. Маркова, – були щодо цього однодумцями Куна, і це досить очевидно» [182, с. 30]. Інша справа, що такі твердження про значущість суб'єктного полюсу в науковому пізнанні були абсолютно неприйнятні для класичної науки. Становище кардинально змінилося тільки з виникненням теорії відносності й особливо теорії квантової механіки, що привели, на переконання видатного німецького фізика-теоретика Вальтера Гейзенберга (1901 – 1976), до створення цілком нового способу мислення, неминучим наслідком якого є відмова від визнання об'єктивності простору й часу, відмова від принципу причинності. У цих умовах, зазначає вчений (до того ж у книзі із символічною назвою «Кроки за горизонт»), наукове знання перестає бути об'єктивним у тому сенсі, що воно незалежне від людини: «ясно усвідомлювати» [184, с. 295].

Крім цього, в іншій своїй роботі, відповідаючи на запитання, чи повинен вчений раз і назавжди відмовитися від думки про об'єктивну шкалу часу і від об'єктивних, не залежних від спостереження подій у просторі та часі, В. Гейзенберг упевнено заявляє: «Мені здається (і для цього є вагомі підстави), що така відмова має бути остаточною. Щоб виправдати таке твердження, я хотів би почати з аналогії. З моменту виникнення античної науки люди уявляли собі світ у вигляді плоского диска і тільки відкриття Америки й перші кругосвітні подорожі назавжди зруйнували таке уявлення. Звичайно, і раніше ніхто не бачив краю диска Землі. Однак цей «край світу» набув-таки образу і зажив у легендах і в уяві людей... Людство відмовилося від ідеї «краю світу» не тому, що вся поверхня Землі досліджена вздовж і впоперек – окремі її частини не вивчені ще досі, – а тому, що подорожі Колумба і Магеллана переконливо свідчили про необхідність розгляду нових розумових можливостей. Прийняття кулястої форми Землі принесло таку користь, що відмова від постановки питання про «край світу» вже не сприймається тепер як втрата» [185, с. 9].

Отже, за В. Гейзенбергом, «старий поділ світу на об'єктивний хід подій у просторі та часі, з одного боку, і душу, у якій відбиваються ці події, – з іншого,

інакше кажучи, картезіанське розрізнення *res cogitans* і *res extensa*, вже не може слугувати відправною точкою в розумінні сучасної науки» [184, с. 303–304].

Криза позитивізму до середини ХХ століття, у свою чергу, привела до усвідомлення того факту, що саму структуру наукового знання, узятого як результат, неможливо зрозуміти без введення до цієї структури елементів її зростання, історії. «Іншими словами, – пише Л. Маркова, – виявилася необхідність ураховувати процеси, пов'язані з виробництвом знання, творчістю, а значить – із суб'єктом» [182, с. 24]. Йдеться про те, що сьогодні так званий «ідеальний спостерігач» класичної науки, який не впливає на процес, що спостерігається, принципово неможливий в соціальному знанні: суб'єкт, що пізнає одночасно є і об'єктом, що впливає» [186, с.74].

Тим самим, суб'єкт і об'єкт наукового пізнання не протистоять один одному, як це було раніше, а доповнюють один одного. Або, як дуже влучно зауважила І. Чернікова, вони суттєво «дообумовлюють один одного» [187, с. 34]. В цих умовах об'єктом науки виступає не тільки людина і його діяльність, але й соціальна реальність в цілому. А найважливішим моментом в дослідженні реальності, особливо соціальної, стає не тільки динамічність систем, що існують, але й залежність об'єкту дослідження і суб'єкту пізнання [186, с. 72–73].

Відповідно й сам сучасний суб'єкт наукового пізнання розуміється вченими не як абстрактна розумова здібність, а як конкретна людина, когнітивна здібність якої детермінована її конкретною тілесною, соціальною, комунікативною природою. По-перше, сучасний суб'єкт наукового пізнання постає перед нами не як з самого початку даний, а як той, що конструюється в просторі сітьових і міждисциплінарних взаємодій, впроваджує, як на рівні індивіда, так і на рівні наукових товариств, риси колективного суб'єкту пізнання. По-друге, діяльність суб'єкта спрямована не тільки на пізнання об'єктивної реальності, але й на те, як ми пізнаємо цю реальність, якими способами «свідомість зачіпає світ». По-третє, суб'єкт, що розуміється як *складна цілісність*, виконує не тільки когнітивні функції, але й *ціннісно-цільові*,

моральні дії. По-четверте, суб'єкт є не фіксована данність, а та, що постійно самовизначається в процесі комунікативної дії, цілісність, яка характеризується фізіологічними, біологічними, соціальними, когнітивними, етичними і іншими параметрами порядку [187, с. 34].

Таким чином, розвиток природознавства і розвиток філософії науки в межах позитивізму свідчать сьогодні на користь нової ролі суб'єктного полюсу в науковому дослідженні. Та інакше не могло й бути, оскільки «як у політичних революціях, так і у виборі парадигми немає інстанції вищої, ніж згода відповідного співтовариства» [183, с. 131].

Все ж істинне знання в постнекласичній науці не отримують за допомогою конвенціональності або прагматичних підходів. «Індикатором істинного знання в постнекласиці стає, – як вважає Л. Сидоренко, – його аксіологічне забарвлення. Особливість у тому, що етос постнекласики включає в себе ціннісні компоненти, які традиційно вважалися позанауковими» [181, с. 212]. Як свідчать дослідження останніх років, цей факт поступово усвідомлюють науковці, (у тому числі й вітчизняні) і втілюють його, характеризуючи місце й роль політичної філософії в системі сучасного політичного знання. Досить вдало цю обставину охарактеризував у своїх працях Є. Суліма, який зазначив, що «суто науковий підхід значною мірою дегуманізує політику та її суб'єкта, оскільки бачить у ньому лише об'єкт дослідження і маніпулювання. Цю обмеженість здатна подолати лише політична філософія» [188, с. 15]. «Лише політична філософія, – пише він, – претендує на синтез наших знань про світ політики з усіма його суперечностями і закономірностями та про способи досягнення такого політичного порядку, який найбільшою мірою відповідав би вимогам людської гідності та уявленням про справедливий світоустрій» [188, с. 15].

На відміну від політичної теорії, справедливо зауважує дослідник, політична філософія звертається до сенсу політичних дій людини в контексті суспільного життя. В основі її ставлення до світу політики не наукова нейтральність, а ціннісна заангажованість. Основні її теми – природа

політичного, влада, спільне благо, політичний інтерес, справедливість, принципи й норми політичного життя. Саме політична філософія прагне знайти надійну основу для прийняття відповідальних і соціально значущих політичних рішень [188, с. 16].

Водночас, Є. Суліма зазначає, що розмежувати політичну філософію і філософію політики дуже складно, як і взагалі визначити – належить політична філософія до філософії чи до політичного знання. Щодо цього в сучасному інтелектуальному середовищі, на думку дослідника, співіснують цілком протилежні думки. Проблема визначення місця політичної філософії взагалі здається доволі штучною і свідчить про обмеженість спроб суцільної диференціації наукового знання. При цьому дослідник визнає, що політична філософія пов'язана з узагальненою характеристикою політики, з уявленням про її фундаментальні ознаки, властивості та складники, просторово-часову структуру політичної реальності, природу і призначення політичних феноменів, а також умови, шляхи й межі пізнання політичного. Тобто, політична філософія є підвалиною наукових теорій політики [188, с. 16].

Отже, якщо спробувати визначити місце політичної філософії в системі політологічного знання, то не можна не погодитися з Є. Сулімою, що саме політична філософія відкриває складний історичний процес формування системи політичного знання, і в своєму розвитку цей процес знову вертає до свого коріння. А тому вона займає вищий рівень, який охоплює методологічні та світоглядні проблеми політичного знання. Цей рівень становить стик політичного знання з філософією. Політологія в цьому контексті означає науку, яка, з одного боку, постачає матеріал для формулювання філософських ідей, а з іншого – розробляє засоби їхнього практичного втілення в політичне життя. Наступний, «середній рівень» – це політична теорія, або «загальна політологія», за якою йде прикладна політологія [188, с. 16].

Критерієм же розмежування теоретичних і прикладних аналітичних політичних досліджень можна визнати їх мету й об'єкт, а також ті основні питання (їх характер, масштабність, значущість), які вони покликані

вирішувати. Прикладні аналітичні дослідження зазвичай тісніше пов'язані з поточним політичним процесом, у той час як теоретичні – меншою мірою мають кон'юнктурний характер (див.табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Критерії розмежування фундаментальних і прикладних досліджень

Критерії	Фундаментальне дослідження	Прикладне дослідження
Мета (функція)	Пізнавальна (пізнання механізмів, закономірностей)	Перетворювальна (використання пізнаних механізмів)
Роль суб'єкта аналізу	Об'єктивована (відчужено-нейтральна)	Суб'єктивована (активно зацікавлена)
Зв'язок теорії з практикою	Опосередкована	Безпосередня
Фаза пізнавального циклу	До абстрактно-логічних моделей	Від абстрактно-логічних моделей до конкретного їх синтезу в практичних технологіях
Просторово-часовий континуум дослідження	В основному не строго лімітований простір і тривалий період часу	Локалізованість простору й лімітованість часу

Складено за [85] : Ирхин Ю. В. Политический анализ: сущность, методология, структура, ценности и этика [Электронный ресурс] / Ю. В. Ирхин. – Режим доступа : http://www.ars-administrandi.com/artide/Irhin_2012_1.pdf. – С. 7.

Переважно теоретичні дослідження мають своїм завданням пояснення більш фундаментальних проблем, основною з яких, слід визнати розкриття глибинних, довгострокових механізмів, принципів, закономірностей і особливостей функціонування світу політичного. Очевидно, що подібне завдання вирішуване лише при широкому розгляді політичних процесів: аналітик не обмежений у своїх дослідженнях жорсткими просторово-часовими характеристиками і тому може порівнювати сучасні політичні системи із системами минулого, а також системи, що існують в один період часу, але в різних географічних точках і т.д.

Прикладне політологічне дослідження – це система процедур організаційно-технічного характеру на основі методів політичного аналізу, що мають на меті отримати науково обґрунтовані дані про політичні події, явища, процеси, які мають прогностичний характер і підготовлені для їх використання в практиці політичного управління. Прикладні дослідження, зазвичай, спрямовані на вирішення гостроактуальних проблем, що постають перед політичними акторами. Теоретичні та прикладні політичні дослідження в ідеалі повинні бути іманентно пов'язані і взаємозумовлені. Так, з одного боку, прикладний політичний аналіз без надійної теорії та методології приречений на невдачу, з іншого – прикладні дослідження гостроактуальних проблемних ситуацій багато в чому є постачальниками широкого дослідного матеріалу для фундаментальних досліджень. Адже прикладні дослідження можуть серйозно впливати на зміну політичного життя соціуму, а значить, частково формувати й об'єкт теоретичної політології.

Можливе також «розведення» теоретичного і прикладного політичного аналізу за їх інституційними профільними суб'єктами. Так, суб'єктами теорії політики та управління є університети і «фабрики думки».

Прикладний же аналіз звичайно здійснюється аналітичними центрами, що функціонують або як незалежні фірми, або як включені до державних структур підрозділи. Проте, останнім часом університети все активніше займаються проблемами складних і ємних аналітичних досліджень, що передбачають

розробку конкретних рекомендацій та висновків нормативного характеру. Підставами для розмежування теоретичної та прикладної галузей у політичній науці та управлінні є лише орієнтація того чи іншого знання, якій надається перевага, а також постановка проблеми (див. табл. 2.3). Як справедливо вказує Ю. Ірхін, диференціація політичних наук на загальнотеоретичний і прикладний напрями певною мірою є умовною, оскільки вони взаємопов'язані і, відрізняючись у приватних методах, підходах, рівнях (макро-, мезо-, мікро-) і специфіці, генетично взаємозумовлені.

Таблиця 2.3

Принципи розмежування теоретичних і прикладних досліджень

Критерій порівняння	Теорія політики	Прикладні дослідження
Мета	Розкриття загальних механізмів	Розв'язання гостроактуальних проблем, які стоять сьогодні перед політиками
Об'єкт	Політичні процеси, не лімітовані з точки зору часу й простору	Проблемні ситуації поточної політичної практики
Участь у політичному процесі	Переважно споглядальна	Переважно перетворювальна
Суб'єкт	Учені університетів, інститутів	Аналітики, які працюють у спеціалізованих центрах
Замовник	Соціум	Політичні актори

Складено за [85] : Ирхин Ю. В. Политический анализ: сущность, методология, структура, ценности и этика [Электронный ресурс] / Ю. В. Ирхин. – Режим доступа : http://www.ars-administrandi.com/artide/Irhin_2012_1.pdf. – С. 8.

Політична або управлінська теорія без збирання, класифікації та аналізу емпіричного матеріалу, що підтверджує або спростовує її положення, приречена на виродження в сукупність абстрактних і відірваних від політичної реальності умоглядних схем.

Саме прикладні дослідження виявляють безліч конкретних відомостей про окремі факти, події та процеси, що передбачає їх подальше теоретичне осмислення для формування цілісного образу дійсності, в якій реалізується практична політична діяльність [85, с. 9].

Проте, погоджуючись із точкою зору вищезгаданого вченого, слід зазначити, що ще одна характеристика постнекласичного знання пов'язана з тим, що знання і практика сьогодні взаємодіють по-новому.

Як припускають сучасні методологи [див.: 181, с. 210], постнекласичне знання виникає на межі теорії та практики. Уже не йдеться, як у класичній науці, переважно про застосування знань на практиці, їх практичне використання, оскільки істотно змінилася сама схема, звична для класичної науки, коли чітко можна було розрізнити теоретичні знання та їх використання на практиці.

Не вичерпується також співвідношення знання та практики з розподілом на фундаментальне та прикладне, коли фундаментальні знання сприймають як теоретичні, а прикладні – як ті, що можуть бути використані в практиці виробництва або постають у цій практиці. А тому, поряд із прикладними дослідженнями сучасні вчені (Е. Квейд, А. Дегтярьов, О. Попова [58, с. 5; 17, с. 156; 78, с. 13–14]) виокремлюють ще й емпіричні політичні знання та дослідження¹ (див. додаток В).

Відповідно, в сучасній політологічній літературі і поняття «політичний аналіз» також доречно використовують як мінімум у трьох його значеннях:

1

Деякі автори поряд із теоретичним і прикладним рівнями дослідження також виокремлюють так звані теорії «середнього рівня дослідження»: порівняльну політологію, електоральну політологію, політичну регіоналістику тощо (див.: 80, с. 10).

теоретико-фундаментальному, інструментально-емпіричному та практично-прикладному (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Співвідношення основних вимірів політичного аналізу

Параметри		Виміри		
		Фундаментальний (ФПА)	Емпіричний (ЕПА)	Прикладний (ППА)
1	Визначальний вектор	Дедукція	Індукція	Ретродукція
2	Характер знання	Абстрактно-теоретичне	Конкретно-фактичне	Синтетико-проективне
3	Роль моделювання	Розробка концептуальних метамоделей	Операціональне використання характеристик моделей	Конструювання проблемно-ситуативних моделей
4	Основна аналітична одиниця	Концепти	Дані	Проблеми
5	Домінантна функція	Експлікативна	Дескриптивна	Прескриптивна

Складено за [17] : Дегтярев А. А. Политический анализ как прикладная дисциплина: предметное поле и направления развития / А. А. Дегтярев // Полис. – 2004. – № 1. – С. 155–156; [189] : Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика / В. П. Горбатенко. – К. : Генеза, 2006. – С. 383; [190] : Ващенко К. Сутність та особливості політичного аналізу / К. Ващенко // Вісн. Львів. ун-ту. «Філософські науки». – 2008. – Вип. 11. – С. 169–171.

При цьому перший, теоретико-фундаментальний вимір політичного аналізу охоплює базові концептуальні дослідження політичної сфери, її структури й динаміки, що надає цьому поняттю значення майже синонімічної категорії «фундаментальні (теоретичні) політичні дослідження».

У другому, інструментально-емпіричному вимірі, політичний аналіз розуміють як збирання й опис, систематизацію та опрацювання первинних даних. Цей аспект політичного аналізу також набув інституційного змісту в межах політичної науки, виокремившись у самостійну дисципліну – «Методи й методики політологічних досліджень».

На противагу теоретичному напряму, де основною аналітичною одиницею є «концепт», що відображає каузальні, функціональні й інші зв'язки «всередині» політичних процесів, вихідною одиницею інструментально-емпіричного є «дане», тобто первинна інформація про ту чи ту подію політичного життя. Якщо в першому варіанті головним вектором аналізу є дедуктивний висновок, то в другому – індуктивне узагальнення.

У межах третього виміру політичного аналізу (практично-прикладного) на перший план виходить не побудова стрункої й обґрунтованої теорії і не збирання масиву інформації, а способи оцінювання й розв'язування суспільної проблеми для конкретного замовника – зазвичай одного з політичних акторів. Як дуже точно зауважив А. Дегтярьов: «У прикладному політичному аналізі доволі часто поєднують дедукцію та індукцію, хоча домінує репродуктивно-експертний стиль мислення, який «схоплює картинку відразу». На відміну від «теоретика», що конструює абстрактні моделі політики, та «інструменталіста», який займається їх операціоналізацією на рівні емпіричних даних, «прикладник» вибудовує дієву модель унікальної по суті проблемної ситуації, запозичуючи для цього концептуальні знання в першого і фактичну інформацію в другого. Тому домінантною для «прикладника» є прескриптивна функція (припис), тоді як для «теоретика» – експлікативна (пояснення), а для «інструменталіста» – дескриптивна (опис)» [17, с. 156].

Як свідчить сама практика здійснення цього процесу в демократично розвинутих країнах, це досить складна справа, що потребує ретельної, глибоко виваженої фахової підготовки усіх його учасників, якої, на жаль, ще бракує як українським політикам та керівникам, що приймають політичні рішення, так і вченим-політологам, які ці рішення зобов'язані науково обгрунтовувати. Прикладом останнього може слугувати проблема невизначеності в українському політологічному науковому дискурсі не лише предметної сутності і співвідношення предметних меж «політичного аналізу» і «аналізу політики» як політичних наукових дисциплін, але й процедурно-функціональних особливостей професійної діяльності їх безпосередніх виконавців – політичного аналітика та політичного експерта, які на практиці демонструють існування різних видів аналітичної професійної діяльності. Якраз розв'язанню цих малодосліджених теоретико-методологічних питань політичної аналітики і буде присвячено наступний розділ дисертації.

Висновки до другого розділу

У сучасних умовах відбувається активний процес відновлення, а, отже, й актуалізації системного підходу в науковому пізнанні політичних проблем. Актуальність і теоретико-методологічна значущість подальшого застосування такого підходу в науковому пізнанні політичних проблем зумовлена тим, що саме системний підхід в політології надає сьогодні можливість максимально цілісно й об'ємно пояснити ті чи ті політичні явища, процеси. Саме системний підхід дає можливість цілісно поєднати різноманітні функції, притаманні науці взагалі, – світоглядну, евристичну, пояснювальну, методологічну й прогнозуючу. На користь цього свідчить насамперед та обставина, що досі не склалося універсальної моделі синергетичної методології, яка б дозволяла розв'язувати завдання суспільствознавчих наук. У зв'язку з цим, існують і певні труднощі застосування синергетики до вивчення суспільних явищ. Головна

проблема полягає в тому, що синергетика оперує математичною мовою, тоді як більшість політичних процесів, як відомо, важко формалізувати.

Крім того, деякі вчені припускають існування в синергетиці хронологічних меж: синергетика може зійти з історичної сцени, як це сталося з кібернетикою, однак вона являє собою такий тип «ферменту» або «каталізатора», який не замінює базові наукові дисципліни, а стимулює розвиток знання в їхніх межах. А тому не можна погодитися з дослідниками, які стверджують, що синергетика заступає теорію системи, оскільки перша є якісно новою методологією. Сьогодні системний підхід застосовують практично в усіх галузях знань: так, у технічних науках і кібернетиці йдеться про системотехніку та системне управління, у суспільних науках – системний аналіз та системологію. Водночас гостра потреба використання системного аналізу в політичній науці, з одного боку, визначається складністю, багатоманітністю і багатоваріантністю політики, а з другого – зумовлена тим, що системний аналіз є однією з найвдаліших та найважливіших з усіх здійснених досі спроб розробити та реалізувати методологію, спеціально пристосовану для розв'язання проблем системного характеру, які дедалі частіше і гостріше постають у сучасній теорії та практиці.

Разом із тим, системний аналіз, як і будь-який інший метод, має свої недоліки та межі застосування, пов'язані з низкою загальних особливостей його розвитку як загальнонаукової методології.

По-перше, сучасна методологія системного аналізу не відповідає глобальній, багаторівневій, ієрархічній, багатодисциплінарній структурі різномірних, кількочинникових, кількафункціональних зв'язків, взаємозалежностей та взаємодій об'єктів дослідження. Її обмеженість полягає в тому, що вона недостатньо використовує потенційні можливості глобальної, багаторівневої, ієрархічної системи інформаційних комп'ютерних систем і мереж, які є потенційним інструментом дослідження глобальної проблематики.

По-друге, всебічне застосування системного аналізу в політології та політиці є неможливим через складність досліджуваного об'єкта, а також брак

можливостей точного передбачення майбутніх станів системи (усі прогнози в політиці та політології є поліваріантними). Політика залежить від значної кількості чинників фундаментального значення, що не завжди дозволяє її кількісно опрацювати, а тому сучасним дослідникам доводиться визнавати, що кібернетичний спосіб аналізу (модель „чорної скриньки”) виявляється лише одним із можливих методів дослідження систем (до того ж, безумовно, дуже далеким від досконалості).

Таким чином, політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політичних проблем у жодному разі не скасовує роль системного аналізу в дослідженні сучасного управлінського процесу. Навпаки – факт їх сумісного довготривалого функціонування лише наочно підтверджує існуючу закономірність– системна цілісність рівнів політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем є необхідною умовою реального функціонування сучасної політичної аналітики. Головна мета системного аналізу полягала й нині полягає у визнанні взаємозв’язків і взаємозалежності елементів, підсистем та всієї політичної системи із зовнішнім середовищем, тобто із суспільством у цілому. Це дає можливість розглядати взаємозв’язки в системі державного управління і між системою та суспільством як єдине ціле. Такий підхід дозволяє зосередити увагу на розробці, насамперед, саме *стратегічного* управління, що встановлює загальні цілі та способи поведінки осіб, які приймають політичні рішення та програми. Це також означає, що стратегія державного управління не може бути об’єктом точного прогнозування і планування, оскільки суспільство постійно розвивається і змінюється. Отже, теорія систем сама по собі не завжди може допомогти суб’єктам, що приймають науково обґрунтовані політичні рішення, визначити, які саме елементи адміністративно-державної організації як системи є особливо важливими.

Третьою проблемою системного аналізу як методу дослідження соціально-політичних явищ є складність не лише точного визначення, але й розв’язання політичної проблеми. Цю функцію від середини 60-х років ХХ століття бере на себе політичний аналіз як теоретико-прикладна фахова

політична дисципліна, що покликана забезпечити науковий процес підготовки, прийняття та реалізації компетентних політичних рішень.

Саме тому, категорія «політичний» є визначальною для характеристики предметної сутності політичного аналізу, що орієнтує суб'єктів експертно-аналітичного процесу з підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень (незалежно від рівня або типу дослідження) на отримання таких аналітичних даних, які б дозволили замовникові (або клієнту) також усіх рівнів усвідомлювати себе політично й суспільно релевантним суб'єктом сучасного політичного процесу. Основним критерієм віднесення політичного аналізу до політичних наук слугує той факт, що ця наукова дисципліна забезпечує експертно-аналітичний процес потрібними методами і процедурами вирішення політичних проблем, пояснює сам процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Таким чином, увібравши в себе те спільне, що притаманне методології системного підходу, сучасний політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження сучасних політичних проблем має і власні специфічні особливості, зокрема це: 1) посилена увага до політичних аспектів процесу прийняття політичних рішень і до політичного процесу в цілому (замість ігнорування або зневажливого ставлення до політичних аспектів); 2) на відміну від системного аналізу більш широке розуміння проблем прийняття політичних рішень і політичного процесу; 3) творчий підхід до процесу прийняття рішень і пошук нових альтернатив для вибору лінії поведінки в комбінації із заохоченням новаторського мислення (замість порівняльного аналізу конкретних можливостей); 4) підвищена увага до прихованих процесів, *акцент на якісні моделі й методи* (замість основної уваги до явних процесів і використання кількісних моделей та інструментів); 5) систематичне задіявання розвиненої інтуїції в процесі політичного аналізу (наприклад, за допомогою методу Дельфі), розвиток інструментів якісного оцінювання (зокрема способу мислення, за якого менш за все враховують конкретні факти), а також створення великих якісних моделей складних

проблем разом із соціологічними й іншими спеціальностями (замість ігнорування останніх або ставлення до них як до пасивних джерел кількісних даних); 6) здатність більше використовувати довготривалі передбачення, припущення про можливі в майбутньому стани тих чи тих систем і гіпотетичних висновків про майбутнє; 7) більша рухливість і гнучкість за збереження систематичності: політичний аналіз має враховувати складність взаємозалежності засобів і цілей, кількість придатних для розв'язання критеріїв, а також частковий і гіпотетичний характер будь-якого аналізу (замість боротьби за яскраво виражений критерій і однозначне розв'язання); 8) скерованість на аналіз саме політичних проблем (базовий фаховий інструмент системного дослідження політичних проблем, який поєднує науку і політику, але при цьому не змінює основних характеристик «політичного» й організаційної поведінки); 9) головною метою політичного аналізу є здатність удосконалювання процесу прийняття рішень і політичного процесу шляхом пильнішого розгляду широкого набору альтернатив, розширення контексту аналізу й використання *більш систематизованого*, порівняно із системним аналізом, інструментарію.

Все це дає змогу нам стверджувати, що однією з головних причин використання далеко не наукових методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень в Україні є відсутність в експертно-аналітичному процесі з їх підготовки основних складових політичного аналізу – ситуаційного, стратегічного й ціннісного дослідження політичних проблем. Такий стан прийняття політичних рішень в Україні, як і в пострадянських країнах у цілому, спричинено не лише й не стільки специфічними ментальними особливостями їхньої управлінської еліти, яка формується, на чому слушно наголошують деякі дослідники, скільки низькою роллю і місцеперебуванням політичної науки в дослідженні суспільного і глобалізаційного розвитку, а, отже, і відповідним сприйняттям її образу владою та суспільством.

Сьогодні проблема якісного професійного прикладного політичного аналізу полягає не лише в тому, щоб запроваджувати потрібні критерії,

принципи та обмеження щодо цінностей і оцінок, а в тому, щоб зрозуміти, як у контексті ціннісної «завантаженості» пізнання отримати *відносно істинне знання* про специфіку кожної фази процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Такий стан речей багато в чому можливо пояснити новими підходами в розв'язанні проблеми ролі суб'єкта та цінностей у науковому пізнанні. Останніми десятиліттями внаслідок широкого обговорення конвенціонального характеру наукового пізнання поступово відбувається відмова від традиційного трактування суб'єкта наукового пізнання як трансцендентального суб'єкта, як певного загального й знеособленого науковця. На зміну такому трактуванню приходить розуміння суб'єкта наукового пізнання як реального вченого з його конкретним пізнавальним інтересом, індивідуальним когнітивним горизонтом і здатністю до продуктивної уяви.

Таким чином, на основі цього дослідження можна дійти висновку, що синтез ціннісної й когнітивної компоненти в прикладному політичному аналізі зумовлений його предметно-методологічною специфікою. На відміну від фундаментального, у прикладному політичному аналізі емпіричний підхід неминуче поєднується з нормативним: політичні аналітики й політичні експерти в процесі дослідження політичних проблем зобов'язані не лише описувати, пояснювати й прогнозувати розвиток тих чи тих подій, а й, спираючись на певні ціннісні критерії, оцінювати їх. Тому в реальній експертно-аналітичній практиці з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень вони так чи інакше змушені прагнути досягнення балансу трьох основних цінностей: аналітичної об'єктивності, відповідальності перед клієнтом і відданості власним ідеалам. Тож, ціннісно-світоглядне ядро сучасної політичної науки є таким же фундаментальним її параметром, потрібним для побудови теорії, як і емпіричне знання, а тому є підстави для перегляду традиційної концепції дворівневої структури політологічного знання, що фіксує лише емпіричний та теоретичний рівні.

Традиційний поділ наукового знання лише на емпіричний і теоретичний рівні, який маємо аж до сьогодні, значною мірою зумовлений суто механічним перенесенням відносин соціального й логічного з інтерпретацій класичної науки на характеристику науки нового типу – постнекласичної. Проте, якщо в класичній науці – науці Нового часу – такий поділ був природним, оскільки він відповідав характерові тогочасного наукового знання, то наукова революція ХХ століття істотно змінила ситуацію: з'явилась потреба до структури наукового знання долучити і його першоджерело – філософські основи.

Отже, структура наукового політологічного знання містить нині не дві, як прийнято вважати, а три основні рівні знання – емпіричний, теоретичний і метатеоретичний, які є не лише відносно самостійними, але й внутрішньо пов'язаними в процесі функціонування і розвитку наукового знання як цілого, яке забезпечує політична філософія.

Поняття «політичний аналіз» також слід розглядати як мінімум у трьох його значеннях: теоретико-фундаментальному, інструментально-емпіричному та практично-прикладному. Перший, теоретико-фундаментальний вимір політичного аналізу охоплює базові концептуальні дослідження політичної царини, її структури й динаміки, що робить це поняття майже синонімічним до категорії «фундаментальні (теоретичні) політичні дослідження». Другий, інструментально-емпіричний вимір політичного аналізу охоплює збирання й опис, систематизацію та опрацювання первинних даних. Цей аспект політичного аналізу також набув інституціонального характеру в межах політичної науки, виокремившись у самостійну дисципліну – «Методи й методики політологічних досліджень». На противагу теоретичному напрямку, де основною аналітичною одиницею є «концепт», що відображає каузальні, функціональні та інші зв'язки «усередині» політичних процесів, вихідною одиницею інструментально-емпіричного є «дане», тобто первинна інформація про певну подію політичного життя.

Якщо в першому варіанті головним вектором аналізу є дедуктивний висновок, то в другому – індуктивне узагальнення. У межах третього виміру

політичного аналізу (практично-прикладного) на перший план виходить не побудова стрункої й обґрунтованої теорії і не збирання масиву інформації, а специфічні способи оцінювання й розв'язання політичним аналітиком і політичним експертом суспільної проблеми для конкретного замовника – зазвичай одного з політичних акторів.

Таким чином, синтез ціннісної й когнітивної компоненти в прикладному політичному аналізі зумовлений його предметно-методологічною специфікою. На відміну від фундаментального, у прикладному політичному аналізі емпіричний підхід неминуче поєднується з нормативним. Якраз завдяки цьому і сам політичний аналіз може реально функціонувати сьогодні і як наука і як мистецтво процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень одночасно, а його основні виконавці – політичний аналітик і політичний експерт – реально виступати в цьому процесі самодостатніми його суб'єктами.

У зв'язку з цим, наступний розділ нашої роботи якраз і буде присвячений не лише науковому обґрунтуванню специфіки політичного аналізу й аналізу політики як відносно самостійних політичних наукових дисциплін, але й конкретній характеристиці специфічних особливостей професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта як основних їх виконавців і самодостатніх суб'єктів політичної аналітики в цілому.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ Й АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ ЯК ВІДНОСНО САМОСТІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ НАУКОВИХ ДИСЦИПЛІН ТА АНАЛІТИЧНИХ ВИДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ

3.1 Експлікація концептів «політичний аналіз» і «аналіз політики» в сучасній управлінській практиці та політичній науці

Свого часу проблеми здійснення політичної реформи, ефективної діяльності коаліційного уряду і вступу України до Європейського Союзу зробили вкрай актуальним у нашій країні питання про способи реформування й оптимізації чинної системи підготовки, прийняття й реалізації як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних рішень. Тому український уряд, реалізуючи план дій із впровадження проекту «Тwinning» – підготовки центральних органів виконавчої влади для цілеспрямованої адміністративної співпраці з європейськими структурами, у жовтні 2004 р. створив, а 2006 р. у новій редакції затвердив Головну службу **політичного аналізу** в структурі Секретаріату Президента [191] і Групи **аналізу політики** при Апараті Прем'єр-міністра України [192].

Разом із тим, у реальній управлінській практиці рішення про створення зазначених структур уже від часу його ініціювання набуло, на наш погляд, досить суперечливого характеру. З самого початку ця суперечливість проявилася, насамперед, в тому, що з одного боку, ми мали в особі створених експертно-аналітичних структур інституційну основу для реального управління зазначеними процесами в контексті європейської інтеграції, а з іншого – доволі обмежені функціональні можливості цих структур в ефективній реалізації не тільки проекту «Тwinning», але й будь-якого іншого проекту, що потребує професійного наукового супроводу щодо його підготовки, прийняття й реалізації. Причина такого негативного стану справ не в інституційному

дизайні створених структур – він, як засвідчить наше дослідження, саме й відповідає загальноприйнятим (і європейським також) стандартам. Головна причина – у невизначеності похідних понять «політичний аналіз» і «аналіз політики», які, зазвичай, і в навчальній, і науковій спеціальній літературі й досі не розмежовуються, а тому дослідники трактують їх як синоніми [193, с. 391; 194, с. 37].

Більш того, оскільки ці базові поняття не визначені в теоретичній і практичній діяльності створених експертно-аналітичних структур, то природно, що як керівники, так і штатні працівники цих інститутів мають досить розмиті уявлення не лише про профільну специфіку вже дієвих структур, але й про особливості своєї професійної діяльності, що, безсумнівно, не лише не підвищує, а, навпаки, знижує їхній творчий, кадрово-аналітичний потенціал.

Безперечно, складність такої ситуації певною мірою можна пояснити часовим чинником: зазначені структури є щойно створеними, так само, як і поняття «політичний аналіз» та «аналіз політики», вони увійшли до нашого лексикону зовсім недавно. До того ж, слід урахувувати й той незаперечний факт, що вони не можуть бути цілком сталими, адже належать до категорій, що розвиваються, і, відповідно, їхній зміст уточнюється з подальшим просуванням у сферу предмета методології й практики експертно-аналітичної роботи. Однак, розв'язання зазначеної проблеми ускладнюється ще й тим, що у сформованій несприятливій ситуації задіяно не лише суто часовий, але й академічний чинник. Науковці, які безпосередньо досліджують категорію «аналіз політики», констатують: «...у людей, малообізнаних у проблематиці аналізу державної політики, термін „аналіз політики” асоціюється з партійним будівництвом, коментуванням політичних подій або, у кращому випадку, з аналітичним розглядом того, що вже фактично сталось, що вже виконано» [140, с. 3].

Саме тому, метою цього підрозділу є спроба викласти науково-обґрунтовані характеристики сутності розглянутих категорій, адже тільки за наявності впорядкованого, систематизованого категорійного апарату ми можемо розраховувати й на більш-менш точну оцінку як функціонально-

рольових специфік створених експертно-аналітичних структур, так і професійної діяльності суб'єктів політичного аналізу й аналізу політики, а, отже, і їхню загальну ефективність роботи в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. В зв'язку з цим, ми пропонуємо авторську концепцію теоретико-методологічної сутності політичного аналізу й аналізу політики як відносно самостійних політичних наукових дисциплін та відповідних аналітичних видів професійної діяльності суб'єктів політичної аналітики. Зокрема, обґрунтуємо той факт, що статус аналізу політики як відносно самостійної підгалузі політичного аналізу зумовлений, з одного боку, загальною проблемою, яку вони досліджують, а, з іншого боку, *природою методів і процедур*, які використовують в експертно-аналітичному процесі політичний аналітик й політичний експерт як цілком самодостатні суб'єкти політичної аналітики. Саме на основі цього в нашій роботі ідентифікуються не лише основні суб'єкти експертно-аналітичного процесу, але й продукти їхньої праці – види наукового політичного знання – аналітичне та експертне. Особлива увага приділяється їх специфіці: обидва види знання своєю природою відмінні і, в той же час, вони неподільні, оскільки в кінцевому підсумку є двома компонентами цілісного експертно-аналітичного політологічного знання, яке потрібне для підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Разом з тим, презентуючи вказану авторську концепцію, відзначимо, що її реалізація стала можливою лише тому, що на сьогодні вже є відповідна науково-теоретична база – кількість досліджень цієї проблематики щороку зростає, а обсяг опублікованих в Україні праць закордонних і українських авторів із проблем аналізу суспільної та державної політики перевершує аналогічний показник кожної з країн СНД і Центрально-Східної Європи [69, с. 3]. Ідеться насамперед про праці таких відомих закордонних й українських науковців, як А. Вілдавські, В. Вільямс, Д. Ваймер, А. Вайнінг, В. Дан, А. Дегтярьов, К. Симонов, С. Туронок, Л. Пал, Б. Гогвуд і Л. Ган, А. Баронін, Т. Брус, О. Валевський, О. Дем'янчук, Ю. Кальниш, О. Кілієвич, О. Кучеренко,

В. Ребкало, В. Романов, О. Рудик, С. Телешун. Й особливо, В. Тертичко, який у своїх дослідженнях, зокрема в статті «Аналіз державної політики й політологія» висловлює, на наш погляд, низку дуже важливих положень і висновків, які так чи інакше сприяють розв'язанню проблеми концептуалізації співвідношення категорій «політичний аналіз» і «аналіз політики», обґрунтуванню процедурно-функціональних особливостей «аналізу політики» і його предметної сутності. «Досить часто у ЗМІ, – пише В. Тертичка, – політичний аналіз видається за аналіз політики. Або ж політичний *аналітик* намагається сконструювати *експертну* (вид. авт.) оцінку державної політики. Тим часом поняття **аналіз політики, політичний аналіз і аналіз для політики** суттєво відрізняються. Спеціалісти, які здійснюють аналіз, відповідно й називаються **аналітиками політики, політичними аналітиками й аналітиками для політики**» [140, с. 4]. Це розходження зумовлене тим, що в англійській мові є два еквівалентні поняття щодо українськомовного терміна політика: **politics** і **policy**. Політику в розумінні **politics** досліджують *переважно* (вид. авт.) політичні аналітики. Отже, політика в розумінні **policy** – як курс або напрям дій – є предметом аналізу політики, який здійснюють аналітики політики [140, с. 5]. «Аналіз у контексті розуміння терміна «аналіз державної політики» – це комплекс аналітичних процедур, спрямований насамперед на пораду щодо **майбутніх (конкретних) дій**» [140, с. 6]. «Безпосередніми виконавцями аналізу політики, підкреслює В. Тертичка, є аналітики політики. Деякі дослідники вважають, що для України властива проблема якості аналізу політики і, відповідно, кваліфікація *аналітиків-експертів* (вид. авт.). Адже, як зазначав Н. Макіавеллі, «саме добрі поради, хто б їх не давав, породжені мудрістю володаря, а не мудрість володаря породжують добрі поради» [140, с. 9].

«Наявне в науковій літературі твердження, що зрештою якісний аналіз політики зводиться до політичного аналізу, дещо суперечить логіці дослідження, адже результатом політичного аналізу є **прогноз**, а результатом аналізу політики – **порада щодо конкретних дій**. Тобто, **порада** не може бути

складником прогнозу, оскільки прогноз використовують, виробляючи поради-рекомендації. І в окремих аспектах **політичний аналіз є складником аналізу політики** (як і соціальний чи економічний аналіз), окремим аспектом майбутнього курсу дій» [140, с. 9].

Віддаючи належне доволі плідним положенням та висновкам професора В. Тертички, висловимо деякі критичні зауваження теоретико-методологічного характеру, що безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми. Перше, на що, на наш погляд, слід звернути особливу увагу, – це невизначеність позиції дослідника (що стало вже традиційним для праць з цієї тематики) щодо характеристики сутності аналізованих базових понять. З одного боку, на його думку, категорично неприйнятним є зведення аналізу політики до політичного аналізу, тому що «поняття **аналіз політики, політичний аналіз і аналіз для політики** *суттєво* (вид. авт.) відмінні [140, с. 4], а, з іншого, – В. Тертичка визнає їхній зв'язок, а тому в статті особливо підкреслюється, що в «окремих аспектах **політичний аналіз є складником аналізу політики**» [140, с. 9].

Подібну невизначеність автора згаданої статті маємо й у досить суперечливих положеннях та оцінках специфіки професійної діяльності аналітиків політики (див.: п. 1 і п. 3 – виділене курсивом), яка характеризується в розглянутій роботі як *експертна* [140, с. 4]. Відповідно, В. Тертичкою повністю відкидається запропонована іншими дослідниками (саме з метою підвищення якості аналізу політики) кваліфікація аналітика-експерта, і при цьому особливо акцентується увага на тому, що безпосередніми виконавцями аналізу політики є *аналітики* (вид. авт.) політики [140, с. 9].

Таким чином, справедливо вказавши на експертний характер професійної діяльності суб'єкта аналізу політики й результатів його праці, а також необхідності розрізнення самих понять «політичний аналіз» і «аналіз політики», В. Тертичка, проте, так і не зміг до кінця визначити їхню сутність, а, отже, і концептуально викласти характеристику специфічних особливостей професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта, їхній

реальний зв'язок і взаємозумовленість в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

На наш погляд, це зумовлено тим, що, розв'язуючи це питання, В. Тертичка перебільшує не лише роль проблеми пошуку правильного перекладу українською мовою англомовних термінів *politics* і *policy* та використання їх у транслітерації, але й, найголовніше, – очевидне розходження, оскільки в реальності воно не таке суттєве, як зображено в згаданому нами дослідженні. На цю, дуже важливу для нашого дослідження деталь, особливо звертають увагу фахівці, які мають безпосереднє відношення не тільки до теоретичних, але й практичних аспектів використання англомовних термінів у реалізації проектів публічної політики в неангломовних країнах. «Річ у тім, що якщо розібратися, – пише англійський професор Девід Кумбс, який відпрацював не один рік політичним консультантом із реалізації проектів публічної політики в країнах Центральної й Східної Європи, – то виявиться, що розходження між *policy* і *politics* не є таким уже й очевидним, як студенти й практики в галузі публічної політики хотіли б, щоб ми вважали» [195, с. 341].

Акцентуючи увагу на цьому факті, він слушно зауважує, що французька, німецька, іспанська й італійська мови також не мають однозначного перекладу слова *policy*, але ці труднощі не виявились у неангломовних країнах причиною термінологічної плутанини їхнього теоретичного й практичного використання. Зміст політико-управлінських досліджень (*policy studies*) обговорювали вільно й узгоджено (як це взагалі могло бути) французькі й німецькі носії мови, так, начебто англійська або її гібридна версія були їхньою рідною мовою, а терміни використовували залежно від контексту у двох значеннях: 1) питання про владу й принципи, пов'язані з роллю сучасних демократичних партій, називали *politics*; 2) курс або програма дій, запропонована політичній владі для досягнення певної легітимно визнаної мети – задоволення потреб суспільства – *policy* [195, с. 341].

Таким чином, наведений нами приклад переконливо доводить, що ці розходження як між розглянутими явищами, так і їхніми термінами, що

позначено *politics* і *policy*, *доволі відносні*: якщо перший фіксує безпосередньо *процес* взаємодії інституцій держави й громадянського суспільства в напрацюванні політики, то другий – її *конкретний зміст*, а *разом вони виражають ту саму сутність* – публічну політику.

Із цього висновку, на наш погляд, випливає і те, що в поняттях «політичний аналіз» і «аналіз політики», що відображають їхню предметну сутність як політичних наукових дисциплін, також більше *загального*, ніж *особливого*, що, у свою чергу, означає лише *відносну самостійність* аналізу політики в рамках єдиних функціонально-рольових меж політичного аналізу – забезпечення експертно-аналітичного процесу підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. І це безперечно буде очевидним, якщо надалі у своєму дослідженні ми виявимо, що в зазначеному експертно-аналітичному процесі функціонально-рольові межі фахової аналітичної діяльності суб'єктів політичного аналізу й аналізу політики так чи інакше перетинаються.

А поки що, узагальнюючи викладене, зазначимо, що задля розв'язання поставленого нами завдання дослідження потрібен, як ми вже переконалися, інший критерій, яким, вважаємо, може бути безпосередньо **метод** та **процедура** аналізу їхньої предметної сутності, оскільки предмет політичного аналізу й аналізу політики полягає не лише в тому, що вони досліджують, але й у тому, *яким* чином вони це роблять. Інструментальна перевага зазначеного критерію порівняно з уже згаданими, насамперед у тому, що метод – це особливий різновид концептів, а отже, і концептуально обґрунтована програма здійснення самого процесу визначення предмета політичного аналізу й аналізу політики.

Реалізуючи цю програму, ми будемо надалі виходити не тільки й не стільки з визначення того, що вони вивчають, скільки з визначення того: 1) як вони це здійснюють і в якому їхньому предметі використовуються адекватні методи та процедури; 2) чи існують функціонально-рольові межі їхньої компетентності; 3) наскільки вони предметно самодостатні, щоб мати відповідні підстави вважати їх самостійними галузями наукового політичного

знання, а їхніх виконавців – самодостатніми суб'єктами реалізації їх предметної сутності.

При цьому перше, на що необхідно звернути пильну увагу, реалізуючи це триєдине завдання, – в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень політичні аналітики й експерти застосовують найрізноманітніші міждисциплінарні методи й процедури, які різняться *природою*: загальними й особливими функціями в процедурному аспекті. «Очевидним є той факт, – писав ще в 70-ті роки минулого сторіччя англійський дослідник Еріх Янч щодо найефективніших методів прийняття управлінських рішень, – що тоді покладали (і все ще продовжують покладати) великі надії на інтуїтивне мислення як на засіб здійснення дослідницького технологічного прогнозування. Це, очевидно, принципово неправильна орієнтація. Інформоване судження, що спирається на використання систематичного мислення, зазвичай, перевершує інтуїтивні методи в тих випадках, коли наслідки причинових зв'язків проектують у майбутнє» [196, с. 207].

Дещо в іншій аспектній та оцінювальній інтерпретації ця думка отримала подальший розвиток у працях й інших науковців, зокрема в дослідженнях Х. Рейні, який одним із перших конкретизував цей факт на прикладі характеристики експертно-аналітичного процесу підготовки, прийняття й реалізації саме політичних рішень. Аналізуючи, зокрема, систему методів і процедур, застосовуваних у процесі формулювання мети політичних рішень, він дійшов висновку, що *раціональні й пов'язані з ними математичні методи є дієвими для розв'язання завдань рутинного* (курсив наш – В. Р.) характеру.

І, навпаки, у разі *невизначеності й наростання динамічності ситуації* управлінські процедури неминуче ускладнюються, а тому потребують аналізу численних альтернатив і, відповідно, застосування *інтуїтивних процедур*, які базуються на *досвіді* (курсив наш – В. Р.) і заступають суворо формалізовані методи [197, с. 155].

Аналогічну оцінку функціонально-рольової значущості природи методів та процедур, використаних в експертно-аналітичному процесі, але вже під час

виявлення й генерування оптимальних варіантів політичних рішень, ми маємо й у таких визнаних авторитетів у галузі аналітики, як Г. Саймон і І. Дрор. Зокрема, якщо перший розглядає генерування оптимальних варіантів політичних рішень усього лише як діяльність, що потребує *творчого*, а не механічного раціонального мислення, то другий уже відкрито стверджує, що «...оскільки ми змушені відшукувати найновітніші альтернативи, *раціоналізм* може відігравати лише *обмежену* (курсив наш – В. Р.), хоча й важливу роль» [цит. за 198, с. 242–243]. Цінні, з погляду методології здійснення експертно-аналітичного процесу, зауваження науковців у подальшому не лише врахували, а й допомогли британським дослідникам Б. Гогвуду й Л. Гану зробити два важливі висновки. По-перше, про те, що підхід із позицій «чистого раціоналізму» означає генерування всіх реальних варіантів дій і докладний розгляд кожного з них, а це є *неможливим і безнадійним* у більшості практичних ситуацій [198, с. 242]. По-друге, вони роблять остаточний висновок: *найперспективніші способи* вдосконалення творчої праці – це залучення до неї особистостей, здатних *оригінально мислити й створювати в організації клімат, що не знижує, а підтримує подібне мислення* (курсив наш – В. Р.) [198, с. 243].

Вважаємо, зазначений механізм використання в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень різних за своєю природою методів та процедур стає в ході формування їхньої процедурно-функціональної системної цілісності *закономірністю*, що виявляється на всіх фазах цього циклічного процесу, а найбільш рельєфно – на фазі прогнозування. Не випадково більшість фахівців-прогностиків єдині в тому, що всю систему методів та процедур, яку використовують у науковому політичному прогнозуванні, можна розділити на два основні види: 1) формалізовані й 2) експертні (І. Бестужев-Лада, Г. Наместникова) [199, с. 55; 63]; або 1) інтуїтивні (інтуїтивно-логічні) та 2) математико-статистичні (Е. Янч) [196, с. 207], А. Кокошин [200, с. 49]). Показовим є те, що попри зазначений фахівцями стрімкий розвиток останнім часом саме математико-статистичних

методів і, відповідно, їхнє застосування в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень у практиці соціально-політичного наукового прогнозування, як і раніше, переважають експертні методи та процедури, позначені різними авторами по-різному: інтуїтивні, евристичні або суб'єктивні.

У зв'язку із цим, закономірно також виникає питання: а чим же конкретно зумовлена домінантна роль якраз експертних методів і процедур, на відміну від строго формалізованих, в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень?

На нашу думку, саме конкретизація відповіді на це актуальне питання дозволить не тільки розв'язати суто теоретичне завдання систематизації категорій «політичний аналіз» і «аналіз політики», але й певним чином в подальшому розв'язати і практичне завдання більш-менш точного визначення реальних – загальних та специфічних особливостей професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта як самодостатніх суб'єктів експертно-аналітичного процесу.

До того ж, це слід обов'язково здійснити ще й тому, що в сучасній спеціалізованій політологічній літературі вже є спроби (але, видається, не зовсім успішні) функціонально-рольових розмежувань суб'єктів експертно-аналітичного процесу. Яскравий тому приклад – наукові висновки вітчизняного політолога А. Самброса в статті «Політична сінтетика», де автор «...не вдаючись, як він пише, в лишні теоретичні міркування» особливо підкреслює, що варто чітко розуміти відмінність в трьох основних рольових позицій суб'єктів наукового процесу дослідження та оцінювання політики: політичного аналітика, політичного експерта й політичного сінтетика [201]. Характеризуючи їх конкретну процедурно-функціональну роль в цьому процесі, А. Самброс стверджує: «**Політичний сінтетик**, – це «хто завгодно, будь-яка людина, що здатна надрукувати читабельний текст про політичну або навколополітичну сферу».

«**Політичний експерт** – спеціаліст, який не має відповідної вищої освіти – буде всі висновки на основі власного досвіду, інтуїції, популярної політологічної літератури та карт Таро».

«**Політичний аналітик** – спеціаліст з відповідною вищою освітою, який обґрунтовує висновки, що виводяться на основі спеціальних дослідницьких технік, які часто базуються на математичній, а іноді на філософській основі». «Проблема справжніх політичних аналітиків полягає в тому, що вони хронічно впадають або в математизацію навколишньої політичної дійсності, або в занадто глибоке теоретичне філософствування. Як в першому, так і в другому випадку, це не дає їм можливості працювати з популярною аудиторією» [201]. «Можливо, завершує свої розмірковування А. Самброс, якщо ми навчимося правильно розставляти слова та номінувати публічних коментаторів відповідно їх реальним цілям, то ми доб'ємося більшої ясності в тій інформаційній безглузді, яка вже зараз переповнила простір публічної політики» [201].

Беручи до уваги ці дуже важливі, з огляду на досліджувану нами проблему, висновки А. Самброра, разом з тим, зазначимо, що, на наш погляд, поставлене ним в статті основне наукове завдання «правильно розставляти слова та номінувати публічних коментаторів відповідно їх реальним цілям» [201], так до кінця і не було виконано. Не було виконано хоча б тому, що в його роботі залишились нез'ясованими не лише процедурно-функціональні особливості і взаємозв'язки політичного сінтетика, політичного аналітика та політичного експерта в реалізації їх загальної мети – науковому процесові підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, але й адекватні їх характеристики як цілком самодостатніх суб'єктів цього процесу, що володіють власними науковими методами і процедурами аналізу політики. Особливо, на наш погляд, це стосується характеристики сутності та специфічних особливостей професійної діяльності політичного експерта, який, по його ж оцінкам, є, з одного боку, «спеціалістом» в науковому процесі дослідження та оцінювання політики, а, з іншого, – навіть не має відповідної вищої освіти, а

тому будує всі свої висновки виключно на основі власного досвіду, інтуїції, популярної політологічної літератури і карт Таро [201].

Безумовно, політичний експерт, (як, доречі, і експертна спільнота в цілому), по необхідності, дійсно базує свої судження на всій сукупності знань, які він має на даний момент: як суто раціональних, так і інтуїтивних, тобто позараціональних, які *доповнюють* раціональне пізнання. Проте, ця обставина ні в якому разі не припускає відсутність у нього потрібної базової вищої освіти. Скоріш навпаки, оскільки в процесі реалізації своїх професійних функцій експерт завжди спирається на знання «живе», на знання залучене до пошуку нових знань. Так, в новітньому словнику-довіднику «Сучасне наукоємне виробництво» П. Борисенка з цього приводу спеціально вказується: «Експертами можуть бути вчені, які запрошуються корпораціями для кваліфікованого аналізу та вирішення певних проблем, аудитори, які проводять аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств, інженери, які встановлюють пріоритетність винаходу тощо» [202, с. 62]. А відомий російський учений-методолог Б. Пружинін, характеризуючи особливості професійної діяльності сучасного експерта, в свою чергу, підкреслює: «Експерт, що відповідає сьогоденному соціокультурному запиту, – не критик широкого журналістського профілю і не сучасний менеджер від науки, який сам не написав жодної статті, не поставив жодного експерименту, не розшифрував а ні рядка архівного «не-тексту». Затребуваний експерт – вчений – професіонал, що активно працює в одній зі спеціальних дисциплін і тому здатний критично оцінювати потенціал отриманого знання всередині своєї дослідницької галузі. Таким чином, спільнота експертів фактично бере на себе роль фундаментальної науки і при цьому реально керується вкрай широким розумінням цінності знання для суспільства» [203, с. 11]. «Замінити цю живу експертну роботу, підкреслює Б. Пружинін, не можуть ніякі індекси і формальні оцінки наукової діяльності, підігнані під локальні прикладні завдання» [203, с. 11].

Як бачимо, висновки А Самбреса, вельми неадекватно характеризують основних суб'єктів сучасного процесу наукового дослідження та оцінювання політики. А тому, на жаль, не вирішують наукову проблему, яку ми аналізуємо, а тільки актуалізують потребу подальшого її дослідження та уточнення. Зокрема, дослідженню і пошуку таких об'єктивних чинників, які можна було б використовувати як основні критерії, що адекватно визначають не лише сутність та специфічні особливості професійної діяльності кожного з суб'єктів експертно-аналітичного процесу, але і їх загальний процедурно-функційний статус у науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень як цілком самодостатніх його суб'єктів. Якраз такий підхід й допоможе нам, урешті-решт, розв'язуванню головного завдання нашого дослідження. А саме: з одного боку – визначити специфіку понять «політичний аналіз» і «аналіз політики», що виявляють їхню предметну сутність як політичних наукових дисциплін, а, з іншого – визначити специфічні особливості професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики, а також як реальних носіїв різних за своєю суттю видів професійного аналітичного знання, потрібного для підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

На наш погляд, таким об'єктивним чинником, що безпосередньо визначає специфіку професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта як основних й самодостатніх суб'єктів експертно-аналітичного процесу й політичної аналітики в цілому, є насамперед *певна система методів та процедур*, яку вони використовують в цій роботі.

Тож, характеризуючи домінуючу роль саме експертних методів в науковому процесі підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень, зазначимо, що, на відміну від суворо формалізованих методів і процедур аналізу, експертні методи і процедури дослідження через саму їхню природну сутність дозволяють *оперативніше* здійснювати не лише наукове прогнозування, але й *ефективно продукувати* оптимальні варіанти політичних рішень. Це підтверджує, хоча й незначний, досвід пострадянської школи

політичного аналізу і, зокрема, спеціально вироблені критерії, що висуваються сучасним методам і процедурам забезпечення експертно-аналітичної основи прийняття науково обґрунтованих політичних рішень. Успішність застосування тих або інших методів та процедур, відображення ситуації в політичному аналізі, зазначають дослідники [129, с. 441; 204, с. 80], багато в чому залежить від їхньої здатності зберігати *оперативність та інноваційність*, пропонувати порівняно прості дії, що можуть мати значні часові, організаційні та інші витрати; бути доволі гнучкими, легко адаптованими до різних проблемних ситуацій, поєднувати переваги неформальної якісної аргументації з перевагами формалізованих кількісних викладів.

Таким чином, саме через *оперативність та інноваційність* їхнього використання *експертні методи і процедури* переважають в аналітичному процесі, а традиційний лінійно-раціональний підхід у підготовці й прийнятті політичних рішень у низці випадків *є практично неможливим* без їхнього використання.

На відміну від традиційних, суворо формалізованих аналітичних методів, *експертні методи і процедури* не лише більш *інноваційні й оперативні*, але й більш *результативні* через об'єктивні, процедурно-функціональні умови їхнього безпосереднього застосування в аналітичному процесі. Справа в тому, що, якщо суто раціональними методами в експертно-аналітичному процесі користується лише один їхній носій – політичний аналітик, то безпосередньо експертними методами і процедурами дослідження – відразу два суб'єкти експертної діяльності: особи, які приймають політичні рішення та професійні політичні експерти. Це зумовлено тим, що особа, яка приймає політичні рішення, є не лише реальним суб'єктом управління, але також і своєрідним безпосереднім політичним експертом, здатним самостійно робити кваліфіковані висновки щодо тієї чи тієї проблеми і, особливо, в тій конкретній галузі управління, з якою пов'язана його професійна управлінська діяльність. До того ж, в процесі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень політичні аналітики змушені залучати до цієї праці не лише

осіб, що приймають рішення, як безпосередніх політичних експертів, але й кваліфікованих *незалежних* політичних експертів, які мають потрібний досвід і знання в тій сфері, в якій управлінське рішення має бути прийняте. Завдяки цьому, в процесі спільної фахової діяльності експертів-керівників і незалежних політичних експертів створюється креативний експертний тандем і відповідна творча атмосфера осмислення складних, особливо малодосліджених політичних проблем та застарілих стереотипів їхнього сприйняття.

Усе це безсумнівно підвищує не лише *інноваційність і оперативність*, але й *плідність* їхньої спільної роботи, тому що процес розробки тієї або іншої політичної проблеми (особливо це стосується процесу наукового прогнозування й розробки варіантів публічного політичного рішення), здійснюється винятково у свідомості експертів і, як правило, без переваги застосування суворо формалізованих процедур аналізу вихідної інформації – це вже прерогатива політичного аналітика.

І, нарешті, головна роль експертних методів і процедур, а, отже, і належної професійної діяльності в експертно-аналітичному процесі забезпечується тим, що, на відміну від політичного аналітика-спостерігача, реєстратора й дослідника, політичний експерт є в цьому процесі не лише безпосереднім його учасником, але й досвідченим фахівцем, який має специфічні методи й процедури аналізу політичних проблем, що відрізняють його від політичного аналітика. Це виявляється в тому, що політичний експерт хоча й формулює свої положення та висновки в термінах опису досліджуваних аспектів політичної дійсності, так само як і політичний аналітик, однак робить він це *переважно* на підставі аналізу не самої дійсності, а уявлень про неї. Ця обставина обумовлена специфічною роллю експертних методів і процедур в науковому пізнанні, в тому числі і в процесі збору та аналізу шуканої політичної інформації, що необхідна для прийняття науково обґрунтованих політичних рішень.

Справа знову ж таки в тому, що одні методи і процедури – *кількісні* – тісніше пов'язані з *суто аналітичною* професійною діяльністю суб'єктів

політичної аналітики, а інші – *якісні* – з професійною аналітичною діяльністю, яка *синтезує*. Інакше кажучи, якщо в професійній діяльності *політичних аналітиків* так чи інакше *превалюючими* виступають *суворо формалізовані, кількісні методи і процедури* дослідження, то в *політичних експертів* – *якісні методи і процедури аналізу* політики.

Вказана закономірність виявляє себе не тільки в період збору аналітиком і експертом первинної емпіричної інформації, потрібної для наукового політологічного дослідження, але і в процесі подальшого її аналізу, в тому числі, і на фазі сумісної розробки аналітиком і експертом оптимальних варіантів політичних рішень.

Переконливим тому підтвердженням є зафіксовані Е. Янгом і Л. Куїнні не лише *прямі зв'язки, але й суттєві відмінності* між цими *різними* галузями професійної *аналітичної* діяльності при підготовці підсумкових документів, які необхідні саме для вироблення та прийняття оптимальних варіантів науково обґрунтованих політичних рішень (див. табл. 3.1).

Як впливає із змісту наведеної таблиці, на користь цього свідчить насамперед той факт, що на відміну від політичних аналітиків, політичні експерти дуже *рідко* включають у свою професійну діяльність *первинні політологічні* дослідження. Саме тому, *більшу* частину своєї професійної роботи зі складання підсумкових аналітичних документів, вони *базують* *безпосередньо* на *результатах* професійної діяльності *політичних аналітиків*.

І це не дивно, оскільки не тільки політична теорія, а й сама практика наукового дослідження політики показує, що *суворо формалізовані* методи і процедури дослідження найбільш ефективні в процесі рішення аналітичних завдань *рутинного* характеру, тобто, на першому етапі наукового дослідження цієї проблеми. І, навпаки, на другому етапі – *в умовах невизначеності і наростання динамічності ситуації*, що аналізується, управлінські процедури неминуче ускладнюються, а тому потребують аналізу багаточисленних альтернатив і застосування *переважно якісних методів і процедур* дослідження [197, с. 155].

Таблиця 3.1

**Прямі зв'язки та відмінності в професійній діяльності політичного
аналітика і політичного експерта**

Сфера відмінностей	Вид аналітичного документа	
	Дослідження політики	Аналіз політики
Аудиторія	Призначений для інших фахівців політики	Призначений для розробників рішень
Направленість	Спонукуваний проблемою: загальні рекомендації і інформація про проблему політики	Спонукуваний клієнтом: проектування конкретної політики для реалізації в конкретній ситуації
Методологія	Може включати великий об'єм первинних досліджень	Рідко включає первинні дослідження
Стиль переказу / мови	Може бути спеціально-термінологічним і суто науковим	Повинен бути дуже ясним і простим
Об'єм	До 20000 слів	Зазвичай не більше 5000 слів

Складено за [205] : Янг Э., Куинни Л. Как написать действенный аналитический документ в сфере государственной политики: практическое пособие для советников по государственной политике в Центральной и Восточной Европе / Э. Янг, Л. Куинни. – Пер. с англ.. Ю. Д. Полонского. – Науч. пер. А. И. Килиевича. – К. : «К. И. С.», 2003. – С. 21.

Неменш важливо й те, що сьогодні усі раціональні політичні рішення, як правило, приймаються в рамках певної системи раціональності. Як слушно

зауважує з цього приводу сучасний український науковець Д. Яковлев: «Професіоналізація, спеціалізація раціональності призводить до звуження простору політичного життя, який піддається раціоналізації (оскільки до розуму ставляться більш жорсткі вимоги, на задоволення яких передбачається напружена робота думки, оскільки ніби звужується й сфера того, що піддають раціоналізації. Відповідно, зростає «тиск» стихії ірраціонального). Фрагментаризація раціонального, відмова від претензії на всезагальність веде до того, що пошук всезагального й необхідного перекладається на ірраціональні компоненти політичної взаємодії» [131, с. 186].

Тим самим, в реальному експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень таке явне розмежування процедурних функцій його суб'єктів закономірно призводить нині не лише до *суворої спеціалізації* вказаних видів аналітичної професійної діяльності, але й до неминучого, в цьому випадку, *привалювання*: кількісних методів і процедур аналізу – в професійній діяльності *політичних аналітиків* та якісних методів і процедур дослідження – в професійній діяльності *політичних експертів*.

Невипадково, С. Братченко, який досліджував сутність та специфіку наукової експертизи, з цього приводу зазначає: «Експертні методи прийнято використовувати в тих випадках, коли нема готових рішень і шукана інформація не може бути отримана за допомогою інструментальних методів вимірювання» [206, с. 63]. Відповідно, формується і сама логіка експертного дослідження: «...якщо немає можливості вивчати той чи інший аспект реальності, тоді можна піддати аналізу уявлення фахівців про цю реальність – в розрахунку на те, що у решті-решт вдасться краще зрозуміти і саму цю реальність» [206, с. 65]. В цих умовах «Висновки експертизи формулюються, як правило, в термінах опису аспектів дійсності, що вивчаються, але робляться вони на основі аналізу не самої цієї дійсності, а *думок* про неї» [206, с. 68].

Природньо, що такий процес пізнання реальності «...рідко виступає в якості безпосереднього «продукту» експертизи, тому що в більшості випадків

розглядається як «суб'єктивна сировина», яка піддається статистичній та іншій обробці, в результаті чого перетворюється на цілком формалізовані «об'єктивні дані» [206, с. 67]. Завдяки цьому, і сама наукова експертиза розвивається на даний час, також в двох основних напрямках: з одного боку – в руслі більш точних вимірів і застосування *суворо формалізованих методів і процедур* дослідження, з іншого – за підтримки гуманітарної парадигми і з застосуванням *якісних методів і процедур* аналізу соціально-політичних проблем.

При цьому важливо відзначити те, що багато які варіанти експертних досліджень не просто допускають включення різних методик, але й вимагають також дотримання принципу інтерфейса, тобто усвідомленому використанню комплексу методів і процедур, що суттєво відрізняються по своїй природі [207]. А тому, правий С. Братченко, який підбиваючи підсумки своїм роздумам про сутність і типи наукової експертизи, яка функціонує на даний час, зазначає, що при порівнянні виокремлених типів експертиз важливо мати на увазі два суттєвих, на його погляд, моменти.

По-перше, «необхідно розуміти і враховувати умовність такого розподілу. Експертиза завжди має складну природу і включає в себе елементи як суб'єктивного («особистосного») знання, так і об'єктивних даних. Різні методи проведення експертизи, на думку вченого, розрізняються, насамперед, *співвідношенням* цих двох базових складових експертного процесу» [206, с. 72–73]. По-друге, «повністю вилучити один з компонентів навряд чи можливо (та й не потрібно) – навіть в інтуїтивній «особистій думці» *експерт завжди спирається* (хай і в неявній, «згорнутій» формі) на ті чи інші *об'єктивні дані*; а спроба повного виключення суб'єктивної складової рівносильна відмові від експертизи як такої і підміна її процедурами порівняння з еталонами, обчислення по заданому алгоритму і т.п.» (курсив наш – В. Р.) [206, с. 73].

Варте уваги й те, що відзначений нами досить вдалий підхід С. Братченка в дослідженні сутності та специфіки наукової експертизи, повністю корелює з підходом і концептуальними висновками іншого відомого вченого – О. Філіпова, який спеціально досліджував сутність і специфіку саме політичної

експертизи. В статті «Порадники суверена», останній в процесі аналізу специфічних особливостей професійної діяльності політичного експерта, які якраз відрізняють його від політичного аналітика, зазначає, що сучасний «вчений, – це ідеальний спостерігач, реєстратор і аналітик того, що відбувається, але аж ніяк не учасник» [208, с. 110]. В той час як політичний експерт, на відміну від політичного аналітика, – активний учасник того, що відбувається. Саме тому, він «не є вченим в повному розумінні цього слова (він цілком може бути *також і вченим*, але його дії, і, говорячи трохи застарілою мовою соціології, його *соціальна роль* не тотожня діям і ролі вченого), але посилається на науку, використовує її результати і її поняття» [208, с. 107].

Сумнівний характер політологічної експертизи «посилюється тією простою обставиною, що ні одне із суджень, які формулюються в її руслі, не є суто науковим поясненням або передбаченням, реєстрацією спостережень або нейтральним узагальненням» [208, с. 111]. «Це не означає, що вона обов'язково хибна і не ефективна. Вона всього лише займає місце, яке могли б займати судження про політичну реальність, які дійсно *імпортуються* із системи науки, які асимільовані для потреб сучасної комунікації і які відповідають реальним потребам в експертизі» [208, с. 111].

На наш погляд, на користь такого розмежування професійних функцій політичного експерта і політичного аналітика як самодостатніх суб'єктів наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень свідчить, перш за все, той незаперечний факт, що «...досвід накопичується повільно, а події в багатьох сферах аналізу, в багатьох випадках несуть в собі унікальні мобільні характеристики» [209, с. 64].

Проте, вплив згаданого фактору на розмежування професійних функцій політичного аналітика і політичного експерта в процесі дослідження політики ніхто із сучасних політологів, якщо не враховувати нашу скромну спробу, належним чином не аналізував. Принаймні, як вже було показано вище, в сучасній науковій та навчальній політологічній літературі й досі немає сталих визначень спеціалістів-аналітиків, які забезпечують експертно-аналітичний

процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Винятком є хіба що сучасна прикладна соціальна психологія, де на сьогодні явно окреслились два основних досить продуктивних, на наш погляд, підходи в процедурно-рольовій характеристиці суб'єктів експертно-аналітичного процесу – *інженерний* і *клінічний*. Одні автори беззастережно відносять їх до сфери прикладної психології, інші – до соціології. В останньому випадку інженерів називають *engineering sociologists*, клініцистів – *clinical sociologists*. І хоча термін «клініка» частіше використовують медики та психіатри, першим соціологом – клініцистом по праву вважають Еміля Дюркгейма [165, с. 180]. Якраз практика проведення соціологічних досліджень вперше їй показала: *загальне*, що об'єднує інженера-соціолога і соціолога-клініциста – це можливість запозичувати один в одного і з успіхом використовувати в своїй професійній діяльності найрізноманітніші методи і процедури наукового дослідження соціальних проблем. Мова йде про те, що і перший і другий, коли реалізують покладені на них аналітичні завдання так чи інакше використовують в цьому процесі все розмаїття існуючих кількісних і якісних методів та процедур наукового дослідження.

Тим не менш, різниці в професійній діяльності інженера-соціолога і соціолога-клініциста є, і вони, як показують відповідні профільні дослідження, досить суттєві. Вказані відмінності проявляються, насамперед, в тому, що інженер-соціолог для досягнення поставленої мети дослідження *найчастіше* використовує у процесі своєї професійної діяльності звичайну *статистику* і переважно *кількісний* аналіз змінних величин, а соціолог-клініцист – переважно *якісні* методи і процедури досліджень [165, с. 180–181].

Тим самим відбувається і неминуча при цьому диференціація і спеціалізація їх професійних функцій. Якщо в коло професійних обов'язків першого входить розв'язання питань, пов'язаних з організацією і збором вихідної первинної інформації: рішення проблем вибірки, конструювання опитувальника і техніки опитування, то в коло безпосередніх обов'язків

другого – управлінське консультування. А саме: на основі отриманої інженером-соціологом первинної наукової інформації – освічувати і навчати клієнта (замовника) знімати психологічний опір організаційним нововведенням, що виникають [165, с. 181].

Окрім цього, відмінність й досить таки суттєва, виявляється ще і в тому, що інженер-соціолог, як до речі, і політичний аналітик, в своїй професійній діяльності оперує скоріш очевидним аніж латентним і лише тільки тією кількісною інформацією, яку він сам *особисто* отримав в процесі виконання безпосереднього польового соціологічного опитування. [165, с.180]. В той час як соціолог-клініцист, використовуючи переважно якісні методи і процедури аналізу, цікавиться, подібно політичному експерту, глибоко прихованою від нас сутністю явищ, розкриває латентні змінні величини і з'ясовує відхилення (патологію) реальних процесів [165, с. 181]. Його безпосереднє завдання полягає в тому, щоб «поставити діагноз, запропонувати альтернативу, проконсультувати і окреслити терапевтичні заходи» [165, с. 180]. Саме тому, на відміну від інженера-соціолога, він, найчастіше, як і політичний експерт, оперує в цьому процесі не кількісними, а якісними методами і процедурами аналізу. Отже, можна зробити висновок про те, що в професійній діяльності сучасного соціолога-інженера, який використовує переважно кількісні методи й процедури дослідження і сучасного соціолога-клініциста, який використовує переважно якісні методи і процедури дослідження, можна спостерігати ті ж самі тенденції диференціації і спеціалізації професійних функцій, які були нами виявлені в процесі дослідження особливостей професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики. Разом з тим, загальне, що об'єднує згаданих нами суб'єктів пізнання, незалежно від їх назви і наукової галузевої належності, це те, що вони, як і методи та процедури дослідження, які ними використовуються, органічно взаємопов'язані і взаємообумовлені один з одним в будь якому науковому процесі.

Таким чином, є всі підстави ще раз переконатися в тому, що сучасний політичний експерт також як і сучасний політичний аналітик, використовує в процесі аналізу політичних проблем як кількісні так і якісні методи та процедури дослідження. Завдяки цьому і сама наукова експертиза також розвивається сьогодні в двох основних напрямках: з одного боку – в руслі більш точних вимірів і застосування суворо формалізованих методів і процедур дослідження, а з іншого – за підтримки гуманітарної парадигми і з застосуванням якісних методів і процедур аналізу соціально-політичних проблем. При цьому останні, в силу вказаної їх адекватної природної сутності є *домінуючими* в професійній діяльності політичного експерта як самодостатнього суб'єкта експертно-аналітичного процесу. Головна особливість його професійної діяльності полягає, насамперед, у здійсненні за допомогою якісних методів і процедур дослідження, специфічного, творчого виду аналітичної діяльності – *синтезу тієї первинної наукової інформації*, яку виробив політичний аналітик для наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Значимість цього виду аналітичної професійної діяльності в процесі прийняття політичних рішень полягає, насамперед, в тому, що «синтез вчить бачити ціле. Він зорієнтований на виявлення не речей, а зв'язків між ними, не миттєвих станів, а закономірностей взаємовідносин» [210, с. 133]. До того ж, закономірностей ключових, які напряму визначають динаміку поведінки всіх учасників політичної ситуації, що склалася, а, відповідно, й саму специфіку процесу підготовки, прийняття та реалізації того чи іншого політичного рішення. Невипадково, в популярному німецькому політологічному словнику під час характеристики специфічних особливостей професії політичного експерта цілком справедливо, на наш погляд, робиться основний акцент, насамперед, на тому, що експерт – це «особа, яка на основі спеціальних знань та / або досвіду, що вона має, залучається для інформування, поради або допомоги. Рада експертів незамінна в політичних процесах прийняття рішень, при проведенні слухань і т. д.» [211, с. 679].

У зв'язку з цим, виникає природне питання: які ж конкретні професійні якості повинен мати політичний експерт, щоб він міг виконувати покладені на нього зазначені творчі процедурні функції і, тим самим, виправдовувати свою незамінність в процесі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень?

Якщо розглядати професійні якості політичного експерта з позицій ідеальних вимог, що висувають до нього як до аналітика політики, який перебуває на державній службі, то вони, як свідчать дослідження канадського професора Пола Брауна, містять шість основних груп: 1) знання, 2) організаційні вміння, 3) технічні навички, 4) інтелектуальні здібності, 5) здатність до спілкування та 6) особисті якості [212].

1) Знання

Аналітик політики:

Ознайомлений із правовою базою (конституція, закони та нормативні акти), політичними та урядовими пріоритетами (зайнятість, проблеми молоді, соціальні програми, фінансові проблеми, регіональна політика, міжнародна торгівля) та іншими важливими для суспільства питаннями.

Розуміє колективні та індивідуальні службові обов'язки свого керівництва (міністрів, заступників міністрів та помічників заступників міністрів) та кабінету.

Знає структуру, процеси та ключових гравців в уряді, державній службі та власному міністерстві.

Розуміє компоненти процесу вироблення політики та взаємозв'язки між центральними органами, федеральним урядом та іншими рівнями уряду.

Розуміє зв'язки між зовнішніми компонентами, такими як центральні та місцеві організації та групи інтересів.

Розуміє важливість впливу політики на дії власного міністерства та інших державних органів та організацій.

Знає, як розробити політику, враховуючи фактори середовища та політики.

Має сучасні знання у сфері своєї роботи.

2. Організаційні вміння

Здатний установлювати відповідні пріоритети та кінцеві строки для проектів і дотримуватися або змінювати їх.

Здатний отримувати достовірну інформацію і вчасно надавати її клієнтові.

Здатний знаходити баланс між якістю та вчасністю результатів багатьох проектів або справ.

Здатний забезпечувати розробку політики, її втілення та оцінку.

3. Технічні навички

Знає, коли і як використовувати відповідні інструменти дослідження та аналітичні методики (теоретичне та практичне дослідження, статистику, моделювання, аналіз тенденцій, прогнозування).

Ознайомлений із сучасною інформацією щодо технічних змін та їх впливу на можливості та перешкоди в майбутньому.

4. Інтелектуальні здібності

Має жвавий, дисциплінований інтелект, збагачений нещодавньою освітою та/або досвідом.

Чітко мислить, уміє пояснити складне простими словами та переходити від абстрактного (концептуалізація) до практичного (втілення).

Здатний мислити стратегічно: у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі; вертикально, горизонтально, глобально, міжсекторально та міждисциплінарно; щодо місцевих, регіональних, національних та міжнародних питань.

Має виняткові інтегративні, синтезувальні та аналітичні навички.

Здатний зважувати та узгоджувати протилежні інтереси, погляди та інформацію.

Інтерпретує інформацію з різних джерел; бачить взаємозв'язки.

Вміє визначати альтернативи, тенденції, проблеми, симптоми, причини та наслідки.

Є інтелектуально гнучким.

Творчі здібності:

Є допитливою людиною з розвиненою уявою й творчим мисленням.

Здатний знаходити нові і водночас практичні вирішення проблем.

Систематично перевіряє нові ідеї та заново оцінює їх.

5. Здатність до спілкування

Стосунки з людьми.

Здатний ефективно працювати як у колективі, так і самотійно.

Підтримує гарні стосунки з людьми й на державній службі, і за її межами.

Професійно збирає інформацію в державних органах та за їх межами, демонструючи готовність до співпраці та відкритість до інших поглядів та нової інформації.

Ділиться інформацією із зацікавленими сторонами як у державних органах, так і за їх межами.

Дипломатичний, толерантний і терпеливий.

Використовує консультації, поєднуючи зі знаннями та ідеями, щоб розробляти рішення.

Підтримує численні зв'язки у сфері розробки політики у внутрішньому та зовнішньому середовищі (колеги, науковці, групи інтересів).

Комунікація.

Здатний розуміти різні аудиторії та узгоджувати засоби та стилі комунікації.

Має відмінні навички письмової роботи – від письмового викладу своїх думок до одержання кінцевих продуктів.

Здатний спілкуватися усно і є активним слухачем.

6. Особисті якості

Витривалість та вміння долати стрес.

Намагається вести здоровий спосіб життя, щоб виконувати свої обов'язки енергійно та з ентузіазмом.

Здатний працювати в ситуації непевності, змін, хаосу та браку часу.

Етика та моральні цінності.

Демонструє об'єктивність, професіоналізм, добропорядність та щирість у стосунках із людьми на всіх рівнях.

Самовдосконалення.

Активно шукає можливості для поповнення свого інтелектуального багажу та постійно вчиться як на роботі, так і на формальних навчальних програмах.

Ці вимоги, робить висновок П. Браун, розроблені для використання в системі управління людськими ресурсами (відбір, навчання, просування по службі, тощо). Вони не повинні бути обов'язковими для окремого аналітика політики. Ці вимоги можна розглядати для цілого колективу аналітиків, у якому їхні спільні вміння повинні відповідати цим вимогам або навіть перевищувати їх. І головне, ці вимоги можуть видозмінюватися залежно від специфіки окремих міністерств і для окремих типів досліджень політики, які там проводяться, оскільки вимоги до знань та навичок залежать від рівня та типу виконуваної роботи [212].

Подібною точки зору дотримується і російський вчений М. Хрустальов, вважаючи, що «ступінь диференціації профільної спеціалізації досить велика, що ставить перед організаторами колективних та групових експертиз проблему визначення відносного поєднання експертів різних категорій для того, щоб забезпечити всебічне вивчення досліджуваного об'єкта» [25, с. 92–93]. Тому, особливу роль у цьому процесі, природно, відіграє суворий відбір експертів. Справа в тому, що збільшення кількості учасників подібних експертиз аж ніяк не підвищує, а іноді й знижує точність результату. У цьому випадку зростає ймовірність введення до складу експертів осіб, які не відповідають тим вимогам, які висуваються до експерта. Про які ж конкретні вимоги йдеться в цьому разі?

На думку М. Хрустальова, всю сукупність тих якостей, які повинен мати політичний експерт для здійснення своїх процедурних функцій, можна розділити на чотири основні групи: компетентність, професійний досвід,

інтелект і характер [25, с. 92]. Вихідною вимогою до експерта є професійна компетентність, тобто наявність великого обсягу спеціальних знань, бо експерт – це насамперед висококваліфікований фахівець у певній предметній галузі. Однак, тільки цієї якості для політичного експерта явно недостатньо. З огляду на комплексну природу політики йому необхідні також досить глибокі знання в низці суміжних галузей (економіці, праві, військовій справі).

Таким чином, потенціал компетентності експерта-політолога містить дві складові: профільну і сполучену.

Незважаючи на те, що профільна складова є, безперечно, домінантною, значення сполученої теж досить велике, оскільки від її стану безпосередньо залежить така якість експерта, в тому числі й політичного, як ерудованість. Неерудований фахівець політичним експертом бути не може. Якраз на цю обставину, ще в 1863 році звертав увагу Д. Каченовский – відомий на той період часу український вчений-правознавець і політолог. «Мистецтво, писав він, це зазвичай є плід політичної досвідченості та знання людей» [36, с. XI]. «Без ґрунтовних відомостей в юридичних і політичних науках... важко вирішити нове питання, скласти проект трактату і сприяти зміні в практиці звичаю» [36, с. XI].

Іншими словами, недостатній рівень ерудиції, навіть за наявності широких і глибоких професійних політологічних знань, різко обмежує процедурні можливості експерта, перетворюючи його в джерело суто фактологічної інформації, тобто політичного аналітика. Для того, щоб високий потенціал компетентності політичного експерта був повністю реалізований, його необхідно підкріплювати не тільки конкретним досвідом прикладного політичного аналізу, націленого на підготовку, прийняття та реалізацію політичних рішень, а й участю в реалізації профільних науково-дослідних програм. «Професіоналізм експерта, – слушно зауважує із цього приводу вже згаданий нами М. Хрустальов, – в кінцевому підсумку виявляється в наявності в нього оптимального поєднання знань і навичок» [25, с. 93].

Формування цього поєднання має деякі особливості. По-перше, відпрацювання аналітичних навичок завжди супроводжується накопиченням знань, але не навпаки, тобто ніяке накопичення знань само по собі не веде до вироблення даних навичок. Більше того, накопичення знань про досліджуваний об'єкт завжди має якусь раціональну межу, яку можна кваліфікувати як «поріг інформаційного насичення», перехід за яку, не підвищує, а знижує аналітичні можливості. Справа в тому, що цілком природне прагнення отримати гранично повну інформацію поступово і навіть усупереч волі дослідника концентрує його увагу на все більш дрібних деталях ситуації, що аналізувалася, і це досить часто призводить до втрати цілісного уявлення про неї. По-друге, поповнення знань потребує значно меншої витрати часу і зусиль, ніж відпрацювання аналітичних навичок. Відповідно їх втрата або ослаблення можуть виявитися непоправними, чого ніяк не можна сказати про знання.

Отже, можна зробити висновок, що інтелектуальний рівень політичного експерта завжди достатньо високий, оскільки без цього він не зміг би виконувати свої специфічні функції в експертно-аналітичному процесі і залишався б тільки більш-менш кваліфікованим спеціалістом із проблем підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Разом із тим, як дуже точно зауважив М. Хрустальов, «це не виключає, а передбачає наявність якісної різнорідності інтелекту. З огляду на те, що експерти використовують логіко-інтуїтивний метод дослідження, сутнісні відмінності їх інтелекту зумовлюються співвідношенням логічних здібностей та інтуїції» [25, с. 94]. Вихід за межі норми приводить до появи фахівців із видатними логічними здібностями або високорозвиненою інтуїцією. Виходячи із цього, вчений пропонує здійснити їх типологію – поділити експертів на ординарні та неординарні, і останніх на експертів-раціоналістів і експертів-інтуїтивістів. Ординарний експерт має гарні аналітичні та середні (рідше гарні) прогностичні можливості. Експерт-раціоналіст – відмінні аналітичні й гарні прогностичні можливості, а експерт-інтуїтивіст – середні (рідше – гарні) аналітичні й відмінні прогностичні можливості [25, с. 94].

Таким чином, говорячи про участь у науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень ординарних експертів, можна стверджувати, що, в принципі, вони можуть забезпечити надійні аналітико-прогностичні результати, а неординарні, у свою чергу, – видатні. Невипадково Кетрін Мілкмен, Доллі Чаг і Макс Базермен, досліджуючи проблему впливу інтуїції на процес прийняття науково обґрунтованих рішень, зазначають: «Чим більше ми розуміємо вплив інтуїції на процес прийняття рішень, тим глибше ми намагаємося зануритись у винахід нових стратегій, які будуть ґрунтуватися на досвіді» [213, р. 9–10].

Це викликано тим, що значну частину процедурних функцій, що відіграють визначальну роль в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково політичних рішень, неможливо реалізувати мовою математики. Винахід комп'ютерів і використання їх у математичному моделюванні спочатку створили ілюзію, що якраз за їх допомогою вдасться хоча б у принципі уникнути інтуїтивного характеру вибору оптимального рішення. Проте практика досить чітко показала – подібні надії безпідставні, до того ж, навіть у випадках так званого раціонально мотивованого вибору.

Як переконливо доводить у своїх роботах О. Ларічев, комп'ютерні, математичні та інші методи формалізації процесу вибору оптимальних варіантів управлінських рішень є лише допоміжним засобом для осіб, які беруть остаточний варіант їх вибору, а основним методом розробки їх моделі був і залишається інтуїтивний [214, с. 190]. І це не дивно, оскільки інтуїтивні судження використовуються в цьому процесі вже на етапі формалізації вихідних даних, зокрема, при виборі істотних факторів для побудови моделі [215, с. 75]. І продовжують використовуватися в цьому циклічному за своїм характером процесі в другій фазі, де також потрібна наявність неформального інтуїтивного моменту, оскільки складання моделі прогнозованого об'єкта – це винахід нового, а єдиний метод, який може допомогти вийти за межі вже відомого, – інтуїція [216, с. 179].

Особливість реалізації творчої інтуїції, в тому числі і в процесі вироблення оптимальних варіантів політичних рішень, якраз і полягає в знаходженні тих невидимих сутнісних основ, які дуже далекі від поверхового вивчення. Інтуїтивно-творчий суб'єкт виділяє не тільки окремі властивості і взаємозв'язки предметів, а й вихоплює те специфічне, істотне, на перший погляд, приховане від сприйняття, що власне і дозволяє відрізнити інтуїтивне від строго аналітичного [217, с. 195]. Творча інтуїція – особливий вид світогляду, світовідчуття, креативного пошуку. Кожному акту творчості властивий свій ступінь інтуїтивного осяяння. Так звана «буденна» інтуїція допомагає приймати правильні рішення, знаходити єдино правильний вихід зі складної життєвої ситуації, орієнтуватися в межах розв'язання повсякденних завдань. Евристична інтуїція характеризується усвідомленням абсолютно нових шляхів розвитку, оригінальних методів і планів дій, що не потребують логічного обґрунтування [217, с. 197].

Разом з тим, як слушно зауважує А. Іванов, не можна відносити інтуїцію до чогось протилежного раціональним знанням, оскільки «... вона цілком гармонійно поєднується з раціональним пізнанням аж до висунення на перший план поняття «раціональна інтуїція» (або інтелектуальна інтуїція), без якого новоєвропейський раціоналізм (від Р. Декарта до Е. Гуссерля) просто не може обійтися. Інтуїтивне пізнання через це не ірраціональне, а скоріше *позараціональне*, тобто *доповнює* (курсив наш – В. Р.) раціональне пізнання на зразок того, як гуманітарна раціональність доповнює понятійну» [218, с. 503]. На користь цього свідчить насамперед сама природа раціонального у сфері мислення. «Призначення мислення, пише з цього приводу Я. Кохан, – виводити правильні висновки із заданого знання (засновків). Якщо мислення деякого суб'єкта цілком виконує своє призначення, ми схильні характеризувати його як самоузгоджене або раціональне. З іншого боку, існують ситуації, в яких суб'єкт намагається не дізнатися щось про світ, відштовхуючись від наявного в нього знання, а лише утвердитися у своєму (позитивному, негативному чи байдужому) *ставленні* до когось або чогось (особи, явища дійсності, окремої

думки чи цілої доктрини). Інтуїтивно мислення, що здійснюється з метою утвердження у ставленні, ми й називаємо ірраціональним: воно не служить пізнавальним цілям, але переслідує цілі оцінкового характеру» [219, с. 149].

Таким чином, розглянувши й уточнивши наші уявлення про основних суб'єктів експертно-аналітичного процесу та природу раціонального у сфері їх мислення, відзначимо, що в науковій літературі ще й досі немає загальноприйнятої концепції, яка б давала можливість переглядати та аналізувати сам механізм дії інтуїції [220, с. 127].

Тим не менш, уже відомо, що у творчому відношенні механізм дії інтуїції не тільки дуже складний, на що справедливо вказують Н. Белякін і Е. Черепанов [221, с. 100–101], але й досить тривалий, який тягнеться від моменту усвідомлення проблеми і до одержання відповіді, тобто від етапу підготовки до осяяння. Дуже вдало, на наш погляд, сутність цього процесу охарактеризував ще в 1926 році американський дослідник Грехем Воллес, який запропонував оригінальну схему процесу творчого мислення, сформулював її на основі аналізу професійних даних відомих науковців – німецького фізіолога, фізика та математика Германа Гельмгольца та французького математика Анрі Пуанкаре. Г. Воллес виділив у цьому процесі чотири основні стадії.

Перша стадія – підготовка. Вона містить збір потрібної первинної інформації про проблему, свідомі пошуки її розв'язання та обмірковування. (Філософський досвід говорить про це іншими словами: потрібен період, коли нічого не виходить, коли ти думаєш, робиш спроби, але вони ні до чого не приводять, неначе б'єшся головою об стіну).

Друга стадія – інкубація. Виношування проблеми. Період уявного застою. Насправді триває глибинна підсвідома робота над завданням, причому на рівні свідомості людина може про неї навіть не думати. (Філософський підхід: коли посадив, полив – не висмикуй, щоб подивитися, що виходить. Дай Природі зробити свою справу).

Третя стадія – просвітління. Натхнення, відкриття, інсайт. Настає завжди несподівано, миттєво й подібно до різкого стрибка. Рішення цієї миті народжується у вигляді символу, думки-образу, який важко висловити.

Четверта стадія – перевірка. Образ втілюється в слова, думки вишиковуються в логічній послідовності, відкриття науково обґрунтовуються. Мить осяяння (інсайт), народження ідеї є кульмінацією інтуїтивного творчого процесу [222, с. 9–10]. І досі він залишається невловимим, загадковим, майже містичним. Напевно, на думку Г. Воллеса, він завжди буде оповитий таємницею. «Якби таїну осяяння пощастило розгадати і його можна було б відтворити, – зазначає науковець, – то великі відкриття здійснювалися б за бажанням, за інструкцією, на замовлення [222, с. 11]. Відповідно, легко доступним стало б і розв'язання будь-яких життєвих проблем, і здобуття нових знань про світ, і розуміння глибоких істин – усе те, що, зазвичай, дається нам великими зусиллями (за високу ціну). Хоча і філософи, і психологи погоджуються в головному: шлях, який веде до осяяння (інсайту), загалом відомий. Треба наполегливо й зосереджено працювати над конкретною проблемою – усебічно досліджувати її, намагаючись отримати максимум інформації, знову й знову розмірковувати про неї, пристрасно прагнучи знайти рішення, водночас не чіплятися за це своє бажання [222, с. 11]. Розуміння може бути у вигляді інсайту, здогадки, коли у свідомості залишається лише його результат, а процес «вхопити» майже неможливо [223, с. 141].

Інакше кажучи, внутрішнє осяяння суб'єкту наукового дослідження політики є результатом довготривалої неусвідомлюваної праці. Певний час слід жити ідеєю (проблемою), не знаходячи розв'язання, і невдовзі, однієї прекрасної миті воно прояснить свідомість, наче спалах блискавки, і принесе із собою незвичайне за силою переживання усвідомлення, ясності, злету, прориву, щастя. Саме тому, можна погодитися з дослідниками, які відзначають, що експертному виду професійної аналітичної діяльності «можна навчатися, але не можна навчитися, оскільки це можливо лише за наявності здібностей та винятково шляхом тренінгів (проблемою залишається самоосвіта як

самовдосконалення)» [140, с. 20]. Принаймні політичному експертові, на відміну від політичного аналітика, слід, на думку фахівців, не менше десяти років для формування в нього тісно пов'язаних бази знань і когнітивних схем, а для оцінювання рівня його фахової підготовки науковці навіть сформулювали спеціальне поняття «інтелектуальний поріг», що означає потребу наявності мінімального рівня розвитку інтелекту, який дозволяє йому виконувати професійні завдання [224, с. 232].

Разом із тим, говорячи про переваги саме експертних методів та процедур в дослідженні політичних проблем і їхнє превалювання над раціональними методами та процедурами, слід пам'ятати, що не варто зайвий раз перебільшувати їхню процедурно-функціональну роль і значення, як і не слід применшувати роль і значення раціональних методів та процедур, тому що в реальній практиці підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень ці різні методи й види професійної аналітичної діяльності органічно залежні й взаємозумовлені. Достатньо в такому разі вказати хоча б на той факт, що аналіз і опрацювання отриманої експертної інформації проводять за допомогою математичного апарату, досконалість якого значним чином визначає й успішність застосування методу експертного оцінювання [225, с. 15].

Тому, мова має йти скоріше про досягнення якогось ідеального балансу для використання раціональних та інтуїтивних методів аналізу й отриманих у такий спосіб знань для забезпечення експертно-аналітичного процесу, а також досягнення такого ж балансу й у реальній процедурно-функціональній професійній діяльності політичного аналітика й політичного експерта з урахуванням того реального місця, яке вони посідають в системі суспільного поділу праці. Це зумовлено, по-перше, самою специфікою експертного знання. Жодне з означених в її руслі суджень *не є*, як це вже було доведено нами, суто науковим поясненням або пророкуванням, реєстрацією спостережень або нейтральним узагальненням. А, по-друге, потреба досягнення зазначеного балансу зумовлена тим, що політична експертиза, як вже також відзначалося, виконує в системі спільної з політичним аналітиком праці специфічну

функціональну роль імпортера із системи науки відповідних суджень про політичну реальність, асимільованих для потреб поточної комунікації й реальних потреб, а вихідні базові наукові знання за допомогою суворо формалізованих методів та процедур, пропонує політичний аналітик.

Разом із тим, заради об'єктивності, варто зазначити, що в реальній практиці забезпечення експертно-аналітичного процесу досягти такого ідеального функціонально-рольового балансу професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта дуже складно, а часом і неможливо взагалі. Але, як ми вже переконалися, обмежувати здійснювання всього експертно-аналітичного процесу лише політичними аналітиками або політичними експертами теж не можна. До того ж, це буде суперечити природним процесам диференціації та інтеграції політологічних галузей наукового знання і їхнього прикладного використання. Вихід вбачаємо не стільки у вдалому поєднанні цих двох основних способів аналізу й застосуванні в експертно-аналітичному процесі так званого комбінованого методу [200, с. 49], скільки в їх подальшому системному розвитку, інституціоналізації й удосконаленні обох галузей знання з відповідною професійною підготовкою політичних аналітиків і розвитком процесу рекрутування політичних експертів, у тому числі із середовища професійного кадрового корпусу незалежних аналітичних і експертних політологічних центрів.

Підсумовуючи викладене раніше, зазначимо, що політичний експерт як носій специфічного виду соціально-професійної аналітичної діяльності є можливим лише в контексті безпосереднього суспільного поділу праці з політичним аналітиком, що припускає диференціацію осіб, які беруть участь в аналітичному процесі, за критерієм наявності або браку в них того чи іншого особливого набору знань, умінь і навичок, що забезпечує виконання специфічних завдань. Це, у свою чергу, підтверджує не лише теорія, а й практика політичної експертизи, особливо в науковому прогнозуванні політичних подій і ситуацій, де інтуїція була й залишається єдиним засобом подолання «вузьких місць» суто формально-логічних побудов, тому що лише

вона здатна осягти гнучкі, мінливі й складні явища життя. Відповідно, як зазначає А. Кокошин [200, с. 48], розробка й застосування відповідних методик (сценаріїв «Дельфі» та імітаційних ігор без застосування ЕОМ) ґрунтується в реальному експертно-аналітичному процесі на таких положеннях: а) для того щоб передбачати, зовсім не треба розуміти й повністю пояснювати сьогодення й майбутнє; б) фахівець із тієї чи тієї проблеми завжди знає й готовий повідомити про майбутнє більше, ніж він може обґрунтувати й довести.

На наш погляд, ці дві емпірично доведені закономірності, як і все викладене, підтверджують не лише специфіку професійного статусу політичного експерта, його особливу процедурно-функціональну роль в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, але й той незаперечний факт, що він, як і політичний аналітик, є *самодостатнім* суб'єктом цього циклічного процесу, оскільки у своїй професійній діяльності спирається на профільні, вироблені вже самим *аналізом політики* експертні методи та процедури аналізу, власні інтелектуальні здібності, фахові знання й досвід. Саме тому, інститут політичної експертизи постає не лише невід'ємним елементом наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, але й, що не менш важливо, самостійним видом професійної аналітичної діяльності.

Д. Веймер та Е. Вайнінг щодо цього досить слушно зазначили, що «ще не так давно, якихось п'ятнадцять років тому, мало хто із зайнятих аналізом політики, усвідомлював свою належність до професії „аналіз політики”; ще менше фахівців було на посаді під назвою „політичний експерт”» [226, с. 22]. «Однак, протягом останніх років почала з'являтися така професія, як „політичний експерт”. Багато експертів-практиків, фахівців із різних дисциплін, об'єдналися з викладачами вищих навчальних закладів у професійну організацію – «Асоціацію аналізу державної політики та управління» і вже існує професійна спілка політичних експертів» [226, с. 23]. «Поступово й державне управління стало спиратися і на аналіз політики. Однією з причин цього є те, що великі відомства і не чіткі законодавчі повноваження, пов'язані з

розширеною роллю держави в суспільстві, вимагають від адміністраторів вибору політики з-поміж кількох альтернативних варіантів, і тому вони стають споживачами і виробниками аналізу політики, пов'язаної з їхніми відомствами. Друга причина полягає у звичайному бракові ясної межі між політикою і управлінням (всупереч погляду Вудро Вільсона). Управлінець повинен бути здатним у рамках політичного процесу забезпечити ресурсами і захищати постанови, які треба втілити в життя. Аналіз політики може допомогти у виконанні цих завдань» [226, с. 20]. Однак, ця професія ще молода, і ті, хто вважає себе належним до неї, – лише маленька частка фахівців, що практично беруться до мистецтва аналізу політики.

Разом з тим, підкреслюють науковці, «Аналіз політики – це настільки мистецтво й ремесло, наскільки й наука. Як талановитий портретист повинен уміти застосовувати свою майстерність у межах певного естетичного бачення, так і талановитий політичний експерт повинен уміти застосовувати свої основні знання і навички в рамках достатньо послідовного і реалістичного погляду на роль держави в суспільстві» [226, с. 28]. А тому, на думку Д. Веймера та Е. Вайнінга, щоб успішно з'єднати в одне ціле мистецтво й ремесло аналізу політики, для політичних експертів важливою є підготовка в п'ятьох сферах.

По-перше, експерти мають знати, як збирати, впорядковувати і передавати інформацію за обставин, коли треба суворо дотримуватися кінцевих термінів, а доступ до потрібних людей обмежений. Вони повинні вміти розробити стратегію швидкого розуміння природи політичних проблем і діапазону можливих рішень. Вони також повинні вміти якісно визначити можливі витрати і вигоди при альтернативних рішеннях, а також передати свої оцінки клієнтам. По-друге, експертам потрібне бачення того, як поставити усвідомлені суспільні проблеми в певний контекст. Іншими словами, експертові потрібне бачення, що охоплює як неспроможності уряду, так і неспроможності ринку. По-третє, експертам потрібні технічні навички, які б дозволили їм краще передбачати й надійніше оцінювати наслідки політичних альтернатив. Основними джерелами для здобуття таких навичок служать

наукові дисципліни – економіка і статистика. По-четверте, експерти повинні розумітися на політичних реакціях як індивідів, так і організацій, щоб мати змогу прогнозувати прийняття рішення (а може і сприяти йому) й успішне втілення в життя певної політики. Розуміння світогляду клієнтів і можливих опонентів також дозволяє експертам ефективніше розставляти докази та аргументи. І, нарешті, експерти повинні дотримуватися певних етичних норм, які вочевидь відображають їхні стосунки з клієнтами. Вони часто опиняються перед дилемою, коли вподобання та інтереси клієнтів суттєво розходяться з уявленнями про державні інтереси самих експертів [226, с. 29–30].

Таким чином, зазначена нами закономірність зумовленості експертно-аналітичного процесу метою політичного аналізу та природою використовуваних у ньому методів і процедур, згодом проявилася не лише в нових видах професійної діяльності, але й через розвиток процесу диференціації та інтеграції політичної науки, втілилась у відповідній інституціоналізації самостійної галузі політичного знання – *аналізі політики* як прояві своєрідної єдності *загального* (політичному аналізу) й *особливого* (аналізу політики) – в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень.

Загальним виявилось те, що формалізовані та експертні методи та процедури, які використовують у політичному аналізі політичні аналітики та політичні експерти, згодом почали застосовувати на всіх фазах цього замкнутого циклічного процесу, без чітко зумовленої їхньої фазної або етапної межі застосування. До того ж, через складність і багатомірність досліджуваних політичних об'єктів в експертно-аналітичному процесі почали використовувати не окремий метод, а певну систему методів і процедур, які в реальному експертно-аналітичному процесі, зазвичай, не просто перекривають, а й доповнюють і зумовлюють одне одного в процедурно-функціональному аспекті. Саме такими взаємодоповнювальними методами та процедурами і є експертні методи та процедури в політичному аналізі, які, на відміну від традиційних раціональних методів, через свою, знову ж таки природну

специфіку, оптимізують увесь науковий процес дослідження політики. Посідаючи в цьому єдиному процесі особливе місце, експертні методи й процедури підпорядковують частину загального – раціональні методи й процедури, що зумовлено їхньою природною сутністю, яка визначається саме в «експертно-аналітичному» процесі підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. Їхня панівна роль у цьому процесі, а передусім на фазі наукового прогнозування й розроблення оптимальних варіантів політичних рішень, саме й виявляється в процедурно-функціональному призначенні – здійсненні *синтезу* похідної аналітичної інформації, підготовленої політичними аналітиками за допомогою переважно традиційних раціональних методів і процедур. Цю закономірність досить влучно сформулював В. Вільямс, даючи визначення предмета аналізу політики як способу синтезу інформації разом із результатами досліджень з метою створення основи для прийняття науково обґрунтованих політичних рішень (з'ясування можливих альтернатив) і визначення майбутніх потреб в інформації, що стосується політики [226, с. 12].

Саме в процесі впливу експертних методів і за їх допомогою відбувається розвиток *загального* – експертно-аналітичного процесу в цілому. Але це своєрідне процедурно-функціональне підпорядкування *особливого загальному* має місце лише в межах того, якою мірою це особливе забезпечує розвиток і просування загального, оскільки специфічне завжди існує лише настільки, наскільки воно слугує загальному і сприяє його просуванню [227, с. 82].

У цьому, на наш погляд, і закладено діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість політичного аналізу й аналізу політики як прояв *загального й особливого* в експертно-аналітичному процесі. Їх цілісну єдність забезпечує не лише загальна процедурно-функціональна стратегічна мета: підготовка, прийняття й реалізації науково обґрунтованого політичного рішення, але й логіка здійснення самого наукового процесу пізнання політики за допомогою як кількісних так і якісних методів та процедур аналізу.

Отже, це означає, що хоча експертно-аналітичний процес і оптимізується за допомогою системи експертних методів і процедур, тобто *аналізом політики*, проте його предмет дослідження лише *відносно самостійний* і не може бути нічим іншим як *своєрідним варіантом виявлення предметної сутності* політичного аналізу.

Отже, проблематика предмету (і предметної сфери) так чи інакше неявно обмежена структурою передбачуваного можливого об'єкта дослідження. З іншого боку, вона вочевидь обмежена передбачуваним суб'єктом дослідження, якщо під предметом ми будемо розуміти даність об'єкта суб'єкту [228, с. 64]. Це означає, що в предметі наявні як істотні об'єктивні, так і суттєві суб'єктні структури. Це спричинено тим, що предмет не може актуально бути присутнім у світі суб'єкта, не будучи будь-яким чином даними цьому суб'єкту, тобто, не утворюючи якоїсь тією чи іншою мірою актуально-локалізованої даності. І, навпаки, суб'єкт може бути присутнім у світі об'єктів лише за умови, що його присутність актуалізовано його власною об'єктною даністю. «Незалежно від способу вирішення питання про співвідношення суб'єкту і об'єкту, – слушно зауважує А.Чусов, – об'єкт як невід'ємна зовнішня акту суб'єкта субстанція є необхідною смисловою конструкцією будь-якого предметного відношення, і ототожнити предмет і об'єкт можна лише за наївного, некритичного підходу. Безсуб'єктні онто-, гносео-, епістема- і методології просто не реалізуються, у реального знання повинен бути суб'єкт, а реалізація деякого предмета завжди передбачає відповідний тип суб'єкта» [228, с. 65].

Відповідно, в кожній конкретній науці, якщо говорити про розвиток її предмету й предметної сфери, є початкові або базисні об'єкти, на діях з якими засноване початкове виділення відповідної предметної сфери та створення компонентів теорії, які мають пряму емпіричну інтерпретацію. Даності цих об'єктів суб'єктам утворюють початкову предметну будову сфери. Ця будова визначає базову емпіричну реальність науки. При цьому предмет наукового розгляду може бути як фактом, так і артефактом, тобто, визначатися як незалежною від суб'єкта активністю чого-небудь само суцього чи зовнішнього,

так і активністю самого суб'єкта і його засобами. Але, в кожному разі, предметні сфери розвиваються, а їхні будова і склад змінюються насамперед за рахунок абстрагування. В зв'язку із цим утворюється шар абстрактної реальності теорії, який розширено відтворюється в наукових дослідженнях. Відносна самостійність суб'єкту, що розвивається, у взаємодії з об'єктом, що теж розвивається, виявляється, зокрема, в ідеалізації, тобто у створенні об'єктів, які не мають прямої емпіричної інтерпретації. Ідеалізовані об'єкти становлять новий шар наукової реальності – ідеалізовану реальність (наприклад Гільбертовий простір або нуль). Вартим уваги є й те, що нові предметні зв'язки виникають не тільки між об'єктами, які вже існують у межах предметної сфери, що розвивається, а й між принципово новими об'єктами, що належать різним реальностям. Зокрема, власне теоретичне пізнання виникає лише після введення необхідних предметних ідеалізацій [228, с. 65].

Стосовно характеристики предмету політичного аналізу, це свідчить про те, що здійснювана в межах його функціонально-процедурних аспектів професійна експертно-аналітична діяльність – це діяльність із продукування не лише знання «про процес», але й «в процесі» вироблення, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Тобто, це саме той випадок у науковому дослідженні політичних проблем і їх реалізації, коли науковий аналіз за допомогою суворо формалізованих методів і процедур може превалювати на фазі ініціювання й визначення проблеми й мети політичних рішень, а синтез, за допомогою експертних методів і процедур – на фазі прогнозування й вироблення оптимальних їх варіантів імплементації – як прояв *відносно самостійних способів* аналізу й відповідних *видів* професійної аналітичної діяльності.

У зв'язку з викладеним раніше, важливо виділити два доволі значні, з методологічної точки зору, процедурно-функціональні моменти в здійсненні самого експертно-аналітичного процесу за допомогою суворо формалізованих та експертних методів і процедур дослідження. З одного боку, кожен кваліфіковано здійснений (за допомогою зазначеної цілісної системи методів і

процедур) аналіз не лише виконує уточнювальну для певної, процедурно передбаченої фази функцію, але й через циклічний характер експертно-аналітичного процесу слугує подальшій реалізації накресленої стратегічної мети – підготовці, прийняттю й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. А, з іншого боку, – усі види діяльності, в тому числі й експертно-аналітична, у рамках кожної із цих фаз, що процедурно пов'язані між собою характеризуються своєю специфікою і мають *різні цілі*. Так, метою формулювання й аналізу проблеми є прогноз, а метою процесу наукового прогнозування – порада особі, яка приймає політичне рішення, щодо його можливих оптимальних варіантів імплементації.

Однак, при цьому надзвичайно важливо підкреслити і те, що навіть у цій дуже складній ситуації, в якій опинилися аналітики та експерти, такі види їх професійної діяльності, попри їхню відносну самостійність і специфічну особливість, у жодному разі не суперечать логіці наукового дослідження, на чому наполягає В. Тертичка [140, с. 9]. Не суперечать логіці наукового дослідження насамперед тому, що також здійснюються в рамках процедурно-функціональних меж політичного аналізу як взаємозалежні й взаємозумовлені аналітичні процеси. А саме: без ґрунтовної попередньої наукової роботи, що виконують політичні аналітики, політичним експертам неможливо здійснити науковий прогноз розвитку політичної ситуації, а пораду особі, яка приймає рішення, не можна розробити, в свою чергу, без здійснення наукового процесу прогнозування.

І, нарешті, без «Аналізу для політики» – найчастіше означеного в спеціальній літературі як «підготовчий» етап або «інформаційне забезпечення політичного аналізу» – є не можливим перехід до похідної фази цього замкнутого циклічного експертно-аналітичного процесу підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень, тобто, до формулювання й аналізу проблеми політичного аналізу.

Таким чином, на основі проведеного дослідження ми дійшли таких висновків.

1. Основним критерієм, що дає змогу розмежувати предметну сутність політичного аналізу й аналізу політики як теоретико-прикладних наукових дисциплін, є *природа* використовуваних ними методів і процедур як прояв діалектичної єдності *загального й особливого* в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Загальним є те, що формалізовані й експертні методи, які використовують в експертно-аналітичному процесі політичні аналітики й політичні експерти, застосовуються на всіх без винятку фазах цього замкнутого, циклічного процесу, без строго зумовлених їхніх фазових або етапних межах застосування. Через складність і багатогранність досліджуваних політичних об'єктів, в експертно-аналітичному процесі використовують не один окремий метод, а *цілісну систему* суворо формалізованих та експертних методів і процедур, які не просто перекривають, а взаємодоповнюють і взаємозумовлюють одне одного в процедурно-функціональному й цільовому розумінні. А тому, характеризуючи в цілому систему методів і процедур, які використовують у політичному аналізі як прояв того загального, що йому властиве, буде більш правильним і методологічно виправданим, про що вже йшлося [149, с. 33–34], згадувати про них не просто як про сукупність різних наукових методик, як це загальноприйнято в спеціалізованій літературі [61, с. 24], а скоріше, як про реальне функціонування *цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур*, за допомогою яких стає можливим дослідження конкретних політичних подій і ситуацій, створення науково обґрунтованих припущень щодо їхнього можливого розвитку.

2. Загальне, в остаточному підсумку, реалізується через *особливе* — через відносно самостійну політичну наукову дисципліну – *аналіз політики*, що має власну методологічну основу: *експертні методи й процедури* в аналітичному процесі. Їхня *панівна роль* у цьому процесі, особливо на фазі наукового прогнозування й розробки оптимальних варіантів політичних рішень, виявляється в процедурно-функціональному призначенні – здійсненні політичними експертами за допомогою переважно експертної системи методів і

процедур *синтезу* похідної аналітичної інформації, підготовленої політичними аналітиками за допомогою переважно суворо формалізованих методів і процедур аналізу. Тобто, це саме той випадок у процесі дослідження політичних проблем, коли аналіз, підготовлений політичними аналітиками за допомогою суворо формалізованих методів і процедур, може превалювати на фазі ініціювання й визначення мети політичних рішень, а синтез, здійснений політичними експертами за допомогою переважно експертних методів та процедур, – на фазі наукового прогнозування й вироблення оптимальних варіантів рішення як прояв *відносно самостійних* способів аналізу й видів професійної аналітичної діяльності.

3. Створення у 2004 р. Головної служби політичного аналізу в структурі Секретаріату Президента й Групи аналізу політики при Апараті Прем'єр-міністра України було, насправді, цілком своєчасним й науково обґрунтованим рішенням: перетинаючись на загальному для них проблемному полі – підготовці, прийнятті й реалізації політичних рішень, вони не лише взаємодіяли у цьому науковому процесі, але й водночас претендували на відносно самостійне наукове дослідження як загальних, так і окремих специфічних його сторін, граней і аспектів. Саме в цьому проявляється, з одного боку, *особливе* – відносна самостійність *аналізу політики* стосовно політичного аналізу, а з іншого – *загальне*, тобто, їхня процедурно-функціональна цілісна єдність якраз як цілісної системи певних методів і процедур професійної аналітичної діяльності політичних аналітиків і політичних експертів, що зумовлено замкнутим циклічним характером і *загальною стратегічною метою* експертно-аналітичного процесу – забезпеченням наукової основи підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень.

Враховуючи актуальність і недослідженість проблеми, яку ми аналізуємо, в наступному підрозділі роботи зосереджуємо зусилля не лише на докладнішому розгляді співвідношення предметних меж політичного аналізу й аналізу політики як відносно самостійних, теоретико-прикладних, політичних

наукових дисциплін, але й більш конкретної характеристики аналізу політики як специфічної підгалузі політичного аналізу.

3.2 Загальне та особливе у співвідношенні предметного поля політичного аналізу й аналізу політики як теоретико-прикладних, політичних наукових дисциплін

Як уже йшлося в попередніх підрозділах дисертації, однією з нерозв'язаних теоретико-методологічних проблем, які блокують процес інституціоналізації політичної аналітики в Україні, є невизначеність в політологічному дискурсі, в тому числі й українському, не лише категорії «політична аналітика», але й її похідних понять – «політичний аналіз» і «аналіз політики», які зазвичай як у науковій, так і навчальній літературі дослідники не розмежовують і розглядають частіше як синоніми [14, с. 9; 194, с. 37; 229, с. 340; 230, с. 391], а якщо й розмежовують, то в розумінні і трактуванні предметних меж цих теоретико-прикладних, політичних наукових дисциплін серед дослідників і досі немає єдності.

Так, характеризуючи місце і роль політичного аналізу й аналізу політики в дослідженні процесу підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, одні вчені вважають, що «зрештою, якісний аналіз політики зводиться до політичного аналізу» [7, с. 18], а інші, навпаки, стверджують, що «в окремих аспектах політичний аналіз є складником аналізу політики (як і соціальний чи економічний аналіз)» [140, с. 9; 231, с. 6]. Треті, (як, наприклад, це робить М. Буник в новітньому – 2015 р. навчальному посібнику з аналізу державної політики), пишуть, що ці «обидва види аналізу можуть переплітатися» [232, с.10]. Але їх потрібно і розмежовувати, оскільки «*Політичний аналіз* розглядає суспільні явища з політологічної точки зору і стосується широкого кола політичних інститутів та процесів (розвиток демократії, партійна діяльність, боротьба за владу, виборчі технології тощо), тоді як *аналіз політики* стосується процесів вироблення та реалізації державної

політики і прийняття управлінських рішень» [232, с. 9 – 10]. Основним аргументом на користь якраз такого розмежування процедурних функцій і предметних меж й політичного аналізу й аналізу політики як наукових дисциплін слугує, на думку М. Буника, робота відомого класика аналітики Й. Дрора «Політичний аналітик: нова професія на службі у держави», де саме й були вперше обгрунтовані процедурні функції аналізу політики в прийнятті управлінських рішень [232, с. 17–18].

Однак, такий підхід в оцінці місця і ролі політичного аналізу й аналізу політики в прийнятті рішень суперечить не лише самій назві вказаної роботи, але й її змісту, оскільки саме тут Й. Дрор недвозначно заявляє: «Те, що нам потрібно – це більш сучасний тип професійного знання, який можна було б застосувати з більшою користю для оптимізації процесу прийняття державних рішень. Щоб здійснити цю доволі складну функцію потрібно різноманітні напрями, принципи і інструменти системного аналізу розвивати таким чином, щоб їх можна б було застосовувати до складних некілкісних проблем і систем, і більш того, потрібно обов'язково приділити підвищену увагу до політики і політичних явищ. Підходящою назвою для цієї професійної дисципліни буде політичний аналіз, так як при збереженні позитивних властивостей системного аналізу він враховує найважливіші аспекти політичного процесу» [56 , с. 335].

Як бачимо, в роботі М. Буника, як і сучасній соціогуманітарній літературі взагалі, й досі залишаються нез'ясованими не лише предметна специфіка політичного аналізу й аналізу політики як теоретико-прикладних, політичних наукових дисциплін, але й у цілому дуже важливе для процесу концептуалізації поняття «політична аналітика» питання: яку все ж таки з наукових дисциплін, які ми розглядаємо, слід долучати (чи не долучати, або, можливо, долучати взагалі обидві) до змісту поняття «політична аналітика» як її невід'ємні структурні елементи? Чіткої відповіді на це, надзвичайно актуальне питання немає і в монографічному дослідженні Ю. Кальниша, спеціально присвяченому дослідженню проблеми формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні, де до змісту поняття «політична

аналітика» нарівні з іншими її структурними елементами автор додає не лише «політичний аналіз», але й «аналіз політики» [3, с. 235]. Однак при цьому, відносно останнього, як це не парадоксально, заявляє, що «...він не є предметом цього дослідження» [3, с. 121].

Таким чином, бажаємо ми того чи ні, але питання сутнісної характеристики політичного аналізу й аналізу політики як політичних наукових дисциплін та фахових інструментів прийняття політичних рішень потребує подальшого наукового дослідження й уточнення.

Більш того, проблему, яку ми аналізуємо, не розв'язано ще й не тільки щодо сутності розглядуваних категорій, але й щодо характеристики співвідношення предметних меж політичного аналізу й аналізу політики як відносно самостійних політичних наукових дисциплін та відносно самостійних видів аналітичної професійної діяльності. Саме тому, ми і спробуємо вирішити також й цю наукову проблему.

Беручись до її реалізації, відразу зазначимо, що, на нашу думку, основною причиною її нерозв'язаності є відсутність у політичній науці концептуальної завершеності в трактуванні таких її вихідних категорій, як «об'єкт», «предмет», «методи» і «суб'єкт» дослідження. З огляду на це, перед тим як розпочати виклад авторської концепції сутності та співвідношення предметного поля політичного аналізу й аналізу політики як самостійних політичних наукових дисциплін, вважаємо за потрібне хоча б коротко зупинитися, з одного боку, на концептуальній характеристиці згаданих категорій, а з іншого – на критичному аналізі їх використання в процесі визначення сучасними дослідниками предметної специфіки політології як наукової дисципліни. І це, зокрема, важливо здійснити, враховуючи яскраво виражену сьогодні тенденцію активного опрацювання сучасними дослідниками категорій «об'єкт» і «предмет» політології без належного урахування їхнього співвідношення та зв'язку з «методами» і «суб'єктами» політологічного дослідження. Наочним прикладом цьому слугує серія спеціалізованих наукових статей, що з'явилися останніми роками, присвячених теоретико-

методологічним питанням формування політології як наукової та навчальної дисципліни, де основну увагу дослідників сконцентровано лише виключно на так званій «парно-категорійній» характеристиці «предмету» та «об'єкту» політологічної науки і, як правило, поза їхнім концептуальним зв'язком із категоріями «методи» і «суб'єкти» дослідження [233, 234, 235, 236].

Доволі показовою щодо цього є стаття української дослідниці Ганни Світи «Предмет політології: основні підходи до його визначення», у якій авторка стверджує: «Коли ми говоримо про предмет науки, то він йде в парі з категорією об'єкт науки. Об'єкт і предмет як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне й одиничне. Об'єкт вивчення – це те, що творить проблемну ситуацію і на що спрямовується процес пізнання. Об'єкт відносно автономний і має чіткі межі. Предмет науки – це категорія, яка означає певну цілісність, що виділяється із світу об'єктів у процесі людської діяльності та пізнання. Предметом науки є найбільш значущі властивості об'єкта, окремі його аспекти, сегменти чи взаємозв'язки. Отже, основна структурна відмінність предмета полягає в тому, що предмет науки охоплює лише головні, найістотніші властивості та ознаки об'єкта» [236, с. 1].

Подібний «парно-категорійний» підхід в обґрунтуванні предмету політології реалізують у підручнику «Основи політології» й українські вчені Н. В. Корогодов та Ю. В. Зайончківський, які, зокрема, стверджують: «Кожна самостійна наука повинна мати свій окремий предмет. Предмети різних наук не можуть співпадати. Немає окремого предмета – немає й науки. Предмет науки є відтворенням емпіричної реальності на абстрактному рівні шляхом виявлення найбільш значущих, з точки зору цієї науки, закономірних зв'язків і відносин цієї реальності. Дещо спрощуючи, можна сказати, що під предметом конкретної науки, зазвичай, розуміють сукупність наукових проблем, способів і підходів до їх вирішення, які виникають при вивченні наукою свого об'єкта» [237, с. 14].

Не драматизуючи ситуацію, усе ж зазначимо, що наведені приклади цих підходів учених до визначення предмету й об'єкту політичної науки з усією

очевидністю демонструють не лише свої, без сумніву, дидактичні позитивні якості, але й, на наш погляд, істотні, з методологічної точки зору, недоліки.

По-перше, вважаємо не зовсім правильним твердження авторів, що «об'єкт» дослідження це те, що ще не вивчено. «Об'єкт» якраз і є вже частково вивченим хоча б тому, що його розпізнано як проблему наукового дослідження.

По-друге, наукове пізнавання об'єктів зовсім не перетворює їх на предмет науки. Предмет науки, як ми доведемо далі, «створює» не об'єкт дослідження, а проблемна ситуація і методи та процедури, які використовують для її дослідження.

По-третє, і це найголовніше, – «об'єкт» дослідження не може бути в принципі передбачений поза відношеннями до «суб'єкта» пізнання, оскільки останній є *активною основою* пізнавального процесу. «Суб'єкт, слушно зазначає І. Петров, так чи інак стикається з незалежними від нього, але виділеними *ним, його* «точками відліку» з об'єктами світу» [238, с. 117].

Словом, якщо встановлюємо об'єкт, то визначальним є певний суб'єкт, на що вказує саме походження цього слова від латинського – *subiectum* – той, що лежить в основі. На жаль, цю бінарність сучасні науковці часто не усвідомлюють, а тому не реалізують, але при цьому, як ми вже переконалися, вона має дуже важливе теоретико-методологічне значення для дослідження об'єкту та предметних меж наукової дисципліни, у тому числі й політичного аналізу, й аналізу політики. Саме згадана бінарність дає нам можливість визначити, що об'єкт – *наступне* за суб'єктом ключове поняття в категорійному устрої наукової дисципліни, яке означає «фрагмент реальності – матеріальної або ідеальної, на яку спрямовано активність суб'єкта» [144, с. 27].

Відповідно, те чи інше явище, процес або відношення об'єктивної реальності можуть бути об'єктом дослідження найрізноманітніших наук, якщо на них спрямовано пізнавальну увагу суб'єкту.

Разом із тим, важливо відзначити й те, що *лише суб'єкт* визначає, що саме буде предметом пізнання в об'єкті. «Очевидно, зазначає щодо цього Л. Мікешина, що об'єкт як фрагмент реальності нескінченно різноманітний,

складний, парадоксальний, непередбачуваний, невичерпний у своїх властивостях і стосунках. Але саме суб'єкт визначить, що стане предметом пізнання в цьому об'єкті, яким стане цей світ, який буде ступінь його відкритості, непотаємності. Тому, теорія пізнання має потребу в такій категорії суб'єкта, коли його сприймають у своїй цілісності, що містить не лише когнітивні, логіко-гносеологічні, але й екзистенційні, культурно-історичні та соціальні якості, що беруть участь у пізнанні» [144, с. 29].

«Іншими словами, – слушно зазначає дослідниця, – емпіричну людину, яку цілковито замінено «частковим» гносеологічним суб'єктом у традиційній теорії пізнання, має бути повернуто в сучасне вчення про пізнання, яке поєднує абстрактно-трансцендентальні і екзистенційно-антропологічні компоненти» [144, с. 29].

У контексті викладеного важливо актуалізувати те, що визначення суб'єктом якогось фрагмента соціальної реальності як об'єкту і виокремлення в ньому *предмету* дослідження продиктовано *проблемною ситуацією*, тобто, потребою мінімалізувати або подолати за допомогою певних *методів та процедур* дослідження певну соціальну суперечність. Це продиктовано тим, що жоден метод будь-якої галузі не можна конституювати поза застосуванням певних процедур. «Їхня відсутність, – слушно зауважує С. Кримський, – рівнозначна відсутності методу. Це дозволяє навіть оцінювати нові теоретичні напрями з погляду можливості їхнього перетворення в метод» [239, с. 122].

Таким чином, наявність алгоритмічно-процедурної частини – суттєва ознака методу, що характеризує його технічний аспект. Але ця методологічна техніка потребує ідейно-методологічної мотивації, обґрунтування. Зважаючи на це, до складу кожного методу входять ще й принципи «як суб'єктивне вираження в нормативно-імперативному способі об'єктивних закономірностей пізнання тих чи тих предметних галузей» [239, с. 122].

У зв'язку з цим, «метод» є не тільки наступною ключовою категорією в предметній характеристиці будь-якої наукової дисципліни, але й водночас її потрібним, найважливішим елементом як спосіб осягнення, освоєння предмету

суб'єктом. Саме у методі в перетвореній формі присутні відношення і зв'язки, які ми встановлюємо а) у світі, б) у системах знань про світ, в) у наших актуальних позиціях щодо сфер дії суб'єкта. Тому, в результаті застосування методу змінюється також і ситуація нашої присутності в навколишньому світі. Специфічний зміст методу полягає в структурах з'єднання суб'єкта з предметом і об'єктом (у тому числі і похідні об'єкти). Природним прикладом такої історичної мінливості щодо будь-якої достатньо розвиненої науки є майже періодична необхідність оновлення наукової термінології у зв'язку як із поступовою зміною корпусу наукових знань, так і з великими науковими відкриттями [228, с. 68].

У той же час, метод не є лише зовнішньою рефлексією предмету, а впливає саме із цього предмету, оскільки метод становить, за образним висловом Г. Гегеля, іманентну ознаку й душу предмету [240, с. 295].

З огляду на це, не випадково під словом «метод» у політичній науці розуміють «сукупність логічних способів і прийомів, які дозволяють розкрити зміст предмету дослідження» [241, с. 15]. Як свідчать відповідні дослідження цього питання В. Орловим [див.: 242, с. 9–10], на початковій стадії вивчення предмет виникає перед дослідником нерозділеним, цілим, у найабстрактнішому вигляді. Відповідно, суб'єкт може спочатку використовувати вже відомий метод або метод, що є не зовсім адекватним сутності досліджуваного предмета.

Але надалі, у ході його змістовного освоєння, початковий образ методу зазнає змін. Він поступово перетворюється на повний, конкретний, адекватний і збагачений реальним змістом і властивістю досліджуваного предмета метод пізнання. У разі використання суб'єктом методу, який не відповідає природі та змісту предмета, – можливою є нетотожність предмету й методу науки та наукового дослідження, що загрожує негативними наслідками і насамперед неадекватністю характеристик предмету, а головне – отриманих висновків.

Тому, кожна наука, кожен суб'єкт наукової діяльності в межах свого напрямку має виробляти метод, що адекватно відображає предмет, і водночас творчо використовувати методи інших наук, адаптуючи їх до змістовної

специфіки свого предмету. У процесі змістовного освоєння предмету наукової дисципліни метод стає самостійним об'єктом або предметом досліджень, метою яких є розвиток та отримання власне методологічного знання, що лежить в дещо іншій від предметного знання площині. Стосовно цього, важливе теоретико-методологічне значення в розумінні й визначенні предметних меж дисциплін мають положення В. Туманяна про настійну потребу розглядати питання сутності, змісту, співвідношення предмета та методу політичної науки у двох різних, але тісно пов'язаних аспектах:

– якщо методологію розглядати як інструментальну систему дослідження, то предмет і метод належать якраз до політичної науки. У цьому аспекті як інструментальні компоненти методології вони мають специфічний зміст, належать до політичних реалій, компонентами яких є об'єкти матеріального, матеріально-уявного й уявного характеру, і тим істотним зв'язкам та закономірностям, які властиві цим специфічним об'єктам дослідження;

– якщо методологію розглядати як науку, як систему певних знань про принципи, способи, методи, парадигми, настанови тощо, то предмет і метод по суті належать не до політичних реалій і їхніх закономірностей, а до інструментальної системи методології. У цьому аспекті об'єктами дослідження є методологічні принципи, способи, методи й інші інструментальні утворення. А предметом дослідження – ті істотні зв'язки і закономірності, які властиві інструментальній системі методології політичної науки [див.: 243, с. 9].

Підсумовуючи викладене, доцільно також погодитися з О. Орловим й У. Алієвим, що коли йдеться про предмет наукової дисципліни у вузькому сенсі цього слова, то мається на увазі таке: а) предмет – це те, що в об'єкті; б) предмет – це те, що приховано в об'єкті; в) предмет – це певний аспект, зріз, фрагмент об'єкта; г) предмет – це об'єкт, який вивчає суб'єкт під певним кутом зору, тобто форма цілеспрямованості пізнання; ґ) предмет – це те, що вишуковують в об'єкті; д) предмет – це те, що насправді пізнають в об'єкті; е) предмет – це ознака диференціації наук[242; 244].

Із поданого нами розуміння суб'єкта, об'єкта, предмету й методу наукової дисципліни випливають такі висновки: по-перше, об'єкт є продукт взаємодії суб'єкта та об'єктивної реальності, а предмет – результат взаємодії суб'єкта і безпосереднього об'єкта; по-друге, об'єкт дано суб'єктові в загальному і цілому безпосередньо, тоді як предмет прихований від його погляду, тобто є чимось латентним, але таким, що стає доступним нашим почуттям завдяки науковим методам та процедурам; по-третє, процес дослідження в історично-логічному циклі здійснюємо від суб'єкту до об'єкту – етап безпосереднього пізнання, від об'єкту до предмету – узагальнення, абстрагування, від предмету до об'єкту – верифікація, від об'єкту до суб'єкту – перехід на новий щабель дослідницького процесу.

Подібно до того як об'єкт не існує окремо від суб'єкту та об'єктивної реальності, так само предмет не існує окремо від об'єкту, суб'єкту і методів та процедур дослідження, є результатом і продуктом їх діалектичної взаємодії і, що не менш важливо, ознакою диференціації наук. Саме тому структурність – невід'ємна внутрішня риса будь-якого об'єкту і предмету.

Отже, наше наукове завдання, яке потрібно вирішувати для досягнення поставленої мети дослідження, полягає, насамперед, в тому, щоб розкрити кожен із цих структур, поклавши в основу їхнього розмежування певні критерії класифікації. Залежно від мети і завдань дослідження можуть також зазнати змін і критерії розподілу (структуризації) єдиного предмету, хоча їх в остаточному підсумку визначає безпосередньо природа предмету, відповідно, можуть змінюватися і межі, і значення кожної із цих структур і підструктур.

При цьому, що важливо особливо підкреслити, методологічно неправильно їх протиставляти, оскільки в процесі реального функціонування вони, як правило, єдині. Як слушно зазначає з цього приводу В. Стружевський: «Найзагальніший поділ предметів в аспекті їхньої структури – поділ на предмети прості і складені. Прості предмети виключають будь-який внутрішній поділ на якісь частини, складені – навпаки – допускають різноманітні внутрішні розрізнення, які, однак, не знищують їх єдність» [245, с. 194]. Це зумовлено, по-

перше, тим, що кожна частина як така взагалі не може існувати без цілого, частиною якого вона є. А, по-друге, це диктується ще й тим, що кожна із структур і підструктур предмету має певне місце і право на відносно самостійне існування в єдиній системі предмету наукової дисципліни: іноді така частина може існувати без цілого, частиною якого вона є [245, с. 198].

Разом з тим, важливо відзначити також і те, що виявлення багатоаспектної структури предмету наукової дисципліни є хоча й потрібним, але все ж проміжним етапом дослідження. Вчені пояснюють це тим, що «метою справжнього дослідження є встановлення, відтворення і природи предмету (виходячи з деякого інтегрального системоутворюючого критерію чи ознаки), по відношенню до якої всі інші блоки – субструктури виступають як внутрішні її моменти» [242, с. 12].

Інакше кажучи, історії розвитку будь-якої науки, у тому числі й політичної, притаманні чергування багатоаспектного аналізу, метою якого є пов'язування різних структур досліджуваного предмета їхнім синтезом – створенням єдиної наукової картини досліджуваного предмету, і від неї – знову в напрямку нових горизонтів і стану багатоаспектності, що виникає за ними.

Виходячи зі згаданих, дуже важливих для нашого дослідження теоретико-методологічних положень, зазначимо, що в попередньому підрозділі, як і в одній із наших фахових статей «Політичний аналіз і аналіз політики: загальне й особливе» [246, с. 36–47], вже йшлося про те, що хоча експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень і оптимізується за допомогою експертних методів та процедур, тобто аналізом політики, проте його предмет дослідження як наукової дисципліни *лише відносно самостійний* і не може бути нічим іншим як своєрідним варіантом прояву предметної сутності політичного аналізу [246, с. 44].

Але в цій непростій ситуації у дослідника, зацікавленого в розв'язанні даної проблеми, також можуть виникнути сумніви щодо теоретико-методологічної обґрунтованості підходу, запропонованого нами для вирішення проблеми сутності та специфічних особливостей співвідношення предметного

поля політичного аналізу й аналізу політики як політичних наукових дисциплін.

І, насамперед, так чи інакше може постати цілком закономірне в цьому випадку питання: а як бути тоді з раніше озвученими висновками дослідників, що предмети різних наук (а в даному разі політичного аналізу й аналізу політики) не можуть співпадати, що кожна самостійна наука мусить мати свій окремий предмет дослідження?

Відповідаючи на ці питання, зауважимо, що, по-перше, відносна самостійність предмету дослідження «аналізу політики» в межах предметної сутності «політичного аналізу» зумовлена тим, що політична наука *генетично* запрограмована на те, щоб представники галузей другого покоління, які відокремились від неї (а аналіз політики, як буде зазначено далі, стосовно політичного аналізу таким і є), спілкувалися різними мовами і сиділи, як зазначив Г. Алмонд, за *«різними столиками»*. До того ж ці столики стоять *далеко один від одного*, оскільки розташовані в *прикордонних*, щодо інших дисциплін, зонах величезного простору, який ще не освоїла політична наука [247, с. 14].

По-друге, як слушно зауважує класик теорії маркетингу Річард Багоцці, предмет наукової дисципліни або будь-яке подібне поняття не може слугувати підставою для їхнього розрізнення. «Ми зайняті, – наполягає він, – не стільки певними предметами, скільки певними проблемами. Проблеми ж ці можуть виходити за межі тих чи тих дисциплін» [248, с. 57].

По-третє, після проведеного аналізу фахової політологічної літератури, ми стверджуємо, що така точка зору стосується і характеристики предметної сутності «аналізу політики», що яскраво демонструють висновки знаних фахівців А. Вілдавські та П. Мюллера. Так, А. Вілдавські зазначає, що «Аналіз політики» – це прикладна *підгалузь*, зміст якої *не можна визначити дисциплінарними* межами, а лише тим, що стосується *часу й природи проблеми*» (курсив наш – В. Р.) [249, р. 15]. За П. Мюллером, «аналіз публічної політики

перебуває на перехресті вже розроблених знань, у яких він запозичує свої основні поняття» [250, р. 3].

Таким чином, можна зробити висновок, що сутність політичного аналізу й аналізу політики як базових політичних, теоретико-прикладних наукових дисциплін визначають *не стільки* жорстко окреслені *кордони предмету* їх дослідження, скільки *час* (про це далі) та досліджувана ними *проблема*. Такою загальною, головною для обох дисциплін проблемою є, на наш погляд, експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. І ця загальна, ключова для обох дисциплін проблема «розмиває» їхні предметні кордони, а, отже, надає предмету дослідження аналізу політики *лише відносної самостійності* в межах предметної сутності політичного аналізу як теоретико-прикладної, політичної наукової дисципліни.

Більше того, статус аналізу політики як відносно самостійної підгалузі політичного аналізу, що має свій окремий предмет дослідження, зумовлений, насамперед, самою *природою методів і процедур*, які використовуються в експертно-аналітичному процесі. І це не дивно, оскільки «предмет задається через методи, підходи, протиставлення іншим предметам» [251, с. 85].

Стосовно природної сутності методів і процедур, які використовуються в науковому дослідженні політичних проблем, потрібно відзначити, що вони перебувають у нерозривній єдності: одні методи і процедури – кількісні – тісніше пов'язані з суто *аналітичною* діяльністю, а інші – якісні – із *синтезувальною* діяльністю суб'єктів політичної аналітики [докладніше: 252, с. 52–60]. І їхня цілісна єдність забезпечується не тільки загальною процедурно-функціональною стратегічною метою – підготовкою, прийняттям і реалізацією науково обґрунтованого політичного рішення, але й логікою наукового процесу пізнання як такого. Насамперед, жоден синтез неможливий у принципі, якщо йому не передує аналіз. У чистому вигляді, окремо, аналіз як метод пізнання теж не можна реалізувати, оскільки він існує і його використовують лише в діалектичній єдності і протилежності із синтезом.

Проте, в окремих випадках у процесі пізнання допускається, як відомо, перевага аналізу, а в інших – синтезу як відносно *самостійних* видів наукової діяльності. Але в будь-якому разі, як доречно зазначає один із відомих фахівців із цього питання М. Мамардашвілі, *синтетичне* знання ніколи не буває простою механічною сумою знань про частинки; воно завжди є *новим* знанням (курсив наш – В. Р.) [253, с. 193].

Згодом зазначена закономірність виявилась, на наш погляд, не лише в *загальному* – виникненні в 60-х роках ХХ століття *політичного аналізу*, але й в *особливому* – інституціоналізації на межі ХХ–ХХІ століть відносно самостійної, в межах предметного поля політичного аналізу, підгалузі наукового знання «Аналіз політики» і, відповідно, формуванні на основі якісних методів і процедур дослідження нового різновиду аналітичної професії – *політичного експерта*. Сьогодні політичний експерт, як і політичний аналітик, є *самодостатнім суб'єктом* експертно-аналітичного процесу, оскільки у своїй діяльності він спирається на профільні, вироблені вже самим *аналізом політики* експертні методи і процедури дослідження, які за їхньою природною сутністю дозволяють не лише оперативніше здійснювати прогнозування, але й ефективно продукувати оптимальні варіанти політичних рішень.

Крім того, на відміну від традиційних раціональних аналітичних методів і процедур, експертні не лише більш інноваційні й оперативні, але й результативніші за об'єктивних, процедурно-функціональних умов їхнього безпосереднього застосування в аналітичному процесі. Саме в процесі впливу «особливого» (експертних методів і процедур дослідження) й відбувається розвиток «загального» – *експертно-аналітичного* процесу в цілому.

Однак, важливо й те, що статус аналізу політики як відносно самостійної підгалузі політичного аналізу від цього не змінюється, як не змінюється і співвідношення їхніх предметних меж в експертно-аналітичному процесі. Це відбувається тому, що «специфічне завжди існує лише настільки, наскільки воно слугує загальному й сприяє його просуванню вперед» [227, с. 82].

Проявом цієї закономірності є той беззаперечний факт, що *політичний експерт* як суб'єкт соціально-професійної аналітичної діяльності є можливим лише в контексті безпосереднього суспільного поділу праці з політичним аналітиком, що припускає диференціацію осіб, котрі беруть участь в експертно-аналітичному процесі, за критерієм наявності або браку в них того або того *особливого* набору знань, умінь і навичок, що забезпечує виконання специфічних завдань. Це, у свою чергу, підтверджує не тільки теорія, але й практика реалізації інструментальних можливостей політичної експертизи, особливо в науковому прогнозуванні розвитку політичних подій і ситуацій, де інтуїція була й залишається єдиним засобом подолання «вузьких місць» суто формально-логічних побудов, тому що лише вона здатна досягнути гнучкі, мінливі й складні явища політичного життя.

Тобто, це саме той випадок у процесі здійснення дослідження актуальних політичних проблем і їхньої реалізації, коли, з одного боку, аналіз за допомогою *суворо формалізованих* методів і процедур може *превалювати* на фазі *ініціювання й визначення проблеми*, а *синтез* за допомогою *експертних* методів і процедур – на фазі *наукового прогнозування й напрацювання оптимальних варіантів* політичного рішення як прояв відносно самостійних способів дослідження й відповідних видів професійної аналітичної діяльності.

Все це й дає нам підстави стверджувати, що аналіз політики є *відносно самостійною* науковою *підгалуззю політичного аналізу*, тому саме «політичний аналіз», а не «аналіз політики» слід долучати до змісту поняття «політична аналітика» не лише як потрібний їй структурний компонент, але і як базовий системоутворюючий елемент, який зумовив її шукану назву і системну цілісність в процесі реального функціонування й реалізації природної сутності.

Разом з тим, викладене жодним чином не применшує роль і значення аналізу політики як фахового базового інструменту підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, а скоріше, навпаки, дозволяє конкретніше, як ми вже переконались, визначити предметну

специфіку цієї підгалузі політичного аналізу, а також її методологічні засади як спеціалізованої політичної дисципліни.

І, нарешті, наша позиція щодо вирішення досліджуваної проблеми дозволяє точніше виявити теоретико-методологічну специфіку праці основних виконавців експертно-аналітичного процесу, а, отже, розв'язати, зрештою, суто практично-прикладну, але ще також не розв'язану науковою спільнотою проблему – провести демаркацію професійних функцій політичного аналітика і політичного експерта як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики. Розв'язанню саме цього актуального для сучасного суспільства питання і присвячено наступний підрозділ нашого дослідження.

3.3 Специфіка та критерії демаркації професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта як основних суб'єктів політичної аналітики

На думку дослідників, більшість реформ, що проводили в Україні, не отримали логічного завершення саме з причин недостатнього врахування людського чинника, що, як правило, пов'язано з недостатнім рівнем кадрового забезпечення реалізації цих реформ [254, с. 6]. Повною мірою ця оцінка стосується й основних суб'єктів політичної аналітики – політичних аналітиків і політичних експертів, які б мали забезпечувати, відповідно до їхнього функціонально-рольового статусу, експертно-аналітичний супровід оголошених реформ і від ефективної професійної діяльності яких безпосередньо залежить доля будь-якого політичного рішення або здійснення політичної програми. Проте, на жаль, ці професії ще не отримали в нашій країні належного нормативно-правового оформлення. Однією з головних причин незавершеності цього процесу є, на наш погляд, невизначеність у політологічній літературі, особливо вітчизняній, самих цих базових наукових понять, а також практична відсутність наукових праць, у яких спеціально аналізувалися б питання критеріїв демаркації професій політичного аналітика і

політичного експерта, специфіки видів політологічного знання, які вони формують, а також природи методів і процедур їх продукування.

Тому, мета цього підрозділу полягає не стільки в аналізі наявних спроб визначення самих понять «політичний аналітик» і «політичний експерт» (це потрібна, але в даному разі не головна умова), скільки в обґрунтуванні адекватних критеріїв їхньої демаркації як окремих професій і самодостатніх суб'єктів політичної аналітики, які продукують специфічні, але взаємопов'язані й взаємозумовлені види аналітичних знань, потрібних для підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Для досягнення поставленої мети пропонуємо розв'язати три основні завдання: по-перше, критично проаналізувати вже наявні в літературі підходи щодо визначення основних суб'єктів політичної аналітики, сильні та слабкі (з теоретико-методологічної точки зору), сторони цих підходів; по-друге, визначити головні причини, які блокують аж дотепер процес ідентифікації дослідниками основних суб'єктів політичної аналітики і види знань, які вони продукують; по-третє, обґрунтувати потрібні критерії, що дозволяють не лише розділити функціонально-рольові особливості професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта, але й одержані ними в процесі цієї діяльності основні види політологічного знання.

Беручись за реалізацію поставлених завдань, необхідно насамперед відзначити, що використання нами поняття «суб'єкт» стосовно характеристики політичного аналітика і політичного експерта як основних представників сучасної політичної аналітики не випадкове, оскільки має на меті виокремлення певної їхньої професійної специфіки, яку неможливо, на наш погляд, зафіксувати за допомогою таких змістовно близьких і функціонально синонімічних понять, як «актор» або «виконавець». Річ у тім, що «суб'єкт – це той, хто має свободу вибору в прийнятті рішень, вибору мети тощо. Це пов'язано зі здатністю суб'єкта до саморефлексії» [255, с. 128]. Суб'єкт завжди має певну позицію в просторово-часовому континуумі і має право обирати свою точку зору, за яку він несе відповідальність.

У той час як «виконавець» – це тільки «той, хто виконує певне завдання, здійснює що-небудь»; «особа, що виконує розпорядження якогось органу влади» [76, с. 137], а інтегральною властивістю «актора» якраз і є суб'єктність [256, с. 59], що, як ми доведемо далі, має різний ступінь сформованості не лише в політиків, але й аналітиків та експертів через природний процес їх самоконституювання, самоствердження. Таким чином, суб'єкт є не лише тим, хто пізнає та діє, але й має такі атрибутивні якості, як самоконституювання, самоствердження, які не притаманні ні акторові, ні виконавцю як таким.

Більше того, якщо виходити з положення, що «суб'єктність» – це «належність діяльному, креативному суб'єктові, що авторствує» [257, с. 126], то з'являється реальна можливість і процедурні функції політичного аналітика й політичного експерта в науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень також розглядати як *творчо унікальну професійну діяльність* по відношенню їх один до одного.

Доцільність використання поняття «суб'єкт» щодо сутнісної характеристики професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта зумовлено, на наш погляд, й тим, що реалізація суб'єктності – це завжди не лише свідомий і відповідальний, але й вольовий акт, який найяскравіше виявляється якраз в управлінських стосунках [див.: 257, с. 58; 258, с. 173–176; 259, с. 227]. З огляду на специфіку процедурно-функціональної ролі політичного аналітика й політичного експерта в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень це означає, що лише наукової достовірності для їх втілення якраз замало, потрібні ще й вольові зусилля аналітика і експерта в досягненні балансу трьох основних цінностей: аналітичної об'єктивності, відповідальності перед клієнтом і відданості власним ідеалам. Тому під висловом «суб'єкт» стосовно політичного аналітика або експерта ми маємо розуміти не лише фахівця з усім багажем його внутрішнього світу, але й надіндивідуальні сутності, що мають суб'єктні властивості, які дозволяють, з одного боку, творчо реалізовувати їх загальну стратегічну мету – підготовку, прийняття та

реалізацію науково обґрунтованого політичного рішення, а з іншого боку, розмежовувати їхню процедурно-функціональну роль у цьому циклічному процесі, чого досі вчені, на жаль, ще не здійснили.

Суттєво й те, що до використання поняття «суб'єкт» у досліджуваній проблематиці підштовхують насамперед й українські наукові традиції, які також оперували цим поняттям, позначаючи носія предметно-практичної діяльності чи пізнання. Так, наприклад, згідно з концепцією вітчизняного дослідника О. Кузя, «суб'єктами можуть виступати індивіди чи соціальні групи, тобто «тілесні» суб'єкти. Це диктується, насамперед, необхідністю розробки праксеологічної та гносеологічної проблематики, пов'язаної з цим поняттям. Якщо праксеологія, особливо в її марксистському варіанті, займалася пошуком «справжнього суб'єкта історії», то гносеологія розв'язувала проблему тотожності суб'єкта як активного початку пізнавального процесу та об'єкта у процесі досягнення всезагального і необхідного знання» [260, с. 129].

Наразі, попри те, що в сучасному соціально-гуманітарному знанні концепт «суб'єктність» вживають у різних дисциплінах із різними конотаціями, серед дослідників досягнуто консенсусу щодо ключових ознак соціального суб'єкта, серед яких вирізняють, зокрема, такі: 1) соціальну активність; 2) атрибутивність свідомості; 3) емоційно-вольову компоненту його біосоціальної природи; 4) соціокомунікативну форму буття. Ці іманентні властивості соціального суб'єкта зумовлюють його взаємодію із соціальною реальністю. Отже, у соціальній реальності «все залежить від суб'єкта»: реалізуючи свою суб'єктність, він є джерелом активності й тим самим – творцем цієї реальності. Тому суб'єктність в екзистенційному плані виявляється в складній мережі впливів, взаємодій, зв'язків, стосунків і процесів, тобто, в соціальній комунікації. У цій мережі соціальних трансакцій оформлюються необхідні стосунки суб'єкта і світу, які завжди є практичними й політичними через те, що соціальність є поліструктурною й полісуб'єктною, а суб'єкт – історичним і конкретним у своєму типовому прояві [260, с. 176–177].

Згідно із цим підходом, процес становлення соціального суб'єкта будь якого типу й ступеня загальності пов'язаний із самоідентифікацією. Завдяки йому формується „самість” суб'єкта, яка, власне, і постає в найзагальнішому плані як його *суб'єктність*, що реалізується через самодіяльність, самоорганізацію, самовизначення, самосвідомість, тощо [260, с. 129].

Саме тому, коли дослідники намагаються дати визначення сутності суб'єктності, вони завжди, незалежно від галузі знання, у якій працюють, відштовхуються від діяльнісного підходу. Яскравим прикладом є визначення цього феномену в працях відомих учених А. Трещова й О. Ільїна. Зокрема, А. Трещов у праці «Суб'єктність як властивість особистості» визначає суб'єктність передусім «як властивість особистості здійснювати взаємозумовлені зміни в світі, в інших людях, у собі. Показово, що в основі цієї властивості лежить ставлення особи до себе як до діяча» [261]. О. Ільїн у статті «Антропологія суб'єкта» особливо підкреслює: «Власне, суб'єктну позицію можна ототожнювати з такою якістю суб'єкта, як цілісність – цілісність світогляду, наявність «власної» картини реальності. Крім того, ці позиції завжди реалізують у діяльній, перетворчій активності суб'єкта» [262, с. 7].

Ідентичну позицію займають і сучасні вчені-політологи, зокрема, М. Говлет і М. Рамеш, які пишуть: «Суб'єктами процесу політики можуть бути або окремі люди, або групи» [263, с. 62]. «Визначення суб'єктів процесу політики та відносне значення їхньої ролі є емпіричним питанням, яке не може бути окресленим *a priori*. Єдине, що можна стверджувати – суб'єкти політики приходять як з машинерії держави, так і з суспільства в цілому» [263, с. 62].

А автори спеціалізованого навчального посібника «Суб'єкти політики» Н. Сирота та Г. Мохоров, в свою чергу, слушно наполягають на тому, що «статус суб'єкта політичної діяльності не властивий індивідам та соціальним спільнотам первісно. Індивіди його здобувають у процесі політичної соціалізації. Соціальні спільноти стають суб'єктами політики в процесі формування їхньої самосвідомості, самоорганізації і соціально-політичного самовизначення. Індивіди і групи на суб'єкти політики перетворює здатність до

політичного цільовизначення» [264, с. 10]. Саме тому у функціональному плані сутність суб'єктності постає «свідомою й активною участю соціальних одиниць у формуванні соціально-політичної дійсності, перетворення її в напрямку, що відповідає власним потребам та інтересам» [265, с. 87].

Іншими словами, у політиці реалізується суб'єктність соціальної реальності, де поняття «суб'єкт» виступає в первісному його сенсі: латинські 1) «sub» «jасіо» (кидаю, кладу, основа) утворюють subjectus – той, що лежить в основі [89, с. 661]; а 2) subjectum – людина, яка пізнає зовнішній світ і впливає на нього з метою підпорядкування своїм інтересам [266, с. 666].

Отже, поняття суб'єкта зі своїми іманентними властивостями лежить в основі соціальності, яка у своїй процесуальності постає політичною реальністю. У цьому розумінні реалізувати суб'єктність – значить бути основою надсуб'єктних утворень, давати життя соціальним новаціям [260, с. 208].

Таким чином, приходимо до висновку, що соціальний суб'єкт дає життя політиці, виступаючи у своїй екзистенції суб'єктом політичним. У зв'язку із цим, дуже продуктивним, як це прийнято у вітчизняній політології, є дослідження феномену суб'єктності на інституційному рівні, де суб'єктність існує як процес, як сукупність упорядкованих у просторі й часі взаємодій соціальних суб'єктів із заздалегідь позначеними цілями та їх досягненням як результатом взаємодії. І в цьому плані цілком науково-обґрунтованою виглядає позиція української дослідниці Л. Байрачної, яка заявляє, що «проблема прийняття політичних рішень одна з ключових у дослідженні особи саме як суб'єкта політичної влади» [267, с. 10]. І це насправді так. Сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву той факт, що результат будь-якого політичного процесу багато в чому залежить від особистості політичних діячів, які ним управляють: з одного боку, прийняття того чи того політичного рішення вже само по собі є фактом вияву волі політика, а з іншого – воно слугує потрібною основою для подальшого політичного вибору, планування і подальших дій.

Отже, здатність прийняття самостійних політичних рішень є не тільки властивістю, потрібною особі як самодостатньому суб'єктові політичної влади,

але, в певному сенсі, критерієм того, чи є особистість узагалі політичним суб'єктом, оскільки політичний діяч, який не здатний приймати самостійні рішення приречений на необхідність отримання для дії спонукального імпульсу з боку вищого політичного керівництва [267, с. 10]. Такий стан справ визначає його роль як об'єкта й носія політичної влади не лише щодо суб'єктів влади, які перебувають стосовно нього на вищому щаблі ієрархії, але й нижчих, оскільки для них він є, скоріш, проміжною ланкою, аніж творцем політики. Цю закономірність дуже влучно окреслила Т. Траверсе в статті «Політичне мислення в контексті діяльнісного підходу», в якій дослідниця зазначає, що через багатоопосередкованість політичної діяльності ті особи, які є публічними політиками, завжди мають межі своєї політичної самостійності (у результаті апаратних ігор тощо). Чим нижчими є професійні компетенції фахівця, а вищим його статус, тим залежнішим стає політик від тих осіб, які сприяють його просуванню в кар'єрі і тим меншою стає його свобода як фахівця і як особи. І тоді ми маємо політиків-маріонеток [268, с. 201].

У цій же ролі маріонеток можуть опинитися й політичні аналітики та експерти, що також, як і політики, вирішують прикладні політичні проблеми – готують, приймають і реалізують науково обґрунтовані політичні рішення як цілком самодостатні суб'єкти сучасної політичної аналітики. І характерні симптоми цього явища вже маємо: у сучасних пострадянських соціально-політичних реаліях фахова затребуваність політичних аналітиків і експертів, зважаючи на низький рівень їхньої кваліфікації, була й залишається надзвичайно низькою [269, с. 203], а тому вони швидко гуртуються до професійного клану, де в пошані не так фахові знання й відповідальність, як практичний досвід участі в сумнівних, але прибуткових кампаніях і ділова хватка [269, с. 204].

Доречно зазначити й те, що ця тенденція притаманна не лише політичним аналітикам і політичним експертам, які працюють у державних структурах, але й незалежним експертно-аналітичним центрам. Приватні експертно-аналітичні центри, які виникли в останні роки нарівні з державними і які від початку мали

формальну самостійність, досить швидко також почали обслуговувати ті чи ті значні політичні угруповання та виражати їхні конкретні інтереси. Виступаючи, наприклад, у ЗМІ як незалежні політичні аналітики й експерти працівники цих центрів насправді повертаються до радянської практики пропаганди в її найпримітивніших зразках – досить заангажовано оцінювати політичну ситуацію, яка склалася, підриваючи цим довіру громадян до професії науковця-політолога загалом.

На думку вже згаданої нами Т. Траверсе, це можна пояснити тим, що українська соціально-політична практика ще не виробила прикінцевих алгоритмів ефективної політичної діяльності, властивостей продуктивного суб'єкта політики, посиляючись на її складність як динамічного явища. «У політичній сфері відсутня ситуація, коли б, спираючись на науку, з більшою мірою вірогідності можна було б отримати правильне рішення (у фізиці, наприклад, процес розв'язання хоча б співвіднесений із законами фізики). У політиці таких універсалій не вироблено [270, с. 58]. Плинність, незавершеність соціально-політичної дійсності залишає місце для різних шляхів і напрямів розвитку та, відповідно, різних інтерпретацій.

Отже, в реальності відбувається орієнтування на те, що в певних ситуаціях різне бачення політики є результатом її інтерпретації, виходячи зі спрощених схем (ідеологія, політичний (інституційний дискурс), які накладають на суперечливу політичну дійсність систему координат і в цих межах більш або менш обґрунтовану концепцію її розуміння [270, с. 58]. Саме тому в професіографічному описі політики як діяльності й досі бракує еталонного взірця політика-фахівця (якому б відповідали хоча б представники політичної еліти) [268, с. 201].

Що ж тоді притаманно сучасній світовій професійній діяльності суб'єкта політики? Які конкретно якості повинні в ідеалі мати особи, що приймають політичні рішення? По-перше, як доречно зауважує щодо цього відомий фахівець з цих питань – А. Дегтярьов [див.: 1, с. 122–123], посиляючись на праці авторитетних західних дослідників Л. Лінна, Ч. Ліндблома, Й. Дрора та

А. Вілдавські, їм потрібні навички та вміння, а також контакти з різноманітними категоріями осіб, організацій, зокрема, комунікативні навички ділового та публічного спілкування, підтримки позитивного іміджу й професійного авторитету. По-друге, вони повинні володіти навичками аналітика та технічної роботи з державними документами, законопроектами і підзаконними актами відповідно до формальних регламентів і неформальних процедур. По-третє, їм потрібні організаційні навички управління людьми, вміння відстоювати і провадити «спільну волю» в тому чи тому її розумінні, а також здатність працювати в колективі. По-четверте, фаховість політика й адміністратора полягає в суворому дотриманні певних етичних та політичних принципів, які зазвичай асоціюються з положеннями про доцільність, ефективність, надійність і підзвітність суспільству. І, нарешті, по-п'яте, політик повинен опанувати мистецтво прийняття компетентних політичних рішень, тобто мати такі необхідні якості, як творчий хист і уяву, волю та інтуїцію. До того ж, ці якості мають доповнювати завбачливість і витримка, терплячість і наполегливість, рішучість й обережність.

Особливе значення перелічені професійні якості політичного діяча набувають під час прийняття рішень в умовах сучасних складних політичних ситуацій: політична криза або конфлікт різноманітних соціальних спільнот, неможливість уникнути в умовах багатоальтернативності особистого вибору оптимального варіанту політичного рішення.

Саме тому важливу роль політична суб'єктність відіграє на мікроструктурному, особовому рівні, і не тільки стосовно політика – особи, що приймає політичні рішення, але й тих, хто їх безпосередньо готує – політичного аналітика і політичного експерта. Це зумовлено тим, що експертно-аналітична професійна діяльність надзвичайно складна й відповідальна праця, яка передбачає не лише формулювання й аналіз політичної проблеми, а й наукове прогнозування її розвитку, вироблення оптимальних варіантів її розв'язання, імплементацію вже готового політичного рішення, а також науковий аналіз процесу його реалізації. Вирішити всі зазначені питання силами лише одного,

навіть дуже талановитого політика, який має всі вищеперелічені якості й професійні знання, практично неможливо. Тим більше в сучасних умовах, коли потреба вузької спеціалізації фахових знань і дій в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень не лише зберігається, а й значно зростає. На думку як українських, так і закордонних фахівців, відповідні знання може бути сформовано лише двояким чином: «індуктивно», тобто як універсальні правила, сформульовані під час узагальнення позитивного практичного досвіду, і «дедуктивно» – як додаток до політичної практики теоретичних моделей, які пройшли верифікацію емпіричними даними» [1, с. 123].

Відповідно, у реальній управлінській практиці це можна здійснити лише за участі як мінімум двох самодостатніх суб'єктів політичної аналітики – політичного аналітика і політичного експерта – безпосередніх носіїв, як це буде доведено далі, зазначених видів політичного наукового знання та професійної діяльності, які не тільки в процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень доповнюють і взаємозумовлюють одне одного в процедурно-функціональному сенсі, але й тим самим позиціонують себе як представників окремих професій.

Разом із тим, важливо зазначити й те, що зазвичай дослідники взагалі не помічають сучасну функціонально-рольову специфіку професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта саме як самодостатніх суб'єктів експертно-аналітичного процесу, а тому, як правило, не поділяють їх сумісну працю на окремі види професійної аналітичної діяльності, а якщо і поділяють, то саме не ці професії, а лише поняття, що їх визначають. Яскравий тому приклад – роботи К. Симонова і Ю. Кальниша, в яких йдеться про те, що коли ми визначаємо суб'єктами політичного аналізу представників певної професії – політичних аналітиків, то це визначення має певну тавтологію з назвою цієї наукової дисципліни, і тому краще називати їх політичними експертами [61, с. 65], або політичними консультантами [3, с. 159].

В цьому, разі природньо постає питання: наскільки коректна з теоретико-методологічної точки зору така, на перший погляд, проста «заміна назв» професій, як, зрештою, і ексклюзивна пропозиція російського дослідника Е. Баталова віддати на відкуп самому суспільству проблему розв'язання питання ідентифікації основних суб'єктів політичної аналітики. «Декретами таку ненормальну ситуацію, – аргументує цю позицію вчений, – не змінити, оскільки це, зрештою, хвороба зростання. І кого називати (якщо називати взагалі) політологом, а кого – політичним аналітиком, кого – політичним оглядачем, а кого – політичним експертом, має вирішувати лише суспільство» [271, с. 40].

У ситуації, яка склалася, більш перспективною виглядає позиція С. Туронка – автора сучасного підручника з політичного аналізу, який вважає, що використання цих термінів, особливо на пострадянському просторі, дотепер має не цілком чіткий і досить розмитий сенс, а тому потребує саме від дослідників визначення розглядуваних понять [19, с. 16]. Характеризуючи всіх суб'єктів експертно-аналітичного процесу, він особливо підкреслює, що варто усвідомлювати розходження в трьох основних рольових позиціях: особи, яка приймає політичне рішення, політичного аналітика й політичного експерта. На його думку, це продиктовано, по-перше, тим, що ми обґрунтовано не можемо очікувати від особи, що приймає рішення, фахового знання всіх проблем, з якими йому доводиться мати справу відповідно до його посади, суспільного становища тощо, та й часовий ресурс, відпущений на вирішення важливих питань, нерідко виявляється обмеженим. По-друге, що є не менш важливим, подібне розмежування функціонально-рольових особливостей суб'єктів політичного аналізу продиктовано тим, що й політичні аналітики (які за штатом мають готувати такі рішення) також не можуть бути фахівцями в усіх або хоча б у більшості проблем, що виникають. Їхнє основне завдання, пише С. Туронк, – організувати експертизу, залучити експертів – висококваліфікованих фахівців у сфері прийняття рішення – і забезпечити професійний рівень її проведення, максимальну правдивість результатів експертизи [19, с. 206–207].

Беручи до уваги ці дуже важливі, з огляду на досліджувану проблему, рекомендації вченого, разом із тим, зазначимо, що вказані ним суто організаційні й тимчасові чинники, які так чи інакше впливають на функціонально-рольові позиції суб'єктів політичного аналізу, далеко не вичерпують адекватної характеристики специфічних особливостей їх професійної діяльності. Не вичерпують хоча б тому, що невідома, насамперед, сама *природа* їх походження. А тому наведені С. Туронком характеристики скоріше тільки актуалізують потребу подальшого пошуку інших об'єктивних чинників, які можна було б використовувати як основні критерії, що адекватно визначають не лише організаційні та тимчасові чинники професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта, але і їх загальний процедурно-функційний статус у науковому процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень саме як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики в цілому. Саме такий підхід й допоможе нам, урешті-решт, розв'язанню головного завдання нашого дослідження. А саме: з одного боку – визначити специфіку понять «політичний аналіз» і «аналіз політики», що виявляють їхню предметну сутність як політичних наукових дисциплін, а, з іншого – визначити специфічні особливості професійної діяльності політичного аналітика та політичного експерта і як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики, і як реальних носіїв різних видів професійного аналітичного політологічного знання, потрібного для підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

На наш погляд, таким основним критерієм, за яким можливо визначити специфічні особливості професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики, є передусім певна *система методів і процедур*, які вони використовують в експертно-аналітичному процесі. Але чому ж тоді дослідники свого часу не використали цей критерій для демаркації існуючих суб'єктів політичної аналітики і видів аналітичних знань, які ними продукуються? Вважаємо, що є дві основні причини цього.

Перша – це розбіжності між прихильниками кількісних і якісних методів і процедур дослідження щодо їхнього пріоритету в аналізі політичних проблем і, як наслідок першої – друга причина – невирішеність питання статусної характеристики нової галузі політологічного знання «Аналізу політики» як політичної наукової дисципліни, її співвідношення з політичним аналізом. Якщо говорити більш конкретно, то слід зазначити, що й досі як у науковій, так і навчальній політологічній літературі маємо дві групи вчених, які опонують одна одній. Одні з яких (Дж. Б. Мангейм, Р. К. Рич, Ф. А. Шродт [272] та ін.) віддають явну перевагу *кількісним* та іншим суворо *формалізованим методам та процедурам* політичного дослідження, а другі (зокрема Ч. Рейджин, Д. Берг-Шлоссер, Ж. Де Мер [273], Х. Л. Алкер [274]) роблять акцент на *якісних методах та процедурах* аналізу політичних проблем. При цьому кожна група названих науковців (а для прикладу ми вибрали їх найбільш яскравих представників) висуває свої, на їхню думку, досить переконливі аргументи на користь методів і процедур, які вони вживають. Так, відомий учений-методолог Ф. А. Шродт, обґрунтовуючи пріоритетність використання *кількісних* методів та процедур у пізнавальному процесі, аргументує свою позицію, по-перше, тим, що багато в чому політичні рішення концентрують значний економічний компонент, а тому помітну роль у політології мають відігравати моделі, розроблені в рамках економічної науки.

По-друге, на його думку, гроші – не єдина змінна величина, яка цікавить політологів, і її можна описати математично. Результати голосування на виборах також підсумовують у вигляді чисел, а в опитувальному дослідженні політичні думки викладають у вигляді відсоткового співвідношення між різними групами респондентів.

І, нарешті, по-третє, математичне моделювання не обмежено операціями з кількостями, воно може мати справу і з якісними характеристиками політичного процесу. «Деякі політичні процеси, – пише Ф. А. Шродт, – такі як прийняття рішень на виборах або розподіл голосів виборців, можна визначити цілком математичними термінами» [272, с. 467–468].

Однак прихильники пріоритетності *якісних* методів і процедур політологічного дослідження, у свою чергу, небезпідставно заявляють, що привабливість їхніх способів аналізу політичних проблем зумовлено тим, що якісні методи і процедури аналізу можна з більшим успіхом використовувати в дослідницьких програмах, у яких теоретична база *розвинута слабо й основні поняття недостатньо визначені*. Тому якісні дослідження зазвичай *передують* (курсив наша – В. Р.) досягненню серйозних теоретичних результатів. Звідси усталеною практикою якісного дослідження є «подвійне сполучення» теоретичного поняття та емпіричної категорії, що дозволяє виявити та прояснити зміст як поняття, так і категорії [273, с. 730].

Другим, не менш переконливим аргументом прихильників *якісних* методів і процедур аналізу є той факт, що дослідники часто ставлять питання, на які *не можна* відповісти за допомогою звичних *кількісних методів*. Зокрема, більша частина питань про найважливіші культурні та історичні явища пов'язані з емпіричними категоріями, які обмежені часом і простором, а тому зазвичай базуються на незначній фіксованій кількості відомих прикладів. Отже, кількісні методи з погляду як припущення, так і висунутих ними вимог – доволі складно застосувати в ситуаціях, де постає потреба в малих числах.

На думку Ч. Рейджина, Д. Берг-Шлоссера та Ж. Де Мера, питання, сформульовані в ході дослідження, можуть суперечити низці вимог, які висувуються кількісним методам, такими як наявність чітко визначеного набору спостережень; можливість здійснення вибірки; виявлення попередніх умов і результатів, які в кожному конкретному випадку відрізняються; упевненість в тому, що випадки, які включені в це дослідження, гіпотетично гомогенні тощо [273, с. 730].

У протистоянні науковців, яке маємо щодо оцінювання місця й ролі кількісних та якісних методів у політологічному дискурсі, не можна не помітити відсутність зацікавленого творчого діалогу сторін у розв'язанні проблеми інтеграції способів аналізу в пізнавальному процесі, а тому в їх роботах простежується тенденція аргументації методологічної неспроможності

інструментарію, який пропонує опонуюча сторона. Яскравим прикладом є позиція, що її займає відомий фахівець у сфері теорії та методології політичної науки Х. Л. Алкер, який прямо заявляє, що запропонований колегами Л. Бартелзем і Г. Брейді довгий перелік удосконалених інструментальних прийомів від подвійного підрахунку до аналізу даних динамічного ряду не зовсім чітко пов'язаний із фундаментальними проблемами нашої дисципліни. Таким чином, «статистика», яка донедавна означала «емпіричним обґрунтуванням вивчення держав» і слугувала обґрунтуванням для різних теоретичних міркувань про суспільство і специфіки національного розвитку, мабуть, утратила свої політичні основи [274, с. 768].

Однак, у зв'язку із цим, не може не постати природне для кожного дослідника питання: якщо в сучасній методології політичної науки все саме так, як пише Х. Л. Алкер, то чи можливо, в принципі, застосовуючи лише кількісні або лише якісні методи і процедури дослідження, отримати в підсумку політично релевантне наукове знання?

На наш погляд, відповідь на це актуальне запитання може бути лише однозначно негативною. І доказом цьому слугують не лише розглянуті вище позитивні якості й недоліки кількісних і якісних методів та процедур дослідження, але й матеріали всіх минулих конгресів Міжнародної асоціації політичних наук, які підтверджують широку практику їх використання політологами всіх країн світу в наукових проектах, що реалізуються. На думку відомого політолога Дж. Сарторі, це відбувається, насамперед, тому, що «логіку «або-або» не можна замінити логікою «більш-менш». У дійсності обидві ці логіки доповнюють одна одну, і кожна з них має свою законну сферу застосування» [275, с. 76].

На користь потреби використання як кількісних, так і якісних методів та процедур дослідження політичних проблем свідчать також спроби дослідників розробити на їх основі нові, так звані комбіновані способи політологічного аналізу, які зазвичай є формою, ланкою або способом адаптації загальних і окремих методик до вивчення специфічних і, по-своєму унікальних політичних

явищ і процесів, які не зводяться ані до кількісного, ані до якісного способу аналізу окремо [276, с. 5].

Разом із тим, як слушно зазначає Л. Лясота, проблема оптимального сполучення якісних та кількісних методів у політичному аналізі (внутрішньо – та зовнішньополітичних сфер) набуває особливої актуальності в сучасний період розвитку нашого суспільства. Незважаючи на дуже широку практику використання у світі математичних методів і наявність величезних обчислювальних потужностей, усе ж таки їх практичне застосування принципово обмежується лише випадками опрацювання ретроспективних даних кількісного характеру, що монотонно змінюються, або, в окремих ситуаціях, так званих «розмитих» даних [55, с. 23]. Ця обставина істотно обмежує можливості зазначених методів у трансформаційних суспільствах де різного роду стрибкоподібні зміни потребують, напевно, саме якісного аналізу або сполучення цих методів. Використання якісних методів дослідження дає змогу швидко реагувати на зміни, що відбуваються та зорієнтувати прогноз на конкретну проблемну ситуацію.

У свою чергу, слушно вказує Л. Лясота, застосування математичних методів та процедур у сучасних гуманітарних дослідженнях пов'язано з труднощами не тільки методичного, але й організаційного характеру. По-перше, не завжди система понять, що використовується, є достатньою для її формалізації, оскільки вона може бути не чіткою та внутрішньо суперечливою. У такій галузі знань, як політична наука, часто треба враховувати наявність досить значної кількості суб'єктивних моментів, які не піддаються членуванню, високий ступінь невизначеності й високий рівень динамізму. Необхідно також мати на увазі, що в ряді випадків значною перешкодою для формулювання коректних висновків може бути нестача інформації. По-друге, обробка інформації математичними методами та процедурами тривала й забирає багато часу. По-третє, такі дослідження потребують значного фінансування і матеріально-технічної бази. По-четверте, математичні методи та процедури дослідження передбачають також і для представників політичних наук, і

математичних або кібернетичних наук проходження спеціальної професійної міждисциплінарної підготовки, що теж потребує додаткового фінансування. Однак, саме оптимальне сполучення адекватних якісних та кількісних методів та процедур, їх використання в аналізі сучасних політичних процесів, безумовно, дало б змогу суттєво підвищити ефективність конкретних досліджень, у тому числі й в Україні, забезпечуючи точність результатів. Зокрема, на думку Л. Лясоти, дуже корисним таке сполучення виявилось б у моделюванні виборчих та законодавчих процесів (внутрішня політика), розвитку конфліктів та переговорів у сфері міжнародних відносин [55, с. 24].

Крім того, кількісні методи та процедури, незважаючи на їх обмеженість у застосуванні при вивченні політичних процесів, дозволяють виокремити раніш не дуже очевидні взаємозв'язки між суб'єктами внутрішньополітичних та міжнародних відносин, визначити приховані ресурси й можливості взаємодії акторів, необхідні для уточнення альтернатив вірогідніших сценаріїв розвитку ситуації та засобів дії [55, с. 24].

Але річ не тільки в уже наведених аргументах. Нас цікавлять більше ті наукові теоретико-методологічні обґрунтування, які лежать в основі їх формулювання. Саме з'ясування зазначених підстав, на відміну від вищевикладених дискусій науковців щодо аргументації позитивних якостей і переваг методів і процедур, які вони використовують в експертно-аналітичному процесі і дозволяє досягти поставленої мети нашого дослідження – довести не лише методологічну сумісність кількісних і якісних методів та процедур дослідження в політологічному дискурсі, але й наявний реальний процедурно-функціональний зв'язок і взаємозумовленість у сучасній політичній аналітиці.

Так, у процесі цілеспрямованого аналізу *природи* кількісних і якісних методів та процедур дослідження ми виявили, що з точки зору їх природної сутності вони перебувають у нерозривній єдності. Одні способи – кількісні – тісніше пов'язані з суто *аналітичною* діяльністю суб'єктів політичної аналітики, а другі – якісні – із *синтезувальною* діяльністю зазначених суб'єктів. І їхня цілісна єдність забезпечує не лише загальна процедурно-функціональна

стратегічна мета – підготовка, прийняття й реалізація науково обґрунтованого політичного рішення, а й логіка наукового процесу пізнання як такого.

По-перше, як ми вже зазначали раніше, жоден синтез неможливий у принципі, якщо йому не передує аналіз.

По-друге, у чистому вигляді, окремо аналіз як метод пізнання теж не можна реалізувати, оскільки він існує й використовується лише в діалектичній єдності із синтезом. Але в одних випадках для процесу пізнання, як відомо, надається перевага аналізу, а в інших – синтезу як самостійним видам професійної аналітичної наукової діяльності.

Отже, кожен із розглянутих наукових способів аналізу є *самодостатнім і виконує лише йому притаманні специфічні функції*. Разом із тим, і це треба особливо підкреслити, обидва ці способи аналізу є *системно пов'язаними і взаємозумовленими* як вияви *діалектичної єдності загального й особливого* в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Це продиктовано насамперед самою природою використовуваних у політичній аналітиці методів та процедур. Існує, і про це вже докладно йшлося [149, с. 29–42; 252, с. 52–60], певна закономірність у використанні тих чи інших методів і процедур дослідження: математичні та інші суто формалізовані методи та процедури ефективні при розв'язанні завдань рутинного характеру і, навпаки – за невизначеності й наростанні динамічності ситуації управлінські процедури неминуче ускладнюються, а тому потребують аналізу численних альтернатив і, відповідно, застосування якісних методів і процедур дослідження. Саме в процесі впливу *особливого* – експертних методів і процедур дослідження політики – і відбувається розвиток *загального* – експертно-аналітичного процесу в цілому.

Відзначаючи переваги саме експертних методів і процедур та їхнє превалювання над формалізованими, слід мати на увазі, що не варто перебільшувати їхню процедурно-функціональну роль і значення, як і применшувати роль і значення формалізованих методів і процедур, оскільки в реальній практиці підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих

політичних рішень ці різні способи й види професійної аналітичної діяльності, які здійснюють суб'єкти політичної аналітики, органічно залежні та взаємозумовлені. Так, прийняття рішень щодо типових неструктурованих проблем належить до тих сфер діяльності, в яких кількісні способи вимірювання не розроблено й навряд чи, на думку фахівців, узагалі можуть колись з'явитися [214, с. 190], а тому в експертно-аналітичному процесі залишається покладати надію тільки на можливості якісних вимірів. Адже аналіз й опрацювання експертної інформації здійснюється за допомогою математичного апарату, досконалість якого і визначає успішність застосування методу експертних оцінок [225, с. 15].

Викладене дозволяє зробити висновок: головною вадою прихильників використання в політичній аналітиці лише кількісних або лише якісних методів і процедур дослідження є методологічно невиправданим. Окремо один від одного вони не можуть виробляти цілісне політологічне знання: користуючись лише кількісними або лише якісними методами і процедурами дослідження, можна отримати, і це ми докладно розглянемо далі, тільки один із його необхідних компонентів, який не наділений властивостями цілого.

Більш того, закономірність зумовленості експертно-аналітичного процесу природою методів та процедур, які використовують у ньому, згодом проявилася, як уже було доведено, не лише в загальному – виникненні *політичного аналізу*, але й *особливому* – інституціоналізації на межі ХХ–ХХІ століть відносно самостійної, в межах предметного поля політичного аналізу, галузі політичного наукового знання «*Аналіз політики*» й, відповідно, формуванні на основі якісних способів і процедур дослідження нової різновидності аналітичної професії – *політичного експерта*. До того ж, політичний експерт як представник аналітичної фахової діяльності, як і політичний аналітик, є самодостатнім суб'єктом аналітичного процесу, оскільки у своїй професійній діяльності він спирається на профільні, вироблені вже безпосереднім аналізом політики експертні методи і процедури дослідження. Виступаючи в цьому єдиному процесі як *особливе*, вони завдяки

своїй природній сутності *підпорядковують* частину загального – кількісні методи і процедури дослідження.

Це відбувається, по-перше, тому, що на певних фазах експертно-аналітичного процесу, особливо під час прогнозування і напрацювання оптимальних варіантів політичних рішень, експертні методи та процедури не лише більш інноваційні й оперативні, аніж кількісні, але й результативніші завдяки об'єктивним процедурно-функціональним умовам їхнього застосування. Так, якщо кількісними методами в експертно-аналітичному процесі користується, переважно лише один їх носій – політичний аналітик, то експертними методами і процедурами дослідження користуються відразу два суб'єкти експертної діяльності – особи, які приймають рішення, і незалежні професійні експерти. Завдяки цьому, як правило, у процесі спільної фахової діяльності експертів – керівників і незалежних професійних політичних експертів – утворюється креативний експертний тандем й особлива творча атмосфера осмислення складних, особливо малодосліджених політичних проблем і застарілих стереотипів їхнього сприйняття.

По-друге, це відбувається ще й тому, що адекватне знання політики передбачає володіння *двома різними видами знань* – *аналітичним та експертним*, або, як зазначив Майкл Оукшот, технічним і практичним знанням [277, с. 14–15], що окремо не існують й однаковим чином беруть участь у будь-якій реальній діяльності, у тому числі й політичній. Політичний аналітик, спираючись переважно на кількісні методи і процедури дослідження продукує в процесі своєї професійної діяльності один вид політологічного знання – *аналітичний* – потрібна, але недостатня підмога для *ціннісного аналізу* процесу підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. Цю функцію може виконувати лише *експертне знання* і його носій – *політичний експерт*, який і реалізує в аналітичному процесі досвід поєднання загального й особливого: якщо політичний аналітик, використовуючи переважно кількісні методи і процедури, формує вихідне позитивне знання, потрібне для здійснення цього процесу, то політичний експерт,

використовуючи переважно якісні методи і процедури аналізу, *узагальнює це знання* і формує на його основі особливе – *легітимну думку*, той потрібний інструментальний ресурс, який має *загальні мобілізаційні* можливості наукового процесу підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень. Це відбувається ще й тому, що експерти завжди говорять мовою, яка здатна зблизити сторони, які конфліктують, а експертне знання, по своїй суті, дозволяє перебороти близоруку ангажованість учасників цього конфлікту. За образним висловлюванням Ф. Анкерсмита «експерт виправляє «зламане», те що перебуває в розладі; вся його діяльність присвячена виробленню експертної мови, яка потенційно об'єднує, порівнює і примиряє всі політичні позиції. Ось звідки виникає прагнення звернутися за допомогою до експерта та експертної сетки» [278, с. 233]. Тому, політичний експерт порівняно з політичним аналітиком, більше знає, яке знання краще цінується, з якого боку його треба подати як особі, що приймає рішення, так і суспільству в цілому, щоб це знання було сприйнято й оцінено позитивно.

Тим самим, цінність саме експертного знання і його носія – політичного експерта в аналітичному процесі – полягає не стільки в тому, що він говорить на мові буття і знає як усе функціонує, скільки в його потенційній можливості *контролювати* сам процес *наукового пізнання* політичних проблем і встановлювати, тим самим, межі й форми практично-прикладного застосування знань. Зокрема, відкидати в процесі фахового експертного оцінювання таке знання, яке не можна інструменталізувати, тобто яке не може стати ні ресурсом, ні капіталом, а, отже, і не варте обговорювання учасниками наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Як свідчать відповідні дослідження цього питання, завдання експертизи, власне і полягає в тому, щоб максимально повно критично оцінювати результати прикладного дослідження саме в якості *працюючого* знання [203, с. 11].

Цю специфічну особливість професійної діяльності, притаманної лише експертові як суб'єкту пізнавального процесу загалом, дуже вдало, на наш погляд, сформулював А. Ашкеров. «Якщо експерт і є „жерцем”, пише він, то

першочергово жерцем операціоналізації результатів пізнавальної діяльності. Завдяки йому знання перетворюються на інструмент, починають функціонувати, „працювати”. Завдяки йому формула „Знання – сила” із декларації перетворюється на керівництво до дії» [279, с. 39]. Якраз в цій якості політична експертиза потрібна і науці як цілісній самозростаючій системі спеціалізованих наукових знань, і вченому-прикладнику, який шукає умови стабільного відтворення свого результату, і суспільству, яке бажає знати про можливі наслідки саме практично-прикладного використання цього результату.

Разом з тим, важливо нагадати й про те, що в політичній експертизі існує, як прийнято говорити, і зворотний бік медалі, на що не безпідставно звертають увагу сучасні дослідники – жодне із сформульованих в її руслі суджень *не є суто науковим* поясненням або передбаченням, реєстрацією спостережень або нейтральним узагальненням [208, с. 111]. Це вже прерогатива політичного аналітика, який, спираючись переважно на кількісні методи і процедури дослідження, виступає в експертно-аналітичному процесі спостерігачем, реєстратором й дослідником, який готує необхідну початкову наукову інформацію для політичної експертизи.

Більш того, із наведеної сентенції ні в якому разі також не випливає й те, що політична експертиза в принципі не наукова й не ефективна. Вона лише наголошує на тому факті, що *науковість та ефективність* політичної експертизи *безпосередньо залежить* від якості тієї *вихідної наукової інформації, яку готує* для політичного експерта *політичний аналітик*. Саме в цьому й полягає взаємозв'язок і взаємозумовленість функціонально-рольових особливостей професійної діяльності політичного аналітика й політичного експерта. Тому, як ми вже переконалися, залишати здійснення всього наукового процесу підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень лише за політичними аналітиками чи лише за політичними експертами теж не можна.

Отже, якщо брати до увагу сутність досліджуваної нами проблеми, це означає, що і в цьому конкретному випадку ми змушені прагнути досягнення не тільки якогось ідеального балансу в ході використання кількісних і якісних

методів та процедур аналізу політичних проблем й отриманих у такий спосіб різних видів аналітичних політичних знань, а також досягнення такого ж балансу і в професійній діяльності їхніх носіїв – політичного аналітика й політичного експерта – з урахуванням того реального місця, яке вони посідають у системі суспільного розподілу праці. Без їхньої спільної, методологічно зумовленої процедурно-функціональної діяльності також неможливо забезпечити якісний науковий процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

На основі проведеного дослідження можна дійти таких висновків.

Основними суб'єктами політичної аналітики є політичний аналітик і політичний експерт. Процедурно-функціональну роль останнього в пізнавальному процесі реально здійснює творчий тандем – особа, яка приймає рішення, і незалежний професійний експерт.

Базовим критерієм, який дає змогу розмежувати специфічні особливості професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта та ідентифікувати їх як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики, є не лише мета дослідження, але й природа методів і процедур, які вони використовують у пізнавальному процесі для її досягнення.

Чинна в політичній аналітиці традиція стверджувати про несумісність кількісних та якісних методів і процедур дослідження, як і визнавати абсолютну пріоритетність кожного з них у цьому процесі, є методологічно невиправданою. Кількісні та якісні методи й процедури дослідження не є абсолютно протилежними, навпаки – мають, як ми в цьому переконались, взаємодоповнюватися, і лише їхня раціональна цілісність може закласти підвалини якісного *експертно-аналітичного* процесу. У процедурно-функціональному аспекті це виявляється насамперед у продукуванні з їхньою допомогою *аналітичного й експертного знання*.

Ці два різновиди політологічного знання, як і способи їх продукування, окремо не існують, а тому їх застосовують у професійній діяльності політичного аналітика й політичного експерта як два необхідні компоненти

цілісного *експертно-аналітичного* знання, потрібного для підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Основними аргументами на користь цього слугують три важливі обставини:

1. Головною вадою прихильників застосування в політичній аналітиці лише кількісних або лише якісних методів і процедур дослідження є не виправдане наділення їх властивостями продукувати цілісне політологічне знання. У той же час, коли об'єктивно, користуючись лише кількісними або лише якісними методами і процедурами дослідження, можна отримати в процесі наукового пізнання політики лише один із його потрібних компонентів, який не наділений властивостями цілого.

2. Ці два *дійсно різні методи і процедури* аналізу політичних проблем, які дають можливість отримати в процесі наукового пізнання і *два різновиди* політологічного знання: *аналітичне* – від кількісних і *експертне* – від якісних методів і процедур дослідження, які також, як і методи, що їх продукують, *не є ні тотожними, ні взаємозамінними, а взаємозумовленими* в пізнавальному процесі. Їх неможливо через їхню нерозривну процедурно-функціональну єдність відокремити, а тому вони однаково потрібні в науковому процесі підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень.

3. Ані перший, ані другий вид названого знання *не є окремо* політично релевантним науковим знанням. Таким воно стає тоді, коли поєднує в собі аналітичну й експертну складові, перетворюючись у кінцевому підсумку на *цілісне експертно-аналітичне* політологічне знання як похідну систему кількісних та якісних методів і процедур політичного аналізу.

Саме цими трьома основними обставинами і зумовлена потреба й цінність використання в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень не тільки кількісних і якісних методів та процедур дослідження, але й їхніх безпосередніх носіїв – політичного аналітика й політичного експерта – як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики.

Висновки до третього розділу

Основним критерієм, що дає змогу розмежувати предметну сутність політичного аналізу й аналізу політики як політичних, теоретико-прикладних наукових дисциплін, є *природа* використовуваних ними методів і процедур як вияв діалектичної єдності *загального* й *особливого* в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття й реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

Загальним є те, що формалізовані й експертні методи, які використовують в експертно-аналітичному процесі політичні аналітики й політичні експерти, застосовуються на всіх без винятку фазах цього циклічного процесу без строго зумовлених фазових меж. Через складність і багатоаспектність досліджуваних політичних об'єктів в експертно-аналітичному процесі використовується не один окремий метод, а *цілісна система* суворо формалізованих та експертних методів і процедур дослідження політики, які не просто перекривають, а взаємодоповнюють і взаємозумовлюють одне одного в процедурно-функціональному й цільовому відношенні. Тому, характеризуючи в цілому систему методів і процедур, які використовуються в політичному аналізі як прояві того загального, що йому властиве, буде більш правильним і методологічно виправданим говорити про них не просто як про сукупність різних наукових методик, як це прийнято нині в спеціалізованій літературі, а скоріше як про реальне функціонування *цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур*, за допомогою яких якраз і стає можливим не лише політологічне дослідження конкретних політичних подій і ситуацій, але й забезпечення в цілому наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Загальне в остаточному підсумку реалізується через *особливе, аналіз політики* – через відносно самостійну політичну наукову дисципліну, що має власну методологічну основу – *експертні методи й процедури* дослідження політики, які, на відміну від кількісних методів і процедур політичного аналізу,

не потребують у процесі їхнього застосування значних часових, організаційних, фінансових та інших витрат. Їхня панівна роль у цьому процесі, особливо на фазі наукового прогнозування й розробки можливих оптимальних варіантів політичних рішень, виявляється саме в процедурно-функціональному призначенні – здійсненні політичними експертами *синтезу* похідної аналітичної інформації, підготовленої політичними аналітиками із застосуванням переважно традиційних, суворо формалізованих методів та процедур аналізу. Це саме той випадок у процесі дослідження політичних проблем, коли аналіз, підготовлений політичними аналітиками за допомогою переважно суворо формалізованих методів і процедур, може превалювати на фазі формулювання й аналізу проблеми, а синтез, здійснений політичними експертами за допомогою переважно експертних методів та процедур, – на фазі наукового прогнозування й вироблення оптимальних варіантів її вирішення як прояв *відносно самостійних* методів аналізу й видів професійної аналітичної діяльності. Так, хоча аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень і оптимізується експертними методами та процедурами, тобто аналізом політики, проте його предмет дослідження лише відносно самостійний і не може бути нічим іншим, як своєрідним варіантом вираження предметної сутності політичного аналізу.

Отже, сутність політичного аналізу й аналізу політики як політичних наукових дисциплін реально визначають не стільки жорстко окреслені межі предмету їх дослідження, скільки *час і проблема*, яку вони досліджують. Такою спільною, ключовою для обох дисциплін проблемою є експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. І ця проблема «розмиває» їхні межі і, відповідно, робить предмет дослідження аналізу політики *лише відносно самостійним* у межах предметної сутності політичного аналізу.

Таким чином, статус аналізу політики як відносно самостійної підгалузі політичного аналізу зумовлений, з одного боку, загальною проблемою, яку вони досліджують, а, з іншого боку, *природою методів і процедур*, які

використовують в експертно-аналітичному процесі політичний аналітик й політичний експерт як цілком самодостатні суб'єкти сучасної політичної аналітики.

Створення свого часу Головної служби політичного аналізу в структурі Секретаріату Президента й Групи аналізу політики при Апараті Прем'єр-міністра України є цілком науково обґрунтованим рішенням: перетинаючись на спільному для них проблемному полі – підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, вони не тільки взаємодіють у цьому процесі, але й водночас претендують на відносно самостійне дослідження як загальних, так і окремих специфічних його сторін, граней і аспектів. Саме в цьому й виявляється, з одного боку, *особливе* – відносна самостійність *аналізу політики* стосовно політичного аналізу, а з іншого – *загальне*, тобто їхня процедурно-функціональна цілісна єдність як системи певних методів і процедур професійної діяльності політичних аналітиків і політичних експертів, що зумовлене циклічним характером і загальною стратегічною метою самого експертно-аналітичного процесу – забезпеченням наукової основи підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень.

Основними суб'єктами політичної аналітики є політичний аналітик і політичний експерт. Процедурно-функціональну роль останнього в пізнавальному процесі реально здійснює творчий тандем – особа, яка приймає рішення і незалежний професійний експерт. Адекватне визначення теоретичної сутності і методологічних особливостей професійної діяльності останнього можливе лише в тому разі, якщо враховувати ту функціональну роль, яку він реально виконує в системі суспільного розділення праці з політичним аналітиком, яка допускає диференціацію осіб, що приймають участь в аналітичному процесі за критерієм наявності або відсутності в них того чи іншого специфічного набору знань, умінь та навичок. До того ж сформованих под дією суворо визначених методів та процедур дослідження. А саме: одні методи і процедури – кількісні – найбільш ефективні в процесі дослідження завдань рутинного характеру, а тому тісніше пов'язані з суто аналітичною

процедурною діяльністю, яку виконує політичний аналітик, а інші – якісні – з процедурною діяльністю, яка синтезує, тобто, професійною діяльністю політичного експерта. Якраз політичний експерт, як свідчить сама практика дослідження політичних проблем, найбільш ефективно діє в умовах невизначеності і наростання динамічності політичної ситуації, що аналізується. Тим самим, в реальному експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень таке явне розмежування процедурних функцій його суб'єктів закономірно призводить нині не лише до *суворої спеціалізації* вказаних видів аналітичної професійної діяльності, але й до неминучого в цьому випадку *привалювання*: кількісних методів і процедур дослідження – в професійній діяльності *політичних аналітиків* та якісних методів і процедур дослідження – в професійній діяльності *політичних експертів*.

У результаті, політичний аналітик, що використовує в своїй професійній діяльності переважно кількісні методи і процедури аналізу уособлює в собі «науку», а політичний експерт, який використовує в своїй професійній діяльності переважно якісні методи та процедури дослідження – «мистецтво» політичного аналізу. Якраз ця обставина і забезпечує не лише одночасне функціонування політичного аналізу і як науки, і як мистецтва підготовки політичних рішень, але й реалізацію ними специфічних професійних функцій як цілком самодостатніх суб'єктів політичної аналітики. Це підтверджується не тільки теорією, але і практикою здійснення експертно-аналітичного процесу, особливо в прогнозуванні політичних подій і ситуацій, де така, наприклад, професійна якість експерта як інтуїція була і залишається єдиним засобом переборювання «вузьких місць» суто формальних логічних побудов, тому що лише вона здатна досягнути гнучкі мінливі і складні явища політичного життя.

Отже, базовим критерієм, який дає змогу розмежувати специфічні особливості професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта та ідентифікувати їх як основних самодостатніх суб'єктів політичної

аналітики є не лише мета дослідження, але й природа методів і процедур, які вони використовують у пізнавальному процесі для її досягнення.

Актуальність використання словосполучення «самодостатній суб'єкт» стосовно політичного аналітика і політичного експерта як основних представників сучасної політичної аналітики, диктується також і тим, що реалізація суб'єктності – це завжди не тільки свідомий і відповідальний, але й вольовий акт. Це проявляється в тому, що однієї лише наукової достовірності процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, яка формується переважно політичним аналітиком, недостатньо. Необхідні ще й вольові зусилля учасників експертно-аналітичного процесу, (особливо політичного експерта, – це переважно його процедурна функція), в ціннісному їх обґрунтуванні і досягненні, тим самим, балансу трьох основних цінностей: аналітичної об'єктивності, відповідальності перед клієнтом і відданості власним ідеалам. Якраз ця обставина і забезпечує виконання політичним аналітиком і політичним експертом специфічних професійних функцій як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики. А саме: якщо перший, за допомогою переважно кількісних методів і процедур, продукує вихідне наукове знання, то другий, за допомогою переважно якісних методів і процедур, узагальнює це знання і формує на його основі особливе – легітимну думку, той необхідний ресурс, який має загальні мобілізаційні можливості науковому процесі підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень.

Саме тому політичний експерт більш обізнаний, ніж політичний аналітик у тому, яке знання краще цінується і більшою мірою поінформований про те, як його треба подати особі, що приймає рішення, і суспільству в цілому, щоб це знання було адекватно сприйнято й оцінено позитивно.

Цінність саме експертного знання і його носія – політичного експерта в експертно-аналітичному процесі – полягає в можливості *контролювати* процес наукового пізнання і встановлювати тим самим межі і форми практичного застосування знань. Зокрема, відсікати в процесі експертної оцінки таке знання, яке не піддається інструменталізації, тобто не може стати ні ресурсом, ні

капіталом, а, отже, і не повинно стати предметом обговорення для учасників процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Таким чином, наявна в політичній аналітиці традиція стверджувати про несумісність кількісних і якісних методів та процедур дослідження, як і визнавати абсолютну пріоритетність кожного з них у цьому процесі, є методологічно невиправданою. Кількісні та якісні методи й процедури дослідження не є абсолютно протилежними, навпаки – мають взаємно доповнювати один одного, і тільки їхня раціональна цілісність може закласти підвалини якісного *експертно-аналітичного* процесу. У процедурно-функціональному відношенні це виявляється насамперед у продукуванні з їх допомогою *аналітичного* й *експертного* знання. Ці два різні види аналітичного знання, як і методи їх продукування, окремо один від одного не існують, а тому однаковою мірою застосовуються в професійній діяльності політичного аналітика й політичного експерта як два необхідні компоненти цілісного *експертно-аналітичного* знання, необхідного для наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Основними аргументами на користь цього слугують, як вже було доведено в попередньому розділі роботи, три важливі обставини:

1. Головною вадою прихильників використання в політичній аналітиці тільки кількісних або тільки якісних методів і процедур дослідження є невиправдане наділення їх властивостями виробляти цілісне політологічне знання. Але якщо об'єктивно, то, користуючись лише кількісними або лише якісними методами і процедурами дослідження, можна отримати в процесі наукового пізнання тільки один із його необхідних компонентів, який не наділений властивостями цілого.

2. Ці два дійсно *різні способи і процедури* аналізу політичних проблем дають можливість отримати в процесі наукового пізнання і *два різні види* політологічного знання: *аналітичне* – від кількісних і *експертне* – від якісних методів і процедур дослідження. Ці види знання, як і методи, за допомогою яких їх продукують, *не є ні тотожними, ні взаємозамінними*, а

взаємозумовленими в пізнавальному процесі. Їх неможливо через нерозривну єдність відокремити, а тому вони однаково потрібні в процесі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

3. Ані перший, ані другий вид названого знання *не є окремо* політично релевантним науковим знанням. Таким воно стає тоді, коли поєднує в собі аналітичний і експертний складники, перетворюючись у кінцевому підсумку на *цілісне експертно-аналітичне* політологічне знання як похідну систему кількісних та якісних методів і процедур політичного аналізу. Саме цими трьома основними обставинами зумовлена необхідність та цінність використання в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень не лише кількісних та якісних методів і процедур дослідження, але й їх безпосередніх носіїв – політичного аналітика і політичного експерта як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики.

Відтак виникає логічне питання: як же реально функціонує обґрунтована вище цілісна система політичних наукових дисциплін та цілісна експертно-аналітична система методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень в конкретних умовах конкретного суспільства. Тим паче, українського, яке офіційно обрало сьогодні курс не лише на євроінтеграцію, але й демократизацію усіх сфер життя суспільства, на створення необхідних для цього цільових експертно-аналітичних структур та підготовку відповідних фахівців. Саме аналізу цієї актуальної для України проблеми і буде присвячений заключний розділ нашої роботи.

РОЗДІЛ 4

СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ В УКРАЇНІ

4.1 Інституціоналізація – визначальна категорія характеристики процесу становлення і розвитку політичної аналітики як суспільно-політичного явища та наукового поняття

Актуальність дослідження змісту категорії «інституціоналізація» як найбільш адекватного поняття, яке виражає, на наш погляд, сутнісні характеристики процесу становлення і розвитку політичної аналітики в Україні, зумовлена, з одного боку, відсутністю в науковій і навчальній літературі загальноприйнятого поняття «інституціоналізація» та єдиного підходу до трактування його значення, а з іншого – недостатнім рівнем його відпрацювання саме в політичній галузі знання.

Аналізуючи дослідження із зазначеної проблематики, можна констатувати, що поняття «інституціоналізація» вже міцно ввійшло в науковий обіг соціально-гуманітарних дисциплін, а останнім часом особливо широке застосування отримало в соціально-правовій галузі знання, а також у теорії й практиці державного управління. Проте, незважаючи на вже здійснені наукові розвідки в цьому напрямку, настійна необхідність подальшого аналізу змісту поняття «інституціоналізація» актуалізується ще й тим, що аж дотепер науковці ще не виробили способи його операціоналізації – переведення поняття «інституціоналізація» в моделі, які мають емпіричні референти.

Мета цього підрозділу й полягає в спробі розв'язати цю проблему. Ми спробуємо визначити не лише зміст поняття «інституціоналізація», але і його основні емпіричні індикатори. Якраз за допомогою цих індикаторів стане можливим адекватно охарактеризувати не лише реальний процес становлення і розвитку політичної аналітики в Україні як цілісної системи методів і процедур дослідження політичних проблем та цілісної системи політичних наукових

дисциплін, але й першоджерела цього процесу – специфіку та проблеми інституціоналізації в пострадянському, в тому числі й українському суспільстві, політичного аналізу. При цьому, варто зазначити, що однією з нерозв'язаних проблем, яка так чи інакше заплутує сучасне розуміння змісту поняття «інституціоналізація», а, отже, ускладнює й процес визначення його емпіричних референтів, є проблема співвідношення його з іншим, дуже близьким за змістом, а тому таким, що широко застосовується в наукових і навчальних політологічних працях, поняттям, як «інституціалізація» [280 с. 7; 281, с. 6–7; 282, с. 40–41; 283 с. 234–243].

До того ж, якщо одні вчені ототожнюють поняття «інституціоналізація» та «інституціалізація», розглядаючи їх у своїх працях як процес вироблення норм у будь-якій галузі соціальних стосунків, форм суспільного устрою і як процес перетворення будь-якого явища на організаційний заклад [284, с. 155; 285, с. 629], то інші, навпаки, розмежовують аналізовані поняття. Науковців другої групи об'єднує те, що вони демаркують ці поняття, а термін «інституціалізація» цілком виправдано трактують значно ширше, аніж «інституціоналізація», подаючи його як специфічне поняття, що відображає не лише упорядкування, формалізацію і стандартизацію будь-чого, але й загальний процес соціальної організації загалом [286; 282, с. 6–7], результатом якого є специфічний набір соціальних норм і правил, які констатують співіснування і взаємодію людей [280, с. 7].

Беручи до уваги безперечну теоретичну і практичну цінність подібної демаркації понять і пов'язану з нею досить аргументовану обґрунтованість потреби застосування в науковому дискурсі концепту «інституціалізація», усе таки зазначимо, що стосовно характеристики процесу становлення та розвитку політичної аналітики в Україні буде більш продуктивним і методологічно виправданим уживати поняття «інституціоналізація». Це диктується, по-перше, тим, що на відміну від поняття «інституціалізація», основною інструментальною перевагою «інституціоналізації» є те, що це поняття відображає не лише і не стільки зовнішній, скільки внутрішній, а тому більш

складніший процес становлення і всебічний розвиток будь-якого інституту, а в цьому разі – політичної аналітики в Україні. По-друге, як слушно зазначають дослідники, поняття «інституціоналізація» важливе ще й тому, щоб не складалося враження нібито соціальні інститути є заданими й незмінними реальностями, тому що зміни в соціальній практиці здатні приводити як до модифікації наявних соціальних інститутів, так і до виникнення нових інституціональних форм [287, с. 147]. Поняття «інституціоналізація» співвідноситься з тією ідеєю в межах теорії ролей, згідно з якою люди володіють певною свободою «вироблення ролей» у взаємодії з іншими людьми, а не просто дотримуються усталених зразків поведінки [287, с. 147].

Тому не випадково сучасні дослідники трактують саме поняття «інституціоналізація» як у широкому, так і вузькому значенні. У *широкому* розумінні – це процес надання соціальним зв'язкам нормативного, стандартизованого, формального характеру; шляхи регуляції діяльності, забезпечення організованості, упорядкованості, нормативності життя суспільства й підвищення його ефективності. У *вузькому* ж – це *процес* створення соціального інституту, *заміна спонтанної та експериментальної поведінки передбачуваною, очікуваною, такою, яка моделюється, регулюється* через визначення й закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, *приведення їх до системи, здатної діяти задля задоволення певної суспільної потреби* [288, с. 124–125].

Отже, аналізовані підходи, хоча і не суперечать одне одному, але й не є універсальними у визначенні сутності інституціоналізації. Так само по-різному в науковій літературі визначають і соціальний інститут. Багатогранність і складність процесів формування інституційних структур породжує досить гострі наукові дискусії щодо визначання цієї категорії. Наприклад, в енциклопедичному соціологічному словнику за загальною редакцією Г. Осипова соціальний інститут трактується як «відносно сталі типи і форми соціальної практики, за допомогою яких, організують суспільне життя, забезпечують стійкість зв'язків і стосунків у межах соціальної організації

суспільства» [90, с. 227]. Подібного трактування сутності соціального інституту дотримується і В. Анурін, який визначає його як «сталій комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, настанов, що регулюють взаємодію людей у певній сфері життєдіяльності і які організують їх у систему ролей і статусів [289, с. 125].

Проте, існують і інші, на наш погляд, не менш продуктивні уявлення про сутність цього феномену. Так, В. Зотов й Е. Боев відзначають, що в науковій літературі традиційно прийнято вважати соціальний інститут системою об'єктивного типу. Але соціальну структуру суспільства можна визначити і як результат об'єктивації та локалізації в певних ділянках соціального простору комунікативного процесу. Інакше кажучи, соціальна структура має визначену просторово-часову форму, яка також здатна перебудовуватися й пересуватися в соціально-культурному середовищі. А соціальність явищ при цьому визнається не тим, що вони є результатом дій людей, а тим, що ці явища набувають сенсу в результаті комунікації [див.: 290, с. 204–205].

Таким чином, соціальний інститут є системою *процесуального* типу. Соціальний інститут як система процесуального типу – це відтворювальна соціальна практика, якій притаманні відрегульовані відношення між соціальними суб'єктами, тобто організована соціальна взаємодія. До його визначення можна застосувати, як пишуть В. Зотов та Е. Боев, і таку дефініцію: «соціальний інститут – це система статусно-рольових комунікацій, впорядкованих певним чином за допомогою спеціальних норм і метою яких є реалізація задоволення соціальної потреби в процесі здійснення соціальних практик [290, с. 205]. При цьому частина соціальних практик, які реалізуються в рамках інституту, має бути спрямована на їх самозбереження і самовідтворення статусно-рольової системи комунікації, а частина – у вигляді діяльності на задоволення соціальної потреби. Близьке розуміння соціального інституту подає і відомий учений Н. Смелзер, визначаючи його як сукупність ролей і статусів, призначену для задоволення певної соціальної потреби [291, с. 79]. І хоча Н. Смелзер не надає значення тому факту, що інститут – це

система комунікацій, але сам підхід до взаємодії як складника інституту вже показовий. Примітно й те, що, на думку більшості дослідників, система комунікацій у межах соціального інституту не може самоутримуватися довго і потребує силової підтримки та нормативного закріплення. Зрештою, виникають інстанції і процедури, які забезпечують дотримання (у тому числі й примусове) цих норм і правил [291, с. 205]. Саме таким шляхом соціальні інститути як комунікативні системи процесуального типу диференціюють себе від соціокультурного оточення.

Проте інституціоналізація (*institutionalization*) – це не лише *процес* формування різних типів соціальної діяльності як соціальних інститутів [292, с. 373], утворення стабільних зразків соціальної взаємодії, що ґрунтуються на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах [293, с. 105], але також і *результат процесу* (курсив наш – В. Р.) [294, с. 248], у якому соціальні дії (також як і у концепціях Г. Осипова і В. Ануріна) стають упорядкованими в сталі соціально-структурні особливості. Завершенням процесу інституціоналізації є інтеграція нового виду соціальної діяльності до сьогоденної структури виробничо-економічних відносин суспільства. Завдяки цьому, формується певний набір формальних і неформальних санкцій, за допомогою яких здійснюють соціальний контроль за відповідними типами поведінки.

Найважливішими передумовами процесу інституціоналізації є:

- виникнення певних суспільств, потреб у нових типах соціальної діяльності й відповідних соціально-економічних і політичних умов;
- розвиток потрібних організаційних структур і пов'язаних із ними соціальних норм та результатів поведінки;
- інтернаціоналізація індивідами нових соціальних норм і цінностей;
- формування на їх основі системи потреб особистості, ціннісних орієнтацій та очікувань.

У зв'язку із цим у сучасному суспільстві інституціональне оформлення здійснюється, на думку М. Ніколко, у декілька етапів:

- спочатку виникає та існує феномен соціального життя, актори якого здійснюють активність, не легалізовану суспільством;
- активність отримує схвалення суспільства, феномен набуває дедалі більшої значущості та впливу;
- суспільство відчуває потребу в систематизації цього соціального явища і в управлінні ним;
- актори переходять до розряду професіоналів і за свою діяльність починають стабільно отримувати винагороду;
- формується структура явища: вибудовується управлінська й субординативна ієрархія;
- формується законодавча база для регламентації та оформлення порядку справджування феномену;
- розробляються системи контролю;
- здійснюються класифікації цього феномену і він вбудовується в сітку інститутів, що виникли раніше;
- з'являються налагоджені шляхи комунікації, які здійснюють керування і зв'язок усередині інституту і його контакти із зовнішнім світом [295, с. 40–41].

Таким чином, у процесі інституціоналізації соціальний інститут набуває сутнісних ознак, які відрізняють його від інших соціальних явищ. Такими характерними ознаками є зовнішня оболонка («матеріальна», «формальна») і внутрішнє наповнення залежно від певного виду діяльності [296, с. 109]. Зовні (організаційний бік) соціальні інститути є спеціалізованими закладами, які виконують конкретну соціальну функцію із задіяними в них людьми, що мають у своєму розпорядженні певні матеріальні та інші ресурси. Усередині (змістовний бік) соціальний інститут – це своєрідний набір певних соціальних норм, які являють собою правила, зразки, моделі, стандарти, еталони і якими мають керуватися індивіди, що займаються певним видом діяльності та перебувають у складі тієї чи тієї організації.

Відповідно, в сучасному наукознавстві прийнято розмежовувати два явища, два основних процеси, які характеризують розвиток науки: когнітивну

(внутрішню структуру наукового знання) і соціальну (зовнішні, стосовно науки, чинники) інституціоналізації [див.: 285, с. 633–634].

Когнітивна інституціоналізація пов'язана з існуванням організаційного принципу, що структурує діяльність науковців (певний інструментарій, методика і методи дослідження, дослідницька програма тощо); зі створенням загальноприйнятих критеріїв вибору проблеми дослідження і оцінювання його результатів; формуванням у професійному співтоваристві загальних цінностей, уявлень; наявністю ціннісної ієрархії, що визнається під час визначення статусу методів, понять і категорій, які практикуються вченими. Соціальну інституціоналізацію ототожнюють із формуванням механізмів неформальної комунікації і способів контролю за діяльністю окремих членів груп, зі здійсненням кооперації, розподілу праці і навіть конкуренції між ними при спільності їхніх поглядів і когнітивних настанов. Вона полягає у створенні й поширенні формальних структур, що об'єднують членів, які поділяють загальну когнітивну структуру, в чітких демаркаційних лініях між спеціальностями, у ступені внутрішньої організованості наукового співтовариства, визначення членства в професійній групі, у вмінні розрізнити «своїх» і «чужих».

Отже, інститути є порівняно стійкими компонентами суспільного життя. Вони виникають як похідна утворення від інтересів, продукт узгодження інтересів автономних суб'єктів, на що звертають увагу представники нового інституціоналізму (Д. Норт, М. Олсон, О. Вільямс, Р. Познер, Г. Демсец, Р. Нельсон, С. Уінтер). Справа в тому, що дії учасників постають у стійких і водночас чітко розрізнених ролях, але вони не визнаються в суспільстві як значимі, необхідні й такі, що узгоджуються з суспільними інтересами. Інститут – це результат певних компромісів протидорчих інтересів. Відповідно, інституціоналізація інтересів забезпечує необхідний ступінь підпорядкування індивідуальних інтересів суспільним. Узагальненою характеристикою інститутів є, як слушно зауважує Д. Норт, їх функціональність. Головна функція інститутів, – зазначає він, – зменшення невизначеності в

міжособистісних стосунках, зниження трансакційних втрат, «встановлення постійної (але не обов'язково ефективною) структури людської взаємодії» [297, с. 14]. Це пов'язано з тим, що люди намагаються реалізувати свої інтереси спільно і шукають для цього різноманітні способи взаємодії. Ці взаємодії відображаються в інститутах, основне призначення яких не в тому, щоб бути правилами гри, а в функціональній організації суспільних взаємодій людей, їхніх груп і співтовариств. Саме тому Д. Норт убачає в інститутах «правила гри у суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище..., структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного, організують стосунки між людьми» [297, с. 11].

Прагнення людей до злагоджених дій дослідники пояснюють і з точки зору психології, яка розглядає поведінку як результат взаємних поступок людей, які залежать одне від одного і які пристосовуються одне до одного. «З інституціональної точки зору людині вигідно, – пише Л. Логінова, – підкорятися нормам, якщо вони полегшують її взаємодію з іншими агентами і сприяють реалізуванню інтересів» [298, с. 149].

Тобто, поведінка визначається тими наслідками, до яких вона приводить. Залежно від того, чи будуть ці наслідки сприяти реалізації інтересів, не зачіпаючи їх, або, навпаки, утискувати, суб'єкт виявить тенденцію повторити такий акт поведінки, не надавати йому ніякого значення або ж уникати його повторення. Взаємодії, що повторюються, здатні знайти ознаки інституту та перерости в інститут [298, с. 149].

З огляду на це роль інституціоналізації полягає в тому, що вона є чинником зниження невизначеності й основою для прогнозування поведінки суб'єктів. Інститути пропонують схему дій у тих сферах, де цієї схеми не існувало. Так, у процесі інституціоналізації відбувається заміна спонтанної поведінки на передбачену, яка очікується й моделюється. Суспільство, створюючи інститути, закріплює певні види соціальної взаємодії, робить їх постійними й обов'язковими. Далі на цій основі розробляють систему санкцій.

Відповідно до досліджуваної проблеми, можна стверджувати, що інституціоналізація є важливим механізмом, який забезпечує відтворення членів наукового співтовариства, спеціалізацію ними ж визнаних норм і цінностей, інтеграцію дисциплінарного співтовариства і формування ціннісної дисциплінарної орієнтації вчених. До найбільш суттєвих передумов цього процесу, з погляду Т. Парсонса, належать: 1) виникнення спеціалізованого корпусу знань, який можна кодифікувати і зберігати в письмовій формі; 2) диференціація сакрального і світського знання, набуття інтелектуальної свободи від релігійного контролю; 3) фахова інституціоналізація є важливим чинником реалізації академічних свобод, відтворення і підтримки важко вироблених норм і цінностей академічних професій [285, с. 631].

Окрім того, соціальна інституціоналізація наукової дисципліни характеризується такими поняттями, як кооперація і розподіл праці в середині дослідницької групи, регулярність контактів у середині групи, соціальна роль науковця, наявність злагоди між дослідниками, виникнення і збереження формальних структур (об'єднань, асоціацій, часописів), відповідальних за розширення соціальних ресурсів і рекрутування нових членів [285, с. 633–634].

Отже, стосовно інституціоналізації такого соціального інституту, як наукова дисципліна, можна відзначити, що вона передбачає розгляд процесу її розвитку із семи основних аспектів:

- виникнення академічних професій та спеціалізованого корпусу знань, який піддається кодифікації і збереженню в письмовій формі;
- створення власної методології;
- формування понятійного апарату й відповідних меж застосування та форм існування (дослідницька, практично-прикладна та навчальна діяльність);
- інтеграція наукового напрямку в культурну і соціальну системи суспільства, яка при цьому залишає можливість відносної автономізації науки по відношенню до суспільства й держави в цілому;
- формування системи цінностей і норм, що регулюють фахову діяльність науковців, які забезпечують їхню інтеграцію і кооперацію;

- виникнення і збереження формальних структур (об'єднань, асоціацій, часописів), відповідальних за розширення соціальних ресурсів і рекрутування нових членів;

- створення різних організаційних форм наукової дисципліни, її внутрішньої диференціації та спеціалізації, завдяки чому вона виконує свої функції.

Саме тому наукову дисципліну, у даному випадку – політичну, інституціонально зображають у формах: академічних закладів (науково-дослідні центри, наукові інститути тощо); пропедевтико-освітньої системи (університети, коледжі, інститути); державних структур (інформаційно-аналітичні центри, консультативні ради); громадські організації (академії, асоціації, консорціуми, союзи) [299, с. 36].

Зрозуміло, що перехід знання в статус академічної дисципліни потребує відповідної організації наукової діяльності в університетах й інших вищих наукових закладах, сертифікації такої фахової діяльності особливим чином за допомогою системи офіційно вповноважених на це вчених рад і системи законодавчих норм, які регулюють професійну діяльність відповідних фахівців.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що проблема визначення ступеня інституціоналізації політичної аналітики в Україні може бути досліджена за допомогою розроблених нами відповідних емпіричних індикаторів. Такими основними емпіричними індикаторами, які дозволять у ході дослідження не лише визначити, але й конкретизувати ступінь *завершеності* та перспективи інституціоналізації політичної аналітики в Україні, є, на наш погляд, такі референти:

1) наявність у вищих навчальних закладах, що здійснюють фахову підготовку політологів усіх рівнів, висококваліфікованих викладачів, які мають відповідну базову *політологічну* освіту, наукові ступені і звання та які викладають такі профільні політичні навчальні дисципліни, як політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія і практика прийняття політичних рішень;

2) реальне функціонування фахових експертно-аналітичних структур для підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень не лише в системі державного управління і місцевого самоврядування України, але й у приватному секторі економіки;

3) нормативно-правове закріплення в переліку фахів і в реєстрі наукових спеціальностей України професійного статусу політичного аналітика й політичного експерта (і незалежних експертно-аналітичних центрів також) як основних суб'єктів політичної аналітики;

4) реальне функціонування в Україні організаційно оформлених, у тому числі незалежних фахових структур й асоціацій політичних аналітиків і політичних експертів, які створено за науково-галузевою ознакою і мають свій професійний етичний кодекс;

5) існування налагоджених постійних комунікаційних зв'язків між українськими і закордонними фаховими структурами та асоціаціями політичних аналітиків і політичних експертів;

6) функціонування спеціалізованого друкованого, а також в електронному вигляді органу (часопису, бюлетеня, вісника), який акумулює професійні досягання як українських, так і закордонних суб'єктів політичної аналітики;

7) реальне існування постійних професійних зв'язків між представниками попередньої української школи політичного аналізу й новою генерацією політичних аналітиків з університетського середовища – необхідних ознак завершеності процесу інституціоналізації політичної аналітики як цілісної системи політичних наукових дисциплін та цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень у державному управлінні та місцевому самоврядуванні України.

Керуючись зазначеними критеріями й орієнтирами, спробуємо в подальших підрозділах цієї роботи адекватно охарактеризувати не лише особливості формування та перспективи розвитку політичної аналітики в сучасній Україні, але й розкрити першоджерела цього процесу – специфіку та проблеми інституціоналізації політичного аналізу в пострадянському, у тому

числі й українському суспільстві, який і забезпечує у кінцевому підсумку її системну цілісність та відповідну назву в реальному функціонуванні.

4.2 Політична аналітика в сучасній Україні: стан і перспективи інституціоналізації

Для реформування та поліпшення в Україні механізму підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень сьогодні вкрай актуальним постає завдання впровадження у вітчизняну управлінську практику не лише відповідних суто теоретичних досягнень політичної науки в цій галузі знання, але й накопиченого світового досвіду реалізації експертно-аналітичного процесу на інституційному рівні. Можливість практичного розв'язання цього завдання вбачаємо у двох основних аспектах. З одного боку, слід узаконити або, інакше кажучи, інституціоналізувати в Україні професії політичного аналітика і політичного експерта, а також всю систему наявних політичних наукових дисциплін, які безпосередньо стосуються забезпечення наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. З іншого – чітко визначити їхні теоретико-методологічні засади, оскільки це актуальне завдання, як й попереднє – інституційне, поки також ще не вирішене.

І це при тому, що в Україні вже на початок 1990-х р. здійснено низку потрібних заходів, спрямованих на створення відповідної інституціональної і теоретико-методологічної бази наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Саме із цією метою ще в 1992 році Указом Президента України Л. Кравчука було створено консультативно-дорадчий орган – Адміністрацію Президента України, що мав фахові інформаційно-аналітичні підрозділи, а Президент України В. Ющенко, скасувавши своїм Указом цю структуру, утворив Секретаріат Президента України, основним завданням якого стало організаційне, правове, консультативне, інформаційне та експертно-аналітичне забезпечення діяльності Президента України [300]. Для забезпечення цих функцій у рамках його структури в жовтні 2004 р. було

створено, а 2006 р. затверджено в новій редакції «Головну службу політичного аналізу» [192], а Центр сприяння інституціонального розвитку державної служби України ініціював свій пілотний проект формування так званих груп аналізу політики в центральних органах виконавчої влади.

Не можна не враховувати й те, що ще у 90-ті роки минулого століття заявили про себе і новостворені вітчизняні політологічні центри та асоціації, що розгорнули свою активну науково-прикладну та освітню діяльність: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса, Українська академія політичної науки, Український центр політичного менеджменту та Центр соціологічних і політичних досліджень «Соціополіс», Українська асоціація політологів, Філософська ліга України та Соціологічна асоціація України, Асоціація політичних психологів України, Асоціація студентів-політологів України [301, с. 5].

Крім того, враховуючи брак потрібного досвіду та знань, а також масштаби управлінських завдань, які необхідно було вирішувати, 1992 р. створено Національний інститут стратегічних досліджень [302] та Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, який 1995 р. переформатовано на Українську академію державного управління при Президентові України, а 2003 р. академії було надано статус національної. У складі академії було створено спеціалізований науковий підрозділ – Інститут проблем державного управління та місцевого самоврядування, що фахово націлений на розробку теорії та методології державного управління й місцевого самоврядування, організацію фундаментальних і прикладних досліджень із проблем державного управління і місцевого самоврядування як у самій академії, так і в регіональних інститутах державного управління [303, с. 4].

У серпні 1996 р. Указом Президента України засновано Раду національної безпеки й оборони України [304], а в березні 2001 р. для забезпечення Президента України, Ради національної безпеки й оборони України та Кабінету Міністрів України потрібними експертно-аналітичними матеріалами для

підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень створено Національний інститут проблем міжнародної безпеки [305].

Згідно з Постановою Верховної Ради України № 1678-III від 20 квітня 2000 р. «Про структуру апарату Верховної Ради України» було створено Головне науково-експертне управління, метою якого стало проведення наукової експертизи проектів законодавчих актів на відповідність Конституції України, а також основним засадам національної політики. Лише протягом 2002 р. ця структура надала 1199 таких експертно-аналітичних висновків щодо чинних законопроектів [306].

Цьому процесу активно сприяло вдосконалення належної законодавчої бази України, націлене на розвиток громадянської активності в управлінні справами суспільства й держави та формування відповідних експертно-аналітичних структур. Наприклад, згадаємо діяльність в Україні Ради підприємців України при Кабінеті Міністрів України, що розпочала свою роботу ще 1993 році. Головною метою діяльності цього закладу стало успішне забезпечення ефективної співпраці підприємницьких структур з урядом України [307].

Наступним важливим кроком у процесі розвитку громадянських об'єднань та забезпечення їх функціонування за допомогою політичних аналітиків і експертів було створення 1996 р. при Міністерстві екології і природних ресурсів України Громадської ради з метою розширення участі громадськості в процесах прийняття екологічно важливих управлінських рішень, а також Громадської колегії Державного комітету з питань регуляторної політики й підприємництва України (2000). А 2002 р. таку раду було створено також і при Комітеті з питань європейської інтеграції, яка працювала на засадах постійно діючого консультативно-дорадчого органу. До її складу входили представники вітчизняних навчальних закладів, політичні аналітики та політичні експерти провідних неурядових організацій, представники іноземних організацій, акредитованих в Україні. Головною метою діяльності неурядових експертних рад було експертно-аналітичне

забезпечення роботи Комітету, виконання ним завдань, пов'язаних із законотворчою діяльністю, а також сприяння інформаційно-просвітницькій діяльності, спрямованій на популяризацію ідеї європейської інтеграції серед громадян України (зокрема, підготовка та видання публікацій, організація і проведення конференцій, семінарів, круглих столів тощо). Комітет системно й конструктивно співпрацював з аналітиками та експертами з метою прозорого вирішення всіх проблем, що стосуються сфери європейської інтеграції. Протягом V скликання тривала робота Науково-експертної ради, утвореної Комітетом у грудні 2002 р. Члени ради здійснювали дослідження та надавали Комітетові рекомендації щодо питань, пов'язаних із реалізацією стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції, вступом України до СОТ, здійснювали експертизу законопроектів на відповідність українського законодавства у визначених галузях законодавству Європейського Союзу [308].

Для подальшого налагодження ефективної взаємодії уряду з інститутами громадянського суспільства було утворено новий підрозділ у складі Секретаріату Кабінету Міністрів України – Сектор сприяння розвитку громадянського суспільства та взаємодії з об'єднаннями громадян, розроблено та зареєстровано офіційний сайт «Громадянське суспільство і влада» [309]. Тоді ж за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» протягом 1999–2002 рр. успішно здійснювалася програма «Демократизація та реформування місцевого самоврядування і державного управління», одним із напрямків якої була саме розробка навчальних посібників, підручників, програм та методик, тренінгів з аналізу державної політики, підтримка експертно-аналітичного супроводу процесів розробки, прийняття та контролю за виконанням рішень органів муніципального та регіонального управління, перекладу та видання праць закордонних фахівців, присвячених цим проблемам [310].

Протягом цього часу було підтримано близько 300 проектів, значну частину яких було присвячено розвитку аналізу державної політики та її окремих компонентів [303, с. 9]. Закономірним продовженням цієї роботи була, по-перше, реалізація нової програми «Посилення впливу громадянського

суспільства», де, зокрема, наголошено на розбудові в Україні незалежних аналітичних центрів, а по-друге, у рамках підготовки до реалізації міжнародного інвестиційного проекту «Тwinning» 6 жовтня 2006 р. було проведено першу міжнародну науково-практичну конференцію «Діяльність груп аналізу політики в державних органах України» [191].

Досить високими темпами формувалося також і спеціальна науково-теоретична база – кількість досліджень цієї проблематики щороку зростала, а обсяг опублікованих в Україні праць закордонних і українських авторів із проблем аналізу суспільної й державної політики протягом останніх років перевищував аналогічний показник кожної з країн СНД та Центрально-Східної Європи [140, с. 3]. Ідеться, насамперед, про праці таких відомих закордонних і українських науковців, як А. Вілдавскі, В. Вільямс, Д. Ваймер, А. Вайнінг, Б. Гогвуд і Л. Ган, В. Дан, А. Дегтярьов, К. Симонов, С. Туронок, Л. Пал, В. Парсонс, В. Абизов, О. Бабкіна, А. Баронін, Т. Брус, О. Валецький, К. Ващенко, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Горбулін, О. Дем'янчук, І. Курас, Ю. Кальниш, О. Картунов, В. Корнієнко, О. Кілієвич, О. Кучеренко, В. Кремень, А. Коваленко, Л. Кочубей, Ю. Левенець, Д. Неліпа, О. Новакова, В. Ребкало, Ю. Сурмін, Н. Туленков, О. Токовенко, С. Телешун, В. Тертичка, Ю. Харченко, Ю. Шайгородський, М. Шульга.

Серед праць цих вчених сьогодні лідирує не лише ціла низка перекладених, але й українських наукових посібників і монографічних досліджень, до того ж, не тільки з аналізу політики, що мають неабияку популярність в Україні, а також із політичного аналізу і прогнозування, політичного консультування та теорії прийняття політичних рішень, що заклали, по суті, уже наприкінці 1990-х та початку 2000-х рр. основи української школи політичної аналітики. У цьому випадку йдеться насамперед про праці В. Абизова та В. Кременя, присвячені механізму прийняття політичних рішень [311, 312]; О. Кучеренка – теоретико-методологічним засадам аналізу процесу формування та здійснення державної політики [313]; Ю. Сурміна і Н. Туленкова – методології соціологічних досліджень та аналізу

ситуацій [314, 315]; Ю. Левенця – теоретико-методологічним засадам української суспільно-політичної думки [316]; О. Валевського [317] і В. Тертички [318] – методологічним засадам аналізу державної політики в Україні; І. Кураса [319] та В. Горбатенка [189] – теоретико-методологічним проблемам розвитку політичної науки та політичного прогнозування, відповідно; С. Телешуна та І. Рейтеровича – впливу фінансово-політичних груп на прийняття стратегічних рішень у сфері політики та економіки [320]; К. Ващенко – розвитку політичного аналізу і прогнозу в сучасній Україні [321]; Ю. Шайгородського – механізму взаємодії політичної реальності і міфу [322]; В. Горбуліна й А. Качинського – застосуванню методології SWOT-аналізу для оцінювання стану внутрішнього і зовнішнього середовища [323]; М. Туленкова, Ю. Шайгородського – теоретико-методологічним аспектам політичного управління в транзитному суспільстві [324]; Д. Неліпи – теорії, методології і практиці системного аналізу в політології [325]; О. Картунова, О. Маруховського – теоретико-концептуальним засадам інформаційного суспільства [326]; О. Новакової – теоретико-методологічним засадам прийняття політичних рішень [327]; Ю. Харченко – сутності політичного в соціокультурній динаміці глобалізованого соціуму [328].

Паралельно із зазначеними, суто теоретико-методологічними науковими дослідженнями, набуває чинності інший, прикладний аспект цього процесу – впровадження їх результатів в управлінську практику й професійну підготовку студентів-політологів і фахівців усіх рівнів у сфері державної політики та державного управління. 2002 р. видано один із перших українських навчальних посібників А. Коваленка «Політичний аналіз і прогнозування», в якому висвітлено авторське бачення сутності політичного аналізу та прогнозування як наукових політологічних дисциплін [329]. Буквально через рік, у 2003 р., для слухачів Національної академії державного управління при Президентові України видано вельми змістовний підручник колективу авторів за загальною редакцією О. Валевського і В. Ребкала «Теорія і практика політичного аналізу», присвячений характеристиці його теоретико-методологічних засад [133].

Характеристиці цих самих проблем, але вже стосовно аналізу політики був присвячений у 2004 р. навчальний посібник В. Романова, О. Рудік і Т. Брус [330].

Помітними подіями як для студентів-політологів, так і працівників державних інститутів та незалежних експертно-аналітичних центрів України були: вихід у 2005 році курсу лекцій А. Бароніна «Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі» [4] та публікація у 2008 році навчального посібника з аналізу політики Н. Гнидюка і І. Ібрагімової [331], присвячених розкриттю сучасних форм та методів створення інформаційної бази експертно-аналітичної роботи. Цей найважливіший для фахової підготовки політологів напрямок був дуже вдало продовжений у 2012 році публікацією підручника з методів політичного аналізу за редакцією О. Габрієляна [332] та виходом у 2013 [333] і 2015 [232] роках навчальних посібників з аналізу державної політики. В умовах гострого дефіциту робіт монографічного рівня з питань, які ми аналізуємо, згадані посібники вже з моменту їх публікації активно сприяли і сьогодні сприяють не лише вирішенню суто прикладних, але й теоретико-методологічних проблем сучасної політичної аналітики. Яскравий тому доказ – серія книг українських дослідників з однойменною назвою праць і тематикою, над якою вони працюють. Це курс лекцій С. Телешуна і А. Бароніна «Політична аналітика: прогнозування та політичні консультації» [334], навчально-методичний посібник В. Ребкала і Ю. Кальниша «Практикум з політичної аналітики в державному управлінні» [79] та навчальні посібники колективу авторів під керівництвом професора С. Телешуна «Політична аналітика в системі публічного управління» [7], «Основи інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні» [8], «Політична аналітика в державному управлінні» [10], де вперше було здійснено спробу не лише визначити політичну аналітику як суспільне явище і наукове поняття, але й показати її місце і роль як наукової системи знання в політичному процесі України.

Усе це загалом дало потужний поштовх якісно новій хвилі досягнення вітчизняними науковцями теоретико-методологічних засад політичної

аналітики вже на рівні дисертаційних досліджень. У 2007 році докторант Національної академії управління при Президентові України Ю. Кальниш успішно захищає першу в Україні дисертацію з аналізу проблем формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні України [335]. А в 2009 році із зазначеної проблематики виходять перша дисертація (автор – К. Ващенко) на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук [336] та перша дисертація (автор – С. Внучко) на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук [337]. За останні (2011-2015) роки в контексті цього напрямку було захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук та одна дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Перші дві дисертації – це праця В. Теремка, присвячена дослідженню проблеми аналізу політики як чинника демократичної трансформації сучасного суспільства [231] та дослідження І. Петренка про сутність експертно-аналітичного забезпечення державної політики [338]. Третья дисертація – робота Є. Коломійця про основні напрями удосконалення механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в Україні [339].

Попередньо підсумовуючи історіографічний огляд літератури з проблеми, що розглядається, необхідно констатувати наявність нині значного масиву різнопланових розвідок та ґрунтовних монографій і дисертацій. Проте, за всієї, без сумніву, різноплановості й цінності опублікованих профільних робіт, що існують, їхньою головною особливістю є те, що в них зосереджено увагу не стільки на проблемах концептуалізації категорії «політична аналітика», яка б адекватно відображала новітні результати інтеграції політичних наукових дисциплін та методів і процедур аналізу політичних проблем в цілісну їх систему, скільки на традиційному дослідженні проблем предметної диференціації та інструментальних можливостях її окремих частин – поодиноких політичних наукових дисциплін та окремих методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Тобто, поза їхнього безпосереднього предметного взаємозв'язку як цілісної системи політичних

наукових дисциплін та цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Саме тому, всі наявні праці з цієї тематики за своєю цільовою спрямованістю надзвичайно вузько порушують питання та розв'язують їх, а в кінцевому підсумку не дають адекватного уявлення про системну сутність політичної аналітики як сучасного соціально-політичного явища та наукового поняття і тим більш, його співвідношення з такими близькими, але не тотожними поняттями як «політичний аналіз» і «аналіз політики». А оскільки ці базові поняття в науковій літературі до цих пір не визначено, то, природньо, що й керівники, і «рядові» співробітники як державних, так і незалежних експертно-аналітичних структур мають досить розмиті уявлення не лише про профільну специфіку тих інститутів, в яких вони працюють, а й про процедурно-функціональну специфіку своєї професійної діяльності, що, безсумнівно, не тільки не підвищує, а, навпаки, знижує їх творчий і кадрово-аналітичний потенціал.

Не сприяє підвищенню творчого потенціалу всього корпусу вітчизняних політичних аналітиків та політичних експертів і невизначеність у політологічній літературі таких базових наукових понять як «політичний аналітик» і «політичний експерт», а також практична відсутність у фаховій літературі, навіть на рівні порушення питання, наукових критеріїв їх демаркації як окремих, цілком самодостатніх аналітичних професій.

На жаль, немає відповіді на порушені питання і в останньому виданні «Політичної енциклопедії» (2011), де, як і в попередніх схожих працях, в переліку понять, що офіційно презентуються, відсутнє поняття «політична аналітика», як, до речі, не подано хоча б короткої характеристики таких найважливіших категорій політичної науки, як «політичний аналіз», «політичне прогнозування», «політичне консультування» та «прийняття політичних рішень», що складають, як вже було нами доведено, структурний зміст сучасної політичної аналітики як суспільно-політичного явища і наукового поняття. І лише завдяки трактуванню наукової категорії «аналіз політичний», що офіційно презентується в енциклопедії, наголошується, що політична аналітика це

«цілеспрямований, конкурентний, скоординований процес вивчення політичних обставин, подій, тенденцій, перспектив їхнього розвитку з метою визначення цілісної картини того, що відбувається, та подальшого прийняття рішень» [340, с. 26–27].

Проте, що стосується хоча б стислої характеристики процедурних ролей основних суб'єктів прийняття цих рішень, інформації в енциклопедії також немає. Як відсутні в цьому фаховому новітньому виданні і науково обґрунтовані критерії демаркації їх процедурних функцій і професійних статусів. Усе це наочно свідчить не лише про недостатнє наукове вивчення цих проблем, але й про незавершеність процесу інституціоналізації політичної аналітики в сучасному українському суспільстві.

Не випадково дослідники відзначають, що на сьогодні в Україні склалась досить парадоксальна ситуація. З одного боку, фіксується відсутність у державному реєстрі сфери застосування політологів із кваліфікацією бакалавра (не кажучи вже про політичних експертів), а з іншого – гостра потреба в цих фахівцях громадянського суспільства, що зароджується: сучасний рівень розвитку українського суспільства потребує подальшої громадянської та політичної освіти [341]. На думку фахівців, вирішити цю проблему в Україні силами лише засобів масової інформації також неможливо, навіть використовуючи такі новітні в цій галузі технології, як інтернет, оскільки українське суспільство знаходиться лише на початковому стані формування інформаційного суспільства [326, с. 27, 123; 342, с. 315]. На користь цього свідчить насамперед те, що суспільство наближається до інформаційного лише в тому випадку, якщо понад 70 % населення є користувачами інтернету, але ж в Україні цей показник станом на 2016 р. становить не більш 30 % (у 2005 р. – 15%, 2000 р. – 6%) [343, с. 71; 344, с. 40]. Такий стан справ фахівці пояснюють тим, що процес розбудови інформаційного суспільства в Україні відбувається переважно хаотично, тоді як існують й інші варіанти розвитку. Таких основних варіантів розвитку інформаційного суспільства усього три.

Перший, як це вже було показано на прикладі України, – хаотичний (держава майже не втручається в розбудову інформаційного суспільства).

Другий – держава є домінантним суб'єктом побудови інформаційного суспільства, а тому централізовано впливає на процеси у відповідній сфері, проводить єдину скоординовану політику в інтересах усіх акторів на принципах партнерства.

Третій – найбільш оптимальний – це певна комбінація перших двох варіантів. У провідних країнах, зазвичай, паралельно відбуваються два названі процеси, які раціонально доповнюють одне одного і тим самим сприяють інформованості громадян та впливають на їх політико-управлінську активність [343, с. 71].

При цьому досвід демократичних держав свідчить, що саме громадська участь дає змогу досягти більшої ефективності в багатьох сферах суспільного життя – від реалізації соціальної політики до сфери державного управління. Не є винятком щодо цього й сучасна Україна, де, на думку науковців, уже на початку 90-х років назріла гостра потреба у виробленні системи заходів і механізмів ефективного партнерства держави та громадянського суспільства, оскільки органи влади, що співпрацюють з інститутами громадянського суспільства, підвищують результативність своєї діяльності й посилюють її легітимність в очах громадян [345, с. 258].

Одним з провідних механізмів залучення української громадськості до прийняття науково обґрунтованих, легітимних рішень став інститут науково-експертних рад, який функціонує при органах державної влади та місцевого самоврядування. Особливо актуальним це стало після виходу Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996 від 03.11.2010 р. [346], яка містить нове Типове положення про громадські ради при центральних і місцевих органах виконавчої влади, а також Указу Президента України від 24.03.2012 р. № 212 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її

реалізації» [347], який затвердив не лише цю стратегію, але й конкретний план першочергових заходів щодо її впровадження.

Відповідно до Указу, стратегію спрямовано на формування громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави, запровадження саме громадського контролю за діяльністю влади, забезпечення незалежної діяльності інститутів громадянського суспільства, посилення їхнього впливу на прийняття суспільно важливих рішень, створення належних умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних консультацій із громадськістю щодо важливих питань життя суспільства і держави.

Особливо актуальним це стало в умовах військової загрози з боку Росії. Саме тому Указом Президента України П. Порошенком у квітні 2014 р. був створений спеціальний «Інформаційно-аналітичний центр Ради національної безпеки і оборони України» (РНБО). До основних завдань центру обов'язково належало забезпечення аналітичного та прогностичного супроводження діяльності РНБО щодо здійснення координування діяльності органів виконавчої влади з питань національної безпеки в інформаційній сфері, а також підготовка конкретних пропозицій стосовно інформаційного супроводження діяльності органів виконавчої влади з питань прийняття рішень з національної безпеки, забезпечення стабільної політичної ситуації в країні загалом [348].

Відповідно до цього, до середини 2015 р. значно покращилися кількісні показники ще одного з провідних механізмів залучення громадян України до прийняття політичних рішень – громадських рад при органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Якщо до середині 2012 р. їх нараховувалося не більш 64 одиниць (13 при міністерствах [349] та 51 при центральних органах виконавчої влади, Раді Міністрів Автономної Республіки Крим [350], тостаном на кінець третього кварталу 2015 р. при органах виконавчої влади реально функціонували вже 74 громадські ради [351].

Протягом цього часу центральними і місцевими органами виконавчої влади у рамках консультацій з громадськістю було проведено 1207 заходів. На обговорення виносились 1262 питання, які мали на той час суспільно важливе значення. Серед інших питань, які обговорювались з конкретною участю представників громадських рад, було розглянуто також 495 проектів суто нормативно-правового характеру [352], що, в свою чергу, свідчало не лише про їх політичну активність, але й реальне залучення до участі в розробці проектів важливих політичних рішень України.

Однак, заради об'єктивності слід зазначити, що громадські ради України поки ще не стали впливовим інструментом громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади та процесом підготовки, прийняття й реалізації публічно значущих політичних рішень і програм. Більш того, як свідчать спеціалізовані дослідження цього питання, на сьогодні в Україні, на відміну від найбільш розвинутих демократичних країн, так і не сформувалась сама традиція підготовки, прийняття та реалізації владного рішення як результату тривалого процесу консультацій, обговорень, діалогу влади та громадян, з урахуванням пропозицій громадянського суспільства [353].

Яскравим підтвердженням цьому є те, що близько 50 % органів виконавчої влади поки ще не здійснюють підготовку та оприлюднення звітів за результатами проведених громадських обговорень щодо врахування пропозицій і зауважень громадськості з обґрунтуванням прийнятого рішення та причин неврахування пропозицій і зауважень [354, с. 61–62].

До того ж, у деяких міністерствах, в яких діє самостійний структурний підрозділ у зв'язках з громадськістю, ця взаємодія вичерпується сприянням роботі громадської ради, натомість решту передбачених функцій у відповідному положенні не закріплено. Подекуди функції самостійного підрозділу у зв'язках із громадськістю вичерпуються взаємодією з нею та сприянням роботі громадської ради, натомість завдання щодо організації консультацій із громадськістю та реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства для такого підрозділу не передбачено.

Аналогічне співвідношення функцій властиве і для структурних підрозділів у зв'язках із громадськістю на рівні інших центральних органів виконавчої влади: у 12 випадках положення про такі структурні підрозділи не передбачають того, щоб вони виконували державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства, а ще в 5 випадках не передбачено взаємодії з громадською радою. Наприклад, у положеннях про цей підрозділ деяких центральних органів виконавчої влади функцію зв'язків із громадськістю обмежено лише консультаціями [354, с. 60].

Таким чином, необхідно зазначити, що в більшості випадків обговорення проектів важливих суспільно значущих рішень центральні органи виконавчої влади з громадськістю досі не проводять, їхні реальні інтереси та потреби не враховують.

Такий стан справ маємо й на місцевому рівні. Як свідчать наукові дослідження цієї проблеми, наявні положення про місцеву ініціативу відповідні ради, зазвичай, не виконують, а «самі місцеві ініціативи згадуються в документах міських рад тільки як можлива форма волевиявлення громадян, а не чинна практика» [355, с. 145].

Ситуація ускладнена ще й тим, що в більшості локальних актів простежується пряма залежність можливості проведення загальних зборів від волі органів місцевого самоврядування, а то й лише від позиції певного посадовця – міського голови або секретаря міської ради. Як правило, ініціатори загальних зборів мають звертатися до них із проханням дати дозвіл на проведення, а місцева влада вирішує питання про дату й місце проведення і навіть порядок денний. Наприклад, у Харкові для проведення слухання пересічні громадяни мають створити ініціативну групу кількістю не менше, ніж 20 осіб, обраних на зборах, на яких присутні не менше, ніж 50 членів громади, подати повідомлення про проведення загальноміських громадських слухань не пізніше, ніж за 46 днів до запланованої дати, зібрати 500 підписів протягом 14 днів [356].

Відповідно, така процедура призводить не лише до того, що норма закону про те, що громадські слухання мають відбуватися не рідше одного разу на рік, відтворюється буквально, але й до того, що на практиці ці слухання перетворюються в кращому випадкові на епізодичну дорадчину, ніж постійну творчу управлінську практику.

Звертає на себе увагу й те, що зроблені нами висновки збігаються з результатами дослідження проблем громадської активності вченими Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова. Так, у процесі зазначеного дослідження на питання: «Чи можете Ви сказати, що залучені до активної громадської діяльності?» – лише 11,6 % респондентів із 2014 опитаних у всіх областях України віком від 18 років відповіли позитивно, а понад $\frac{3}{4}$ громадян – негативно (див. рис. 4.1) [357].

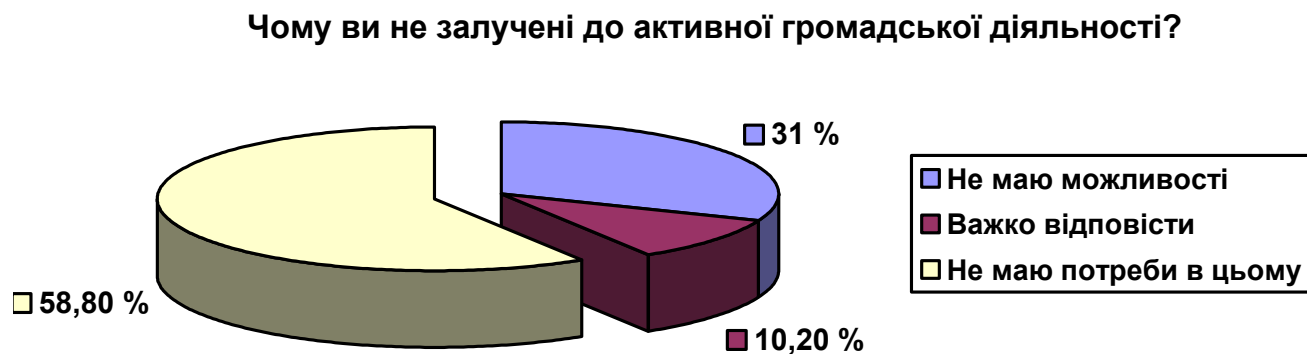
Рис. 4.1

Складено за [357] : Соціологічні опитування. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=16.

Більш того, результати соціологічних досліджень показують, що незважаючи на те, що громадянська активність українців в останні роки (2008-

2013) постійно зростала, їх конкретна реальна участь в прийнятті політичних рішень залишалася традиційно низкою – лише 28% опитаних у 2013 році громадян вважали, що вони дійсно впливають на цей процес, тоді як 72% респондентів дотримуються прямо протилежної думки в цьому питанні [358]. Показовим є і те, що серед основних причин, які блокують їх реальну участь у підготовці та прийнятті політичних рішень, опитані вказали, що не мають у цьому потреби – 58,8 %, і 31 % – не мають можливості (див. рис. 4.2) [357].

Разом з тим, характеризуючи особливості розвитку цього процесу на сьогодні, необхідно підкреслити, що результати соціологічного опитування 2015 р., яке пропонувало якраз «мирні» способи впливу громадян на владу, виявились доволі обнадійливими не лише для перспектив розвитку громадянського суспільства в Україні, але й інституціоналізації політичної аналітики як фахового інструменту прийняття науково обґрунтованих політичних рішень.

Рис. 4.2

Складено за [357] : Соціологічні опитування. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=16.

По-перше, майже третина респондентів погоджується з тим, що участь громадян у діяльності громадських організацій є доволі ефективним способом впливу громадян на прийняття владою своїх рішень [359, с. 336].

По-друге, у опитуванні 2015 р. респонденти виявили доволі високу обізнаність щодо широкого спектру сучасних засобів суспільного впливу на владу, про що, зокрема, свідчать високі рейтинги таких актуальних засобів суспільного контролю та розширення сфери публічності, як проведення громадських слухань суспільно значущих проблем, використання «гарячих» телефонних ліній та Інтернет- сторінок органів влади й обговорення проектів рішень влади у ЗМІ та соціальних Інтернет-мережах – кожен із цих засобів вважають ефективним до 20% респондентів.

І, звичайно, надихає громадське визнання важливості такого каналу впливу на владу та суспільні комунікації, як «вивчення громадської думки і її врахування у прийнятті рішень» – 21, 7 % респондентів розглядають цей засіб ефективним [359, с. 336 – 337].

Це свідчить, насамперед, про те, що лише добре поінформована про діяльність влади громадськість здатна реально брати участь у процесі підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, а роботу з інформаційної підготовки громадян можуть реально виконувати лише фахові незалежні експертно-аналітичні центри.

Як зазначено у відповідних дослідженнях із даної тематики [360; 361; 362; 363], «наявність і рівень розвитку неурядових аналітичних центрів розглядається сьогодні як один із важливих показників рівня демократії та інтелектуальної конкурентоспроможності країни на світовій арені» [361, с. 3].

Крім того, в цих дослідженнях спеціально підкреслено, що неурядові think tanks є «громадськими», «незалежними (позапартійними)», і їхня діяльність впливає із суспільних інтересів та зорієнтована на них, здійснюючи громадське лобювання [364, с. 4].

Тому основними критеріями ідентифікації сутності експертно-аналітичних центрів прийнято вважати такі:

- постійний характер діяльності;
- спеціалізація на виробленні рішень у сфері публічної політики;
- наявність постійного штату дослідників (експертів);
- вироблення власного інтелектуального продукту – ідей, аналізу, рекомендацій;
- доведення відповідного продукту до політиків, уряду і громадської думки;
- відсутність відповідальності за дії влади;
- незалежний характер досліджень, брак зв'язку з будь-якими індивідуальними, груповими чи корпоративними інтересами;
- відсутність серед основних напрямків діяльності таких як навчання чи здобуття наукових ступенів;
- орієнтація на суспільний інтерес як головну мету діяльності організації (незалежно від того, чи задекларована ця орієнтація чи ні).

Очевидно, що ці критерії мають нормативний, певною мірою ідеальний характер. Реальні think tanks відповідають їм лише частково, оскільки їхня діяльність у різних регіонах має свою специфіку [365, с. 4].

Показово й те, що перші організації такого типу почали з'являтися в Україні зі здобуттям незалежності, тоді, коли формувалась українська політична наука.

Створення недержавних центрів політичного аналізу в формі think tanks, які автономно практикують наукову та інтелектуальну діяльність, було одним із результатів інтенсифікації циркуляції ідей, що прийшли до нас із Заходу. А тому, на початковому етапі ці недержавні центри вивчали багаторічний західний досвід здійснення політичної аналітики, працювали в 1–2 напрямках, ставлячи перед собою порівняно вузькі пріоритети діяльності [365, с. 473].

Основними функціями неурядових експертно-аналітичних центрів у громадянському суспільстві та у сфері політики є такі (див. табл. 4.1).

Функції неурядових експертно-аналітичних центрів

У громадянському суспільстві	У сфері політики
- посередництво між владою і громадськістю; - ідентифікація, артикуляція та оцінювання проблем і пропозицій, що існують або виникають; - трансформація ідей та проблем у формат політичної дискусії; - виконання функції поінформованого та незалежного голосу в публічних дебатах; - створення «майданчика» для конструктивного діалогу, обміну ідеями та інформацією між зацікавленими сторонами в процесі вироблення політики	- здійснення досліджень політичних проблем і рішень; - надання рекомендацій з поточних політичних проблем, над якими працюють урядові структури; - оцінювання урядових програм; - ініціювання дискусій та обміну ідеями з ключових проблем; - надання кадрів для урядових структур і місця для «підзарядки батареї» для політиків, які (тимчасово) відійшли від влади (цю функцію називають також «дверима, що обертаються»); - інтерпретують політику та поточні політичні події для електронних і друкованих ЗМІ

Складено за [364] : Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 6.– С. 4.

Разом із тим, білоруська дослідниця М. Бигдай слушно зазначає, що створення експертно-аналітичних центрів у формі think tanks на пострадянському просторі «не можна вважати цілеспрямованим трансфертом ідей і засобів організації науки: подібне перенесення лише частково є продуктом інституційного міметизму [366, с. 328].

Інакше кажучи, виникнення простору недержавного політичного аналізу в пострадянському суспільстві було результатом поєднання імпортованих моделей та місцевих умов, певних мутацій і розпадом радянської політичної, академічної та інших систем. Так, наприклад, інтенсифікація державного попиту на соціологічний і політичний аналіз дослідники зафіксували вже від середини та кінця 1980-х років ХХ століття, коли створювалися комісії, які працюють над удосконаленням економічних механізмів розвитку радянського суспільства, а наукова експертиза залучалась до розв'язання питань у галузі зовнішньої політики [366, с. 331].

Крім того, одним із найважливіших чинників, що характеризують умови появи перших «фабрик думки» на пострадянському просторі, стала також структурна економічна криза, яка не тільки зачепила на початку 90-х років минулого століття всі колишні республіки Радянського Союзу, але й поглибилась розривом традиційних економічних зв'язків. У галузях освіти та науки ця криза виявилася не тільки в скороченні фінансування та адміністративній переорганізації, а й у збільшенні професійного навантаження корпусу науково-педагогічних кадрів без належної матеріальної винагороди й подальшого кар'єрного зростання.

У цих умовах недержавні експертно-аналітичні центри формувались, на наш погляд, як природний процес зворотньої реакції на реальну ситуацію. Характерно й те, що їх засновниками, як правило, були саме вихідці з академічного середовища, метою професійної аналітичної діяльності яких стало не лише бажання «деідеологізувати» науку, що було особливо модним саме в 90-і роки ХХ ст., але й максимально адаптувати її до безпосередніх потреб нового громадянського суспільства. Саме бажання зрозуміти й пояснити змінювану політичну, економічну й соціальну ситуації, а також розробити конкретні, пристосовані до національних умов практичні рекомендації для реформування соціально-економічної та політичної систем, відображало тоді колективну символічну спробу деіделогізувати наукове знання. А тому деідеологізація відбувалася через критику марксистського підходу в

досліджуванні політичних проблем, яка поступово зростала, а також спиралася на теоретично підкріплені аргументи, запозичені з «буржуазної науки».

Специфіка цього процесу полягала в тому, що в радянську добу контрабанда буржуазного знання відбувалася також із фондів «спецхову» наукових бібліотек. Як свідчать результати дослідження цього питання М. Бигдай, саме «спецхови» наукових бібліотек, зазвичай, були місцем першої зустрічі і знайомства багатьох майбутніх колег із незалежного політичного аналізу, які майже ніколи не були ні дисидентами, ні антимарксистами. За їхнім твердженням, «вони лише прагнули професійно займатися наукою, щоб мати змогу проводити самостійні незалежні дослідження задля користі своєї країни, доносячи набуті передові теоретичні знання» [366, с. 331–332].

Відповідно, перші українські think tanks уже від початку свого існування висували два основних завдання: по-перше, розробити проект прикладного дослідження, який дозволяв би займатися наукою, не озираючись на старі ідеологічні постулати, а по-друге – отримати таким чином потрібні практично-прикладні політологічні висновки та пропозиції, які можна було б реально використати в процесі прийняття політичних рішень та програм в Україні. Одним із перших таких політологічних центрів у 1991 році став Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД) – позапартійний неурядовий аналітичний заклад, що від початку діяльності працює в напрямі розвитку громадянського суспільства, аналізу політичних процесів та запровадження механізмів громадської участі в прийнятті політичних рішень та програм. Тож основними напрямками аналітичної діяльності УНЦПД і досі є:

1. Аналіз політичних процесів та інститутів.
2. Аналіз механізмів громадської участі в прийнятті рішень.
3. Аналіз становлення інститутів громадянського суспільства.
4. Аналіз етнонаціональної політики та міжетнічних відносин.

УНЦПД активно здійснює аналіз політики, виробляє потрібні документи політики, проводить адвокатські кампанії, конференції, семінари, тренінги, громадські слухання, реалізує інформаційно-консультативні програми та

випускає такі фундаментальні праці, як «Становлення публічної політики в регіонах України» (2006), «Пріоритети розвитку громадянського суспільства України» (2008), «Моделі політичної комунікації: політичні партії та громадянське суспільство» (2010) та ін. Окрім цього, УНЦПД постійно здійснює публікування таких важливих для української громадськості періодичних видань, як «Громадянське суспільство», у якому подається інформація про найважливіші ініціативи громадських організацій, їх успіхи та методи досягнення, а також про зміни в державній політиці щодо умов розвитку суспільством свого потенціалу. УНЦПД також регулярно формує електронний бюлетень Research Update, який містить оперативне оцінювання поточних змін у суспільно-політичному житті країни, висвітлює найбільш резонансні події українського політичного життя [367, с. 78].

Другим таким центром, створеним в 1994 році став відомий нині у світі Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, а третім (у 1998 році) – Український центр політичного менеджменту, мета якого вже з моменту його виникнення полягала в розробці та реалізації науково-практичних проектів і комплексних програм у галузі політичного менеджменту. Центр заснував періодичні видання – часописи «Політичний менеджмент» (фахове видання з політичних і соціологічних наук), «Соціальна психологія» (фахове видання з психологічних і соціологічних наук), а також був співзасновником наукової збірки «Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї», часопису «Людина і політика» – фахове видання з політичних і філософських наук. Протягом багатьох років Центр розробляє і реалізує науково-дослідні проекти, культурно-просвітницькі програми; здійснює політологічні, соціологічні та соціально-психологічні дослідження; організовує і проводить науково-практичні конференції, круглі столи та громадські слухання [368].

На сучасному етапі, поряд із появою значної кількості недержавних експертно-аналітичних центрів розширюється і поле їхньої діяльності. Як свідчать результати розвідки Є. Олійник, яка спеціально досліджувала це

питання, за більш ніж двадцятирічний період існування цих центрів в Україні відбулася не лише їх інституціоналізація, але й суттєві кількісні та якісні зміни: сьогодні таких центрів у громадському секторі діє значно більше, ніж у державних наукових установах. Значно розширюється також і поле їхньої професійної діяльності: експертно-аналітичні центри мають своє місце у сфері практичної політики, успішно формують фахове експертно-аналітичне поле і є професійною кар'єрною сходинкою для науковців, які працюють у сфері прикладної політичної науки [369, с. 8].

З погляду розвитку української політичної науки особливо значущим є те, що недержавні експертно-аналітичні центри здійснюють важливі науково-практичні функції формування та розвитку фахового політичного знання та верифікацію наукового інструментарію емпіричних політологічних досліджень. Саме вони, як свідчать висновки наукових досліджень, апробовують та застосовують теоретичні напрацювання, результати яких уже частково реалізовано в політичному процесі України [369, с. 8–9]. Високого рівня розвитку досягають також і відповідні регіональні експертно-аналітичні структури. За інформаційного та методичного сприяння українських недержавних експертно-аналітичних центрів подібні заклади створено в інших країнах. Наприклад, ще 2001 р. за допомогою Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) було створено експертно-аналітичний центр у Казахстані. Серед регіональних центрів одним із перших було створено Буковинський політологічний центр, який у 2017 р. відзначить 20-річчя своєї діяльності. Більшість членів центру є науковцями. За окремими аспектами своєї діяльності цей центр не поступається «столичним» і відомий не лише в Україні, а й поза її межами [370].

Існують центри, які здійснюють спеціалізовані політологічні дослідження одночасно у різних сферах (Український незалежний центр політичних досліджень, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова). Поряд із

ними є також експертно-аналітичні центри, які більш вузькоспеціалізовані (Аналітичний центр «Академія», Центр політико-правових реформ).

Особливістю недержавних експертно-аналітичних центрів є те, що вони чутливо реагують на зміни внутрішньої політичної ситуації в країні. Наприклад, метою одного з проєктів УНЦПД є утримання впливу недержавних експертно-аналітичних інституцій на державну політику для забезпечення демократичного змісту політичних процесів в Україні після президентських виборів 2010 р. [370].

Формування інститутів громадянського суспільства, в тому числі й експертно-аналітичних центрів, здійснюється також під впливом зовнішньополітичного курсу — положень офіційно проголошеної євроінтеграційної політики України та ідей Об'єднаної Європи. Міжнародні інституції активно сприяють розвиткові експертно-аналітичних центрів в Україні, зокрема, Європейською програмою Міжнародного Фонду «Відродження» 2010 р. оголошено конкурс «Розвиток співпраці аналітичних центрів України та країн Західної Європи». Метою конкурсу було налагоджування зв'язків, співпраці між експертно-аналітичними центрами України та країнами Західної Європи для збільшення присутності української експертної думки в цих країнах. У рамках конкурсу підтримано ті проєктні пропозиції, які передбачали спільну діяльність експертно-аналітичних центрів України та країн Західної Європи щодо здійснення експертно-аналітичних досліджень на актуальні теми відносин Україна – ЄС та модернізації різних соціально-політичних галузей України. Це також свідчить про існування в Україні впливових експертно-аналітичних центрів, які, проте, усе ще недостатньо репрезентовані на міжнародному рівні.

Експертно-аналітичні центри досить тісно співпрацюють. З метою заохочення такої практики 2000 р. започатковано проєкт «Мережа аналітичних центрів України» Фондом «Демократичні ініціативи» та Українською освітньою програмою ринкових реформ за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Агенства США з міжнародного розвитку.

Головними здобутками неурядових експертно-аналітичних центрів в Україні є те, що, працюючи в несприятливих політичних та економічних умовах, вони:

- навчилися самостійно шукати й знаходити шляхи виживання, не втрачаючи при цьому своєї незалежності та об'єктивності;
- досліджували теми, актуальні для здійснювання в Україні суспільних трансформацій у напрямі її наближення до європейських стандартів, поєднуючи оперативне реагування на поточні виклики з виробленням стратегічного бачення розвитку країни в різних сферах;
- набули визнання влади й політичних сил як впливові суб'єкти суспільно-політичного життя, а також завоювали довіру суспільства як носії та виразники його інтересів;
- здійснюють постійний вплив на громадську думку, користуються значною увагою медіа, мають високий рівень присутності в інформаційному просторі;
- розширюють міжнародну співпрацю, роблять вагомий внесок у позитивне сприйняття України світом і міжнародними організаціями;
- поступово інтегруються у світову експертну спільноту, забезпечуючи належну якість своєї продукції [364 с. 2–37; 345, с. 262–263].

Як показує практика їхнього реального функціонування, неурядові експертно-аналітичні центри поступово залучаються не лише до розв'язання проблем громадських об'єднань, але й до експертизи та розробки державних документів різного рівня. Прикладом цьому може слугувати участь експертів Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, центру Разумкова та інших структур у розробці Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції на період 2004–2007 років, участь експертів Лабораторії законодавчих ініціатив у розробці Плану дій з реалізації Концепції реформи сучасних соціальних послуг в Україні та ін. Проте поки ще, вказана взаємодія неурядових експертно-аналітичних центрів та органів державної влади України в реальній управлінській практиці носить досить суперечливий і

спорадичний характер. Перш за все слід зазначити, що за даними соціологічного опитування, проведеного вченими Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, представники нинішньої влади на чолі з П. Порошенком значно більш обізнані з діяльністю неурядових експертно-аналітичних центрів, ніж влада колишня. Якщо у 2012 році, лише 5% представників виконавчої влади відповіли, що детально ознайомлені з діяльністю недержавних експертно-аналітичних центрів, а 17% не знають нічого; зараз половина опитаних доволі добре знають про цю фахову експертну та аналітичну діяльність, а не знають нічого лише 3% [371, с. 2].

Відрізняються й думки представників старої і нової влади щодо впливу діяльності неурядових експертно-аналітичних центрів на формування державної політики: у 2012 році не визнавали наявності такого впливу 35% опитаних представників виконавчої влади і 33% опитаних депутатів, у 2014 році – близько 50% всіх опитаних [371, с. 2]. До того ж опитані у 2014 році представники державної влади гіпотетично визнають необхідність співпраці з незалежними експертно-аналітичними центрами, і краще – на постійній основі. Але в реальній управлінській практиці лише 36% з них користуються матеріалами незалежних експертно-аналітичних центрів постійно і ще 55% – час від часу, а 9% – зовсім не користуються [371, с. 3].

Такі оцінки досить чітко корелюють з оцінками реального впливу неурядових експертно-аналітичних структур на підготовку, прийняття та реалізацію політичних рішень на рівні як центральної, так і місцевої влади. Так, за даними Центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова майже половина представників think tanks, які взяли участь в анкетуванні, засвідчили, що органи влади реалізують до 20 % їхніх рекомендацій, лише приблизно п'ята частина опитуваних назвала 40–60 %. А вищого відсотка не набрав ніхто [364, с. 19]. І це, враховуючи те, що оцінки якості досліджень неурядових експертно-аналітичних центрів (див. діаграму 4.1) є відчутно вищими порівняно з державними, з точки зору оперативності (4,2 проти 2,9 бала), об'єктивності та неупередженості аналізу (3,8 проти 3,1),

що в процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень відіграє ключову роль. Однак, як бачимо, результати їхньої праці в реальній управлінській діяльності не використовуються. На наш погляд, це пояснюється тим, що в Україні методологія і техніка експертно-аналітичної діяльності аж до сьогодні все ще не затребувані органами державної влади і є відносно відсталими напрямками розвитку політичної науки.

Діаграма 4.1

Оцінка якості досліджень різних типів дослідницьких установ середній бал*				
Критерії	3 методологічної точки зору	3 точки зору глибини розробки проблеми дослідження	3 точки зору оперативності	3 точки зору об'єктивності, неупередженості аналізу
Типи дослідницьких установ				
Державні науково-дослідні інститути	3,7	3,8	2,9	3,1
Аналітичні підрозділи органів державної влади	3,2	3,3	3,4	2,8
Освітні заклади (інститути, університети)	3,7	3,6	3,1	3,3
Неурядові аналітичні центри	3,8	3,8	4,2	3,8

* За п'ятибальною шкалою. Де "1" означає, що якість є надзвичайно низькою, а "5" – якість є надзвичайно високою.

Складено за [364] : Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 6.– С. 21.

Підтвердженням традиційного ігнорування владними структурами фахової експертно-аналітичної діяльності для прийняття політичних рішень є не лише щойно наведені результати соціологічних досліджень, а й тодішні реорганізації в Апараті Президента України, наслідком яких стало скасування

2009 р. такої його важливої структури, як «Головне управління політичного аналізу» (див. додаток Г; Д) [372].

І це при тому, що демократичні держави, навпаки, не тільки сприяють розвитку подібних державних експертно-аналітичних структур, але й створюють сприятливі правові умови для діяльності об'єднанням громадянського суспільства, забезпечують значну частину фінансування діяльності об'єднань громадянського суспільства (наприклад, у країнах Євросоюзу 40-60 % загального прибутку об'єднань громадянського суспільства становить державне фінансування) та залучають до надання соціальних послуг (наприклад, у Німеччині НУО – надають 60 % гарантованих державою соціальних послуг [373, с. 8].

Кабінет Міністрів України 21 листопада 2007 р. також ухвалив Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (розпорядження № 10-35-р; далі Концепція). Поява Концепції визначає спробу держави запровадити нову державну політику – політику сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Концепція висуває головні завдання цієї нової державної політики, визначає принципи і форми взаємодії органів виконавчої влади та об'єднань громадянського суспільства, а також напрямки вдосконалення актів законодавства з питань діяльності об'єднань громадянського суспільства. Так, 2009 р. з метою посилення здатності центральних органів влади до формування та координації політики, а також подальшої інституціоналізації груп аналізу політики як постійного механізму підтримки впровадження Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Головдержслужба розробила й погодила із зацікавленими міністерствами проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку діяльності груп аналізу політики в системі центральних органів виконавчої влади» [374]. В результаті вже у 2009 році функціонувало 10 груп аналізу політики із секторних питань майбутньої угоди про асоціацію з Європейським Союзом і, що не менш важливо, 3 спеціальні групи аналізу політики з питань реалізації пріоритетів діяльності Головдержслужби, які є

представниками 17 центральних органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та Національного банку України. Протягом дев'яти місяців 2009 р. учасники груп аналізу політики пройшли серію тренінгів із питань формування державної політики, а також підготували проекти аналітичних документів, які визначатимуть стратегію подальшого впровадження реформ у сфері управління персоналом на державній службі [374].

Показовим є й те, що відповідно до спеціального розпорядження Кабінету Міністрів України № 334-р («Питання діяльності груп аналізу політики у центральних органах виконавчої влади») в цих структурах з вересня 2010 р. розпочали свою діяльність так звані «новосформовані групи аналізу політики». Саме в той період за цією технологією було створено 14 таких нових відомчих груп аналізу політики (96 державних службовців) – робота яких вважалася науково-дослідною діяльністю без відриву від служби. До їх складу входило 10-12 державних службовців III-IV категорій посад, які представляли різні структурні підрозділи відповідного органу виконавчої влади (далі – ОВВ), зокрема: керівники структурних підрозділів з питань європейської інтеграції; державні службовці, які беруть участь у плануванні діяльності ОВВ; державні службовці, які займаються зв'язками з громадкістю та засобами масової інформації; працівники кадрових служб [375]. Саме завдяки діяльності таких нових відомчих груп аналізу політики тільки у 2015 році були проведені:

- масштабні громадські обговорення актуальних суспільно-політичних проблем, зокрема, анкетування серед провідних діячів культури та мистецтва стосовно реформування нагородної справи в Україні;

- аналіз досвіду держав – членів ЄС щодо створення та функціонування національних культурних інститутів;

- дослідження особливостей діяльності та структури Міністерств культури країн-членів ЄС та розроблено відповідні рекомендації стосовно адаптації державної служби України до стандартів Європейського союзу [376].

Однак, всі ці заходи, на жаль, поки що не сприяють системному покращенню умов діяльності об'єднань громадянського суспільства в Україні і

розвитку професійної експертно-аналітичної діяльності з проблем підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Серед основних проблем, як свідчать відповідні дослідження українського незалежного центру політичних досліджень, назвемо ті, які так чи інакше блокують цей процес:

- Реалізацію права на свободу об'єднань надмірно ускладнює держава, що призводить до відмови громадян реалізовувати соціально значущі ініціативи та обмежує їхні можливості для захисту своїх прав.

- Процедури публічних консультацій практично не використовуються, що є однією з вагомих причин неефективних рішень та непрогнозованої політики.

- Державна фінансова підтримка громадських організацій є неефективною, а наявне державне регулювання не створює необхідних стимулів для громадян та бізнесу фінансово підтримувати громадські соціальні та добродійні проекти.

- Державна політика у сфері адміністративних послуг для об'єднань громадянського суспільства в Україні не має єдиних критеріїв і підходів, характеризується дискримінацією окремих категорій об'єднань громадянського суспільства, а також систематичними порушеннями європейських стандартів та рішень Європейського суду з прав людини [373, с. 9].

Головною причиною такого стану є відсутність державної цільової програми розвитку громадянського суспільства, а також відсутність в органах виконавчої влади, відповідального за формування і координацію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Наразі державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства формує Кабінет Міністрів України як колегіальний орган. Функцію формування такої політики не закріплено за жодним міністерством (і, відповідно, членом уряду) або іншим центральним органом виконавчої влади. Сьогодні виконавцями політики є всі органи виконавчої влади, що свідчить, з одного боку, про широту предмета регулювання, а з другого – про неефективність такої роботи.

Таким чином, в Україні досі маємо ситуацію, про яку говорив ще в жовтні 2006 р. на 4-му Конгресі російських політологів член-кореспондент НАН України М. Михальченко: «... основні групи влади не мають і не хочуть мати стратегії, вони живуть сьогоднішнім: хоча б день при владі, але мій (із матеріально-фінансовими наслідками, які із цього випливають) – відірвати шматок пирога» [377, с. 17]. Красномовним тому підтвердженням є існуюча система загальної середньої та вищої освіти незалежної України, де за увесь період її існування практично не проводились ніякі, більш менш актуальні реформи, а результати ЗНО випускників загальноосвітніх навчальних закладів жодного разу не були предметом професійного наукового аналізу. Причина, за оцінкою спеціалістів, які досліджували це питання, – та ж – «В державі ніколи не було політичної волі і зацікавленості керівників вищого рівня в одержанні інформації про реальний стан функціонування загальноосвітньої системи, результати аналізу якої стали б основою для прийняття адекватних управлінських рішень» [378, с. 12]. У підсумку всі так звані «загальноосвітні реформи», що впроваджувалися в останні роки в Україні, не мали наукового і експериментального обґрунтування, а формувалися під впливом виключно якихось економічних і політичних факторів, світоглядних або меркантильних позицій людей, які наділені правом приймати управлінські рішення.

Характерно й те, що наведені нами теоретичні висновки та емпіричні дані корелюють з висновками іншого відомого українського науковця – О. Новакової, яка досліджувала саме інституціональні межі прийняття політичних рішень в Україні. Так, в одній із своїх останніх статей вчена, спираючись на емпіричні дані Українського незалежного центру політичних досліджень та Центру Розумкова, слушно зауважує, що «у системі вироблення та ухвалення рішень зменшилася політична автономія уряду як колективного органу публічної політики та зросла його залежність від персональної волі глави держави» (див. табл. 4.2). На думку дослідниці, саме «персоніфікація процесу формування державної політики призводить до таких негативних наслідків, як зниження легітимності політичних рішень та ефективності їхньої

реалізації, підвищення рівня конфліктності в суспільстві, непрогнозованості та непередбачуваності розвитку політичного процесу» [379, с. 65].

Таблиця 4.2.

Вплив політичних суб'єктів на вироблення державних рішень

Суб'єкт	Який суб'єкт здійснює найбільший вплив на вироблення державних рішень (% голосів респондентів)
Президент України	44,2
Уряд України	29,7
Верховна Рада України	27,9
Опозиційні сили	9,6
Місцева влада	5,1
Громадяни України	4,3
Українські громадські організації	4,0

Складено за [379] : Новакова О. В. Інституціональні межі прийняття політичних рішень / О. В. Новакова // Політологічні записки: зб. наук. праць. – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. В. Даля. – 2012. – Вип. 1(15). – С. 62.

Окрім того, як наочно витікає зі змісту наведеної О. Новаковою таблиці, сьогодні в Україні сформувалася яскраво виражена тенденція до монополізації політичного поля представниками доміантних політичних груп, зниження публічності в ухваленні рішень, відчуження від процесу прийняття політичних рішень не лише представників громадянського суспільства, але й багатьох інституціональних владних центрів з їх експертно-аналітичними структурами.

Тому, не дивно, що у 2012 році Україна (яку репрезентував Центр Разумкова) в міжнародному рейтингу мозкових центрів університету Пенсильванії посіла 22 місце із 30-ти [380]. А згідно з даними рейтингу 2015 р.

в списку «Кращі аналітичні центри Центральної та Східної Європи» було представлено лише 11 із 47 аналітичних центрів, чинних в Україні [381]. До того ж специфічною особливістю України є присутність в рейтингу майже виключно неурядових аналітичних центрів, тоді як серед інших країн значну кількість представляють афілійовані з органами влади, політичними партіями, а також університетські аналітичні структури.

Очевидне відставання останніх у розробці теорії та методології наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень зумовлено специфікою становлення в нашій країні політичної науки. Протягом останніх двадцяти років у процесі формування вона повторювала всі основні етапи і специфічні особливості становлення політичної науки в Росії: а) критичне осмислення марксистсько-ленінської політичної теорії та невтримної, хаотичної критики практики марксизму-ленінізму; б) некритичне сприйняття західної політичної науки та переписування її досягнень і підручників; в) перехід до плюралістичної методології політичного аналізу, у якій синтезовано найконструктивніші підходи сучасної світової політичної науки [377, с. 9].

І хоча сьогодні набирає могутності тенденція, коли в Україні плюралізм наукового політичного аналізу поєднується з деідеологізованим баченням сучасності, на нашу думку, вчені пострадянського простору набагато успішніше опановують поки ще не саму теорію та методологію політичної аналітики як таку, а скоріше закордонну, переважно американську, і далеко не новітню літературу про неї.

У результаті, на наш погляд, на пострадянському просторі в основу розуміння сучасної сутності політичної аналітики було покладено досить спрощену ідею трактування експертно-аналітичного процесу як здійснення своєрідних, причиново не зумовлених, дискретних етапів, яку свого часу розкритикували навіть самі американські дослідники, що стояли у витоків цього явища. Найпослідовнішим серед них був Поль Сабатьє, який застерігав, що «ідея етапів» не витримує критики з погляду «наукової моделі», оскільки

вона не містить каузальної теорії, некоректна у своїй описовій частині та є надмірно спрощеною [19, с. 48].

Разом із тим, за даними Л. Лясоти, сьогодняшня ситуація в Україні свідчить про те, що розробка науково обґрунтованих прогнозів та стратегій глобального характеру є життєво необхідною, особливо у зовнішній політиці. Важливою умовою їх втілення є саме культура прийняття рішень, а також якісні характеристики національної стратегічної культури, лідерства та ініціативи [55, с. 26]. Проте, в реалізації впливу політичної аналітики на процес прийняття політичних рішень є деякі труднощі, які полягають у:

- відсутності в суспільстві консенсу еліт щодо базових стратегічних пріоритетів державного розвитку, цілей системи як такої;
- недостатній фінансовій та матеріальній підтримці діяльності аналітичних структур із боку влади та бізнес-груп;
- закритості та непрозорості процедури підготовки та прийняття багатьох рішень політичною елітою;
- низькій зацікавленості органів державної влади в послугах незалежних аналітичних структур.

Усе це дозволяє вченим робити висновок про те, що політичні рішення в Україні приймаються не на основі даних наукових досліджень, а з їх більшим або меншим урахуванням [55, с. 26]. І це дійсно так, оскільки за нашими даними політична аналітика в системі державного управління та місцевого самоврядування і досі представлена її основними суб'єктами – політичними аналітиками і політичними експертами не цілісною, як потрібно, системою експертно-аналітичних методів і процедур дослідження політичних проблем та цілісною системою політичних наукових дисциплін, а тільки їх окремими фрагментами. В якості останніх тут реально функціонують, як правило, поодинокі, переважно такі, традиційні ще для радянського суспільства політичні наукові дисципліни, як політичне прогнозування та поодинокі, переважно якісні, наукові методи і процедурами дослідження політичних проблем, що залучаються до цього процесу політичними аналітиками і

політичними експертами виключно довільно, без врахування їхньої істинної природи, тієї конкретної процедурно-функціональної ролі, яку вони виконують в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття, реалізації політичних рішень. А тому, через їх процедурно-функціональну роз'єднаність вони нарізно не можуть сприяти роботі політичного аналітика та політичного експерта по забезпеченню наукового характеру процесу підготовки, прийняття, реалізації політичних рішень.

При цьому часто виникає ситуація, коли політичні рішення приймаються та реалізуються не завдяки експертно-аналітичному легітимному знанню, виробленому політичними аналітиками і експертами у процесі наукового дослідження політичних проблем, а всупереч ним [55, с. 26].

Більше того, практика показує, що сучасні українські партійні та державні політичні аналітики і експерти часто *свідомо* грішать проти істини, підтасовуючи власний, ніби науковий аналіз під політичні вимоги та окремі дії організацій, до яких належать. Цілком очевидно, що таку, м'яко кажучи, необ'єктивність спричинює соціальне замовлення. Значно складнішою є проблема об'єктивності у випадку незалежних експертно-аналітичних організацій, які начебто жодного прямого соціального замовлення не виконують. Проте, існує думка, що незалежність у професії політичного аналітика і політичного експерта – це міф, і завжди існує приховане соціальне замовлення, наприклад, через економічну залежність [382, с. 8], звідси і з'являється можливість панівної влади маніпулювати суспільною свідомістю. Влада, яка застосовує непрозорі технології прийняття політичних рішень, прагне уникнути громадського контролю, а, отже, не дуже зацікавлена в розвитку цих структур, а тому не виявляє у виконавчій вертикалі стабільного попиту на експертно-аналітичну продукцію третього сектору.

Незважаючи на це, ми поділяємо точку зору С. Внучко, яка безпосередньо досліджувала цю проблему й вважає, що створення різних дорадчих органів при органах влади, у яких співпрацюють аналітики й експерти державних структур та члени неурядових організацій, науково-дослідних установ,

інститутів, ЗМІ, органів державної влади, усе ж таки можна використовувати для плідної взаємодії [362, с. 173]. Як свідчить подібна практика, часто з-поміж таких структур органи державної влади, придивляючись до їх учасників, поповнюють власні кадри. А це, у свою чергу, дозволяє встановити більш тісний і результативний контакт між цими двома секторами.

Отже, якщо консультативно-дорадчі органи й не виконують свого завдання безпосередньо, то вони активно сприяють його розв'язанню опосередковано – через кадровий обмін. Тим самим у процесі такого обміну недержавні експертно-аналітичні центри стають місцем так званої «перехресної легітимації», де продукують капітали, які надалі конвертуються в різноманітних соціальних просторах, у тому числі й в академічному полі, агентами якого є незалежні політичні аналітики й експерти.

Виступаючи сьогодні як зовнішня інстанція додаткової легітимації для політичних акторів, незалежні експертно-аналітичні центри починають доволі ефективно капіталізувати власне зближення з політикою і більше чи менш досягнуте й закріплене політичне визнання. За слушним зауваженням М. Бигдай, таке зближення з політикою можна тлумачити як специфічний соціальний капітал, який легко конвертувати в економічний [366, с. 334].

Саме завдяки згаданій конверсії експертно-аналітичні центри, особливо на перших порах самостійної діяльності, знаходять потрібну фінансову підтримку з боку нового бізнесу, а зацікавлені у співпраці підприємці через експертно-аналітичні центри знаходять додаткові точки дотику не лише з фахівцями цих центрів, але й із представниками політичної еліти, яка формується. Тим самим, одночасно, формуються й легітимні засади механізму їхньої спільної діяльності для підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. Це відбувається тому, що в транзитивних країнах, до яких належить і Україна, зазвичай неможливо розмежувати приватні комерційні інтереси та державну політику, адже й перші, і другі є *інституційно* зумовленими: бізнес інституційно опосередковано контролює владу, а влада

опосередковує розвиток дружніх (афільованих із владною елітою) бізнес-структур.

Як доречно зазначає щодо цього О. Крисенко, не йдеться про тіньові оборудки окремих владних чиновників, а маються на увазі легальні, офіційні бізнес-проекти та схеми, у яких депутати, міністри, чиновники є членами різноманітних наглядових чи опікунських рад, входять до складу рад директорів, правлінь комерційних структур чи корпорацій із значною часткою державної власності або інкорпорованих у «державний бізнес» [383, с. 61]. Саме тому, в цьому випадку, дуже складно виокремити приватну та державно-суспільну мотивацію для прийняття легітимних публічних політичних рішень.

Окрім того, досвід розвитку пострадянських країн засвідчує: процес створення експертно-аналітичних структур у формі think tanks, інституційно відірваних від материнських організацій (Академії наук або університетів), сприяє зміцненню політичної орієнтації (policy orientation) досліджень, що проводять центри. Ці нові «інтелектуальні підприємства» (enterprises intellectuelles) істотно спрощують контакти між різноманітними соціальними просторами: політикою, бізнесом, наукою, експертизою і медіями [366, с. 333].

У першу чергу в лоні цих think tanks розвиваються регулярні контакти з агентами згаданих соціальних просторів, а також здійснюється принцип структурної гібридності, зокрема, завдяки участі політичних і економічних агентів в адміністративних радах нових центрів. Подібна політична і / або економічна «підтримка» є, до того ж, своєрідною запорукою успіху незалежних експертно-аналітичних центрів, зміцнюючи позицію як цих центрів, так і їхніх працівників на академічній ниві. Незалежні експертно-аналітичні центри стають місцем інтелектуальної соціалізації не тільки для їх штатних працівників, але й для всіх агентів академічного простору, які вряди-годи беруть участь у реалізації інтелектуальних проектів цих центрів.

Зближуючись із політичним полем, незалежні експертно-аналітичні центри стають місцем закріплення низки академічних агентів як наукового авангарду. На думку вже згаданої нами М. Бигдай, науковий авангард

характеризується «парадоксальним сполученням деідеологізації соціального знання через критичний і антимарксистський підхід зі зближенням з політичним полем. Авангардний аналіз спрямовано на дослідження практичних проблем і розуміється як спосіб впливу на прийняття політичних рішень в умовах трансформаційних процесів» [366, с. 335].

Подібну точку зору поділяють і вітчизняні вчені Центру Разумкова, вважаючи, що підвищення рівня співпраці неурядових і державних експертно-аналітичних структур, координація та поєднання їхніх зусиль для дослідження актуальних проблем сучасного політичного процесу в Україні могло б мати значний позитивний трансформаційний ефект у механізмі прийняття політичних рішень [364, с. 22]. Проте, за оцінками експертів саме небажання держави надавати підтримку таким центрам чи створювати умови для розвитку їхньої спроможності, залежність від чужоземних спонсорів (33,3 % опитаних), брак координації дій між think tanks (32,4 %), залежність від вітчизняних підприємців і бізнесменів (20 %) стримує цей процес [364, с. 23].

Саме тому, в експертному середовищі та фахових наукових дослідженнях доволі часто висловлюють справедливі твердження не лише про низьку якість здійснення в Україні наукового аналізу політики загалом і «передбачених законодавством процедур, зокрема» [338, с. 6; 384, с. 342], але й фактичну відсутність провідної української наукової аналітичної школи, яка могла б розв'язати цю актуальну для нашого суспільства проблему [3, с. 96].

З огляду на це, вихід із ситуації, ми бачимо, насамперед, у необхідності подальшого цілеспрямованого поглиблення в сьгоднішніх умовах підготовки профільних фахівців із політичного аналізу, політичного прогнозування, політичного консультування й теорії прийняття політичних рішень. До того ж, не лише щодо студентів, які навчаються за фахом «Політологія» та «Державне управління», а й державних службовців, які безпосередньо беруть участь у процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Для цього, на наш погляд, потрібно використовувати не лише закордонний досвід підготовки та перепідготовки фахівців із політичної аналітики, але й власний, хай і

незначний досвід, здобутий на першій в Україні спеціалізованій кафедрі «політичної аналітики і політичного прогнозування», що функціонує в Національній академії державного управління при Президентові України та кафедрі «політичної аналітики» в Чорноморському державному університеті імені Петра Могили, а також у «Школі вищого корпусу державної служби» при Головному управлінні державної служби України, де проводять спільну роботу в напрямку розвитку інституційної здатності для професійного навчання державних службовців I–II категорії. Уже сьогодні це знаходить втілення в розробці та реалізації спеціальних тренінгових програм і семінарів для вищого корпусу державної служби, які знайомлять слухачів не лише з основами політичного аналізу й аналізу політики, політичного прогнозування й політичного консультування, але й тією специфічною процедурною роллю, яку відігравають у процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень особи, які їх приймають. Передусім про це свідчить «Програма розвитку лідерства 2010», яка має такі актуальні з погляду проблеми, що аналізується, модулі, як «Персональна ефективність лідера», «Лідерство: європейський досвід», «Мистецтво переговорів», «Вартість урядового рішення. Ефективність», тощо [385].

Активно сприяє в сучасних умовах формуванню політичної аналітики, як спеціалізованого інструменту прийняття науково обґрунтованих політичних рішень в українському суспільстві, і система його вищої освіти. Станом на листопад місяць 2015 р. в Україні існувало вже 16 вищих навчальних закладів, де є кафедри політичних наук, що випускали політологів. Йдеться насамперед про ті виші, які отримали ліцензію Міністерства освіти і науки на профільну підготовку фахівців за спеціальністю «Політологія» [301, с.2]. Відповідні позитивні зміни відбуваються також і в сьогоднішніх (2015-16 навч. рік) спеціалізованих програмах з професійної підготовки студентів-політологів у вищих навчальних закладах України III-IV рівня акредитації, зокрема, в:

- Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де на філософському факультеті діють кафедри політичних наук та політології.

Остання пропонує студентам таку навчальну дисципліну як «Порівняльна політологія», програма викладання якої значною мірою відповідає сучасним світовим стандартам практичної політології та професійної політичної аналітики;

- Київському національному університеті «Києво-Могилянська академія», яка пропонує студентам вже цілу низку оригінальних авторських курсів з політичної аналітики: «Аналіз державної політики», «Аналіз, прогноз та прийняття рішень у політиці», «Вступ до політичної аналітики», «Порівняльна політологія», «Порівняльна публічна адміністрація» тощо;

- Львівському національному університеті імені І. Я. Франка, де кафедра політології філософського факультету пропонує студентам два спеціалізовані курси політичної аналітики – «Порівняльна політологія» і «Теорія політичних рішень» [10, с.50].

- Київському національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, де професорсько-викладацький склад кафедри політичних наук, вивчаючи освітянський досвід різних країн світу, розробив один із перших в Україні навчальний план спеціальності «Політологія» та започаткував розробку і читання понад 15 навчальних курсів і спецкурсів, в тому числі: «Загальна теорія політики», «Методологія і методи політологічних досліджень», «Політичне прогнозування», «Парламентська інженерія» та «Політична комунікація» [386].

- Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, у якому лише студентам-політологам читаються понад тридцять спеціалізованих навчальних курсів з політичної науки, в тому числі й такі як: «Порівняльна політологія», «Публічна політика», «Політичний аналіз», «Політичне прогнозування» та «Методологія політичної аналітики» [387].

Крім того, не можна не відзначити й те, що щороку зростає не тільки якість професійної підготовки політичних аналітиків, але й кількість студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах України за фахом «Політологія» і «Державне управління». Так, якщо у 2009 році в Національній академії

Державного управління при Президентіві України було підготовлено 239 магістрів державного управління [368], то в лютому 2014 р. – 2049 [388, с. 27]. Загалом, протягом 1996-2014 років Національну академію закінчили 22969 осіб. За державним замовленням та за угодою з нацдержслужбою навчалось 15789 випускників. З них станом на 31 грудня 2014 р. працевлаштовані на державній службі, службі в органах місцевого самоврядування 13731 особа [388, с. 27].

Усе це прямо або опосередковано сприяє не лише формуванню професійного кадрового корпусу держслужбовців і окремого наукового напрямку – політичної аналітики в державному управлінні, на що вказують відповідні фахівці [10, с. 51], але й подоланню фрагментарності в реальному функціонуванні політичної аналітики в Україні взагалі. Тобто реалізації на практиці процедурно-функціональної інтегрованості політичного аналізу, політичного прогнозування, політичного консультування й теорії прийняття політичних рішень у цілісну систему політичних наукових дисциплін та цілісну експертно-аналітичну систему методів і процедур дослідження сучасних політичних проблем.

Завершуючи характеристику стану та перспектив розвитку політичної аналітики в сучасній Україні як цілісної системи політичних наукових дисциплін та відповідних методів і процедур дослідження політичних проблем доцільно, на наш погляд, в наступному підрозділі проаналізувати першоджерела цього процесу – специфіку і проблеми інституціоналізації в пострадянському суспільстві, в тому числі й українському, політичного аналізу. Доцільність реалізації такого наукового завдання диктується насамперед тим, що саме від завершеності інституціоналізації політичного аналізу в українському суспільстві безпосередньо залежить і інтегрованість всіх структурних елементів політичної аналітики у цілісну систему політичних наукових дисциплін та цілісну експертно-аналітичну систему методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень.

4.3 Специфіка та проблеми інституціоналізації політичного аналізу в пострадянському суспільстві як першоджерела формування політичної аналітики в Україні

Не претендуючи на розв'язання всіх аспектів питань, розглянутих у попередньому підрозділі роботи, зосередимо основну увагу саме на тих, що є практично не дослідженими: на сьогоденних проблемах інституціоналізації політичного аналізу в пострадянському суспільстві, висвітлюючи, по можливості, й проблеми формування його теорії та методології, специфіки застосування в конкретних вітчизняних умовах та процедурно-функціональній ролі в становленні та розвитку політичної аналітики взагалі. І це тим більш необхідно здійснити, якщо враховувати, що останнім часом на загальному тлі дефіциту праць монографічного рівня вийшло друком кілька змістовних навчальних посібників і курсів лекцій із соціально-політичного управління [389], політичного менеджменту [390], політичного аналізу й політичного прогнозування [4; 5; 19; 80; 329]. Цінність цих робіт міститься насамперед в тому, що вони узагальнюють не лише американський і західноєвропейський, але й вже український досвід дослідження та викладання вказаних дисциплін, а також відображають (або принаймні претендують на це) специфіку діяльності політичних аналітиків і політичних експертів в конкретних умовах сучасної України й інших пострадянських суспільствах.

На особливу увагу в цьому плані заслуговує курс лекцій «Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі» українського дослідника А. Бароніна [4]. З огляду на безсумнівну цінність цього курсу лекцій в аспекті досліджуваної нами проблеми, варто відзначити висновки автора, у яких він неодноразово стверджує, що «робота у сфері політичного аналізу в Україні, як і в країнах пострадянського простору, значно відрізняється від роботи на Заході» [4, с. 23].

Основною відмінністю, на думку А. Бароніна, є, передусім, зворотний зв'язок (feedback). Уся робота, що здійснюється підрозділом політичного аналізу в інтересах замовника, потребує зворотнього зв'язку, тобто інформації

від замовника про те, наскільки важливими є ті чи ті висновки безпосередньо для нього. Такий зв'язок необхідний для того, щоб аналітик одержував інформацію про вимоги замовника і його інформаційні потреби. Інакше виникає ситуація, за якої аналітик починає брати на себе роль замовника й самостійно визначати, що саме від нього потрібно [4, с. 23]. Саме тому, як стверджує автор, «важливою проблемою в пострадянських країнах, особливо в Україні, є те, що замовники з політичної еліти переоцінюють власні можливості в інформаційній сфері. Через це виникає ситуація, за якої, наприклад, у замовника може виникати ілюзія того, що він знає більше, ніж аналітик, що, своєю чергою, підриває довіру до його роботи та до кінцевого продукту» [4, с. 23].

«Іншими словами, – завершує свої висновки А. Баронін, – ви можете покращити якість аналітичного продукту, але не зможете покращити його користувача, тобто замовника» [4, с. 24]. «Неодноразово помічено, що у великій кількості випадків аналітична робота в Україні ведеться з дуже низьким рівнем реалізації результату. Іншими словами, більшість аналітичних досліджень ніяк не використовується, а частина з них навіть не лягає на стіл зацікавленим особам. Така ситуація спостерігається переважно в державних установах та під час проведення політичних кампаній (виборів). Майже в усіх випадках проблемою є саме зворотній зв'язок» [4, с. 24].

У жодному разі не применшуючи ролі і значення зворотного зв'язку у творчому процесі наукового пізнання, про яке стверджує автор, зауважимо лише, що проблема затребуваності замовником політичного аналізу (а саме про це, по суті, йдеться) як найважливішого інструменту прийняття науково обґрунтованих політичних рішень далеко не в останню чергу залежить, (як, до речі, і зворотній зв'язок), від *якості* пропонованого аналітичного продукту. А також, як свідчить досвід інших країн, – *здатності та готовності* спільноти вчених-політологів професійно включитись у відповідну аналітичну роботу [391, р. 233], що ми й спробуємо далі підтвердити вже на прикладі аналізу цього реального процесу, який відбувається сьогодні в Україні.

А поки, з огляду на важливість обговорюваних питань стосовно проблеми, яку ми аналізуємо, висловимо ще два принципово важливі критичні зауваження щодо висновків А. Бароніна.

По-перше, не зовсім коректно, на наш погляд, обмежувати замовників політичного аналізу тільки рамками політичної еліти. Така тенденція створює атмосферу інформаційної напруженості й недовіри всіх суб'єктів політичного процесу, протиставляє їм політичну еліту і тим самим мінімізує вплив політичних аналітиків на розв'язання політичних процесів. Політичний аналіз, як і його продукт, має бути затребуваним усіма соціальними групами, а не тільки політичною елітою, слугувати спільним інтересам громадянського суспільства, що формується, для розв'язання тих соціально-політичних суперечностей, які існують між керованими й керівниками. Не випадково фахівці, визначаючи громадянську місію прикладної політології, вбачають її в тому, щоб «окультурити» політику в цілому, створивши цивілізовані норми політичного дискурсу й поведінки [153, с. 176].

По-друге, наявні, у тому числі і в науковому середовищі, уявлення, що політична еліта приймає політичні рішення винятково за власними схемами, є доволі спрощеним підходом до аналізу настільки серйозної проблеми й навряд чи відповідає реальній ситуації, тим більше, якщо йдеться про демократичне суспільство. Якщо в тоталітарних й авторитарних суспільствах політична влада є системоутвірним ядром, керівною й спрямовувальною силою, то в демократичному суспільстві ця ж влада вже є залежною від політичної системи, змушена підлаштовуватись під неї, погоджуючи з нею свої власні плани й дії. У зворотньому випадку цю владу можуть переобрати, тим більше якщо вона не влаштовує суспільство.

Навіть в умовах переходу від тоталітаризму й авторитаризму до демократії ступінь залежності політичної влади від систем громадського життя значно зростає, оскільки формуються відповідні обмежувальні механізми влади у вигляді прямих, рівних і таємних виборів, розгалужених структур громадянського суспільства.

Інакше кажучи, взаємовідносини і взаємодії політичної еліти з політичною й суспільною системами відбудовуються вже на базі взаємозалежності. Саме тому, політична еліта, як й інші політичні суб'єкти, глибоко зацікавлена у власному виживанні й збереженні відповідного статусу і змушена залучати політичних аналітиків та експертів до співпраці, орієнтуватися так чи інакше на їхні життєво важливі консультації й рекомендації.

В зв'язку з викладеним, постає природне питання: наскільки сьогодні, приміром, у нашому суспільстві саме політичний аналіз, як і політична аналітика в цілому, може якісно виконувати свої функції як наукова дисципліна й претендувати тим самим на статус політичної науки? Адже у відносинах із замовниками, як вже було нами доведено, чимало залежить якраз від рівнів професійної підготовки основних суб'єктів політичного аналізу – політичного аналітика і політичного експерта та якості пропонованого їм кінцевого продукту своєї праці – наукових рекомендацій підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. А тому, важливим є дослідження якраз ступеня інституціонального оформлення політичного аналізу як наукової й навчальної дисципліни, виявлення тих проблем, які безпосередньо або опосередковано блокують цей процес у пострадянському, зокрема в українському суспільстві.

Керуючись зазначеними критеріями й орієнтирами, наголосимо, що сам процес зародження і становлення політичного аналізу як політичної наукової та навчальної дисципліни пов'язаний з повоєнними історичними умовами у світі й визначається трьома ключовими чинниками.

Перший чинник – становлення світової політичної системи як системи біполярного протистояння двох політичних таборів, які очолювали Радянський Союз і Сполучені Штати Америки. Процес військового протистояння потребував не просто колосальних витрат ресурсів, але й ясного розуміння того, куди і яким чином ці ресурси варто спрямовувати, що вимагало максимально точного оцінювання поточної політичної ситуації на світовій арені й розуміння можливих перспектив її розвитку.

Другий чинник тісно пов'язаний із першим і полягав у зміні якості озброєння. В умовах глобального протистояння наддержав, застосування ядерної зброї загрожувало не тільки більшими чи меншими втратами сторін, а й тотальним знищенням одного із супротивників, а то й обох разом з іншою частиною людства.

Специфічне сполучення чинників військово-технічного розвитку з чинниками устрою світової політичної системи зумовило, на думку науковців [80, с. 8], найвищий рівень вимог, запропонований для політичного аналізу й прогнозування. Наслідки політичних помилок, що виникають через недолік надійності та якості в аналітичному забезпеченні прийнятих рішень, виявились, у буквальному значенні слова, фатальними.

Третій чинник має суто технічний аспект і пов'язаний із виникненням і розвитком електронної обчислювальної техніки. Поява відповідних комп'ютерних програм зробила статистичний інструментарій доступним для широкого кола політологів, які не мають фундаментальної математичної підготовки, але активно використовують ці методи в політичному аналізі.

Таким чином, соціально-економічні й політичні умови, що виникли після Другої світової війни, створили потрібні передумови для початку процесу інституціоналізації нових типів соціально-професійної аналітичної діяльності в особі політичних аналітиків та політичних експертів як цілком самодостатніх суб'єктів нової спеціалізованої наукової дисципліни – політичного аналізу. Відправною точкою офіційного відліку початку процесу інституціоналізації політичного аналізу як соціально-професійної аналітичної діяльності, наукової й навчальної дисципліни стала середина ХХ століття, коли в 1951 році Г. Лассауел і Д. Лернер опублікували свою монографію з управлінських проблем, а Аарон Віддавські у 1969 році прочитав у Каліфорнійському університеті свій перший повноцінний навчальний курс з політичного аналізу. Саме відтоді почалась інституціоналізація політичного аналізу як університетської дисципліни. Уже наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. спочатку в Каліфорнійському, а пізніше і в інших американських і

європейських (80-ті роки) університетах створюються і викладаються спеціалізовані курси з політичного аналізу для студентів та починається відповідний процес підготовки магістрів і докторів наук.

Цей процес, нехай і з більшим відривом у часі, не оминув і пострадянські країни. Від початку 1990-х років з'являється курс «Прикладна політологія» в рамках Держстандарту Росії. Було зроблено перші кроки в становленні політичної науки і в інших пострадянських країнах, і в Україні також. У травні 1994 р. Кабінет Міністрів України затвердив напрям вищої освіти «Політологія». Було відкрито кафедри й факультети фахової підготовки політологів у Києві, Харкові, Львові, Донецьку, Дніпропетровську, Чернівцях і Сімферополі.

Реформування системи підготовки наукових кадрів молодій українській державі як прояв її суверенності було гостро необхідним і цілковито виправданим. Після утворення незалежних держав 1991 р. радянську систему атестації вищих кадрів запозичили чимало країн пострадянського простору, серед них була й Україна. У 1994 році було створено ВАК України, що здійснював координацію 500 спеціалізованих рад, і створено повний пакет документів, необхідних для захисту кандидатських і докторських дисертацій. Завершальний етап оформлення системи вищої атестації в молодій Українській державі 1998 р. сигналізував про запровадження єдиної ієрархічної системи науки і як її невід'ємної частини – наукової дисципліни «Політологія» [295, с. 44].

Разом із тим, характеризуючи специфіку цього процесу, важливо зазначити, що думки науковців щодо зародження й етапів розвитку української політології суттєво різняться. Одна з причин – різні точки зору на те, що таке наука взагалі й суспільна зокрема. Якщо виходити з того, що будь-яка наука – це система знань із певного предмету, який базується на міцному теоретичному фундаменті, то слід визнати правильною точку зору Я. Пляйса [392, с. 16], М. Ніколко [295, с. 41], що до початку 90-х років ХХ століття ні в Росії, ні в Україні політичної науки, як такої, не існувало.

Її не могло бути за визначенням, оскільки, на нашу думку, бракувало національної теоретичної бази – невід’ємної частини будь-якої суспільної науки. Підтвердженням цього слугує порівняльний аналіз систем навчання політології в США, Франції, Великій Британії та Росії, здійснений К. Гаджиєвим, що дозволив йому аргументовано заявити: «Безперечно, матерії, мова, поняття, категорії політичної науки універсальні, але варто лише проаналізувати підручники з політології різних країн, як відразу стає зрозуміло: більшості з них властивий державоцентричний підхід. Інакше кажучи, перед нами не просто абстрактні тексти, а тексти, укладені з урахуванням національних, історичних і культурних традицій, політичних та соціальних реалій того чи того суспільства. Таким чином, зміст універсальних політичних феноменів у цих працях розкрито в конкретній національній формі» [393, с. 39].

Отже, є всі підстави стверджувати, що саме *національна* теоретична частина не лише істотно доповнює міжнародну, але й є визначальною, *ключовою* у формуванні прикладної частини політичної науки.

Це дозволяє нам також зробити висновок про те, що, якщо на Заході політичну науку сформовано й виокремлено із системи соціальних і гуманітарних наук ще наприкінці XIX століття, а в середині XX століття почався процес її диференціації й спеціалізації, то становлення політичного аналізу як прикладного галузевого знання політичної науки в пострадянському суспільстві збігся із загальним процесом її інституціоналізації в 90-ті роки XX століття і здійснювався практично паралельно з формуванням понятійного апарату й методології всієї системи політологічного знання.

Найважливішою причиною, що викликала до життя цей важливий феномен, виявились такі сприятливі передумови, як «перебудова» й подальші процеси, спрямовані на демократизацію всієї системи громадського життя у пострадянському суспільстві. Розвиток суспільних процесів відродив також нові суспільні науки й політичний аналіз теж, що вже зарекомендував себе в демократичних країнах як надійний науковий інструмент розв’язання внутрішніх і міжнародних політичних проблем.

У той же час, становлення й розвиток політичного аналізу і належної професійної експертно-аналітичної діяльності в цей період відбувалися в умовах суперечливих тенденцій і процесів, властивих як пострадянському суспільству, так і новій професії – політолог. До того ж, одні тенденції й процеси робили позитивний, стимульний вплив, а інші – навпаки, негативний, стримувальний вплив на процес інституціоналізації нової наукової й навчальної дисципліни.

Яскравий тому приклад – сформована в 90-ті роки ХХ століття в пострадянських країнах парадоксальна ситуація: стихійна поява надмірної кількості політологів – колишніх викладачів наукового комунізму й історії КПРС, в умовах, коли політична наука перебувала ще в зародковому стані. Характеризуючи якість навчально-методичної продукції перших таких політологів, К. Гаджиев 1998 р. писав, що це були відверто дилетантські праці, ті ж підручники й навчальні посібники з наукового комунізму, лише злегка розведені псевдополітологічною термінологією [393, с. 39].

За такого стану справ, не дивною була й дуже слабка затребуваність суспільством професійної діяльності політолога, особливо в особі політичного аналітика та політичного експерта. Значна частина й тих, і інших була політично заангажована, а тому професійно не готова була виконувати свої специфічні процедурні функції у експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Ситуація почала поволі змінюватись на краще лише від 2000 р., коли в Росії в реєстрі загальнопрофесійних дисциплін у програмах бакалаврів, спеціалістів і магістрів політичної науки з'явилась окрема графа «Політичний аналіз і прогнозування». У Московському державному університеті було створено одну з перших спеціалізованих кафедр політичного аналізу [17, с. 155]. Відкрито спеціалізації «Політичний аналіз і прогнозування» і в інших університетах і вишах пострадянських країн, в тому числі і в Україні, про що більш ґрунтовно якраз й буде нижче йти мова. Наразі ж, характеризуючи пострадянську специфіку цього процесу, відзначимо, що значну позитивну роль

в інституціоналізації політичного аналізу відіграла й суб'єктивна причина – усвідомлення науковцями радянської доби потреби формування нового наукового напрямку й використання вже накопичених, але розрізнених знань, хоча й тісно пов'язаних із проблемами аналізу політичної влади, держави й суб'єктів політичного процесу. Так, уже в середині 70-х років минулого століття було опубліковано низку спеціалізованих наукових статей, збірників і навіть монографій із методології прикладного аналізу й прогнозування зовнішньополітичних ситуацій [200; 394; 395; 396], які ґрунтувалися переважно на американських методиках прикладного аналізу й певною мірою становили основу сучасних наукових тенденцій у формуванні вітчизняної теорії та методології політичного аналізу.

Доволі позитивну роль у цьому процесі також відіграв і продовжує відігравати той теоретичний багаж і практичний досвід, який науковці отримали в надрах засекречених аналітичних структур у системі Комітету державної безпеки, МВС СРСР, Головного розвідувального управління, військової контррозвідки й НДІ Академії наук СРСР.

При цьому, важливо відзначити те, що якщо питаннями моніторингу суспільної думки на місцях аж до 80-х років минулого століття опікувався лише закритий відділ Інституту соціології, то розробкою практично-прикладного аналізу зовнішньої політики й міжнародних відносин – практично всі інститути Академії наук регіонально-країнознавчого профілю. Працівники сфери практично-прикладного політичного аналізу за різними його складниками вивчали системно-структурний і комплексно-статистичний підходи, можливості моделювання політичних ситуацій, застосування теорії ігор, аналіз політичних текстів, аналіз подій тощо. Подібна систематична інформаційно-аналітична професійна діяльність зумовила й набагато кращу розробленість питань методології й методики зовнішньополітичного аналізу, ніж практично-прикладного аналізу внутрішньополітичних процесів [153, с. 164–165].

І хоча багато фахівців з академічних і навчальних інститутів у роки так званої «перебудови» звернулися до аналізу внутрішньої політики, однак, як

свідчить наше дослідження, проблеми теорії та методології політичного аналізу й дотепер не розв'язано.

Так, досить суперечливим залишилось до теперішнього часу питання про науковий статус прикладного наукового інструментарію в політичному аналізі. К. Боришполець з цього приводу, відверто заявляє, що «питання про класифікацію сучасних аналітичних засобів, які застосовують у прикладних політичних дослідженнях, багато в чому є відкритим» [147, с. 24].

Не знайдено рішення і проблеми типології політичного аналізу як наукової політичної дисципліни, хоча вона завжди перебуває в центрі уваги дослідників, і вже були досить вдалі спроби її реалізації російським науковцем К. Симоновим [61, с. 20–24].

До сьогодні серед науковців немає єдиної думки в питаннях співвідношення курсів емпіричних методів наукового дослідження політики і прикладного політичного аналізу, хоча в усьому світі ця проблему вирішена й студентам читають два окремих навчальних спеціалізованих курси.

Нарешті, не знайшла свого втілення в розширенні та впорядкуванні предметного поля політичної науки й політичного аналізу і така незначна, на перший погляд, але, як виявилось, дуже важлива проблема правильного перекладу й трактування англomовних понять «policy», «public policy analysis», «policy science», «policy study», «politics», «political analysis».

Як зазначив у своїх працях відомий український дослідник політики В. Тертичка [140, с. 4; 318, с. 36], саме термінологічна плутанина цих понять негативно вплинула як на кадрово-аналітичний потенціал, так і на суто практично-прикладну діяльність незалежних аналітичних центрів.

Більш того, ця нерозв'язана проблема істотно стримує сьогодні природні процеси диференціації та інтеграції політичних наукових дисциплін, створює дійсно серйозні ділянки напруги не лише між галузями політологічних знань, але й науковцями, у тому числі й закордонними, стримуючи, таким чином, становлення взаєморозуміння зі світовою науковою політологічною спільнотою.

Показово, що найсерйознішою сферою сформованої напруженості серед українського складу вчених є взаємозвинувачення в професійній некомпетентності, а також самосприйняття політологами академічної школи представників нових галузевих наук як науковців, які зробили досить скромний внесок у розвиток чітких, придатних до узагальнення, емпірично вивіренних наукових теорій.

У контексті викладеного закономірно постає питання: а наскільки науково обґрунтованими є в цьому разі взаємозвинувачення вчених у фаховій некомпетентності й що конкретно їх зумовило?

Відповідь на це питання актуальне ще й тому, що існують різноманітні точки зору науковців аж до крайніх – заперечення наявності політичної науки в Україні взагалі, що, на наш погляд, є не зовсім коректним висновком. Не зовсім коректним насамперед тому, що науковці роблять його не на конкретному емпіричному дослідженні вже реально функціонуючих в Україні відносно самостійних рівнів політичної науки, а всього лише на абстрактному аналізі «доброї» західної та «поганої» вітчизняної науки й констатації, на основі виділених таким чином індикаторів, спочатку їхньої відмінності, а в подальшому й повної відсутності української академічної політології як такої [397, с. 18–32; 398, с. 24–25].

Так, наприклад, А. Шоркін у своїй праці «Індикатори відмінності «політології» від «political science», яка була реалізована в рамках пілотної частини міжнародного мегапроекту «Вища освіта: лідерство для прогресу», пише: «Терміни «політологія» і «політична наука», що цілком очевидно, покликані якось позначати, називати галузь знання про політику. Обидва вони як імена досить коректні» [397, с. 18].

Разом із тим, науковець зауважує: «Деякі західні дослідники, однак, висловлюють думку про перевагу імені «science» – «логії». Найменування «політична наука», на думку таких авторів, і покликане дистанціювати дисципліну від систем знання з недостатньо (для її коректності) жорсткими й суворими критеріями обґрунтування» [397, с. 18]. Інтегральний індикатор

відмінності полягає, на думку А. Шоркіна, у тому, що «політична наука» – це майже цілковито наука про *сущє*, тоді як «політологія» значною мірою є вченням про *належне*. Сущє – значить реальне, об'єктивне, пізнання якого становить головну мету науки. Коли ця реальність включає сфери соціальності та буття людини, то їх вивчення як сущого не може не бути поєднане з деяким висвітленням світу належного... Але все ж бажання, ідеали та мрії або дійсність і факти – це різні речі. Наука якраз і покликана розмежовувати ілюзії і дійсність, визначати факти, а також не залежні від наших пристрастей та оцінок об'єктивні закономірності» [397, с. 19].

Конкретизуючи, яким саме чином співвідношення «сущого» і «належного» поділяє політологію і політичну науку, вчений зауважує, що:

по-перше, політологію від політичної науки разюче відрізняють ступінь ідеологізації текстів, а також трактування феномену ідеології і її місця в системі знання. Типовим у політологічних текстах (особливо підручниках) є тлумачення ідеології як способу інтеграції політичної свідомості. У політичній же науці прийнято вважати навпаки – ідеологія блокує свідомість [397, с. 19–23];

по-друге, у складі політології немає розділу політичної економіки, принципово важливої для політичної науки і відмінно в ній інтегрованої. Парадоксально, але ця проблематика, яку ігнорує політологія, має для сучасних реалій України не просто важливе, а першорядне значення [397, с. 23];

по-третє, політологію від політичної науки відрізняє нерозвинутість уявлень про *public policy*. Політологи визнають за краще обговорювати механізми здійснення влади, але аж ніяк не контроль влади з боку громадянського суспільства [397, с. 23];

по-четверте, у політології якісні оцінки помітно превалюють над кількісними показниками. Математизовані, що мають програмне забезпечення методи біхевіористської психології, емпіричної соціології і математичної економіки, звичайні в *Political Science*, застосовують у політології тільки

спорадично. Вони й досі не ввійшли в її «плоть і кров» так, як і «моделі структурних рівнянь», «патерни наборів перемінних» та інші [397, с. 25–26];

по-п'яте, на що слід, на наш погляд, звернути особливу увагу, а тому зачитуємо: «політологія може відбутись як політична наука про суще в тому разі, якщо її буде сформовано не тільки як відповідну сучасним презумпціям раціональності систему знання, а й як **сучасну соціальну інституцію**» [397, с. 26].

Отже, на думку А. Шоркіна, «можна (і потрібно) трансформувати політологію в політичну науку: розширити в ній зону суцього, «утихомирити» й «поставити на місце» ідеологію, опанувати сучасні емпіричні методики. Але можна також, крім цього, стимулювати трансформацію політології в *теоретичну* політичну науку опрацюванням її методологічних і філософських основ» [397 с. 31]. «Сутність другого вибору, який стоїть перед політологами, полягає, таким чином, у прагненні трансформувати свою дисципліну в політичну науку не сьогоднішнього, а завтрашнього дня» [397, с. 31–32]. Таким чином, говорячи на самому початку своєї праці лише про індикатори відмінності «політичної науки» й «політології», А. Шоркін, наприкінці, доходить висновку, що в Україні «політологія досі ще не склалась як сучасний соціальний інститут – незалежний, ініціативний і мобільний» [397, с. 32].

Цей висновок цілком поділяє й інший український дослідник С. Куделя. У статті з красномовною назвою «Чи можлива в Україні політична наука?» він переконливо заявляє: «Цю статтю присвячено науці, якої, з погляду багатьох моїх студентів-першокурсників, не існує. І хоча я завжди виступаю з протилежною позицією (зрештою, мій курс присвячено «основам політичної науки»), в одному я змушений із ними погодитися: політична наука в Україні справді досі не виникла» [398, с. 24]. Свою позицію науковець аргументує тим, що політологія в Україні є «глибоко провінційною псевдонаукою, в якій особистими судженнями надто часто підміняють теоретично обґрунтовані висновки, публіцистичний опис видають за аналітичне дослідження, а замість чітких наукових гіпотез пропонують суміш абстрактних тез і банальних

узагальнень. Натомість, апелювання поодиноких науковців до світових стандартів викликають лише обурення і глузування більшості колег. Адже у колах українських політологів світові політнаукові канони сприймають здебільшого як перешкоду для розвитку національної політологічної думки» [398, с. 24].

Ми цілком поділяємо думку А. Шоркіна та С. Куделі про те, що задля формування в Україні якісного політологічного наукового знання вітчизняні науковці мають сьогодні кардинально змінити дослідницькі методи й джерела отримання наукового знання політологією, увести в коло її проблем питання публічної політики та політичної економіки [397, с. 26; 398, 24], а також сформувати нове ядро науковців, які не залежать у своїх кар'єрах, як їхні попередники – представники колишніх кафедр наукового комунізму та історії КПРС – від традиційних інституцій [397, с. 25–27; 398, с. 25], але ми категорично не можемо погодитися з висновками вищезгаданих авторів, що політологічної науки в українському суспільстві сьогодні немає взагалі.

Насамперед, непереконливим видається головний аргумент цих авторів про те, що такий стан справ зумовлено ідеологічною заангажованістю політології в Україні [397, с. 19–21; 398 с 24], у той же час як «переважна більшість текстів Political Science присвячені різноманітним приватним проблемам і дійсно ніяк не пов'язані з ідеологією» [397, с. 20].

По-перше, твердження, що Political Science повністю відокремлено від ідеології – це, на наш погляд, не більш ніж черговий міф, народжений на хвилі критики марксистської парадигми наукового пізнання й некритичного запозичення зразків політичної науки Заходу. Як свідчить процес розвитку науки, у тому числі й американської, спроба політологів імітувати модель природничих наук призводить до того, що «нейтральний» політолог або керівник, особливо в кризовий час або період швидкої зміни політичних систем, бурхливого зіткнення різноманітних сил та ідеологій, урешті-решт буде приреченим на інтелектуальне безсилля і мовчанку [85, с. 16].

Отже, сучасна політологія, як і всі соціально-гуманітарні науки взагалі, що задля абстрактного ідеалу методологічної чистоти відмовляються від аналізу «цінностей» політики й переймаються лише «фактами», не в змозі порушити і тим паче розв'язати проблеми політики, оскільки ці проблеми тягнуть за собою прийняття рішення щодо цілей, меж і сенсу політики. Саме тому, на думку української вченої О. Бабкіної, важливим методологічним питанням сучасної політичної науки є поєднання наукового інструментарію з ціннісним контекстом [399, с. 3; 400, с. 6].

Таким чином, у природі не існує абстрактного «об'єктивного» соціально-політичного знання, а відтак просто «об'єктивної» суспільної науки, про існування якої якраз і пишуть у своїх працях А. Шоркін й С. Куделя. Вагомим тому підтвердженням є думка представника саме Political Science – американського професора Річарда Ешкрафта, який у праці «Політична теорія і проблеми ідеології» наполягає: «Сьогодні прибічники панівної точки зору в політичній науці розглядають ідеологію як емоційний позараціональний феномен. На практиці (наприклад, коли ми аналізуємо праці «великих» політичних мислителів) ідеологія може свідчити, що мислителі ці загалом також були людьми. Інакше кажучи, той факт, що в їх політичній філософії є ідеологічні елементи, свідчить, що вони також – створіння, що залежать від емоцій та охоплені бажаннями. Звичайно, ця характеристика – зовсім не та причина, чому ми вивчаємо їхній спадок. Ми читаємо їх із більш серйозних причин, ми віримо, що хай та чи та теорія і заплямувала себе ідеологією, мислитель усе ж таки був здатен піднятися над ареною партизанської боротьби в пошуках істини» [401, с. 370].

Більше того, як було вже доведено нами в попередніх розділах дисертації, жодна суспільна наука, а політична насамперед, не можуть існувати, не спираючись на певну систему цінностей, що тільки й наповнює її життям і змістом. Без такої системи цінностей політична наука може бути лише набором відвернених положень, що не можуть бути застосовані до жодного народу, до жодного періоду часу.

По-друге, ми дотримуємося думки, що всі соціогуманітарні науки, у тому числі й політологія, – «об’єктивні», тобто «дійсні» лише тією мірою, якою «об’єктивна» чи «дійсна» та чи та система цінностей, на якій вони ґрунтуються. Система ж цінностей «об’єктивна» і «дійсна», доки вона є панівною у свідомості того чи того суспільства і відповідає інтересам народу чи нації, духовним запитам, рівню його розвитку [402, с. 106]. І щодо цього, то важко не погодитися з твердженням української дослідниці С. Наумкіної, що «політична наука сьогодні національна, тобто невідривна від життя того чи іншого народу, його держави, умов їх внутрішнього і зовнішнього існування. Усі відомі людству видатні твори політичної думки суть вираження й уособлення певних культур і систем цінностей, що відповідають їм» [402, с. 106].

У цих умовах є природним порушення питання українським ученим В. Потульницьким про необхідність інституціоналізації в нашій країні нової галузі знання «Української політології» як окремої наукової дисципліни, завданням якої є «вивчення різноманітних теорій української державності, дослідження історичних етапів її становлення в контексті зовнішньополітичних стосунків України з іншими народами і країнами, сутності українського народу як окремої етнокультурної одиниці, його соціальної, національної та територіальної диференціації, визначення етнополітичних і етнопсихологічних рис українського народу та його сусідів, різноманітних можливих форм федерації і найбільш прийнятних і сприятливих для України як незалежної держави зовнішньополітичних блоків у контексті геополітики тощо» [403, с. 17]. Така позиція, на наш погляд, є цілком виправданою хоча б тому, що від часів дослідження А. Де Токвілем проблем демократії в Америці стало зрозумілим, що як демократія, так і наука про неї базуються водночас на загальнолюдському й національному ґрунті, на конкретних політичних цінностях, звичаях, культурі, тих чи тих історичних традиціях конкретного суспільства.

Разом із тим, створюючи національну систему наукового політологічного знання необхідно брати до уваги й те, що будь-яка галузь знання, і політологія

також, народжуючись, стикається з іншими парадигмами і традиціями, у результаті критичного переосмислення ідейної спадщини історичних епох і «чужого» досвіду. Зважаючи на це, слід враховувати зауваження вже згаданого А. Де Токвіля, що в більшості випадків кожен народ змушений переусвідомити чужий досвід, оскільки «вивчення літератури іншого народу може бути корисним зайняттям навіть у тому разі, коли вона виражає абсолютно інші соціально-політичні уявлення і потреби» [404, с. 352]. Проте це в жодному разі не ставить нас перед потребою обов'язково імпортувати західну політичну науку або обов'язково трансформувати політологію в політичну науку, як це пропонують А. Шоркін і С. Куделя.

Інша річ, що, розв'язуючи питання створення політичної науки в Україні, ми маємо враховувати досвід західних колег у необхідності розрізнити політичну науку й дисципліну, з одного боку, і політичну емпірику, політичну практику – з іншого, чого якраз не пропонують у своїх працях ні А. Шоркін, ні С. Куделя. І даремно, оскільки мова йде в цьому разі не про протиставлення цих реально функціональних сторін політології – це б призвело до вихолощування наукового змісту політичної теорії і примітивізації політичної практики [402, с. 107], а лише про виокремлювання їх у відносно самостійні напрями досліджень і практичних дій. Перевага такого підходу очевидна. Її доведено десятиліттями успішного розвитку політичної теорії та практики в багатьох країнах. Це не відрив від практики і не створення нових догматичних постулатів, а апробоване суспільною практикою природне функціонування зрілої науки як цілісної системи політологічного наукового знання, яка містить, як уже було доведено нами в другому розділі роботи, три системно залежні та взаємозумовлені рівні: теоретичний, інструментально-емпіричний і практично-прикладний. Якраз в процесі їхнього взаємозалежного й водночас самостійного розвитку політична теорія, спираючись на фактичну інформацію, яку надає їй інструментально-емпіричний рівень, виробляє і дає відповідні рекомендації практиці. У свою чергу, політична практика за допомогою інструментально-емпіричного рівня «постачає» вихідний матеріал для успішного розвитку

політичної теорії. Усе це створює умови для формування в кожній країні, у тому числі і в Україні, не лише фундаментальної й інструментально-емпіричної, але й реальної практично-прикладної політології як самодостатньої наукової дисципліни. Саме тому є науково необґрунтованою пропозиція С. Куделі стосовно того, що заради подальшого розвитку політичної науки в Україні слід відмовитися від українськоцентричності, що, на думку вченого, притаманна більшості політологічних досліджень українських науковців. «Дієвість політнаукових гіпотез і концепцій, – пише вчений, – неможливо встановити лише на прикладі однієї країни, тим більше якщо з її ж досвіду їх було виведено. Встановлення закономірностей є можливим лише за збільшення кількості спостережень. Тому взірцеві праці в галузі політичної науки використовують результати польових досліджень у багатьох країнах світу» [398, с. 24].

Однак, як засвідчив наш аналіз цього питання, С. Куделя тут правий лише наполовину, оскільки сучасна політична теорія містить не лише *інтернаціональну*, а й *національну* частину. Більшості сучасних політологічних наукових досліджень якраз властивий державоцентричний підхід для вирішення тієї чи тієї політичної проблеми, який обов'язково враховує під час визначення загальних закономірностей її розвитку не тільки міжнародні, але й національні, історичні й культурні традиції, політичні й соціальні реалії конкретного суспільства, до якого належить конкретний науковець. Зміст універсальних політичних феноменів у цих працях слід розкривати в конкретній національній формі. Саме тому національна теоретична частина не лише істотно доповнює міжнародну, перетворюючи політичну теорію в цілісне наукове знання, але є й *визначальною, ключовою* у формуванні *практично-прикладної* частини політичної науки будь-якої країни, у тому числі й України.

Помиляється С. Куделя і в тому, що саме із цієї причини – україноцентричності – «із майже тисячі українських політнауковців, які захистили кандидатські й докторські дисертації за час незалежності України, практично ніхто не зміг опублікувати результати свого дослідження в

авторитетному журналі чи видати власну монографію на Заході» [398, с. 25]. На думку науковця, саме «розмитість стандартів і самоізолюваність української політології перетворила її на останній притулок для філософів та істориків марксизму-ленінізму, шукачів легкого шляху до наукового ступеня чи просто шарлатанів. Тому очікувати на еволюційні зміни цього стану марно» [398, с. 25]. На наш погляд, таке протиставлення західної та вітчизняної політологічної науки хоча й очевидне, проте досить грубе. Має рацію Ю. Мацієвський, який пише, що «якщо взяти до уваги, що політичними питаннями займається значна кількість людей з дипломами кандидата і доктора з філософських наук, історичних чи соціологічних наук, то хоч і дифузна, але все ж таки політнаукова спільнота в Україні існує [405, с. 10]. Інша річ, і про це вже йшлося, – *якість* наукової продукції, яку ця спільнота виробляє, але й у цьому випадку слід бути об'єктивним – не всі опубліковані на Заході праці дають нове знання, як і не всі видані в Україні тексти є суцільно описовими.

Щодо застереження С. Куделі про те, що лише кілька українських науковців мають опубліковані на Заході монографії, то слід зазначити, що в міжнародних колективних працях учених-українців буде до десятка, а в міжнародних журналах статті опублікували близько двох десятків дослідників з України [405, с. 10].

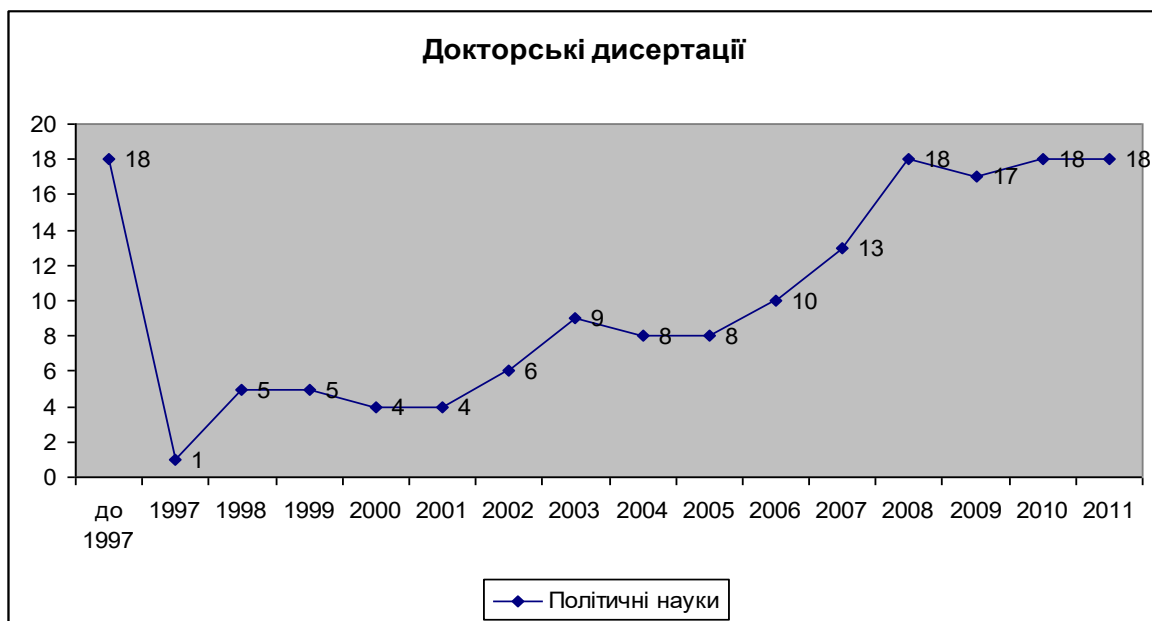
Якщо оцінювати наукову спільноту не за кількістю, а за визнанням її наукової продукції у світі, то українська політнаукова спільнота не перевищить півсотні осіб [405, с. 10]. Проте, потенційно вона є більшою, якщо взяти до уваги магістрів і докторів, які здобули другу освіту за кордоном і працюють в Україні. Це переважно люди середнього та молодого віку, які лише починають наукову кар'єру. Сюди слід додати викладачів і дослідників, що бували за кордоном у рамках академічних обмінів, оскільки їх потенційні можливості підвищити свій професійний рівень також, як і у студентів, які навчались за даним напрямком, з кожним навчальним роком значно зростають. Так, за даними прес – служби МОН України тільки у 2015-16 навчальному році 694 українські студенти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (бакалаври,

магістри, аспіранти) поїхали навчатися до європейських університетів, а 364 працівники університетів України отримали можливість перейняти професійний досвід у Європі [406, с.4]. Разом вони можуть стати, на наш погляд, самодостатнім ядром нових політичних науковців, про яких пише С. Куделя.

Об'єктивності заради, варто також зазначити те, що протягом останніх десятиріч і в Україні значно зросла кількість фахівців вищої кваліфікації з політичних наук: у період від 1997 по 2011 рік в цій галузі захищено 1216 дисертацій (49 з них захищено до 1997 р.), серед яких – 160 докторських та 1056 кандидатських (див. рис. 4.3, 4.4) [407, с. 43].

Рис. 4.3

Кількість докторських дисертацій з політичних наук, захищених протягом 1997-2011 р.р. в Україні

Складено за [85] : Чмига В. О. Аналіз результатів атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні за 15 – річний період функціонування галузі науки «Державне управління / В. О. Чмига, Н. І. Демедишина // Аналітика і влада: журнал експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування нац. акад. держ. упр. При Президентові України. – К. : НАДУ, 2012. – № 6. – С. 43.

**Кількість кандидатських дисертацій з політичних наук, захищених
протягом 1997-2011 р.р. в Україні**

Складено за [85] : Чмига В. О. Аналіз результатів атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні за 15 – річний період функціонування галузі науки «Державне управління / В. О. Чмига, Н. І. Демедишина // Аналітика і влада: журнал експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування нац. акад. держ. упр. При Президентові України. – К. : НАДУ, 2012. – № 6. – С. 43.

Такі позитивні результати зумовлені насамперед тим, що з 2005р. до 2013р. мережа закладів, що здійснюють підготовку наукових кадрів в Україні, досить стабільно розвивалася: кількість аспірантур, в тому числі і з політичних наук, зросла на 4% (з 496 до 518), докторантур – 1,5% (з 240 до 276) [408 с. 36].

Проте, зазначені вище претензії до представників нових галузевих політичних наук мають все ж певні підстави. Так, те, що в Україні сьогодні зафіксована статистикою найбільша кількість за всю її історію академіків і докторів наук [див.: 409, с. 422] ніяк не означає, що в нас справді наукова

сфера, в тому числі й політична, насичена новими висококваліфікованими фахівцями. Але при цьому важливо зазначити також й те, що проблема все ж не в цих нових фахівцях із політичних наук, а, як впливає з наведених нами нижчі даних – тих інститутах з якими вони взаємодіють, і тих традиційних умовах освіти й наукової діяльності, які існують для них в Україні.

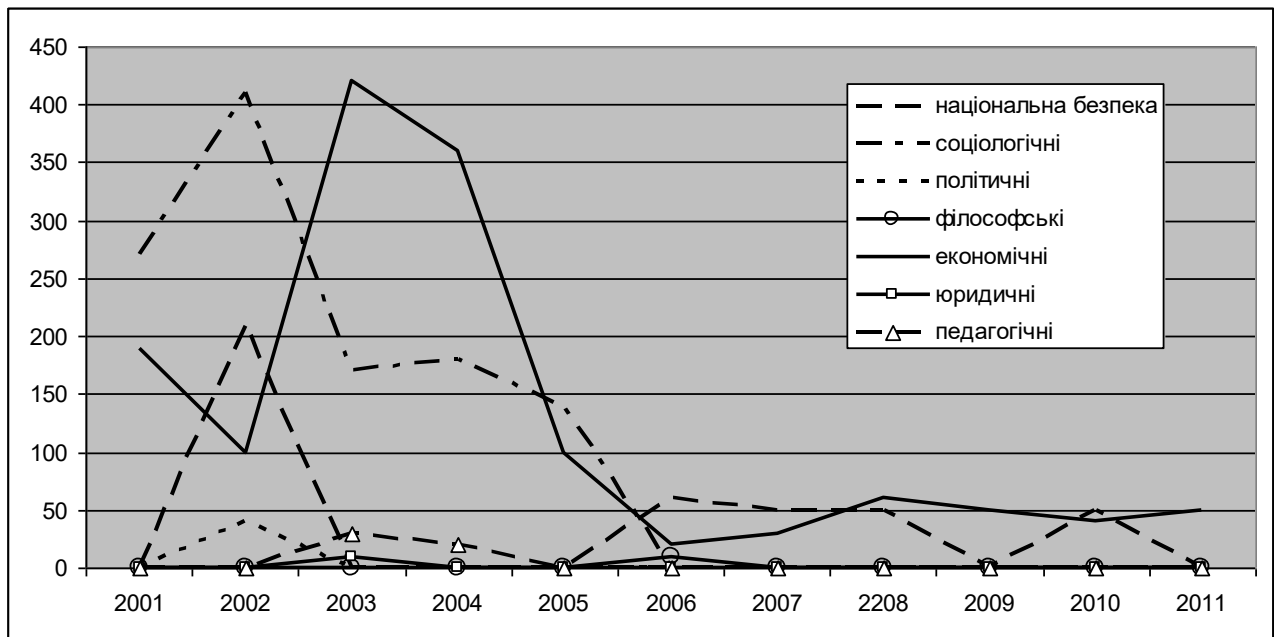
Йдеться насамперед про те, що з кожним наступним роком фінансування наукових досліджень в нашій країні у відсотках до ВВП має стійку тенденцію до зменшення: 2002 р. – 1%, 2007 р. – 0,85%, 2010р. – 0,83%, 2013р. – 0,77%, 2014р. – 0,66% [410, с. 12]. Відповідно, саме за відсутності належного фінансування, в тому числі і закордонного (див. рис. 4.5), сьогодні більше половини українських докторів і кандидатів наук не беруть безпосередньої участі в дослідницькому процесі [409, с. 422].

Практично згорнуто нормальний науково-дослідний процес не тільки в галузевих інститутах, а й більшій частині вищих навчальних закладів. Особливо викликає занепокоєння той факт, що за фактичної втрати вишами необхідної наукової бази для підготовки наукових кадрів, саме вища школа забезпечує зараз основний приріст кількості кандидатів і докторів наук. І лідирують у цьому вищі навчальні заклади Києва.

Ще від радянських часів і до сьогодні якраз в столиці складаються найсприятливіші умови для перспективних наукових досліджень та створення наукових шкіл. Так, за даними В. Бондаренка, Л. Загайнової та Н. Костецької, у 2011 році наукові та науково-технічні праці виконували 1255 установ України, майже половина з яких належить до підприємницького сектору економіки, 40,5 % – до державного, 14 % – вищої освіти й одна установа – до приватного неприбуткового сектору.

Найбільшу кількість установ підпорядковано Національній академії наук України (194 установи), Національній академії аграрних наук України – 108, Національній академії медичних наук України – 35, Національній академії педагогічних наук України – 16, Національній академії правових наук України – 6, та Національній академії мистецтв України – 2 установи [412, с. 65].

Динаміка закордонного фінансування України по видам наукової діяльності в галузі соціальних та гуманітарних наук (постійні ціни 1995 р., тис. грн).

Складено за [411] : Булкін І. А. Особенности иностранного финансирования НИОКР в Украине в призме классификации видов научно-технической деятельности / И. А. Булкін // Проблеми науки. – 2013. – № 6. – С. 13.

При цьому кількість установ, які виконують наукові та науково-технічні роботи суттєво відрізняється по регіонах, скажімо, у Києві їх найбільше – 327, на другому місці Харківщина (189), Львівська, Донецька та Дніпропетровська області мають приблизно однакову кількість (близько 75), в інших областях наукових установ значно менше [412, с. 65].

Також нерівномірним є і розподіл аспірантур та докторантур за регіонами. Більшість – зосереджено у м. Київ – відповідно 218 і 99, Харківській

області – 66 і 38, Львівській – 33 і 15, Одеській – 28 і 17, Дніпропетровській – 26 і 14, Донецькій – 25 і 13.

В інших регіонах їх кількість обчислюють одиницями, хоча немає жодного регіону, де не було б аспірантури чи докторантури.

Усе ж таки регіональне розташування спеціалізованих наукових рад також свідчить про збереження лідерства Києва в цьому питанні (див. табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Регіональне розташування спеціалізованих вчених рад

Регіони	Докторські спецради	Кандидатські спецради
Київ і область	337	73
Харків, Донецьк, Луганськ, Дніпропетровськ, Запоріжжя	207	92
Львів, Івано-Франківськ, Ужгород, Луцьк, Рівне, Чернівці, Тернопіль, Хмельницький	84	67
Одеса, Крим, Херсон, Миколаїв	64	37
Вінниця, Житомир, Чернігів, Черкаси, Умань, Суми, Полтава, Кременчук, Кіровоград		
Усього	712	306

Складено за [412] : Бондаренко В. Д. Інституційне та кадрове забезпечення наукової сфери України / В. Д. Бондаренко, Л. І. Загайнова, Н. М. Костецька // Аналітика і влада : журн. експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2012. – № 6. – С. 65.

Проте окремим, досить актуальним ще з радянських часів питанням, у структурі підготовки наукових кадрів, залишається ефективність функціонування аспірантури та докторантури, яка вимірюється показником чисельності аспірантів та докторантів, що захистили дисертації у період навчання.

Кількість аспірантів і докторантів, які своєчасно захистили дисертації, коливається у незначних межах (1995 р. – 16, 3 % аспірантів та 21,9% докторантів; 2000 р. – 16,4% та 9,2%; 2005 р. – 18,2% та 13,9%; 2010 р. – 23,6% та 28,8% [413, с. 4]; 2014 р. -24,7% та 27,3% – відповідно [414, с. 1].

І хоча загальна тенденція цього показника у 2013-2014 роках в цілому поліпшилася, однак кількість здобувачів наукового ступеня, які захистили дисертації якраз у період навчання, ще утримується на досить низькому рівні. Збереження такої ситуації у найближчий час може призвести, по оцінкам фахівців, до кадрової кризи в науці, яка може бути результатом масового відпливу з наукової сфери працюючих докторів та кандидатів наук пенсійного віку [413, с. 4].

Ще однією актуальною проблемою інституціоналізації політичної науки в Україні є досить незбалансований розвиток її основних спеціальностей.

Як видно з таблиці 4.4, основна частина науковців розробляє більш конкретні напрями досліджень, що пов'язані як із певними регіонами і країнами світу, так і з політичними процесами, які відбуваються в Україні, а тому найбільше дисертацій (53% – докторських та 52 % – кандидатських) захищено за спеціальністю 23.00.02 – «Політичні інституції та процеси». Тоді як, наприклад, за спеціальністю 23.00.01 – «Теорія та історія політичної науки» захищено лише 14% докторських та 12 % кандидатських дисертацій, а за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія 7% та 8% відповідно. Крім того, на тлі загального зростання дисертаційних робіт серед захищених практично немає дисертацій методологічного характеру [415, с. 56].

Таблиця 4.4

**Кількість докторських та кандидатських дисертацій
(у % відношенні), захищених з кожної зі спеціальностей в галузі
політичної науки за період з 1997 по 2011 рік**

Шифр і назва спеціальності	У % к загальній кількості захищених дисертацій	
	докторських	кандидатських
23.00.01 – теорія та історія політичної науки	14	12
23.00.02 – політичні інститути та процеси	53	52
23.00.03 – політична культура та ідеологія	7	8
23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку	16	25
23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство	10	3
Усього	100	100

Складено за [407] : Чмига В. О. Аналіз результатів атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні за 15 – річний період функціонування галузі науки «Державне управління / В. О. Чмига, Н. І. Демедишина // Аналітика і влада: журнал експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування нац. акад. держ. упр. При Президентові України. – К. : НАДУ, 2012. – № 6. – С. 42.

Зокрема, як показує наш аналіз цього питання, на сьогодні поки ще немає жодної кандидатської або докторської дисертації, яка б відображала новітні результати не лише диференціації, але й інтеграції політичних наукових дисциплін та методів і процедур аналізу політичних проблем в цілісну їх

систему, а також адекватно характеризувала б місце і роль в цих процесах політичного аналізу і аналізу політики як відносно самостійних політичних наукових дисциплін та аналітичних видів професійної діяльності суб'єктів політичної аналітики.

Таким чином, спираючись на вищевикладене, є всі підстави стверджувати, що саме низький рівень розробленості теорії та методології політичного аналізу не тільки створює реальні сфери напруженості між політологами традиційної академічної школи і новою генерацією дослідників в особі політичних аналітиків та експертів, але й не сприяє формуванню потрібних стандартів якості, консолідації професійного етосу, організаційному оформленню політичних аналітиків та політичних експертів за науково-галузевим принципом. Якщо, наприклад, фахове співтовариство українських політологів має своє організаційне оформлення в особі «Української асоціації політологів» та «Української академії політичних наук», то політичні аналітики й політичні експерти в Україні та інших пострадянських країнах поки що аморфні.

Аналогічна ситуація і з організаційним оформленням політичних аналітиків і політичних експертів на всьому пострадянському просторі. Хоча в тій же Росії вже тривалий час функціонують не лише комерційні експертно-аналітичні центри, але й інформаційно-аналітичні сектори та експертно-аналітичні відділи й навіть управління на різних рівнях і в різних галузях державної влади.

До речі, нагадаємо, що і в Україні в жовтні 2004 р. створено, а 2006 р. затверджено в новій редакції Головну службу політичного аналізу у структурі Секретаріату Президента України [192], а Центр сприяння інституційного розвитку державної служби України ініціював пілотний проект створення так званих груп аналізу політики в центральних органах виконавчої влади. У межах підготовки до реалізації міжнародного інвестиційного проекту «Twinning» 6 жовтня 2006 р. було проведено спеціалізовану міжнародну науково-практичну

конференцію «Діяльність груп аналізу політики в державних органах України» [191].

Це була, фактично, єдина протягом усіх років існування пострадянських суспільств науково-практична конференція дійсно міжнародного рівня, що нарешті пододала інформаційно-комунікативну ізолюваність вітчизняних політичних аналітиків та експертів політики. Ні до, ні після неї, наскільки нам відомо, не проводилися, як це прийнято зазвичай в науковому світі, ні наукові симпозиуми, ні конференції, хоча б у рамках СНД. Основними традиційними джерелами в системі комунікативних зв'язків політичних аналітиків і політичних експертів залишаються, у кращому разі, локальні семінари фахівців, інтернет-конференції, автореферати дисертацій, навчально-методичні праці і, безперечно ж, періодичні видання. Однак проблема міститься в тому, що на сьогодні немає ще спеціалізованих періодичних видань із проблем суто політичного аналізу. Іноді цей недолік певною мірою компенсують публікації журналів «Аналітика і влада», «Експерт», «Людина і політика», «Віче», але проблема випуску спеціалізованого видання як найважливішого атрибуту інституціоналізованої наукової галузі знання не зникла. Аналогічна ситуація і в Росії. Нові видання, що там з'явилися («Вісник аналітики», «Аналітичні записки»), найімовірніше спіткає доля українського журналу «Політичний менеджмент», який теж планувався з претензією на політичну аналітику, але, як засвідчив час, не зміг відповідати цьому статусу.

Таким чином, ми дійшли висновків, що, на відміну від західноєвропейських країн, і тим паче США, де цей процес розпочато в середині ХХ століття, інституціоналізація політичного аналізу як наукової й навчальної дисципліни в пострадянському суспільстві, зокрема в Україні, збігся із загальним початком інституціоналізації політичної науки в 90-ті роки ХХ століття та здійснювався паралельно, у міру формування понятійного апарату й методології всієї системи політологічного знання.

Об'єктивною причиною такої паралельності процесів інституціоналізації була відсутність національної (державоцентричної) частини теоретичної основи

політичної науки пострадянського суспільства, що не лише в українському, але й у будь-якому конкретному суспільстві завжди є й буде визначальною, ключовою в становленні будь-якої профільної прикладної науки, а в цьому випадку – прикладного рівня політичного аналізу.

Такий короткий термін від початку офіційного відліку інституціоналізації політичного аналізу в пострадянському суспільстві дав змогу науковцям здійснити по суті тільки переклад західних, передусім американських, методик політичного аналізу, до того ж не без істотних вад (зокрема в термінології), і створити потрібні робочі програми й навчально-методичні матеріали у вигляді опублікованих, переважно перекладених навчальних посібників і курсів лекцій. Усе це дозволило впритул наблизитися до потреби вироблення теоретико-методологічних засад політичного аналізу вже на рівні монографічних досліджень. Проте на превеликий жаль, цього ще поки не вдалося зробити.

Певною мірою успішному розв'язанню цих актуальних завдань сприяють сьогодні накопичені експертно-аналітичні традиції та відповідний кадрово-аналітичний потенціал нашого суспільствознавства. Однак істотного позитивного зламу в теоретико-методологічних розробках і інституціоналізації нових видів соціально-професійної аналітичної діяльності, тим більше їх масовості й якості виконання робіт, виявити в процесі дослідження не вдалось. Як не виявлено також, по причині їх відсутності, тісних робочих професійних зв'язків аналітиків та експертів колишньої радянської школи, які давно практикують, з новою генерацією політичних аналітиків та політичних експертів з університетського середовища – потрібних у цьому випадку ознак завершеності процесу інституціоналізації політичного аналізу як наукової та навчальної дисципліни.

Разом із тим, нам вдалося встановити, що основними проблемами, які блокують цей процес у пострадянському, в тому числі українському суспільстві, є низький рівень розробленості теоретико-методологічних засад політичного аналізу. Дана обставина не лише негативно впливає на природні процеси диференціації та інтеграції політичної науки, але й не сприяє

формуванню потрібних стандартів якості, консолідації професійного етосу, організаційному оформленню політичних аналітиків і політичних експертів як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики взагалі.

Тому, другою важливою проблемою, що негативно впливає на процес інституціоналізації політичного аналізу, є брак організаційно оформлених структур і асоціацій політичних аналітиків та політичних експертів, створених за науково-галузевим принципом, оскільки без цих форм неможливий ні повноцінний розвиток наукової галузі знання, ні ефективний вплив політичних аналітиків і політичних експертів на розвиток реальних політичних процесів у конкретному, в тому числі, українському суспільстві.

І, нарешті, третьою, не менш важливою проблемою, є відсутність налагоджених комунікативних зв'язків політичних аналітиків і політичних експертів з українськими й закордонними колегами з експертно-аналітичного цеху, або, інакше кажучи, відсутність сталих соціально-психологічних механізмів, що забезпечують стійкість і стабільність найновішого виду соціально-професійної діяльності політичних аналітиків і політичних експертів – найважливішого атрибута повністю інституціоналізованої наукової галузі знання й фахової діяльності.

Таким чином, зазначені невирішені проблеми свідчать про незавершеність процесу інституціоналізації політичного аналізу як наукової й навчальної дисципліни в пострадянському, у тому числі й українському суспільстві, а, отже, незавершеність, фрагментованість реального функціонування політичної аналітики в цілому й процесу інтеграції цього виду соціально-професійної експертно-аналітичної діяльності в конкретну структуру виробничо-економічних відносин з усіма наслідками, що випливають: нормативно не зафіксованим статусом, низьким рівнем затребуваності політичних аналітиків і політичних експертів та продуктів їхньої праці, і як результат, хибною практикою прийняття політичних рішень в Україні.

Висновки до четвертого розділу

Стосовно адекватної характеристики процесу становлення й розвитку політичної аналітики в Україні більш плідним і методологічно виправданим є використання поняття «інституціоналізація».

Це зумовлено, по-перше, тим, що, на відміну від поняття «інституціалізація», основною інструментальною перевагою «інституціоналізації» є те, що це поняття відображає не лише зовнішній, але й внутрішній, а тому більш складний – багатоаспектний процес становлення і всебічний розвиток будь-якого інституту, а в цьому випадку – політичної аналітики в Україні.

По-друге, поняття «інституціоналізація» співвідноситься з тією ідеєю в межах теорії ролей, згідно з якою люди мають певну свободу «вироблення ролей» у взаємодії з іншими людьми, а не просто дотримуються прописаних зразків поведінки.

І, нарешті, по-третє, це поняття, важливе ще й для того, щоб не складалося враження, нібито соціальні інститути є заданими й незмінними реальностями, оскільки зміни в соціальній практиці здатні приводити як до модифікації наявних соціальних інститутів, так і до виникнення нових інституційних форм. Інституціоналізація – це не лише процес формування різних типів соціальної діяльності як соціальних інститутів, утворення стабільних зразків соціальної взаємодії, які базуються на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах, але це також і результат процесу, в якому соціальні дії стають упорядкованими в сталі соціально-структурні особливості. Завершенням процесу інституціоналізації є інтеграція нового виду соціально-професійної діяльності в наявну структуру виробничо-економічних відносин конкретного суспільства. Завдяки цьому формується певний набір формальних і неформальних санкцій, за допомогою яких здійснюється соціальний контроль за відповідними типами поведінки.

Найважливішими передумовами процесу інституціоналізації є:

- виникнення певних суспільств, потреб у нових типах соціальної діяльності й відповідних їм соціально-економічних і політичних умов;
- розвиток необхідних організаційних структур і пов'язаних із ними соціальних норм та результатів поведінки;
- інтернаціоналізація індивідами нових соціальних норм і цінностей;
- формування на їхній основі системи потреб особистості, ціннісних орієнтацій та сподівань.

Роль інституціоналізації полягає в тому, що вона є чинником зниження невизначеності, а також основою для прогнозування поведінки суб'єктів. Інститути пропонують схему дій у тих сферах, де ця схема не існувала, і тому в ній була невизначеність. Саме в процесі інституціоналізації відбувається заміна спонтанної поведінки на передбачену, яка очікується й моделюється. Тому інституціоналізація є важливим механізмом, який забезпечує відтворення членів наукового співтовариства, спеціалізацію ними ж визнаних норм і цінностей, інтеграцію дисциплінарного співтовариства і формування ціннісної дисциплінарної орієнтації вчених.

Стосовно інституціоналізації такого соціального інституту, як наукова дисципліна, слід зазначити, що вона передбачає розгляд процесу її розвитку із семи основних аспектів:

- виникнення академічних професій та спеціалізованого корпусу знань, який можна кодифікувати і зберігати в письмовій формі;
- створення власної методології;
- формування понятійного апарату й відповідних меж застосування та форм існування (дослідницька, практично-прикладна й навчальна діяльність);
- інтеграція наукового напрямку в культурну й соціальну системи суспільства, яка при цьому залишає можливість відносної автономізації науки щодо суспільства й держави в цілому;
- формування системи цінностей і норм, які регулюють фахову діяльність науковців, що забезпечують їх інтеграцію та кооперацію;

- виникнення і збереження формальних структур (об'єднань, асоціацій, часописів), відповідальних за розширення соціальних ресурсів і рекрутування нових членів;

- створення різних організаційних форм наукової дисципліни, її внутрішньої диференціації і спеціалізації, завдяки чому вона виконує свої функції в суспільстві.

Саме тому основними емпіричними індикаторами, які дозволяють у ході дослідження не тільки визначати, але й конкретизувати ступінь завершеності та перспективи інституціоналізації політичної аналітики в Україні, є, на наш погляд, такі референти:

1) наявність у вищих навчальних закладах, що здійснюють професійну підготовку політологів усіх рівнів, висококваліфікованих викладачів, які мають відповідну базову політологічну освіту, наукові ступені й звання та які викладають такі профільні політичні навчальні дисципліни, як політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія і практика прийняття політичних рішень;

2) реальне функціонування професійних експертно-аналітичних структур із підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень не лише в системі державного управління й місцевого самоврядування України, але й у приватному секторі економіки;

3) нормативно-правове закріплення в переліку професій і в реєстрі наукових спеціальностей України професійного статусу політичного аналітика й політичного експерта (і незалежних експертно-аналітичних центрів також) як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики;

4) реальне функціонування в Україні організаційно оформлених, в тому числі незалежних професійних структур і асоціацій політичних аналітиків і політичних експертів, які створено за науково-галузевою ознакою і мають свій професійний етичний кодекс;

5) існування налагоджених постійних комунікаційних зв'язків між українськими і закордонними професійними структурами та асоціаціями політичних аналітиків і політичних експертів;

6) функціонування спеціалізованого друкованого, а також в електронному вигляді органу (часопису, бюлетеня, вісника), який акумулює фахові досягнення як вітчизняних, так і закордонних суб'єктів політичної аналітики;

7) реальне існування постійних робочих професійних зв'язків між представниками старої вітчизняної школи політичного аналізу й новою генерацією політичних аналітиків і політичних експертів з університетського середовища як необхідних ознак завершеності процесу інституціоналізації політичної аналітики як цілісної системи методів і процедур та цілісної системи політичних наукових дисциплін підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень в державному управлінні та місцевому самоврядуванні України.

Вироблені нами критерії та орієнтири дозволили в процесі дослідження виявити специфічні особливості становлення й розвитку політичної аналітики в Україні. Зокрема, встановити, що якщо на Заході (насамперед у США) політична наука сформувалася й виділилася із системи соціальних і гуманітарних наук ще наприкінці XIX століття, а в середині XX століття почався процес її диференціації та спеціалізації, то становлення політичного аналізу як прикладного спеціалізованого галузевого знання політичної науки в українському суспільстві збігся із загальним процесом її інституціоналізації в 90-ті роки XX століття. Цей процес здійснювався практично паралельно, у міру формування понятійного апарату та становлення і розвитку теорії та методології всієї системи політичного знання взагалі.

Об'єктивною причиною такої паралельності процесів інституціоналізації стала відсутність національної (державоцентричної) частини теоретичної основи політичної науки пострадянського суспільства, що не лише в українському, але й у будь-якому конкретному суспільстві завжди була і є визначальною, ключовою в становленні будь-якої профільної практично-прикладної науки, а в цьому випадку – політичного аналізу. І хоча вже в 90-ті

роки ХХ століття в Україні було вжито низку необхідних заходів, спрямованих на створення відповідної інституційної бази наукового процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, усе-таки політична аналітика в системі державного управління та місцевого самоврядування і досі представлена її основними суб'єктами – політичними аналітиками і політичними експертами не цілісною, як потрібно, експертно-аналітичною системою методів і процедур дослідження політичних проблем та цілісною системою політичних наукових дисциплін, а тільки окремими їх фрагментами. В якості останніх тут реально функціонують, як правило, поодинокі, переважно такі, традиційні ще для радянського суспільства політичні наукові дисципліни, як політичне прогнозування та поодинокі, переважно якісні, методи і процедурами дослідження політичних проблем, що залучаються до цього процесу його суб'єктами виключно довільно. Тобто, залучаються без врахування їхньої істинної природи та тієї конкретної процедурно-функціональної ролі, яку вони виконують в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. А тому, якраз через їхню процедурно-функціональну роз'єднаність вони нарізно не можуть сприяти роботі політичного аналітика та політичного експерта по забезпеченню наукового характеру процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Основною причиною цього є незавершеність інституціоналізації в Україні першооснови політичної аналітики – політичного аналізу, який не лише дає експертно-аналітичному процесу потрібні методи й процедури вирішення політичних проблем і задає мету й алгоритм його здійснення, але й забезпечує органічний взаємозв'язок і взаємозумовленість всіх складових її структурних елементів у цілісну систему в процесі реального функціонування.

Такий короткий термін від початку офіційного відліку інституціоналізації політичного аналізу в пострадянському суспільстві дав змогу науковцям здійснити, по суті, лише переклад західних, передусім американських, методик політичного аналізу, до того ж, не без істотних вад (серед них, зокрема, термінологічна плутанина), і створити необхідні робочі програми й навчально-

методичні матеріали у вигляді опублікованих, переважно перекладених навчальних посібників і курсів лекцій. На сьогодні ми тільки наблизились до потреби розробки теоретико-методологічних засад політичного аналізу на рівні монографічних досліджень, що на превеликий жаль, поки ще не вдалося реалізувати.

Певною мірою успішному вирішенню цих завдань сприяли і сприяють накопичені експертно-аналітичні традиції та відповідний кадрово-аналітичний потенціал нашого суспільствознавства. Однак істотного позитивного зламів у теоретико-методологічних розробках і становленні нового виду соціально-професійної діяльності, а зокрема його масовості та якості виконання експертно-аналітичних робіт, по причині їх відсутності, виявити в процесі дослідження не вдалось.

Як не вдалось також зафіксувати, знову ж таки, через їхню відсутність, тісних робочих професійних зв'язків між аналітиками та експертами колишньої радянської школи, які давно практикують і новою генерацією політичних аналітиків та експертів з університетського середовища – необхідних ознак завершеності процесу інституціоналізації політичного аналізу як політичної наукової й навчальної дисципліни.

Разом із тим, нам вдалося встановити, що основними проблемами, які блокують цей процес у пострадянському, в тому числі й українському суспільстві, є низький рівень розробленості теоретико-методологічних засад політичного аналізу. Дана обставина не лише негативно впливає на природний процес диференціації й спеціалізації політичної науки, а також сучасних видів аналітичної професійної діяльності, але й не сприяє формуванню потрібних стандартів якості, консолідації професійного етосу, організаційному оформленню політичних аналітиків і політичних експертів як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики.

Тому, другою важливою проблемою, що негативно впливає на процес інституціоналізації політичного аналізу, є відсутність організаційно оформлених структур і асоціацій політичних аналітиків та політичних

експертів, створених за науково-галузевим принципом, оскільки без цих форм неможливий ні повноцінний розвиток наукової галузі знання, ні ефективний вплив політичних аналітиків і політичних експертів на розвиток реальних політичних процесів у суспільстві.

І, нарешті, третьою, не менш важливою проблемою є відсутність налагоджених комунікативних зв'язків політичних аналітиків і політичних експертів з українськими й закордонними колегами з експертно-аналітичного цеху, а також відсутність сталих соціально-психологічних механізмів взаємозв'язку між представниками старої школи політичного аналізу і новою його генерацією. Саме цей взаємозв'язок й забезпечує стійкість і стабільність нових видів соціально-професійної аналітичної діяльності суб'єктів політичної аналітики – найважливішого атрибуту цілковито інституціоналізованої наукової галузі знання й професійної аналітичної діяльності.

Таким чином, зазначені нерозв'язані проблеми свідчать про незавершеність процесу інституціоналізації політичного аналізу як наукової та навчальної дисципліни в пострадянському, в тому числі й українському, суспільстві, а, отже, незавершеності, фрагментованості реального функціонування політичної аналітики в цілому й самого процесу інтеграції цього виду соціально-професійної діяльності в конкретну структуру виробничо-економічних відносин з усіма подальшими наслідками: нормативно не зафіксованим статусом, низьким рівнем затребуваності політичних аналітиків і політичних експертів та продуктів їхньої праці і, як результат, хибною практикою прийняття політичних рішень в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено перше системне політологічне дослідження політичної аналітики як суспільно-політичного явища і наукового поняття, яке дозволяє сформулювати ряд практичних рекомендацій щодо інституціоналізації політичної аналітики в Україні та водночас створює підґрунтя для подальшого наукового аналізу її теоретико-методологічних засад.

1. Генеза й еволюція змісту сучасного поняття «політична аналітика» нерозривно пов'язані з назвою та процесом виникнення й подальшого розвитку таких спеціалізованих політичних дисциплін як «політичний аналіз», «політичне прогнозування», «політичне консультування» і «теорія прийняття політичних рішень», що від часу свого виникнення формували й формують її основний структурний зміст як суспільно-політичного явища й наукового поняття. У процесі фахового становлення й розвитку вказані наукові дисципліни закономірно інтегрують у цілісну їх систему – політичну аналітику, базовим системоутворюючим елементом якої є політичний аналіз, що зумовив її назву й системну цілісність у процесі реального функціонування. Перші уявлення про сутність і специфіку фахового аналізу політичних проблем досить плідно досліджували мислителі Відродження та доби Просвітництва, але саме антична політична думка склала теоретико-методологічні засади їх подальшого розв'язання. Особливо яскраво це відображено у теорії та практиці функціонування «Політичних арифметик» Дж. Граунта і його послідовників, що як і античні мислителі мали на меті спостерігати в соціально-політичних фактах порядок, послідовність із подальшою перспективою передбачення подій, які ще не відбулись і не були досліджені. Вони не тільки досягали достовірних результатів дослідження за допомогою методу безпристрасного спостереження природного руху, життєдіяльності суспільства, але й формували та апробували необхідний для цього методологічний інструментарій, завдяки чому готувалась основа для якісно нового – кількісного етапу в розвитку емпіричного знання про суспільно-політичні явища.

2. Наприкінці XIX ст. думка про те, що традиційна політична аргументація повинна підкріплюватися емпіричними даними, отриманими за допомогою статистичних методів і процедур аналізу політики, стала домінуючою, особливо в країнах Західної Європи. Це дає підставу окремим дослідникам вважати, що поєднання в XIX ст. політології та статистики й сформувало новий науковий напрямок, який сьогодні має назву «політична аналітика», а першочергову роль у її становленні відіграли, відповідно, представники не вітчизняної, а західноєвропейської політичної та наукової еліти. Проте, таке визначення часу й умов виникнення політичної аналітики є не зовсім точним, оскільки вже з моменту своєї появи політична аналітика, як і політична наука загалом, базується не лише на суто формалізованих, але й на якісних методах і процедурах дослідження політичних проблем. Відтак у політичній науці й було реалізовано два природних процеси її розвитку: диференціації та інтеграції. Йдеться про виникнення не лише політичного аналізу і аналізу політики як відносно самостійних наукових дисциплін, але й формування на їх основі політичної аналітики – цілісної експертно-аналітичної системи методів і процедур дослідження політичних проблем та відповідної системи політичних наукових дисциплін, які використовуються в науковому обґрунтуванні політичних рішень. У цей період часу вітчизняна політична аналітика (як і західноєвропейська) активно формувалася і розвивалася у загальному руслі світової наукової традиції, до того ж не тільки на суто теоретичному, але й практичному рівні. Завдяки професійним зусиллям та активній громадянській позиції найяскравіших її представників (Й. Ланга, Т. Степанова, Д. Каченовського), вона успішно розвивалась на національному рівні, забезпечувала трансляцію та позитивний вплив на світовий процес формування теорії та методології політичної аналітики загалом.

3. У сучасному науковому дискурсі, навчальному процесі й управлінській практиці доречно застосовувати принаймні два основних трактування змісту поняття «політична аналітика». Перше – як відображення процесуальної та інструментальної сутності й результатів професійної діяльності суб'єктів

експертно-аналітичного процесу підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. І друге, предметне – як позначення назви цілісної системи політичних наукових дисциплін, за допомогою яких цей процес здійснюється. Пропоновані авторські визначення змісту поняття «політична аналітика» передбачають перше, процесуально-інструментальне трактування (це сучасна цілісна експертно-аналітична система методів і процедур здійснення циклічного, замкнутого процесу формулювання та аналізу політичної проблеми, політичного прогнозування, політичного консультування та імплементації політичних рішень, яка в процесі диференціації та інтеграції міждисциплінарного знання була первісно сформована політичним аналітиком і політичним екпертом у політичному аналізі) та, відповідно, друге визначення цього феномену (це теоретико-прикладна, цілісна система політичного наукового знання процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень). Основними структурними елементами (підсистемами), що формують сучасний зміст політичної аналітики як поняття, є відносно самостійні, зі власним методологічним статусом, теоретико-прикладні політичні наукові дисципліни (політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія прийняття політичних рішень), а базовим системоутворюючим елементом – політичний аналіз, який забезпечує відповідну назву і системну цілісність у процесі функціонування.

4. Гостра потреба використання системного аналізу в політичній науці зумовлена, з одного боку, складністю, різноманітністю, багатоваріантністю самої політики, а з другого – тим, що системний аналіз є однією зі найвдаліших і найважливіших спроб розробити й реалізувати методологію, пристосовану для розв'язання проблем системного характеру, які дедалі частіше постають у сучасній теорії та управлінській практиці. Політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політичних проблем у жодному разі не скасовує ролі системного аналізу у дослідженні управлінського процесу. Навпаки, факт їх сумісного довготривалого функціонування лише наочно підтверджує доведену в дисертації закономірність – системна цілісність рівнів

політичного знання та рівнів аналізу політичних проблем є результатом та умовою реального функціонування сучасної політичної аналітики, реалізації її природної системної сутності. Головна мета системного аналізу завжди полягала у визнанні взаємозв'язків і взаємозалежності елементів, підсистем і всієї політичної системи зі зовнішнім середовищем, суспільством загалом, що дозволяє розглядати взаємозв'язки в системі державного управління і між системою та суспільством як єдине ціле, зосередити увагу на розробленні, передусім, стратегічного управління, що визначає загальні цілі та способи поведінки осіб, які приймають політичні рішення. Натомість центральною ідеєю ситуативного підходу є аналіз конкретного набору обставин, які позитивно або негативно впливають на управлінський процес у конкретний час.

5. Наприкінці 60-х і на початку 70-х рр. ХХ ст. означена проблема (аналіз конкретної політичної ситуації) і стала метою політичного аналізу – своєрідного логічного продовження й розвитку системного аналізу політики. Охопивши те спільне, що притаманне методології системного підходу, сучасний політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження публічних політичних проблем має і власні специфічні особливості: посилена увага до політичних аспектів процесу прийняття державних рішень і до політичного процесу в цілому; ширше розуміння проблем прийняття політичних рішень і політичного процесу; творчий підхід до процесу прийняття рішень і пошук нових альтернатив для вибору лінії поведінки в комбінації із заохоченням новаторського мислення; значна увага до прихованих процесів, наголос на якісних моделях і методах; систематичне залучення розвиненої інтуїції в процесі політичного аналізу, розвиток інструментів якісного оцінювання, а також створення значних якісних моделей складних проблем разом зі соціологічними й іншими спеціальностями; здатність використовувати довготривалі передбачення, припущення про можливі в майбутньому стани тих чи інших систем; більша рухливість і гнучкість зі збереженням систематичності, скерованість на аналіз саме політичних проблем; головною метою політичного аналізу є здатність

удосконалення процесу прийняття рішень і політичного процесу шляхом пильнішого розгляду широкого набору альтернатив, розширення контексту аналізу й використання більш систематизованого інструментарію.

6. Політичний аналіз – це не лише прикладний тип наукового дослідження політики, але й багаторівнева теоретико-прикладна наукова дисципліна, яка має принаймні три системно залежні й взаємозумовлені рівні: фундаментальний, інструментально-емпіричний і практично-прикладний, котрі є, з одного боку, відносно самостійними типами політичного аналізу, а з іншого – у сукупності становлять цілісну систему продукування політологічного знання, певну самостійність, стійкість і здатність до розвитку на власній основі. Саме за такого підходу до визначення сутності цього феномену і його практичний рівень, тобто прикладний політичний аналіз, може претендувати на статус наукової політичної дисципліни, яка має не лише свій предмет дослідження – підготовку, прийняття і реалізацію політичних рішень, але й власну методологічну основу – цілісну експертно-аналітичну систему методів та процедур забезпечення цього процесу. Ціннісно-світоглядне ядро сучасної політичної науки (як і емпіричне знання) є фундаментальним її параметром, необхідним для побудови теорії, а тому є підстави для перегляду традиційної концепції дворівневої структури політологічного знання, яка фіксує лише емпіричний і теоретичний рівні. У структурі наукового політологічного знання сьогодні наявні три основні рівні знання – емпіричний, теоретичний і метатеоретичний, які мають не лише відносну самостійність, а й внутрішній взаємозв'язок у процесі функціонування і розвитку наукового знання як цілого, що забезпечує політична філософія.

7. Базовим критерієм розмежування предметної сутності політичного аналізу й аналізу політики як політичних, теоретико-прикладних наукових дисциплін є природа використовуваних ними методів і процедур, вияв діалектичної єдності загального й особливого в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття і реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. Це саме той випадок у процесі дослідження політичних проблем, коли

аналіз, підготовлений політичними аналітиками за допомогою переважно суворо формалізованих методів і процедур, може превалювати на фазі формулювання й аналізу політичної проблеми, а синтез, здійснений політичними експертами за допомогою переважно експертних методів та процедур, – на фазі прогнозування й вироблення оптимальних його варіантів вирішення як вияв відносно самостійних способів аналізу й видів професійної аналітичної діяльності. Сутність політичного аналізу й аналізу політики як політичних наукових дисциплін визначається не стільки жорстко окресленими межами предмету їх дослідження, скільки часом і природою проблеми, яку вони досліджують. Ключовою для обох дисциплін проблемою є експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень, що «розмиває» їхні межі, робить предмет дослідження аналізу політики лише відносно самостійним у межах предметної сутності політичного аналізу. У цьому виявляється, з одного боку, особливе – відносна самостійність аналізу політики стосовно політичного аналізу й навпаки, а з іншого – загальне, тобто їхня процедурно-функціональна цілісна єдність як системи певних методів і процедур професійної діяльності політичних аналітиків і політичних експертів, що зумовлене циклічним характером і загальною стратегічною метою самого експертно-аналітичного процесу – забезпеченням наукової основи підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень.

8. Основними суб'єктами політичної аналітики є політичний аналітик і політичний експерт. Процедурно-функціональну роль останнього в пізнавальному процесі реально здійснює творчий тандем – особа, яка приймає рішення, і незалежний професійний експерт. Адекватне визначення сутності та специфічних особливостей професійної діяльності політичного експерта можливе лише в тому разі, якщо враховувати ту процедурно-функціональну роль, яку він реально виконує у системі суспільного розділу праці з політичним аналітиком, що допускає диференціацію осіб, які приймають участь в аналітичному процесі за критерієм наявності або відсутності в них того чи іншого специфічного набору знань, умінь та навичок, сформованих під дією

суворо визначених методів і процедур дослідження. Це відбувається, насамперед, тому, що одні методи і процедури – кількісні – найефективніші у процесі дослідження завдань рутинного характеру, а тому тісніше пов'язані з суто аналітичною процедурною діяльністю, яку виконує політичний аналітик; а інші – якісні – з п діяльністю, яка синтезує, тобто, професійною роботою політичного експерта, що найефективніше діє за умов невизначеності, наростання динамічності політичної ситуації. У реальному експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень таке явне розмежування процедурних функцій його основних суб'єктів закономірно призводить не лише до суворої спеціалізації вказаних видів аналітичної професійної діяльності, але й до неминучого привалювання: кількісних методів і процедур аналізу – у професійній діяльності політичних аналітиків та якісних методів і процедур дослідження – у політичних експертів. Політичний аналітик, що використовує переважно кількісні методи і процедури аналізу уособлює «науку», а політичний експерт з переважно якісними – «мистецтво» політичного аналізу. Ця обставина і забезпечує не лише одночасне функціонування політичного аналізу і як науки, і як мистецтва підготовки політичних рішень, але й реалізацію аналітиком і екпертом своїх специфічних професійних функцій як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики. Базовим критерієм розмежування особливостей професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта та ідентифікації їх як самодостатніх суб'єктів політичної аналітики є не лише мета дослідження, але й природа методів і процедур, які вони використовують у пізнавальному процесі для її досягнення.

Вказана закономірність згодом проявилась не лише у загальному – виникненні політичного аналізу, але й особливому – інституціоналізації на межі ХХ–ХХІ ст. порівняно самостійної у межах предметного поля політичного аналізу галузі політичного наукового знання – «аналіз політики», а, отже, формуванні на основі якісних способів і процедур дослідження – нового різновиду аналітичної професії – політичного експерта. При цьому політичний

експерт як і політичний аналітик став самодостатнім суб'єктом аналітичного процесу, оскільки у своїй професійній діяльності спирається переважно на профільні, вироблені в процесі аналізу політики експертні методи й процедури дослідження. Особливо при прогнозуванні, розробленні оптимальних варіантів політичних рішень експертні методи і процедури не лише інноваційніші й оперативніші, але й результативніші з огляду на об'єктивні процедурно-функціональні умови їх застосування. Якщо кількісними методами в аналітичному процесі користується лише один їхній носій – політичний аналітик, то безпосередньо експертними методами й процедурами – відразу два суб'єкти експертної діяльності (особи, що приймають рішення, і незалежні професійні експерти). Як правило, у процесі спільної професійної діяльності експертів-керівників і незалежних професійних експертів виявляється креативний експертний тандем й особлива творча атмосфера осмислення складних, малодосліджених проблем і застарілих стереотипів їх сприйняття.

Знання політики передбачає наявність двох різних видів знань – аналітичного й експертного, які окремо не існують й однаково беруть участь у будь-якій діяльності, у тому числі й політичній. Політичний аналітик, спираючись переважно на кількісні методи й процедури дослідження, продукує аналітичний вид політологічного знання – необхідне, але недостатнє підґрунтя для ціннісного аналізу процесу підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень. Лише експертне знання і його носій – політичний експерт – реалізує досвід поєднання загального і особливого. Якщо політичний аналітик формує вихідне позитивне знання для здійснення самого наукового процесу, то політичний експерт узагальнює це знання й формує на його основі особливе – легітимну думку, той потрібний ресурс, який має загальні мобілізаційні можливості. Політичний експерт більшою мірою, ніж політичний аналітик, інформований, яке знання краще цінується, сприймається, як його треба подати особі, що приймає рішення, та суспільству загалом. Цінність експертного знання в аналітичному процесі полягає у можливості контролювати процес пізнання і встановлювати межі та форми практичного застосування знань,

відмовлятися в процесі експертної оцінки від знання, яке не піддається інструменталізації, не може стати ні ресурсом, ні капіталом, а, отже, і не повинно бути предметом обговорення для учасників наукового процесу підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень.

9. Традиція стверджувати несумісність кількісних і якісних методів та процедур дослідження, що існує в політичній науці, як і визнання абсолютної пріоритетності кожного з них у науковому процесі дослідження політики є методологічно невиправданою. Кількісні та якісні методи й процедури дослідження не є цілком протилежними, навпаки – мають взаємодоповнюватись. Лише їхня раціональна цілісність може закласти підвалини якісного експертно-аналітичного процесу. У процедурно-функціональному аспекті це проявляється, насамперед, у продукуванні за їхньої допомоги аналітичного й експертного знання. Ці два різні види політологічного знання, як і способи їх продукування, окремо не існують, а тому однаково застосовуються у професійній діяльності політичного аналітика й політичного експерта як обов'язкові компоненти, необхідні для підготовки, прийняття і реалізації науково обґрунтованих політичних рішень. Головним недоліком використання в політичній аналітиці лише кількісних або лише якісних методів і процедур дослідження є невиправдане наділення їх властивостями виробляти цілісне політологічне знання. Користуючись вибраними методами і процедурами дослідження можна отримати лише один із його необхідних компонентів. Ці способи і процедури аналізу політичних проблем дають можливість отримати і два різні види політологічного знання: аналітичне (від кількісних методів і процедур дослідження) і експертне (від якісних). Такі види знання як і методи, за допомогою яких їх продукують, не є ні тотожними, ні взаємозамінними, а взаємозумовленими у пізнавальному процесі. Через нерозривну процедурно-функціональну єдність їх неможливо відокремити, а тому вони однаково необхідні в науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Ані перший, ані другий вид не є окремо політично релевантним науковим знанням. Таким воно стає тоді, коли поєднує

аналітичні й експертні складники як цілісне політологічне знання, похідне системи кількісних та якісних методів і процедур політичного аналізу.

10. На відміну від західноєвропейських країн, і тим паче США, процес інституціоналізації політичного аналізу як наукової й навчальної дисципліни і базового системоутворюючого елемента політичної аналітики, збігся в пострадянському, зокрема й українському суспільстві зі загальним початком інституціоналізації політичної науки в 90-ті рр. ХХ ст. й здійснювався паралельно, у міру формування понятійного апарату і методології всієї системи політологічного знання. Об'єктивною причиною такої ситуації стала відсутність національної (державоцентричної) частини теоретичної основи політичної науки пострадянського суспільства, що не тільки в нашому, але й у будь-якому конкретному суспільстві є визначальною у становленні профільної прикладної науки. І хоча вже наприкінці ХХ ст. в Україні було вжито низку необхідних заходів, спрямованих на створення відповідної інституційної бази наукового процесу підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень, політична аналітика в системі державного управління та місцевого самоврядування і досі представлена тільки окремими фрагментами, а не затребуваною цілісною експертно-аналітичною системою методів і процедур дослідження політичних проблем та цілісною системою політичних наукових дисциплін. Тут реально функціонують, як правило, поодинокі, переважно такі, традиційні ще для радянського суспільства політичні наукові дисципліни, як політичне прогнозування, а також поодинокі, переважно якісні методи і процедури дослідження політичних проблем, що залучаються до цього процесу політичними аналітиками і політичними експертами виключно довільно, без врахування їхньої істинної природи і конкретної процедурно-функціональної ролі в експертно-аналітичному процесі з підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Незавершеність інституціоналізації в Україні першооснови політичної аналітики – політичного аналізу – обмежує експертно-аналітичні процеси у потрібних методах вирішення політичних проблем, порушує алгоритм її здійснення, а також органічний взаємозв'язок і взаємозумовленість

усіх складових її структурних елементів у цілісну систему політичних наукових дисциплін у процесі реального функціонування.

Основними проблемами, що блокують інституціоналізацію політичного аналізу як політичної наукової й навчальної дисципліни, є:

- низький рівень розробленості теоретико-методологічних засад політичного аналізу;
- брак організаційно оформлених структур і асоціацій політичних аналітиків і політичних експертів, створених за науково-галузевим принципом;
- відсутність налагоджених комунікативних зв'язків політичних аналітиків і експертів з вітчизняними й зарубіжними колегами експертно-аналітичного цеху та інше.

Невирішені проблеми свідчать про незавершеність процесу інституціоналізації політичного аналізу як наукової та навчальної дисципліни в українському суспільстві, фрагментованість реального функціонування політичної аналітики загалом. Незавершеним є і процес інтеграції цього виду соціально-професійної діяльності у структуру економічних відносин із відповідними логічними наслідками: нормативно незафіксований статус, низький рівень затребуваності політичних аналітиків і експертів та продуктів їхньої праці, збереження хибної практики прийняття політичних рішень.

У зв'язку із цим, пропонуються такі організаційні заходи, спрямовані на подальший розвиток політичної аналітики в Україні:

- 1) відновити у структурі Адміністрації Президента України діяльність, скасованого у 2009 р., Головного управління політичного аналізу;
- 2) рекомендувати Верховній Раді України розробити й прийняти необхідні законопроекти, які б закріплювали нормативно-правовий статус політичного аналітика й політичного експерта як представників окремих наукових професій та основних суб'єктів сучасної політичної аналітики;
- 3) рекомендувати Кабінету Міністрів України розробити низку законопроектів, спрямованих на впорядкування інституційного дизайну державних і незалежних експертно-аналітичних структур і механізму їх

фінансування й координації у процесі сумісної діяльності зі підготовки, прийняття і реалізації науково обґрунтованих політичних рішень в Україні;

4) на рівні окремої державної програми розробити механізм створення у провідних вищих навчальних закладах України: факультетів політичних наук з спеціалізованими кафедрами для підготовки й перепідготовки фахівців із політичної аналітики; науково-дослідницьких осередків – центрів, лабораторій при кафедрах факультетів для реалізації спільно зі студентами практично-політичних українських досліджень та міжнародних проектів; академічних та науково-прикладних спеціалізованих періодичних видань; постійних міжнародних зв'язків із профільними закордонними навчальними та науково-дослідницькими закладами з метою підготовки та реалізації спільних навчальних та науково-прикладних програм; необхідних нормативно-правових умов можливості кадрового обміну викладацьким складом із метою запозичення досвіду з підготовки фахівців, а також цільового залучення до професійної підготовки політичних аналітиків випускників профільних західних вищих навчальних закладів, які готові до реалізації вказаних програм та нострифікації своїх дипломів в Україні; професійних співтовариств політичних аналітиків, політичних експертів і відповідних етичних кодексів державних й незалежних експертно-аналітичних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дегтярев А. А. Теория принятия политических решений в структуре социальных и управленческих дисциплин [Текст] / А. А. Дегтярев // Полис. – 2002. – № 2. – С. 113–126.
2. Кальниш Ю. Г. Об'єкт, предмет і основні дефініції політичної аналітики в державному управлінні [Текст] / Ю. Г. Кальниш // Вісн. НАДУ. – 2005. – № 3. – С. 331–338.
3. Кальниш Ю. Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади : монографія [Текст] / Ю. Г. Кальниш. – К. : НАДУ, 2006. – 272 с.
4. Баронін А. С. Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі : курс лекцій [Текст] / А. С. Баронін. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 128 с.
5. Телешун С. О. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації [Текст] / С. О. Телешун, А. С. Баронін. – К. : Видавець Паливода А. В., 2001. – 111 с.
6. Ребкало В. А. Політична аналітика та прогнозування : навч. посіб. / [Текст] В. А. Ребкало, О. Л. Валевський, Ю. Г. Кальниш. – К. : УАДУ, 2002. – 60 с.
7. Телешун С. О. Політична аналітика в системі публічного управління [Текст] / С. О. Телешун, С. В. Сьомін, О. Р. Титаренко, та ін.. – К. : НАДУ, 2008. – 284 с.
8. Телешун С. О. Основи інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні : навч. посіб. [Текст] / С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович. – К. : НАДУ, 2009. – 168 с.
9. Антанович Н. А. Методология и методы политического анализа [Текст] / Н. А. Антанович. – Минск : БГУ, 2007. – 179 с.
10. Телешун С. О. Політична аналітика в державному управлінні: навч. посіб. [Текст] / С. О. Телешун, Ю. Г. Кальниш, І. В. Рейтерович, О. Р. Титаренко. – К. : НАДУ, 2012. – 228 с.

11. Dahl R. A. Modern Political Analysis [Text] / R. A. Dahl. – New Jersey: Prentice Hall Inc., USA, 1963 (1970; 1983; 2003). – 372 p.
12. Lindblom C. E. Analysis versus Politics [Text] / C. E. Lindblom. – New Jersey: Prentice Hall Inc., 1968. – 120 p.
13. Брылев Н. О научных понятиях и их роли в познании [Текст] / Н. Брылев. – Режим доступа : http://www.nbrilev.ru/chto_est_poznanie_nauka_teoriya_ponyatie.htm/– Загл. с экр.
14. Вонсович С. Г. Політичний аналіз і прогноз [Текст] / С. Г. Вонсович. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2010. – 120 с.
15. Попова В., Красько С. Политический анализ: современное состояние и направления развития [Текст] / В. Попова, С. Красько // Полис. – 2004. – № 3. – С. 182–185.
16. Конверский А. Е. Теория и ее обоснование [Текст] / А. Е. Конверский. – К.: Центр практической философии, 2000. – 180 с.
17. Дегтярев А. А. Политический анализ как прикладная дисциплина: предметное поле и направления развития [Текст] / А. А. Дегтярев // Полис. – 2004. – № 1. – С. 154–168.
18. Ващенко К. О. Історичний генезис прикладного політичного аналізу й прогнозу [Текст] / К. О. Ващенко // Наук. записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 35. – С. 227–241.
19. Туронок С. Г. Политический анализ: Курс лекций : учеб. Пособие [Текст] / С. Г. Туронок. – М. : Дело, 2005. – 360 с.
20. Dunn W. N. Public Policy Analysis. An Introduction [Text] / W. N. Dunn. – Englewood Cliffs, N. J., 1994. – 512 p.
21. Ольшанский Д. В. Политический консалтинг [Текст] / Д. В. Ольшанский, В. Ф. Пеньков. – СПб. : Питер, 2005. – 448 с.
22. Справочник по политическому консультированию [Текст] / под ред. проф. Дэвида Д. Перлматтера ; пер. с англ. – М. : Консалтинговая группа «ИМИДЖ-Контакт» ; ИНФРА-М, 2002. – XXII. – 330 с.

23. Дегтярев А. А. Принятие политических решений : учебное пособие [Текст] / А. А. Дегтярев. – М. : КДУ, 2004. – 416 с.
24. Аристотель. Сочинения : в 4-х т. Т. 4 [Текст] / пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
25. Хрусталеv М. А. Нормативный политический анализ [Текст] / М. А. Хрусталеv // Богатуров А. Д., Косолапов Н. А., Хрусталеv М. А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. – М. : НОФ МО, 2002. – С. 8–111.
26. Політологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / І. М. Коваль (керівник авт. колективу), Л. А. Ануфрієв, О. І. Брусилівська та ін. – Х. : Фоліо, 2012. – 414 с.
27. Муковський І. Т. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах: навч. посіб. [Текст] / І. Т. Муковський, А. Г. Міщенко, М. М. Шевченко. – К. : Кондор, 2012. – 224 с.
28. История теоретической социологии. Предыстория социологии : учебное пособие для вузов [Текст]. – Изд. 3-е, перераб. И доп. – М. : Академический проект ; Гаудеамус, 2010. – 274 с.
29. Багалеv Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Том 1-й (1802-1815г.) [Текст] / Д. И. Багалеv. – Х., 1894– 1898. – 1204 с.
30. Смит Р. История гуманитарных наук [Текст] / Роджер Смит; [пер. с англ.]; под. науч. ред. Д. М. Носова: Гос. ун–т – Высшая школа экономики. –2-е изд. – М.: Изд. дом ГУВШЭ, 2008. – 392 с.
31. Економічна наука в Харківському університеті: колективна монографія [Текст] / кол. авт.: відп. ред. В. В. Глущенко. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – 372 с.
32. Костикова А. В. Исторические аспекты развития теории принятия решений [Текст] / А. В. Костикова // Философия науки. – 2012. – № 4 (55). – С. 85–97.

33. Степанов Т. «Речь о сущности, важности и назначении политических наук, произнесенная в Торжественном Собрании Императорского Харьковского университета э. о. профессором Политической экономии и Дипломатии Тихоном Степановым 30 августа 1833 года» [Текст] / Т. Степанов. – Харьков, Университ. тип. 1833. – 64 с.

34. Фатеев А. Идея личности в политико-философских сочинениях Д.И.Каченовского [Текст] / А.Фатеев // Памяти Д. И. Каченовского. Торжественное заседание Юридического общества при Императорском Харьковском университете 22 ноября 1903 г. – Харьков. Типо – Литография Н. В. Петрова. – 1905. – С. 43–54.

35. Каченовский Д. И. Взгляд на историю политических наук в Европе [Текст] / Д. И. Каченовский. – М. : Тип. Каткова, 1859. – IV, 142 с.

36. Каченовский Д. И. Курс международного права проф. Д. Каченовского [Текст] / Д. И. Каченовский. – Харьков университет. тип. – ч. 1. – 1863. – 120 с.

37. Каченовский Д. И. О современном состоянии политических наук на Западе Европы и России. Речь, написанная для произношения в торжественном собрании Императорского Харьковского университета, 1862 года, ординарным профессором Д. Каченовским [Текст]. – Харьков. В университет. тип. – 1862. – 172 с.

38. Ковалевский М. Характеристика Д. И. Каченовского в связи с личными о нем воспоминаниями [Текст] / М. Ковалевский // Памяти Д. И. Каченовского. Торжественное заседание Юридического общества при Императорском Харьковском университете 22 ноября 1903 г. – Харьков. Типо-Литография Н.В. Петрова. – 1905. – С. 23–42.

39. Ястржембский В. Я. Д. И. Каченовский как ученый и преподаватель [Текст] / В. Я.Ястржембский // Памяти Д. И. Каченовского. Торжественное заседание Юридического общества при Императорском Харьковском университете 22 ноября 1903 г. – Харьков. Типо – Литография Н. В. Петрова. – 1905. – С.1 –20.

40. Каченовский Д. И. Отчет о путешествиях по Западной Европе профессора Д. Каченовского в 1858-59 годах [Текст] / Д. И. Каченовский. – Харьков. В университет. Тип. – 1860. – 48 с.

41. Каченовский Д. И. Краткий отчет о занятиях профессора Императорского Харьковсого университета Д. И. Каченовского за границу с июня по октябрь 1861 г. [Текст] / Д. И. Каченовский. – Харьков. В университет. Тип. – 1862. – 12 с.

42. Соловьев И. М. Русские университеты в их Уставах и воспоминаниях современников [Текст] / И. М. Соловьев. – Вып. 1. Университеты до эпохи шестидесятых годов. – Книгоиздательство «Энергия». – С.–Петербург, 1913. – 208 с.

43. Ricci D.M. The Tragedy of Political Science [Text] / D.M. Ricci. – New Haven: Yale Univ. Press, 1984. – XIII, 395 p.

44. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) [Текст]. – Харьков, Типография «Печатное Дело». – 1908. – 333 с.

45. Куліш С. М. Традиції та новації у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів Харківського університету XIX – початку XX с.: монографія [Текст] / С. М. Куліш. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 552 с.

46. Сморгунова В.Ю. Феномен политического знания: Монография [Текст] / В. Ю. Сморгунова. – СПб. : Образование, 1996. – 432 с

47. Bryce J. The Relations of Political Science to History and to Practice [Text] / J. Bryce // The American Political Science Review. – 1909. – Vol. 3. – P. 1–19.

48. Мерриам Ч. Новые аспекты политики [Текст] Пер. Т.Н. Самсоновой / Ч. Мерриам // Антология мировой политической мысли. В 5 т. – Т. II: Зарубежная политическая мысль, XX в. / Нац. обществ. – научн. фонд. Акад. полит. науки; Ред. – науч. совет: пред. совета сост. Г.Ю. Семигин и др. – М.: Мысль, 1997. – С.175–184.

49. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. [Текст] / Вейн Парсонс. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549 с.

50. Короткова Н.В. Лассуэлл Г.Д. Методология исследования проблем политики [Текст] / Н.В. Короткова // Политическая наука на рубеже веков. Пробл. -темат. сб. Отв. ред. Л.Н.Верченев. – М.: ИНИОН РАН. – 2000.– № 4. – С. 155–178.

51. Саати Т. Л. Принятие решений: Метод анализа иерархий [Текст] / Т. Л. Саати ; пер. с англ. – М. : Радио и связь, 1993. – 320 с.

52. Романюк А. Основні етапи розвитку політичної думки у ХХ ст. [Електронний ресурс] / А.Романюк // Вісн. Львів. ун-ту. Серія : Філософсько-політологічні студії. – 2010. – Вип. 1. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-19348.html?page=2>.

53. Форрестер Дж. Антиинтуитивное поведение социальных систем [Текст] / Дж. Форрестер // Современные проблемы кибернетики : сб. статей [пер. с англ.]. – М. : Знание, 1977. – С. 9–25.

54. Таха Х. А. Введение в исследование операций [Текст] / Хемди А. Таха ; [пер. с англ.]. – 6-е изд.– М.; СПб.; К. : ИД «Вильямс», 2001. – 912 с.

55. Лясота Л. І. Проблеми інституціоналізації прикладного політичного аналізу та прогнозування у сучасному українському суспільстві [Електронний ресурс] / Л. І. Лясота // Теорія і практика політичного аналізу і прогнозування : збірник матеріалів / за ред. М. М. Розумного. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2006. – С. 2–9. – Режим доступу : <http://www.njss.gov.ua/Table/230606/sbjrnyk.htm> [27.06.2009].

56. Дрор Й. Политический аналитик: новая профессия на службе у государства [Текст] / Й. Дрор // Классики теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 332–341.

57. Політологія : підручник [Текст] / В. Ф. Цвих, О. В. Батрименко, В. П. Горбатенко та ін. ; за заг. ред.. В. Ф. Цвиха, О. В. Батрименка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 672 с.
58. Quade E. S. Analysis for Public Decisions [Text] / E. S. Quade. – 2nd ed. – New York (USA) ; North-Holland, 1982. – 380 p.
59. Пал Леслі А. Аналіз державної політики [Текст] / Леслі А. Пал. ; пер. З англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 1999. – 424 с.
60. Гаджиев К. С. Введение в политическую философию : учеб. Пособие [Текст] / К. С. Гаджиев. – 2-е изд. – М. : Логос, 2010. – 336 с.
61. Симонов К. В. Политический анализ : учеб. пособие [Текст] / К. В. Симонов. – М. : Логос, 2002. – 152 с.
62. Рич. Э. Пропагандисты и аналитики: «мозговые центры» и политизация экспертов [Текст] / Э. Рич, К. Уивер // Pro et contra. – 2003. – Том. 8. – № 2. – С. 64–89.
63. Афанасьев И. Власть и экспертиза в сетевом обществе: проблемы и перспективы [Текст] / И. Афанасьев, В. Пугачев // Власть. – 2005. – № 11. – С. 35–39.
64. Уэбстер Ф. Теории информационного общества [Текст] / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
65. Туронок С. Г. Политический анализ [Текст] / С. Г. Туронок // Политология: Лексикон / под редакцией А. И. Соловьева. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – С. 523–537.
66. Гаджиев К. С. Политология (основной курс) : учебник [Текст] / К. С. Гаджиев. – М. : Высшее образование, 2007. – 460 с.
67. Пружинин Б. И. Познавательное отношение в классической и неклассической эпистемологии [Текст] / Б. И. Пружинин // Субъект, познание, деятельность. – М. : Канон+ОИ «Реабилитация», 2002. – С.553–565.
68. Вилдавски А. Спасая политический анализ от системы «планирование–программирование–бюджетирование» [Текст] / А. Вилдавски //

Классики теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 361–380.

69. Головатий М. Концептуальні засади політичної теорії та методів її дослідження [Текст] / М. Головатий // Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – № ½ (52–53). – С. 3–10.

70. Брушлинский А. В. О деятельности субъекта и его критериях [Текст] / А. В. Брушлинский // Субъект, познание, деятельность. – М.: Канон+ОИ «Реабилитация», 2002. – С. 351–376.

71. Пружинин Б. И. Фундаментальная наука и прикладные исследования: методологический аспект взаимодействия [Текст] / Б. И. Пружинин // Проблема ценностного статуса науки на рубеже XXI века. – СПб. : РХГИ, 1999. – С. 161–174.

72. Шрамко Н. В. К вопросу о специфике гуманитарных наук: проблема единичного и общего [Текст] / Н. В. Шрамко // Актуальні проблеми духовності : зб. наук. праць / ред. Я. В. Шрамко. – Кривий Ріг, 2010. – Вип. 11. – С. 260–265.

73. Алексеева Т. А. Политическая философия как «практичное» знание [Текст] / Т. А. Алексеева // Полис. – 2010. – № 1. – С. 54–60.

74. Вербицкий В. Г. Примат теоретического знания над практикой: Лейбниц, Кант и современность [Текст] / В. Г. Вербицкий // Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер. : Теорія культури і філософія науки. – 2010. – № 860. – С. 202–211.

75. Методы политического анализа : учебно-методическое пособие для вузов [Текст] / сост. В. Н. Морозова. – Воронеж, 2007. – 51 с.

76. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

77. Аверьянов А. Н. Категория «система» в диалектическом материализме [Текст] / А. Н. Аверьянов. – М. : Мысль, 1974. – 72 с.

78. Попова О. В. Политический анализ и прогнозирование : учебник [Текст] / О. В. Попова. – М. : Аспект Пресс, 2011. – 464 с.

79. Ребкало В. А. Практикум з політичної аналітики в державному управлінні : навч.-метод. посіб. [Текст] / В. А. Ребкало, Ю. Г. Кальниш. – К. : НАДУ, 2005. – 56 с.

80. Ахременко А. С. Политический анализ и прогнозирование : учеб. пособие [Текст] / А. С. Ахременко. – М. : Гардарики, 2006. – 333 с.

81. Ильницкий М. Прогностические знания как инструмент познания политической действительности [Текст] / М. Ильницкий // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер. : Гуманитарные науки. – Калининград : Изд-во БФУ им. И. Канта. – 2011. – С. 84–91.

82. Тиский М. Г. Прикладна політологія : навчально-методичний посібник [Текст] / М. Г. Тиский. – Луцьк : ВМА «Терен», 2011. – 116 с.

83. Вступ до політичної аналітики : навч. посіб. [Текст] / Кол. авт. : за заг. ред. С. О. Телешуна. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 220 с.

84. Константинова Т. В. Політичний вибір: місце та роль у процесі прийняття політичних рішень [Текст] / Т. В. Константинова // Політологічні записки: зб. наук. праць. – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. В. Даля. – 2012. – Вип. 1(5). – С. 352–358.

85. Ирхин Ю. В. Политический анализ: сущность, методология, структура, ценности и этика [Электронный ресурс] / Ю. В. Ирхин. – Режим доступа : http://www.ars-administrandi.com/artide/Irhin_2012_1.pdf.

86. Евменов В. П. Интеллектуальные системы управления : учебное пособие [Текст] / В. П. Евменов. – М. : Книжный дом «Либпроком», 2009. – 304 с.

87. Большой словарь иностранных слов [Текст] / А. Н. Булыко. – М.: Мартин, 2007. – 704 с.

88. Розов В. М. Наука: происхождение, развитие, типология, новая концептуализация : учеб. пособие [Текст] / В. М. Розов. – М. : Изд-во

Московского психолого-социального института ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2008. – 600 с.

89. Философский энциклопедический словарь [Текст] / гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

90. Энциклопедический социологический словарь [Текст] / общ. редакция акад. РАН Осипова Г. В. – ИСПИ РАН, 1995. – 939 с.

91. Антанович Н. А. Теория политических систем : учеб. пособие [Текст] / Н. А. Антонович. – Минск : Тетра Системс, 2008. – 208 с.

92. Делокаров К. Х. К вопросу о применении идей синергетики к изучению социокультурных процессов [Текст] / К. Х. Делокаров // Культура и культурная политика : материалы научно-методического семинара. Синергетическая концепция культурно-исторического процесса М. С. Кагана. – М. : Изд-во РАГС, 2005. – Вып. 1. – С. 65–72.

93. Степин В. С. Синергетика и системный анализ [Текст] / В. С. Степин // Синергетическая парадигма: когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 59–77.

94. Воронкова В. Г. Місце і роль синергетики у пізнанні соціальних процесів та розвитку сучасного суспільства [Текст] / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць / голов. ред. В. Г. Воронкова; Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя : ЗДІА, 2012. – Вип. № 48. – С. 5–24.

95. Донникова И. А. Новые подходы в социальном познании: проблемы и перспективы [Текст] / И. А. Донникова // Актуальні проблеми духовності : зб. наук. праць / ред. Я. В. Шрамко. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – Вип. 10. – С. 182–190.

96. Ващенко К. О. Методологічні засади дослідження політичного аналізу і прогнозу [Текст] / К. О. Ващенко // Нова парадигма. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 61. – С. 73–85.

97. Чемшит Д. О. Політичні кризи в умовах модернізації: синергетичний підхід [Текст] / Д. О. Чемшит // Грані. – 2012. – № 4. – С. 143–146.

98. Макаревич Е. Г. Перспективы синергетики как методологии исследования социальных систем [Текст] / Е. Г. Макаревич // Веснік БДУ. – Сер. 3. : Філософія. – 2008. – № 1. – С. 28–32.

99. Додонова В. І. Соціосинергетика як провідна тенденція розвитку соціальної раціональності постнекласичного типу [Текст] / В. І. Додонова // Вісн. Донецького нац. ун-ту. Сер. : Гуманітарні науки. – 2011. – № 2. – С. 272–278.

100. Поддубный Н. В. Синергетика: диалектика самоорганизующихся систем [Текст] / Н. В. Поддубный. – Белгород. Изд-во БелГУ, 1999. – 352 с.

101. Имянитов Н. С. Количество, качество и противоположности: вчера, сегодня, завтра [Текст] / Н. С. Имянитов // Философия и общество. – 2009. – № 1. – С. 44–63.

102. Князева Е. Н. Трансдисциплинарные когнитивные стратегии в науке будущего [Текст] / Е. Н. Князева // Вызов познанию. Стратегии развития науки в современном мире. – М. : Наука, 2004. – С. 29–48.

103. Тишин А. И. Лики синергетики [Электронный ресурс] / А. И. Тишин // Вестник КРСУ. – 2002. – № 3. – Режим доступа : <http://www.krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a02.html>.

104. Султанова Н. Д. Синергетика как фактор социального познания (на примере вынужденной миграции) [Текст] / Н. Д. Султанова, Ф. А. Чернышова // Философские науки. – 2012. – № 3. – С. 99–106.

105. Ключников С. А. Уровни целостности социальных систем [Текст] / С. А. Ключников // Вопросы философии. – 2013. – № 4. – С. 3–8.

106. Бойченко М. І. Ціннісні та функціональні аспекти застосування системного підходу у соціальному пізнанні (філософська концептуалізація) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії [Текст] / Бойченко Михайло Іванович. – К., 2012. – 32 с.

107. Сорока К. О. Основы теории систем и системного анализа : навч. посібник [Текст] / К. О. Сорока. – 2-ге вид., перероб. та вип. – Х. : Тимченко, 2005. – 228 с.
108. Вершинина Л. П. Системный анализ для гуманитариев : учеб. пособие [Текст] / Л. П. Вершинина ; Санкт-Петерб. гос. ун-т культуры и искусств. – СПб. : СПб ГУКИ, 2007. – 248 с.
109. Старіш О. Г. Системологія : підручник [Текст] / О. Г. Старіш. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.
110. Денисенко В. М. Політологія. Вступ до спеціальності : підручник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / В. М. Денисенко, С. М. Матвієнків, В. Ю. Штерн. – Львів : Астролябія, 2007. – 360 с.
111. Неліпа Д. В. Системний аналіз в політології : навч. посіб. [Текст] / Д. В. Неліпа. – К. : ФОП Колісник К. І., 2009. – 144 с.
112. Хомяков П. М. Системный анализ : краткий курс лекций [Текст] / П. М. Хомяков / под ред. В. П. Прохорова. – М. : КомКнига, 2006. – 216 с.
113. Згуровский М. З. Системный анализ: проблемы, методология, приложения [Текст] / М. З. Згуровский, Н. Д. Панкратова. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Наук. думка, 2011. – 723 с.
114. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учебное пособие [Текст] / Ю. П. Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
115. Скиба І. П. Знання як інструмент діяльності людини [Текст] / І. П. Скиба // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2011. – Вип. 2 (14). – С. 93–97.
116. Садовский В. Н. Общая теория систем Л. фон Берталанфи: некоторые итоги полувекового развития [Текст] / В. Н. Садовский // Субъект, познание, деятельность. – М. : Канон+ Ои «Реабилитация», 2002. – С. 633–646.
117. Ахременко А. С. Количественный анализ политической динамики: статистический и детерминистский подходы [Текст] / А. С. Ахременко // Вестник Московского университета. Серия 12. : Политические науки. – 2009. – № 4. – С. 3–17.

118. Андерсон Дж. Публичная политика: введение [Текст] / Джеймс Андерсон // Публичная политика: от теории к практике / [сост. и науч. ред. Н. Ю. Данилова, О. Ю. Гурова, Н. Г. Жидкова]. – СПб. : Алетейя, 2008. – С. 11–34.
119. Лавриненко В. Н. Исследование социально-экономических и политических процессов : учеб. пособие [Текст] / В. Н. Лавриненко, Л. М. Путилов. – М. : Вузовский учебник, 2007. – 184 с.
120. Воронов М. В. Введение в системный анализ : учеб. пособие [Текст] / М. В. Воронов. – Тирасполь : Полиграфист, 2011. – 224 с.
121. Соловьев В. С. Теория стратегического управления социальными организованными системами : монография [Текст] / В. С. Соловьев. – Новосибирск : СибАГС, 2000. – 500 с.
122. Солових В. П. Політико-управлінські відносини: методологія та практика : [монографія] / В. П. Солових [Текст]. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 164 с.
123. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: Учебное пособие [Текст] / И. А. Василенко. – Изд. 2 – е, перераб. и доп. – М.: Издат. Корпор. «Логос», 2001. – 200с.
124. Вінникова Н. Сутність політичного рішення: від традиції до новації [Текст] / Н. Вінникова // Освіта регіону. Український науковий журнал. Політологія, психологія, комунікації. – 2010. – № 4. – С. 145–156.
125. Олійник М. О. Політичний вибір як складова процесу прийняття політичного рішення [Текст] / М. О. Олійник // Політологічні записки: Зб. Наук. Праць. – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. В. Даля. – 2012. – Вип. 1 (5). – С. 316–326.
126. Касавин И.Т. Социальные технологии. Теоретические концептуализации и примеры [Текст] / И. Т. Касавин // Общественные науки и современность. – 2012. – № 6. – С. 100–111.
127. Касавин И.Т. Предмет и методы социальной эпистемологии / И. Т. Касавин // Язык, знание, социум: Проблемы социальной эпистемологии

[Текст] / Рос. акад. наук, Ин-т философии; Отв. Ред. И. Т. Касавин. – М. : ИФРАН, 2007. – С. 3–13.

128. Кодин В. Н. Как работать над управленческим решением. Системный подход : учебное пособие [Текст] / В. Н. Кодин, С. В. Литягина. – М. : КНОРУС, 2010. – 190 с.

129. Соловьев А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии : учеб. для студ. вузов [Текст] / А. И. Соловьев. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 559 с.

130. Lindblom С. The policy-making process [Text] / С. Lindblom. – N. Y. : Prentice-Hall, 1993. – 346 p.

131. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, раціоналізація: [монографія] / Д. В. Яковлев. – Одеса: Астропринт, 2009. – 288с.

132. Ожиганов Э. Н. Стратегический анализ политики: Теоретические основания и методы : учебное пособие для студентов вузов [Текст] / Э. Н. Ожиганов. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 272 с.

133. Теорія і практика політичного аналізу : навч. посіб. [Текст] / за заг. ред. О. Л. Валецького, В. А. Ребкала. – К. : Міленіум, 2003. – 228 с.

134. Лікарчук Н. В. Політичний аналіз і прогнозування / Н. В. Лікарчук // Політологія : підручник [Текст] / [В. Ф. Цвих, О. В. Батрименко, В. П. Горбатенко та ін.; за заг. ред. В. Ф. Цвиха, О. В. Батрименко]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 635–652.

135. Пригожин А. И. Качество целей [Текст] / А. И. Пригожин // Общественные науки и современность. – 2010. – № 1. – С. 114–125.

136. Рубанов В. В. Проблеми концептуалізації поняття «механізм» в політичній аналітиці [Текст] / В. В. Рубанов // Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2011. – № 984. – С. 6–10.

137. Рубанець О. М. Сучасна наука в пошуках нового образу [Текст] / О. М. Рубанець // Вісн. нац. техн. ун-ту України «Київський політехнічний

інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 2 (29). – С. 57–61.

138. Лікарчук Н. В. Політичний аналіз як професія та наукова дисципліна / Н. В. Лікарчук // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2006. – № 83–84. – С. 57–59.

139. Кілієвич О. Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки [Текст] / О. Кілієвич. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 510 с.

140. Тертичка В. Аналіз державної політики і політологія [Текст] / В. Тертичка // Політичний менеджмент. Наук. журнал / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2004. – № 6. – С. 3–22.

141. Попов Є. О. Ідентифікація неурядових центрів інтелектуального забезпечення політики в системі політичних акторів [Текст] / Є. О. Попов // Друга всеукраїнська наукова конференція «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2012 р.) : у 3-х ч. – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2012. – Ч. 2. – С. 38–40.

142. Політологія : підручник [Текст] / за ред. М. М. Вегеша. – 3-те вид. переоб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 384 с.

143. Гиндилис Н. Л. Знание как целостность [Текст] / Н. Л. Гиндилис // Проблема знания в истории науки и культуры. – СПб. : Алетейя, 2001. – 224 с. – С. 6–91.

144. Микешина Л. А. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учеб. пособие [Текст] / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция; МПСИ; Флинта, 2005. – 464 с.

145. Микешина Л. А. Эпистемология ценностей [Текст] / Л. А. Микешина. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – 439 с.

146. Степин В. С. История и философия науки : учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук [Текст] / В. С. Степин. – Изд. 2-е. – М. : Академический Проект ; Трикста, 2012. – 423 с.

147. Боришполец К. П. Методы политических исследований : учеб. пособие для студентов вузов [Текст] / К. П. Боришполец. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 221 с.
148. Бебик В. М. Політична праксеологія: поняття, сутність, методологія [Текст] / В. М. Бебик // Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2008. – № 825. – С. 20–31.
149. Рубанов В. В. Методологічна сутність політичної аналітики [Текст] / В. В. Рубанов // Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2008. – № 3. – С. 29–42.
150. Стронин А. И. Политика как наука [Текст] / А. И. Стронин. – СПб. : Типография Ф. С. Сущинского, 1872. – 532 с.
151. Ивановский В. В. Вопросы государственоведения, социологии и политики [Текст] / В. В. Ивановский. – Казань : Типо-лит. имп. ун-та, 1899. – 399 с.
152. Сорокин П. А. Система социологии. Т. 1. Социальная аналитика: учение о строении простейшего (родового) социального явления [Текст] / П. А. Сорокин. – М., 1993. – 447 с.
153. Амелин В. Н. Опыт развития прикладной политологии в России [Текст] / В. Н. Амелин, А. А. Дегтярев // Полис. – 1998. – № 3. – С. 157–178.
154. Даль Р. А. Современный политический анализ [Текст] / Р. А. Даль // Актуальные проблемы современной зарубежной политической науки. Вып.4 : реферативный сборник. – М. : ИНИОН РАН, 1991. – С. 51–111.
155. Кармазіна М. С. Прийняття політичних рішень: огляд методологічних підходів та моделей процесу [Текст] / М. С. Кармазіна // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.; Миколаїв : Український центр політичного менеджменту, 2009. – Вип. 17. – С. 30–41.
156. Агацци Э. Почему у науки есть и этические измерения? [Текст] / Э. Агацци // Вопросы философии. – 2009. – № 10. – С. 93–104.

157. Лебедев С. А. Постнеклассическая эпистемология: основные концепции [Текст] / С. А. Лебедев // Философские науки. – 2013. – № 4. – С. 69–83.

158. Лэйси Х. Свободна ли наука от ценностей? Ценности и научное понимание [Текст] / Хью Лэйси; [пер. с англ. Л. В. Сурковой, В. А. Яковлева, А. И. Панченко; под ред. В. А. Яковлева]. – М. : Логос, 2008. – 360 с.

159. Савостьянова М. В. Аксиологический анализ парадигмальной науки или о роли ценностей в науке : [монография] / М. В. Савостьянова. – К. : Изд. ПАРАПАН, 2009. – 260 с.

160. Ціннісні орієнтації: Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80-90-х років: [колективна монографія] / [Гордієнко А. Т., Пазенок В. С., Ситниченко Л. А. та ін.] ; відп. редактор А. Т. Гордієнко. – К. : Наук. думка, 1995. – 207 с.

161. Мамчур Е. А. Образы науки в современной культуре : научная монография [Текст] / Е. А. Мамчур. – М. : « Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – 400 с.

162. Лар'яновський І. С. Цінності та наукове пізнання [Текст] / І. С. Лар'яновський // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія : Філософія, соціологія, політологія. – 2012. – № 1(28). – С. 95–98.

163. Михальченко М. І. Політичні цінності: методологія аналізу і пошук нових орієнтирів [Текст] / М. І. Михальченко // Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / Авт. кол.: М.І. Михальченко (керівник) та ін. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – С. 7– 16.

164. Белов В. А. Ценностное измерение науки [Текст] / В. А. Белов. – М. : Идея-Пресс, 2001. – 284 с.

165. Добренъков В. И., Кравченко А. И. Современная социология: теоретико-методологические основания и перспективы [Текст] / В. И. Добренъков, А. И. Кравченко. – М. : Академический проект, 2014. – 712 с.

166. Коськов С. Н. Конвенционализм как синтез рациональности и антропологичности научного знания [Текст] / С. Н. Коськов, С. А. Лебедев // Вест. Моск. ун-та. – Серия 7 : Философия. – 2009. – № 5. – С. 93–98.

167. Філософія : навч. посіб. [Текст] / [Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.] ; за ред. І. Ф. Надольного. – 7-ме вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.

168. Лебедев С. А. Уровни научного знания [Текст] / С. А. Лебедев // Вопросы философии. – 2010. – № 1. – С. 62–75.

169. Степин В. С. Конструктивные основания научной картины мира [Текст] / В. С. Степин // Конструктивизм в теории познания / Рос. акад. наук, Ин-т философии ; отв. ред. В. А. Лекторский. – М. : ИФРАН, 2008. – С. 4–30.

170. Савченко А. А. Енергоінформаційна парадигма: культурологічний аспект: [моногр.] / А. А. Савченко. – Харків: С.А. М., 2013. – 448 с.

171. Мамчур Е. А. Объективность науки и релятивизм: (К дискуссиям в современной эпистемологии) [Текст] / Е. А. Мамчур. – М. : Институт философии РАН, 2004. – 242 с.

172. Эйнштейн А. Собрание научных трудов : в 4-х т. [Текст] / А. Эйнштейн. – Т. 4. : Статьи, рецензии, письма. Эволюция физики. – М. : Наука, 1967. – 599 с.

173. Мещерякова Н. А. Онтологические и ценностные основания научной рациональности : монография [Текст] / Н. А. Мещерякова, С. Н. Жаров ; Институт философии РАН ; Воронежский государственный университет. – Воронеж : Издательско-полиграфический центр Воронежского гос. университета, 2011. – 245 с.

174. Вебер М. Наука как призвание и профессия [Текст] / М. Вебер // Вебер М. Избранные произведения. – М. : Прогресс, 1990. – С. 707–735.

175. Бенетон Ф. Введение в политическую науку [Текст] / Ф. Бенетон. – М. : Весь мир, 2002. – 364 с.

176. Ситник О. І. Політична філософія: проблема методології аналізу предметного поля [Текст] / О. І. Ситник // Наук. вісн. Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2011. – № 24 (221). – С. 108–112.

177. Андреева Г. М. Социальное познание: проблемы и перспективы [Текст] / Г. М. Андреева. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1999. – 416 с.

178. Чудинов Э. М. Природа научной истины [Текст] / Э. М. Чудинов. – М., 1977. – 312 с.

179. Аршинов В. И. От смыслопрочтения к смыслопорождению [Текст] / В. И. Аршинов, Я .И. Свирский // Вопросы философии. – 1992. – № 2. – С. 145–152.

180. Лебедев Е. А. Идея природы: концепт и контекст : монография [Текст] / Е. А. Лебедев. – К. : Издатель ПАРАПАН, 2007. – 188 с.

181. Сидоренко Л. І. Аксиологія постнекласичної науки [Текст] / Л. І. Сидоренко // Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації : збірник наукових праць / [відп. ред. А. Є. Кондерський, Л. О. Шашкова]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – С. 204–222.

182. Маркова Л. А. Человек и мир в науке и искусстве [Текст] / Л. А. Маркова. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – 384 с.

183. Кун Т. Структура научных революций [Текст] / Т. Кун. – Перевод с англ. И. З. Налетова . Общая ред. и послеслов. С. Р. Микулинского и Л. А. Марковой. – Второе изд-е. – Издат. – во «Прогресс». – М. – 1977. – 320 с.

184. Гейзенберг В. Шаги за горизонт [Текст] / В. Гейзенберг: / Сост. А. В. Ахутин; Общ. Ред. и вступ. ст. Н. Ф. Овчинникова– М.: Прогресс, 1987. – 368 с.

185. Гейзенберг В. Философские проблемы атомной физики [Текст] / В. Гейзенберг: пер. с англ. / Предисл. ко 2-му изд. Н. Ф. Овчинникова. Вступ. ст. И. В. Кузнецова. – Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 192 с.

186. Плебанек О. В. Науки о природе и науки о культуре: история отношений [Текст] / О. В. Плебанек // Вопросы философии. – 2015. – № 4. – С. 68–78.

187. Черникова И. Трансдисциплинарные методологии и технологии современной науки [Текст] / И. Черникова // Вопросы философии. – 2015. – № 4. – С. 26–35.

188. Суліма Є. М. Політична філософія як наука [Текст] / Є. М. Суліма // Політична філософія: підручник / Є. М. Суліма, М. А. Шепелев, В. В. Кривошеїн, В. Ю. Полянська ; за ред. Є. М. Суліми. – К. : Знання, 2006. – С. 9–29.

189. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика [Текст] / В. П. Горбатенко. – К. : Генеза, 2006. – 400 с.

190. Ващенко К. Сутність та особливості політичного аналізу [Текст] / К. Ващенко // Вісн. Львів. ун-ту. «Філософські науки». – 2008. – Вип. 11. – С. 169–177.

191. Урядовий кур'єр [Текст]. – 2006. – № 188. – 7 жовтня.

192. Урядовий кур'єр [Текст]. – 2007. – № 1. – 13 січня.

193. Теремко В. В. Прикладний політичний аналіз [Текст] / В. В. Теремко // Прикладна політологія : навч. посіб. / за ред. В. П. Горбатенка. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – С. 390–409.

194. Панченко Т. В. Експлікації концепту «політичний аналіз» у сучасній політичній науці та практиці управління [Текст] / Т. В. Панченко // Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер. : Питання політології. – 2008. – № 825. – С. 32–38.

195. Кумбс Д. Введение в концепцию публичной политики в контексте посткоммунистического транзита [Текст] / Д. Кумбс // Публичная политика: от теории к практике / сост. и науч. ред. Н. Ю. Данилова, О. Ю. Гурова, Н. Г. Жидкова. – СПб. : Алетейя, 2008. – С. 338–353 (Серия «Левиафан»).

196. Янч Э. Прогнозирование научно-технического прогресса [Текст] / пер. с англ., общая ред. и предисл. Д. М. Гвишиани / Є. Янч. – М. : Прогресс, 1970 – 568 с.
197. Рейни Х. Анализ и управление в государственных организациях [Текст] / Х. Рейни. – М., 2004. – 402 с.
198. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу [Текст] / Б. Гогвуд, Л. Ган ; [пер. з англ. А. Олійник ; наук. ред. пер. В. Тертичка]. – К., 2004. – 396 с.
199. Бестужев-Лада И. В. Социальное прогнозирование. Курс лекций. Педагогическое общество России [Текст] / И. В. Бестужев-Лада, Г. А. Наместникова. – М., 2002. – 211 с.
200. Кокошин А. А. Прогнозирование и политика (Методология, организация и использование прогнозирования международных отношений во внешней политике США) [Текст] / А. А. Кокошин ; под ред. д-ра ист. наук Г. А. Трофименко. – М. : Международные отношения, 1975. – 176 с.
201. Самброс А. Политическая синтетика [Электронный ресурс] / А. Самброс // Украинская правда, 2012. – 12 января. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2012/01/12/6874891/?attempt=1>
202. Борисенко П. А. Сучасне наукоємне виробництво: словник-довідник [Текст] / П. А. Борисенко. – Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. – 260 с.
203. Пружинин Б. И. Культурно-историческая эпистемология: концептуальные возможности и методологические перспективы [Текст] / Б. И. Пружинин // Вопросы философии. – 2014. – № 12. – С. 4–13.
204. Шубін С. П. Політичний маркетинговий аналіз: метод,, практика : монографія [Текст] / С. П. Шубін. – К. : Генеза, 2007. – 112 с.
205. Янг Э., Куинни Л. Как написать действенный аналитический документ в сфере государственной политики: практическое пособие для советников по государственной политике в Центральной и Восточной Европе [Текст] / Э. Янг, Л. Куинни. – Пер. с англ.. Ю. Д. Полонского. – Науч. пер. А. И. Килиевича. – К. : «К. И. С.», 2003. – 124 с.

206. Братченко С. Л. Мир экспертизы – попытка определения координат [Текст] / С. Л. Братченко // Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / под. ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2006. – С. 63–75.

207. Шанин Т. Методология двойной рефлексивности в исследованиях современной российской деревни [Электронный ресурс] / Т. Шанин. – Режим доступа: [http // www.nir.ru/si/34–shanin](http://www.nir.ru/si/34-shanin).

208. Филиппов А. Советники суверена [Текст] / А. Филиппов // Апология. – 2005. – № 1 – С. 102–111.

209. Курносое Ю. В. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы [Текст] / Ю. В. Курносое, Л. Ю. Конотопов. – М. : Русаки, 2004. – 550 с.

210. Дружелаускайте Е. В. Искусство правильного принятия решений [Текст] / Е. В. Дружелаускайте. – М. : Форум, 2012. – 176 с.

211. Политлексикон: понятия, факты, взаимосвязи: на основе нем. справ. Shubert Klein. Das Politiklexicon [Текст] / пер. с нем. В.П. Любина и Р. Крумма, науч. ред. С. В. Патрушев, Л. Е. Филиппова. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2013. – 783 с.

212. Браун П. Портрет идеального аналитика политики [Электронный ресурс] / П. Браун. – Режим доступа: http://www.icps.com.ua/files/articles/3423policy_analyst_ukr.pdf

213. Katherine L. Milkman. How can decision making be improved [Электронный ресурс] / Milkman L. Katherine, Chugh Dolly, Bazerman Max H. – Режим доступа : <http://www.hbs.edu/research/pdf/08-102.pdf>

214. Ларичев О. И. Теория и методы принятия решений, а также хроника событий в волшебных странах : учебник [Текст] / О. И. Ларичев. – Изд. третье, перераб. и доп. – М. : Университетская книга ; Логос, 2008. – 392 с.

215. Гришунин С. И. Творческая интуиция и прогностические модели [Текст] / С. И. Гришунин // Вестник Московского университета. – Сер. 7 : Философия. – 2009. – № 2. – С. 71–83.

216. Бройль Луи де. По тропам науки [Текст] / Л. Бройль. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1962. – 408 с.
217. Шатохіна Н. П. Творча інтуїція як імпульс перетворення дійсності [Текст] / Н. П. Шатохіна // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць / [голов. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2010. – Вип. 39. – С. 191–198.
218. Иванов А. В. Университетские лекции по метафизике [Текст] / А. Иванов, В. Миронов. – М. : Современные тетради, 2004. – 647 с.
219. Кохан Я. О. Проблеми наукового опису поняття раціональності як чинник Європейської інтеграції України [Текст] / Я. О. Кохан. – К., НВП «Видавництво «Наукова Думка» НАН України». – 2014. – С. 148–173.
220. Панов М. И. Методологические проблемы интуиционистской математики [Текст] / М. И. Панов. – М. : Наука, 1984. – 224 с.
221. Белякин Н. В. О критериях надежности интуитивного доказательства [Текст] / Н. В. Белякин, Е. М. Черепанов // Философия науки. – 2012. – № 4 (55). – С. 99–109.
222. Сикирич Е. Да здравствует интуиция! [Текст] / Е. Сикирич. – М. : Культурный центр «Новый Акрополь». – 2007. – 36 с.
223. Траверсе Т. М. Психологія політичного мислення: монографія [Текст] / Т. М. Траверсе. – К.: Парлам. вид – во, 2015 – 416 с.
224. Моторин Д. И. Политическое прогнозирование как предмет психологического исследования (постановка проблемы) [Текст] / Д. И. Моторин // Вест. Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 6. – 2006. – Вып. 4. – С. 227–234.
225. Литвак Б. Г. Дискретные методы анализа экспертных оценок [Текст] / Б. Г. Литвак // Экспертные методы в системных исследованиях. Сборник трудов. – М. : Всесоюзный научно-исследовательский институт системных исследований, 1979. – Вып. 4. – С. 15–28.
226. Веймер Д. Л. Аналіз політики: концепції, практика [Текст] / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнинг ; [пер. з англ. І. Дзюби, А. Олійника ; наук. ред. О. Кілієвич]. – К. : Основи, 1988. – 654 с.

227. Ковалев А. М. Принципы новой философии (идеи, размышления, гипотезы) [Текст] / А. М. Ковалев. – М. : Современные тетради, 2006. – 327 с.
228. Чусов А. В. О перспективах развития методологии науки: моделирование, объективация, общая структура метода [Текст] / А. В. Чусов // Вопросы философии. – 2012. – № 1. – С. 60–70.
229. Кальниш Ю. Г. Проблеми та перспективи інституціоналізації політичної аналітики в процесі формування системи державного управління України [Текст] / Ю. Г. Кальниш // Вісн. НАДУ. – 2005. – № 4. – С. 339–346.
230. Прикладна політологія : навч. посіб. [Текст] / за ред. В. П. Горбатенка. – К. : Академія, 2005. – 472 с.
231. Теремко В. В. Аналіз політики як чинник демократичної трансформації сучасного суспільства : автореф. канд. політ. наук : 23.00.02 – політ. ін-ти та процеси [Текст] / Теремко Віктор Васильович ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – 16 с.
232. Буник М. З. Основи аналізу державної політики [Текст]: навч. посіб. / М. З. Буник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. – 128 с.
233. Кармазіна М. Політична наука: предмет, структура, методологія [Текст] / М. Кармазіна // Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2010. – № 1. – С. 19–33.
234. Кулиниченко В. А. К вопросу о поиске методологической базы политической науки [Текст] / В. А. Кулиниченко // Социология власти. – 2012. – № 3. – С. 96–100.
235. Головатий М. Ф. Сучасна українська політична наука: проблема політичної теорії і методів дослідження [Текст] / М. Ф. Головатий // Наукові праці МАУП / редкол. : А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. – К. : МАУП, 2012. – Вип. 3(34). – С. 5–9.
236. Світа А. Предмет політології: основні підходи до його визначення [Електронний ресурс] / А. Світа. – Режим доступу : <http://postua.info/Svita.htm>.
237. Корогодов Н. В. Основы политологии : учеб. пособие [Текст] / Н. В. Корогодов, Ю. В. Зайончковский. – Х. : Парус, 2008. – 360 с.

238. Петров И. Г. Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии [Текст] / И. Г. Петров // Человек как субъект культуры / отв. ред. Э. В. Сайко. – М. : Наука, 2002. – С. 112–130.
239. Крымский С. Экспликация философских смыслов [Текст] / С. Крымский. – Изд. дополн. – М. : Идея-Пресс, 2006. – 240 с.
240. Гегель Г. Наука логики : [в 3 т.] ; пер. с нем. [Текст] / Георг Вильгельм Фридриг Гегель; [автор вступ. ст. М. М. Розенталь]. – М. : Мысль, 1970–1972. – Т. 3: Учение о понятии. – 1972. – 374 с.
241. Мухаев Р. Т. Теория политики : учебник для студентов вузов [Текст] / Р. Т. Мухаев. – М. : Юнити-Дана, 2005. – 623 с.
242. Орлов О. В. Методичні підходи до визначення взаємовідносин предмета, об'єкта та методу науки державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Орлов. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/1/06.pdf>.
243. Туманян В. С. Понятие методологии политической науки (к постановке проблемы) [Электронный ресурс] / В. С. Туманян. – Режим доступа : http://rau.am/downloads/vestnik/2_07/tumanyan.pdf.
244. Алиев У. Ж. Методология построения общей предметной модели научной дисциплины [Текст] / У. Ж. Алиев // Теоретическая экономика. – 2001. – № 4. – С. 8–18.
245. Стружевський В. Онтологія [Текст] / В. Стружевський / пер. з пол. К. Новікової. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського. – 2014. – 312 с.
246. Рубанов В. Політичний аналіз і аналіз політики: загальне й особливе [Текст] / В. Рубанов // Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2009. – № 6. – С. 36–47.
247. Доган М. Политическая наука и другие социальные науки [Текст] / М. Доган // Политическая наука: новые направления / [пер. с англ. М. М. Гурвиц, А. Л. Демчук, Т. В. Якушева ; науч. ред. Е. Б. Шестопад]. – М. : Вече, 1999. – С. 113–146.

248. Багоцци Р. Маркетинг как обмен [Текст] / Р. Багоцци // Классика маркетинга / [сост. : Энис Б. М., Кокс К. Т., Моква М. П.]. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
249. Wildavsky A. Speaking the truth to power: The Art and Craft of Policy Analysis [Text] / A. Wildavsky. – Boston Mass : Little, Brown, 1979. – 431 p.
250. Muller P. Les politiques publiques [Text] / P. Muller. – Paris : Presses Universitaires de France ; Que sais-je?, 1990. – 127 p.
251. Розин В. М. Понятия «предмет» и «объект» (методологический анализ) [Текст] / В. М. Розин // Вопросы философии. – 2012. – № 11. – С. 85–96.
252. Рубанов В. Взаємообумовленість кількісних і якісних методів і процедур політичної аналітики [Текст] / В. Рубанов // Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2011. – № 3. – С. 52–60.
253. Мамардашвили М. К. Формы и содержание мышления [Текст] / М. К. Мамардашвили. – СПб. : Азбука ; Азбука–Аттикус, 2011. – 288 с.
254. Кагановська Т. Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні : монографія [Текст] / Т. Є. Кагановська. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 362 с.
255. Петров И. Г. Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии [Текст] / И. Г. Петров // Человек как субъект культуры / Отв. ред. Э. В. Сайко. – М. : Наука, 2002. – С. 112–130.
256. Траверсе Т. Психологія політичних задач і проблем: функції та специфічні ознаки [Текст] / Т. Траверсе // Соціальна психологія. Науковий журнал / Гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – № 3(53). – С. 57–65.
257. Трещов А. М. Субъектная позиция личности : учебное пособие [Текст] / А. М. Трещов. – Калуга : КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2001. – 145 с.
258. Кургинян С. Качели. Конфликт элит – или развал России? [Текст] / С. Кургинян. – М. : ЭТЦ, 2008. – 772 с.
259. Почепцов Г. Г. Инжиниринг будущего. Лекции по стратегическим и форсайтным исследованиям [Текст] / Г. Г. Почепцов. – К. : Альтерпрес, 2010. – 304 с.

260. Кузь О. М. Репрезентації суб'єктності в пост сучасності : [монографія] / О. М. Кузь. – Х. : ФОП Лібуркіна Л.М. ; ВД «ІНЖЕК», 2010. – 312 с.
261. Трещов А. М. Субъектность как свойство личности [Электронный ресурс] / А. М. Трещов. – Режим доступа : <http://www.astu.astranet.ru/tusovka/4/39.htm>.
262. Ильин А. Н. Антропология субъекта [Электронный ресурс] / А. Н. Ильин // Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение». – 2010. – № 1. – Философия. Политология. – Режим доступа : <http://www.zpu-journal.ru/ezpu/2010/1/ilyin/>
263. Говлет М., Рамеш М. Дослідження державної політики: цикли та підсистема політики [Текст] / М. Говлет, М. Рамеш / Перекл. з англ. О. Рябова. – Львів; Кальварія, 2004. – 264 с.
264. Сирота Н. М. Субъекты политики : учеб. пособие [Текст] / Н. М. Сирота, Г. А. Мохоров. – СПб. : ИВЭСЭП, Знание, 2009. – 164 с.
265. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности [Текст] / В. А. Петровский. – Ростов-н/Д : Феникс, 1996. – 509 с.
266. Словарь иностранных слов [Текст]. – М. – ЮНВЕС. – 1995. – 832с.
267. Байрачная Л. Д. Роль и значение профессионализма в принятии политического решения [Текст] / Л. Д. Байрачная // Особистість в умовах сучасних політичних відносин : зб. наук. статей (за матеріалами XIV Харківських політологічних читань). – Х. : Право, 2003. – 215 с.
268. Траверсе Т. Політичне мислення в контексті діяльнісного підходу [Текст] / Т. Траверсе // Соціальна психологія. Науковий журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – № 1–2 (51–52). – С. 196–203.
269. Шестопап Е. Б. Политическая психология : учебник для студентов вузов [Текст] / Е. Б. Шестопап. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : «Аспект Пресс», 2007. – 427 с.

270. Траверсе Т. Психологія політичних задач і проблем: функції та специфічні ознаки [Текст] / Т. Траверсе // Соціальна психологія. Науковий журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – № 3(53). – С. 57–65.

271. Баталов Э. Я. Восхождение к политической науке [Текст] / Э. Я. Баталов // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 34–47.

272. Мангейм Джарол Б. Политология. Методы исследования [Текст] / Джарол Б. Мангейм, Ричард К. Рич ; пер. с англ. ; [предисл. А. К. Соколова]. – М. : Весь Мир, 1997. – 544 с.

273. Рейджин Ч. Политическая методология: качественные методы [Текст] / Ч. Рейджин, Д. Берг-Шлоссер, Ж. Д. Мер // Политическая наука: новые направления / под ред. Р. Гудина и Х.-Д. Клингемана ; [пер. с англ. М. М. Гурвица, А. Л. Демчука, Т. В. Якушевой ; науч. ред. Е. Б. Шестопа]. – М. : Вече, 1999. – С. 729–747.

274. Алкер Х. Р. Политическая методология: вчера и сегодня [Текст] / Х. Р. Алкер // Политическая наука: новые направления / под ред. Р. Гудина и Х.-Д. Клингемана ; [пер. с англ. М. М. Гурвица, А. Л. Демчука, Т. В. Якушевой ; науч. ред. Е. Б. Шестопа]. – М. : Вече, 1999. – С. 766–778.

275. Сартори Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии (1) [Текст] / Дж. Сартори // Полис. – 2003. – № 3. – С. 67–77.

276. Дегтярев А. А. Основы политической теории [Электронный ресурс] / А. А. Дегтярев. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Degt/_02.Php.

277. Оукшот М. Рационализм в политике и другие статьи [Текст] / Майкл Оукшот ; перевод с англ. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 288 с.

278. Анкерсмит Ф. Р. Политическая репрезентация [Текст] / Ф. Р. Анкерсмит / пер. с англ. А. Глухова; нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики» . – М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. – 228 с.

279. Ашкеров А. Экспертотократия. Управление знаниями: производство и обращение информации в эпоху ультракапитализма [Текст] / А. Ашкеров. – М. : Европа, 2009. – 132 с.
280. Rainer Lepsius M. Interessen, Ideen und Institutionen [Text] / M. Rainer Lepsius. – Opladen : Westdeutscher, 1990. – 300 p.
281. Ачкасов В. А. Институты западной представительной демократии в сравнительной перспективе : учеб. пособие [Текст] / В. А. Ачкасов, Б. В. Грызлов. – СПб. : ИВЭСЭП ; Знание, 2006. – 264 с.
282. Теория политики : учебное пособие [Текст] / под ред. Б. А. Исаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
283. Огурцов А. П. Дисциплинарная структура науки: ее генезис и обоснование [Текст] / А. П. Огурцов. – М. : Наука, 1988. – 256 с.
284. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов [Текст] / Н. Е. Яценко. – СПб. : Лань, 1999. – 528 с.
285. Добренъков В. И. Фундаментальная социология. В 15 т. Т. 1. : Теория и методология [Текст] / В. И. Добренъков, А. И. Кравченко. – М. : ИНФРА, 2003. – XXII. – 908 с.
286. Голованов О. Краткий словарь по социологии [Электронный ресурс] / О. Голованов. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/1009/> – Загл. с экр.
287. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навчальний словник-довідник [Текст] / [укл. : В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. ; за заг. ред. В. М. Пічі]. – 2-ге видання, стереотипне. – Львів : Новий Світ – 2000, 2004. – 480 с.
288. Соціологія: словник термінів і понять [Текст] / за ред. Біленького Є. А. і Козловця М. А. – К. : Кондор, 2006. – 370 с.
289. Анурин В. Ф. Основы социологических знаний : курс лекций по общей социологии [Текст] / В. Ф. Анурин. – Н.-Новгород : НКИ, 1998. – 358 с.
290. Зотов В. В. Личность как источник институциональных изменений [Текст] / В. В. Зотов, Е. И. Боев // Вісн. Одеського нац. ун-ту. – 2011. – Т. 16. – Вип. 10. : Соціологія і політичні науки. – С. 202–210.

291. Смелзер Н. Социология [Текст] / Н. Смелзер. – М. : Феникс, 1994. – 688 с.
292. Социологическая энциклопедия : в 2 т. Т. 1 [Текст] / [Национальный общественно-научный фонд ; рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин ; гл. ред. В. Н. Иванов]. – М. : Мысль, 2003. – 694 с.
293. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках [Текст] / редактор-координатор акад. РАН Г. В. Осипов. – М. : Издательская группа ИНФРА-М – Норма, 1998. – 488 с.
294. Большой социологический словарь (Collins). Том 1 (А-О) [Текст] / пер. с англ. – М. : Вече ; АСТ, 1999. – 544 с.
295. Николко М. В. Институционализация политической науки в Украине: анализ периодических изданий [Текст] / М. В. Николко // Политическая наука в Украине: становление и перспективы / под ред. д. ф. н. О. А. Габриеляна, д. ф. н. А. Д. Шоркина. – Симферополь, 2002. – С. 40–52.
296. Кафтан В. В. Гносеологические основания процесса институционализации террологии в России [Текст] / В. В. Кафтан // Социально-гуманитарные знания. – 2009. – № 2. – С. 99–114.
297. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки [Текст] / Д. Норт ; [пер. з англ. І. Дзюб]. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
298. Логинова Л. В. Механизм институционализации интересов: сущность и роль в модернизации общества [Текст] / Л. В. Логинова // Философия и общество. – 2008. – № 4. – С. 146–157.
299. Филатов А. С. Проблемы институционального оформления политической науки в Украине [Текст] / А. С. Филатов // Политическая наука в Украине: становление и перспективы / под ред. д. ф. н. О. А. Габриеляна, д. ф. н. А. Д. Шоркина. – Симферополь, 2002. – С. 33–39.
300. Про Секретаріат Президента України: Указ Президента України від 24 січ. 2005 р. № 108/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> Загл. с экр.

301. Матвієнків С. Становлення української політології в контексті трансформації суспільства [Текст] / С. Матвієнків. – Режим доступу : [http : // postua.info/matvienkiv.htm](http://postua.info/matvienkiv.htm)

302. Про створення Національного інституту стратегічних досліджень: Указ Президента України від 4 берез. 1992 р. № 127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

303. Аналіз державної політики в Україні: навчальна дисципліна, сфера професійної діяльності, галузь прикладних досліджень : збірка документів і матеріалів [Текст] / [укл. О. І. Кілієвич, В. В. Тертичка]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 210 с.

304. Про Раду національної безпеки України: Указ Президента України від 1 липня 1992 р. № 357/92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

305. Про національний інститут проблем міжнародної безпеки: Указ Президента України від 16 берез. 2001 р. № 173/ 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

306. Головне науково-експертне управління апарату Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Загол.с_екр.

307. Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Ради підприємців України при Кабінеті Міністрів України» № 210 від 22.03.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/210-93-п>.

308. Науково-експертна рада з питань європейської інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article?art_id=46537&cat_id=45620

309. Інтерактивна інформаційно-аналітична система «Громадянське суспільство і влада» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://civic.kmu.gov.ua>.

310. Міжнародний фонд «Відродження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.Irf.kiev.ua> – Загол. з екр.

311. Абизов В. Є. Політичне рішення: механізм прийняття [Текст] / В. Є. Абизов. – К. : НІСД, 1995. – 63 с.

312. Абизов В. Є. Політичне рішення: механізм прийняття [Електронний ресурс] / В. Є. Абизов, В. Г. Кремень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/book/Abizob/index.htm>

313. Кучеренко О. О. Державна політика: теоретико-методологічні засади аналізу процесу формування та здійснювання : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 [Текст] / Олександр Олександрович Кучеренко. – К., 2000. – 199 с.

314. Сурмин Ю. П. Методология анализа ситуаций [Текст] / Ю. П. Сурмин. – К. : Центр инноваций и развития, 1999. – 340 с.

315. Сурмин Ю.П. Методология и методы социологических исследований [Текст] / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2000. – 304 с.

316. Левенець Ю. А. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) [Текст] / Ю. А. Левенець. – К. : Стилос, 2001. – 585 с.

317. Валевський О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія [Текст] / О. Л. Валевський. – К. : НІСД, 2001. – 242 с.; Валевський О. Л. Методологічні засади аналізу державної політики / О. Л. Валевський // Філософська думка. – 2001. – № 5. – С. 59–81.

318. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснювання в Україні [Текст] / В. Тертичка. – К. : Основа, 2002. – 730 с.; Тертичка В. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення державної політики / В. Тертичка // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 1. – С. 314–325.

319. Курас І. Ф. Політична наука: методолого-теоретичні проблеми розвитку [Текст] / І. Ф. Курас // Сучасна українська політика. Політики і

політологи про неї / [голова ред. кол. І. Ф. Курас]. – Вип. 6. – К. ; Миколаїв : Вид-во МАГУ ім. П. Могили, 2004. – С. 5–30.

320. Телешун С. О. Вплив фінансово-політичних груп на прийняття стратегічних рішень у сфері політики та економіки: українські реалії [Текст] / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. – Київ-Херсон, 2008. – 151 с.

321. Ващенко К. О. Політичний аналіз і прогноз в сучасній Україні [Текст] / К. О. Ващенко: [монографія]. – К.: Логос, 2008. – 288 с.

322. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу [Текст] / Ю. Ж. Шайгородський. – К. : Знання України, 2009. – 400 с.;

323. Горбулін В. П. Стратегічне планування: розв'язання проблем національної безпеки : монографія [Текст] / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

324. Туленков М. В. Політичне управління в сучасному суспільстві : монографія [Текст] / М. В. Туленков, Ю. Ж. Шайгородський. – К. : Центр соціальних комунікацій, 2011. – 218 с.

325. Неліпа Д. В. Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика [Текст] / Д. В. Неліпа. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.

326. Картунов О. В. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій [Текст] : монографія / О. В. Картунов, О. О. Маруховський; за заг. ред. Картунова Олексія Васильовича; Ун-т економіки та права «КРОК», 2012. – 343 с.

327. Новакова О. В. Прикладні аспекти політичного процесу. Прийняття політичних рішень: монографія [Текст] / О. В. Новакова. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 228 с.

328. Харченко Ю. В. Політичне в соціокультурній динаміці: монографія [Текст] / Ю. В. Харченко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, – 2015. – 344с.

329. Коваленко А. О. Політичний аналіз і прогнозування [Текст] / А. О. Коваленко. – К. : Наук. світ, 2002. – 201 с.

330. Романов В. Вступ до аналізу державної політики [Текст] : навч. посіб. / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. – К.: Мілленіум, 2004. – 192 с.

331. Гнидюк Н. Аналіз політики [Текст] : навч. посіб. / Н. Гнидюк, І. Ібрагімова. – К.: Фондація Паусі, 2008. – 227с.
332. Політична наука: Методи досліджень : підручник [Текст] / [О. А. Габрієлян та ін.] ; за ред. О. А. Габрієляна. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 320 с.
333. Новакова О. В. Аналіз державної політики: Навч. посіб. [Текст] / О. В. Новакова, Н. П. Пашина– Луганськ: ви-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 216 с.
334. Телешун С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації: Курс лекцій [Текст] / Благодійний фонд «Співдружність»; С. Телешун, А. Баронін. – К. : Видавець Паливода А. В., 2001. – 112 с.
335. Кальниш Ю. Г. Формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управління : 25.00.01 – теорія та історія держ. управління [Текст] / Юрій Григорович Кальниш; НАДУ при Президентові України. – К., 2007. – 36 с.
336. Ващенко К. О. Теоретико-методологічний інструментарій і засоби забезпечення політичного аналізу і прогнозування в сучасній Україні: автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01 – теорія та історія політ. науки [Текст] / Костянтин Олександрович Ващенко; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 36 с.
337. Внучко С. М. Аналітичні центри як суб'єкти процесу прийняття політичних рішень : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 – політ. ін-ти та процеси [Текст] / Світлана Миколаївна Внучко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 17 с.
338. Петренко І. І. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 – політ. ін-ти та процеси [Текст] / Петренко Ігор Ігорович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – 20 с.
339. Коломієць Є. В. Удосконалення механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в Україні: автореф. дис. ...

канд. наук з держ. управління. : 25.00.02 – мех–ми держ. управління [Текст] / Євген Віталійович Коломієць; Донецький державний університет управління. – Маріуполь, 2015. – 20 с.

340. Політична енциклопедія [Текст] / [редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін.]. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.

341. Зеленько Г. Політичні знання чи політична наука? [Текст] / Г. Зеленько // Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2011. – № 6. – С. 181–183.

342. Корнієнко В. Інформаційне суспільство: аналіз зарубіжних концепцій [Текст] / В. Корнієнко // Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – № 4–5. – С. 314–316.

343. Баровська А. В. Оптимізація структури керівних документів державної політики (на прикладі інформаційної сфери) : аналіт. доп. [Текст] / А. В. Баровська. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.

344. Воронкова В. Г. Інтернет як глобальна тенденція розвитку мережевого суспільства [Текст] / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць / голов. ред. В. Г. Воронкова; Запоріз. держ. інж. акад. – Запоріжжя : ЗДІА, 2016. – Вип. № 64. – С. 32–43.

345. Береза А. В. Реформування публічної влади: сучасні концепції та політична практика : монографія [Текст] / А. В. Береза. – К. : Логос, 2012. – 360 с.

346. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996 від 03.11.2010 р. [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 211. – 11 листопада.

347. Указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/14621.htm/>

348. Про інформаційно-аналітичний центр: Указ Президента України № 398/2014 від 12 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/dokuments/11-330.html>.- Загол. з екр.

349. Інтерактивна інформаційно-аналітична система «Громадянське суспільство і влада» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/535.

350. Інтерактивна інформаційно-аналітична система «Громадянське суспільство і влада» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/867.

351. Інформація про взаємодію органів виконавчої влади з громадськими радами протягом III кварталу 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvckmu/news/article/shon/2823. – Загол. з екр.

352. Громадянське суспільство і влада. Як проводились консультації з громадськістю у III кварталі 2015 р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/2829. – Загол. з екр.

353. Драшкович А. Політична участь громадян в процесі прийняття владних рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://c:/Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документи/Downloads/Polzap_2013_7_28/pdf

354. Аналіз практики діяльності структурних підрозділів органів виконавчої влади, відповідальних за зв'язки з громадськістю [Текст] // Вісник державної служби України. – 2012. – № 2. – С. 57–62.

355. Панченко Т. В. Залучення громади до формування місцевої політики (на прикладі великих міст України) [Текст] / Т. В. Панченко // Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер. : Питання політології. – Х., 2011. – № 984. – С. 143–148.

356. Статут територіальної громади міста Харкова. Затверджено рішенням сесії Харківської міської ради № 121 / 07 від 04.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.city.kharkov.ua/uk/article/statut-teritorialnoyi-gromadi-mista-harkova-49.html>.

357. Соціологічні опитування. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=16.

358. Соціологічне дослідження «В якому випадку у Вас може з'явитися потреба в активній громадській діяльності (динаміка 2008-2013)» [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=369

359. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики [Текст] / В. П. Степаненко. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. – 420 с.

360. Плющ О. Просування експертними організаціями дискурсу політичних суб'єктів [Текст] / О. Плющ // Соціальна психологія. – 2012. – № 1–2 (51–52). – С. 204–214.

361. Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і перспективи (аналітична доповідь центру Разумкова) [Текст] // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 10. – С. 2–27.

362. Внучко С. Особливості функціонування «мозкових центрів» в Україні [Текст] / С. Внучко // Нова парадигма. – 2008. – Вип. 73. – С. 169–179.

363. Матвеев І. Діяльність аналітичних центрів як складова формування громадянського суспільства [Текст] / І. Матвеев // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / [редкол. : С. М. Серьогін (гол. ред.) [та ін.]]. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 4 (7). – С. 90–99.

364. Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи [Текст] // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 6. – С. 1 – 60.

365. Олійник Є. Ю. Роль аналітичних недержавних політологічних центрів України в розвитку політичної науки [Текст] / Є. Ю. Олійник // Гілея

(науковий вісник) : зб. наук. праць / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2011. – Вип. 51. – С. 473–478.

366. Бигдай М. Фабрики мысли, эксперты, диссиденты в Беларуси: «независимые» социально-политические исследования между наукой и политикой [Текст] / М. Бигдай // Символическая власть: социальные науки и политика. Socio / ЛОГОС'2011: сб. статей / сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. – М. : Университетская книга, 2011. – С. 324–345.

367. Лациба М. В. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади: крок за кроком [Текст] / М. Лациба, О. Хмара, О. Орловський; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : [Агенство „Україна”]. – 2010. – 96 с.

368. Український центр політичного менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/news/news.php3?id=278&tpid=2#278>.

369. Олійник Є. Ю. Інституціоналізація, національна специфіка та перспективи розвитку політичної науки в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 [Текст] / Євгенія Юріївна Олійник; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2013. – 19 с.

370. Олійник Є. Ю. Роль аналітичних недержавних політологічних центрів України в розвитку політичної науки [Електронний ресурс] / Є. Ю. Олійник. – Режим доступу : <http://www.social-science.com.ua>.

371. Незалежні аналітичні центри України у процесі вироблення політики: перешкоди, перспективи та взаємні очікування у співпраці з органами державної влади. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/modules/pages/files/1421935943_3402.pdf

372. Указ Президента Украины № 265/ 2010 «О первоочередных мерах по обеспечению деятельности Президента Украины» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/10545.html>.

373. Як організувати державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства [Текст] / [М. В. Лациба, О. С. Хмара, А. О. Красносільська [та ін.] ; Укр. незалеж. центр політ. дослід. – К. : [Агенство «Україна»], 2011. – 224 с.

374. Информационно-аналитические материалы о реализации приоритетов деятельности Главного управления государственной службы Украины на протяжении 9 месяцев 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nads.gov.ua/control/ru/publish/article;isessionid=64CE8593BB811680644058CE77D21059?art_id=2. – Загол. з екрану.

375. Групи аналізу політики у 2010 році – Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/pro-tsentr/24-ukrajinska-versiya/pro-tsentr/proekti/grupi-analizu-politiki/64-grupi-analizu-politiki-u-2010-rotsi>. – Загол. з екрану.

376. Інформація Міністерства культури України про стан виконання у жовтні ц. р. плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zvit_rozporjadjennya_KMU_Jovten.doc. – Загол. з екрану.

377. Михальченко Н. И. Политическая наука в Украине: фактор становления государственности и оптимизации внутренней и внешней политики страны [Текст] / Н. И. Михальченко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 35. – С. 9–18.

378. Ликарчук И. Пора кричать SOS [Текст] / И.Ликарчук // Зеркало недели. Украина. – Информационно-аналитический еженедельник. – 2014. – № 28(174). – 16 августа.

379. Новакова О. В. Інституціональні межі прийняття політичних рішень [Текст] / О. В. Новакова // Політологічні записки: зб. наук. праць. – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. В. Даля. – 2012. – Вип. 1(15). – С. 316–326.

380. Україна втратила позиції в рейтингу мозкових центрів Східної Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkurse.ua/ua/analytics/v-reytinge-mozgovykh-centrov-vostochnoy-evropy.html>. – Загол. з екрану.

381. До Рейтингу аналітичних центрів світу 2015 включено 11 Think Tanks з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prostir.ua/?news=do-rejtynhu-analitychnyh-tsentriv-svitu-2015-vklyucheno-11-analitychnyh-tsentriv-z-ukrajiny>. – Загол. з екр.

382. Кохан Я. Українські аналітики й наукова коректність [Текст] / Я. Кохан. – К. : Смолоскип, 2001. – 200 с.

383. Крисенко О. В. Вплив неформальних інститутів на український політичний процес [Текст] / О. В. Крисенко // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4 (25). – С. 58–62.

384. Теремко В. В. Аналіз політики в Україні: процес становлення і перспективи розвитку [Текст] / В. В. Теремко // Гілея (науковий вісник) : зб. наук. Праць / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2010. – Вип. 39. – С. 336–343.

385. Информационно-аналитические материалы о реализации приоритетов деятельности Главного управления государственной службы Украины на протяжении I полугодия 2010 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nads.gov.ua/control/publish/article;isessionid=CDBFF002ACFDC37C086341148D9EA2E0?art_id=322212. – Загол. з екр.

386. Кафедра політичних наук. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpn.pnu.edu.ua>. – Загол. з екр.

387. Кафедра політології. Навчальні програми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_pol/navchannja/pol_navchalkurs2013.html. – Загол. з екр.

388. Звіт про діяльність Національної Академії Державного Управління при Президентові України у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/pages/dop/110/files/13f20644-873c-4c0a-911-e-2d6699a5f5be.pdf>

389. Шульга М. А. Соціально-політичне управління [Текст] / М. А. Шульга. – К., Центр учбової літератури. – 2008. – 248 с.
390. Шульга М. А. Політичний менеджмент [Текст] / М. А. Шульга, О. А. Зубчик. – К., Академвидав. – 2013. – 160 с.
391. Wollman H. Policy Analysis in West Germany's Federal Government: A Case of Unfinished Governmental and Administrative Modernization? [Text] / Hellmut Wollman // Governance: An International Journal of Policy and Administration. – 1989. – Vol. 2, № 3. – P. 233–266.
392. Пляйс Я. А. О генезисе, предмете и современном состоянии политической науки в России [Текст] / Я. А. Пляйс // Вест. Московского ун-та. Сер. 12. : Политические науки. – 2005. – № 1. – С. 9–32.
393. Гаджиев К. Сравнительный анализ систем обучения политологии в США, Франции, Великобритании и России [Текст] / К. Гаджиев // Alma mater. – 1998. – № 4. – С. 38–42.
394. Сергиев А. В. Предвидение в политике [Текст] / А. В. Сергиев. – М., 1974. – 135 с.
395. Мелихов С. В. Количественные методы в американской политологии [Текст] / С. В. Мелихов. – М., 1979. – 203 с.
396. Николаевский Н. Ф. Духовное и творческое лицо инженерного коллектива [Текст] / Н. Ф. Николаевский. – Х. : Прапор, 1970. – 118 с.
397. Шоркин А. Д. «Индикаторы отличия «политологии» от «political science» [Текст] / А. Д. Шоркин // Политическая наука в Украине: становление и перспективы / под ред. д. ф. н. О. А. Габриеляна, д. ф. н. А. Д. Шоркина. – Симферополь, 2002. – С. 18–32.
398. Куделя С. Чи можлива в Україні політична наука? [Текст] / Сергій Куделя // Критика. – 2012. – Ч. 1–2 (171–172). – С. 24–25.
399. Бабкіна О. В. Методологія дослідження політичного життя суспільства [Текст] / О. В. Бабкіна // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 22. – 2009. – Вип. 2. – С. 3–7.

400. Бабкіна О. В. Розвиток політології як науки та навчальної дисципліни: досвід національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [Текст] / О. В. Бабкіна // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 22. – 2012. – Вип. 7. – С. 5–9.

401. Эшкрафт Р. Политическая теория и проблема идеологии [Текст] / Р. Эшкрафт // Политическая теория в XX веке : сборник статей / под ред. А. Павлова. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2008. – С. 364–384.

402. Наумкіна С. Кожне суспільство має ту науку, яку хоче мати [Текст] / Світлана Наумкіна // Вісн. Львівського ун-ту. Серія : Філософсько-політологічні студії. – 2011. – Вип. 1. – С. 105–107.

403. Потульницький В. А. Теорія української політології : курс лекцій [Текст] / В. А. Потульницький. – К. : Либідь, 1993.–192 с.

404. Токвиль Алексис Де. Демократия в Америке [Текст] / Токвиль Де Алексис ; [пер. с франц.; предисл. Гарольда Дж. Ласки]. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.

405. Мацієвський Ю. Чому в нас немає політичної науки [Текст] / Юрій Мацієвський // Критика. – 2012. – Ч. 6 (176). – С. 10–12.

406. Прес-служба МОН України інформує [Текст] // Вища школа. Науково-практичне видання. – 2015. – № 9 – 10 (135). – С. 3 – 6.

407. Чмига В. О. Аналіз результатів атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні за 15 – річний період функціонування галузі науки «Державне управління [Текст] / В. О. Чмига, Н. І. Демедишина // Аналітика і влада: журнал експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування нац. акад. держ. упр. При Президентові України. – К. : НАДУ, 2012. – № 6. – С. 38–45.

408. Жияєв І. Б. Вища освіта України: стан та проблеми [Текст] / І. Б. Жияєв, В. В. Ковунець, М. В. Сьомкін. – К.: Наук. дослід інст.-т інформатики і права НАПРНУ, інст.-т вищої освіти НАПНУ, 2015. – 96 с.

409. Маліцький Б. А. Прикладне наукознавство [Текст] / Б. А. Маліцький. – К. : Феникс, 2007. – 464с.
410. Каленюк И. Ориентиры реформ в образовании и науке [Текст] / И. Каленюк // Зеркало недели. Украина. – Информационно-аналитический еженедельник. – 2015. – № 39(235). – 17 октября.
411. Булкин И. А. Особенности иностранного финансирования НИОКР в Украине в призме классификации видов научно-технической деятельности [Текст] / И. А. Булкин // Проблемы науки. – 2013. – № 6. – С. 2 – 14.
412. Бондаренко В. Д. Інституційне та кадрове забезпечення наукової сфери України [Текст] / В. Д. Бондаренко, Л. І. Загайнова, Н. М. Костецька // Аналітика і влада : журн. експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2012. – № 6. – С. 64–72.
413. Жекунова Н. А. Стан та структура підготовки наукових кадрів в Україні: аналіз і динаміка [Електронний ресурс] / Н. Жекунова. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41461/st-57-47pdf?sequence=1>
414. Работа аспирантуры та докторантуры у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://specnaykproect.com.ua/uk/publications/view/204/>. – Загол. з екр.
415. Муляр В. І. Аналіз докторських і кандидатських дисертацій, захищених в Україні за напрямком «Політичні науки» [Текст] / В. І. Муляр, В. О. Венгерська // Политическая наука в Украине: становление и перспективы. – Симферополь, 2002. – С. 53–62.

ДОДАТКИ

Додаток А

Гіпотетичне порівняння ознак системного і політичного аналізу

Ознака	Системний аналіз	Політичний аналіз
Базові дисципліни	Економічна теорія, дослідження операцій, кількісні підходи до прийняття рішень	Як у системному аналізі, плюс політична наука, державне управління, окремі компоненти соціальних наук і психології (у майбутньому складуть єдиний комплекс політичних наук)
Основний акцент	Кількісний аналіз	Якісний аналіз і продукування нових альтернатив
Основні бажані професійні якості	Яскраві, нетрадиційні, розвинені аналітичні здібності	Як у системному аналізі, плюс зрілість, знання явної і прихованої політичної та управлінської реальності, уява та ідеалістичний реалізм
Головний критерій розв'язання	Ефективний розподіл ресурсів	Багато критеріїв, разом із соціальними, економічними й політичними

Основні методи	Економічний аналіз, побудова кількісних моделей	Як у системному аналізі, плюс якісні моделі аналізу, образне мислення та прогнозування майбутнього, увага до прихованих процесів
Сфера застосування	Система «планування – програмування – бюджетування»	У межах сектора соціального управління в різних формах
Основні результати з точки зору прийняття державних рішень	Кращі рішення обмежених питань; можливі зворотні ефекти в разі застосування до складних політичних проблем	Деяко краще розв'язання складних політичних проблем, освітній вплив на якість політичної аргументації і довгострокове вивчення функціонування всієї політичної науки
Потрібне для розвитку знання і підготовки фахівців	Відповідає всім вимогам; для подальшого розвитку потрібні деякі зміни в університетських навчальних планах	Зміна спрямованості політичної науки й державного управління як наукових дисциплін – створення нових навчальних планів в університетах і розвиток нових дисциплін у рамках політичної науки

Складено за [56] : Дрор Й. Политический аналитик: новая профессия на службе у государства / Й. Дрор // Классики теории государственного управления: американская школа [Текст] / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 334.

Додаток Б
Система практик політичного аналізу

Комунікативні константи		Форми політичного аналізу		
		Ситуаційний	Стратегічний	Ціннісний
А В Т О Р	Інституційна належність	Жорстка інституційність	Нежорстка інституційність	Інституційність відсутня
	Фігура	Колективне авторство	Зазвичай індивідуальне авторство	Індивідуальне авторство
	Позиція	Лояльність і просування інтересів замовника	Настанова на цінності наукової/політичної спільноти	Творча самореалізація
К р е а т и в	Предмет	Ситуація / подія	Історичний і культурний досвід суспільства	Життєвий і світоглядний досвід автора
	Проблема	Точно індивідуальна, обмежена в просторі – часі «тут і тепер»	Загальна просторово-часова перспектива «минуле – сучасне –	Необмежена в просторово-часовій перспективі

			майбутнє»	
	Метод	Домінування міждисциплінарності	Домінування монодисциплінарності	Індивідуальний метод
	Жанр	Конфіденційна записка, доповідь, довідка з «жорсткою» жанровою регламентацією	Стаття, монографія, наукова доповідь із «м'якою» жанровою регламентацією	Стаття, есе, публіцистика, інтерв'ю, публічний виступ
К р е а т и в	Аргументація	Як правило, настанова на об'єктивність	Настанова на об'єктивність може доповнювати оціночний дискурс	Індивідуальна переоцінка та критика суспільного досвіду
Р е ц и п і є н т и	Замовник	Індивідуальний	Колективний	Анонімний

	Прийняття рішення	Орієнтування на прийняття рішення «тут і тепер»	Орієнтування на прийняття рішення в перспективі	Не передбачає прийняття рішення
	Оцінка достовірності	Вимога однозначної ситуаційної достовірності	Визначають у перспективі інтелектуальною спільнотою	Визначають індивідуально

Складено за [133] : Теорія і практика політичного аналізу [Текст]: навч. посіб. / за заг. ред. О. Л. Валевського, В. А. Ребкала. – К. : Міленіум, 2003. – С. 113

Додаток В
Розмежування емпіричних і прикладних політичних досліджень

Критерій	Емпіричне дослідження	Прикладне дослідження
1. Домінантна функція	Опис	Припис
2. Ставлення аналітика до досліджуваної ситуації	Аналітик спостерігає за ситуацією ззовні	Аналітик задіяний у процес
3. Роль дослідження в політичній практиці	Дослідження впливає на політичну практику безпосередньо	Дослідження долучене до політичної практики
4. Основний принцип дослідника	«Правда, правда і лише правда» (вимога об'єктивності)	«Не нашкодь своєму замовникові» (лояльність до замовника)
5. Час прогнозу	Середньотерміновий (від 2 до 5 років)	Оперативний і короткотерміновий (від півроку до одного року)
6. Співвідношення частки абстрактної (загальної) і конкретної (часткової) інформації у звіті	Значна частка узагальнень; звіт завершено загальними висновками	Домінує конкретна інформація з описом частковостей і деталей; звіт завершено конкретними рекомендаціями
7. Структура дослідження	1) концептуалізація; 2) операціоналізація; 3) вибір техніки та інструментарію дослідження; 4) збір даних;	1) структурування проблеми; 2) прогнозування; 3) розробка рекомендацій, вибір альтернатив;

	5) вузький, описативний аналіз, систематизація, технічний опис результатів; б) інтерпретація одержаних даних	4) моніторинг розвитку процесу; 5) оцінювання ситуації й точності рекомендацій

Складено за [58] : Quade E. S. Analysis for Public Decisions [Text] / E. S. Quade. – 2nd ed. – New York (USA) ; North-Holland, 1982. – P. 5;

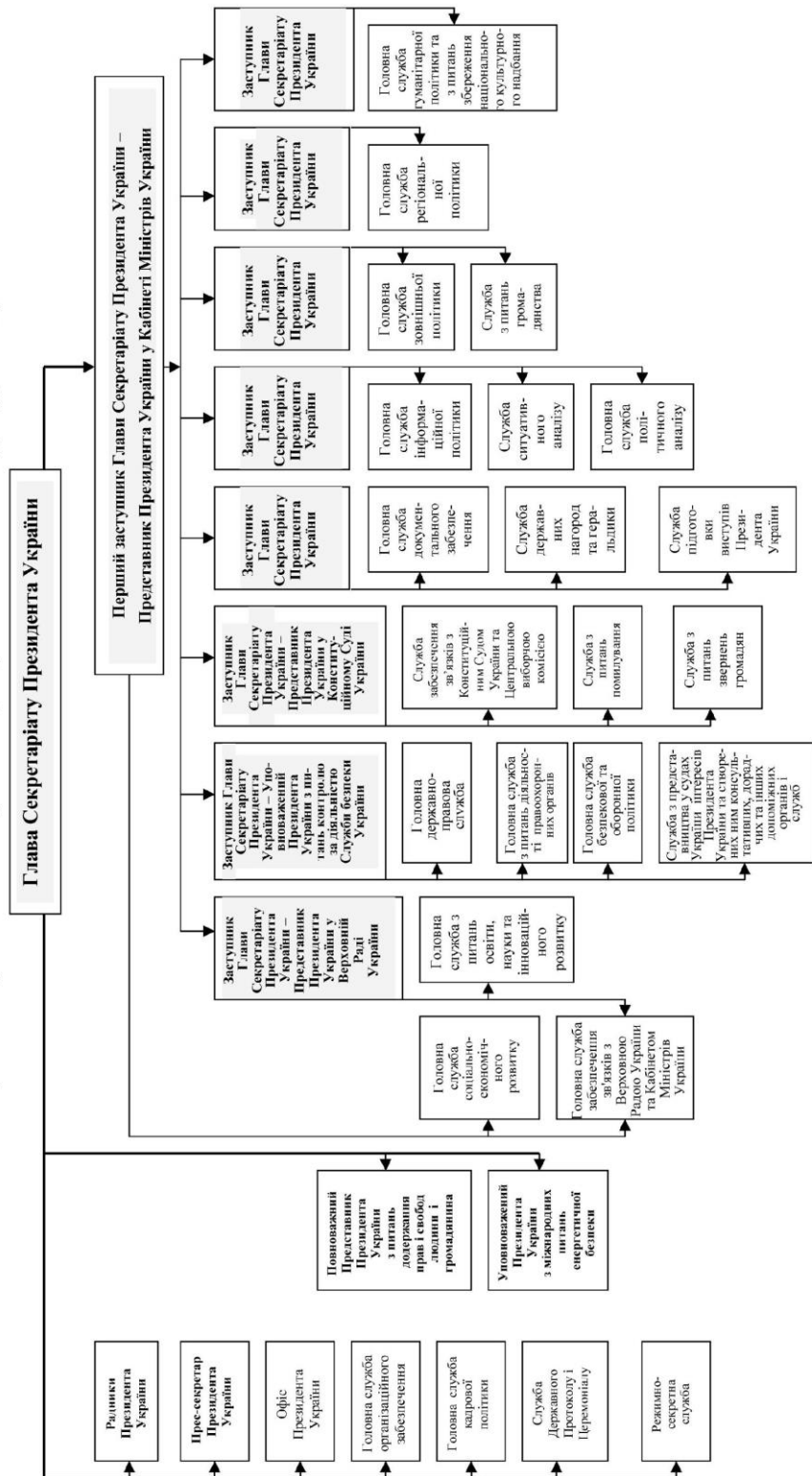
[17] : Дегтярев А. А. Политический анализ как прикладная дисциплина: предметное поле и направления развития [Текст] / А. А. Дегтярев // Полис. – 2004. – № 1. – С. 156;

[78] : Попова О. В. Политический анализ и прогнозирование : учебник [Текст] / О. В. Попова. – М. : Аспект Пресс, 2011. – С. 13-14.

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президента України від 14 жовтня 2005 року № 1445
(в редакції Указу від 24 березня 2008 року № 264/2008)

С Х Е М А
розподілу обов'язків між Головою Секретаріату Президента України,
його Першим заступником та заступниками, закріплення за ними структурних підрозділів

В.БАЛОГА

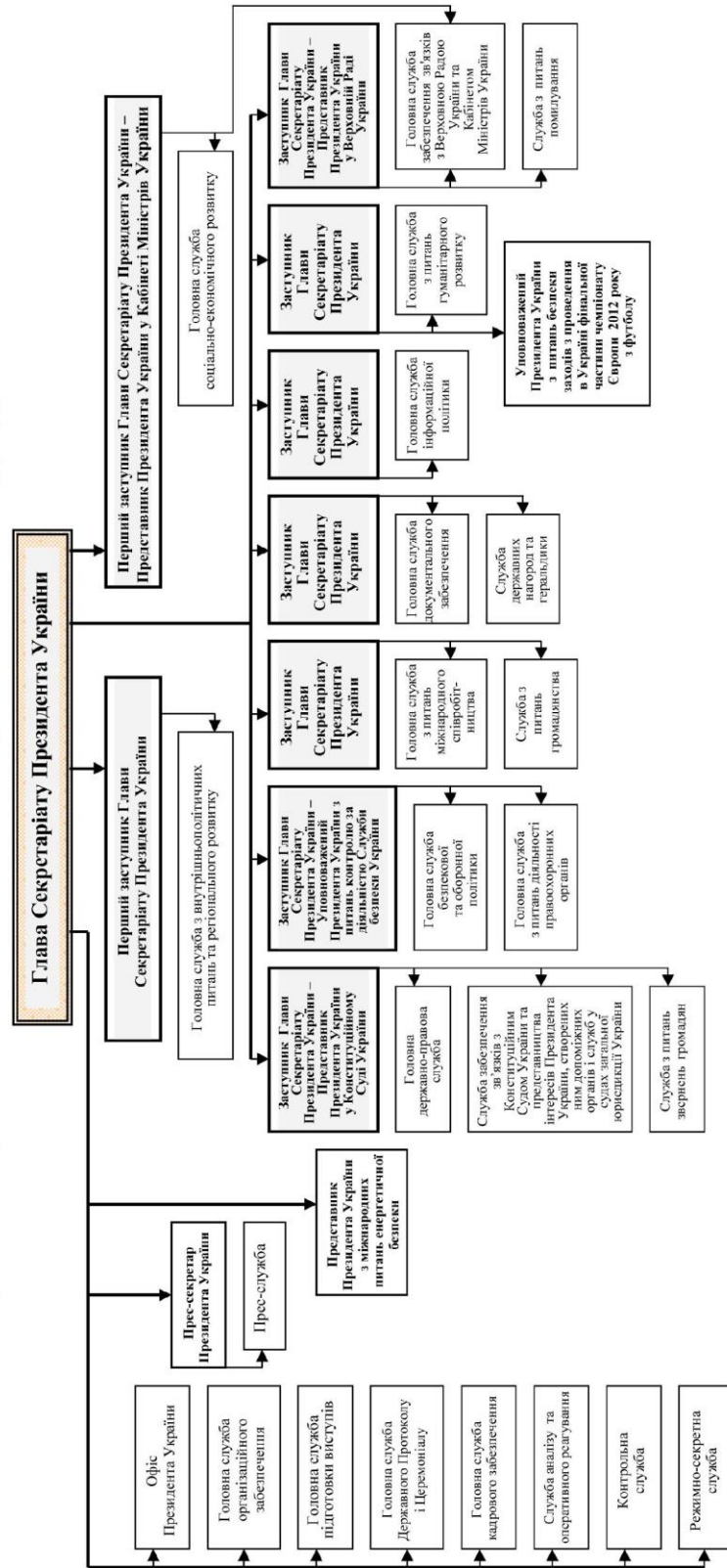
Глава Секретаріату Президента України

Складено за [372]: Указ Президента України № 265/ 2010 «О первоочередных мерах по обеспечению деятельности Президента Украины» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/10545.html>

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖЕНО
 Указом Президента України
 від 14 жовтня 2005 року № 1445
 (в редакції Указу від 10 липня
 2009 року №534/2009)

СХЕМА
 розподілу обов'язків між Головою Секретаріату Президента України,
 його першими заступниками та заступниками, закріплення за ними структурних підрозділів

В.У.ЛЬЯНЧЕНКО

Голова Секретаріату Президента України

Складено за [372]: Указ Президента України № 265/ 2010 «О первоочередных мерах по обеспечению деятельности Президента Украины» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/10545.html>